

Güvenlik Stratejileri Dergisi

The Journal of Security
Strategies

ATATÜRK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR
VE LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ATATÜRK STRATEGIC STUDIES
AND GRADUATE INSTITUTE

“Türk Dünyası’nda Yeni Dönem:
Türk Devletleri Teşkilatı”
Özel Sayısı

“A New Era in Turkic World:
The Organization of Turkic States”
Special Issue
Eylül / September 2022

BASKI / PRINTED BY

MSÜ Basım ve Yayınevi Müdürlüğü / TNDU Printing and Publishing Office

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ / CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION

Millî Savunma Üniversitesi
Atatürk Stratejik Araştırmalar
ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Yenilevent / İSTANBUL
TÜRKİYE

Web : gsd.msu.edu.tr/
dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrjtj

**MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR
VE LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ**

**TURKISH NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY
ATATÜRK STRATEGIC STUDIES
AND GRADUATE INSTITUTE
THE JOURNAL OF SECURITY STRATEGIES**

“Türk Dünyası’nda Yeni Dönem: Türk Devletleri Teşkilatı” Özel Sayısı • ISSN 1305-4740
Uluslararası Hakemli Dergi / International Peer-Reviewed Journal

**Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
adına Sahibi ve Sorumlusu** **Owner on behalf of
Atatürk Strategic Studies
and Graduate Institute**

Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU (MSÜ, ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Konuk Editör / Guest Editor

Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL (İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Dr. Öğr. Üyesi Barış ATEŞ (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Öğr. Gör. Esra Ecem ŞAHİN (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Arş. Gör. Alperen Kürşad ZENGİN (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Dilek KARABACAK (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Güngör ŞAHİN (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Doç. Dr. Zeynep SELÇUK (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Barış ATEŞ (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BÜYÜKAKSOY (MSÜ ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

TARANDIĞIMIZ VERİTABANLARI / DATABASES INDEXING OUR JOURNAL

ULAKBİM TR DİZİN
Sosyal Bilimler Veritabanı

SOBİAD Atf Dizini
Index Copernicus

Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü yayını olan Güvenlik Stratejileri Dergisi, yılda üç kez Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir; Millî Savunma Üniversitesi ve Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

The Journal of Security Strategies is an international peer-reviewed journal and published tri-annually in April, August, and December. The opinions, thoughts, postulations, or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of Turkish National Defence University or of Atatürk Strategic Studies and Graduate Institute.

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Talat CANBOLAT (Milli Savunma Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. İsmail ÇOŐKUN (İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY (İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. YaŐar GÜRBÜZ (Özyeğin Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. Toğrul İSMAYIL (KahramanmaraŐ Sütçü İmam Üniversitesi, KahramanmaraŐ, Türkiye)
- Prof. Dr. R. Kutay KARACA (İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. Hikmet KIRIK (İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. YaŐar ONAY (İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. Murat ÖZGEN (İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. Hasip SAYGILI (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL (İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Prof. Dr. Mesut UYAR (Antalya Bilim Üniversitesi-Türkiye)
- Prof.Dr. Abdülkadir VAROĞLU (Başkent Üniversitesi-Türkiye)
- Prof. Dr. Gültekin YILDIZ (Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Ankara, Türkiye)
- Prof. Dr. Tuncay ZORLU (İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Doç. Dr. Öner AKGÜL (Ahi Evran Üniversitesi, KırŐehir, Türkiye)
- Doç. Dr. OĞuzhan GÖKTOLGA (İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye)
- Doç. Dr. Hakkı Hakan ERKİNER (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi Gökhan AK (Ayvansaray Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi Atahan Birol KARTAL (Beykent Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi Dorota DOMALEWSKA (War Studies University, VarŐova, Polonya)
- Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya TÜRKMEN (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
- Dr. Giovanni ERCOLANI (Peace Operations Training Institute, Williamsburg, Virginia, USA)

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

TDT Özel Sayısı Takdimi	
Türk Dünyası, Türkiye ve Rıza	1
Ilyas TOPSAKAL - Alperen Kürşad ZENGİN	
Araştırma Makaleleri / Research Articles	
Bölgesel Liderlik Bağlamında Türk Dış Politikasının Jeopolitik Gerçeği: Türk Dünyası	5
Geopolitical Reality of Turkish Foreign Policy in the Context of Regional Leadership: The Turkic World Güngör ŞAHİN - Medihanur ARGALI	
The Organization of Turkic States: Implications for the Regional Balance of Power	39
Türk Devletleri Teşkilatı: Bölgesel Güç Dengesine Yönelik Sonuçlar Can DEMİR	
Türk Devletleri Teşkilatı: Bütünleşme Sürecine Nereden Başlamalı ve Ne Yapmalı?	73
Organization of Turkic States: Where to Initiate the Integration Process and What to Do? Bilgehan EMEKLİER - Taner TAŞ - Kubilay Çağrı YILMAZ	
Türk Devletleri Teşkilatı ve Dağlık Karabağ Zaferinin Yarattığı Fırsatlar	109
Organization of Turkic States and the Opportunities Created by the Nagorno-Karabakh Victory Ali GÖK	
Afganistan'da Taliban İktidarı Sonrası Orta Asya Bölgesel Güvenliği	147
Central Asian Regional Security after the Taliban Takeover in Afghanistan Rüştü KAYA - Erdal BAYAR	
Arktik ve Sub-Arktik Bölgede Yaşayan Türk Halklarının/Türkçe Konuşan Halkların Kültürel/Dil Güvenliğinin Sağlanmasında Türk Devletleri Teşkilatı'nın Rolü	181
The Role of the Organization of Turkic States in Ensuring the Cultural/Language Security of the Turkic Peoples/Turkic Speaking People Living in the Arctic and Sub-Arctic Region Burcu GÜÇLÜ AKPINAR	
Uluslararası Hukuk Bakımından Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı	217
Organization of Turkic States as an International Organization in terms of International Law Hakkı Hakan ERKİNER - İlayda ERAY	
Yayın İlkeleri	251
Submission Guidelines	255

“Türk Dünyası’nda Yeni Dönem: Türk Devletleri Teşkilatı” Özel Sayısı Takdimi

Türk Dünyası, Türkiye ve Rıza

*“Mefkûresiz devletler, her an kopacak bir kıyameti
beklerler. Diriltici ve yaratıcı bir mefkûreye
malik olan her devlet layemuttur, ölmez”.*

Ziya GÖKALP

Bağımsızlık kazanmalarının üzerinden yaklaşık 30 sene geçen Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin geleceği ne olacak, nasıl bir politik zeminde uluslararası sistemde yer bulacaklar ve bu eylem dizinindeki Türkiye’nin rolü ne olacak? Öncelikle belirtmemiz gerekiyor ki, Türk Dünyası kavramını kullanırken tabi olarak son 30 yılı kastediyoruz, ancak sıraladığımız bu sorular çok daha geniş bir zaman dilimini kapsıyor. Bu konu için iki büyük ismin hemhal halini ve eylemlerini bir arada düşünmek önümüzü aydınlatacaktır: Türkistan’da bağımsızlık mücadeleleri veren Enver Paşa ile Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Anadolu’da yapmış oldukları itidalli ve realist uygulamalar... Birisi hem devletin kurucusu olarak hem de zamanın politik gelişmelerini anlamak açısından çok önemli yer tutarken diğeri de Türk Dünyası’na dair duygu mahiyetimizde mihenk olmuştur. Çünkü ikisinin de gönlünde yanan bir ateş olarak elbette Türkistan şiarı vardı.

Geçmişten günümüze mütemadiyen aktarılan bu şiarın gerçekleştirilmesi bir miras olarak Türkiye’ye devrolmuştur, ancak günümüz uluslararası sistemi geçmişteki yapısal dinamiklerinden oldukça farklılaşmıştır. Mevcut dünya düzenindeki anarşik yapının, öngörülemez ve belirsiz şartları devletler için tehditlerle birlikte fırsatlar da sunmaktadır. Türkiye; dost, düşman ve müttefik ayrımının tam olarak yapılamadığı günümüz dünya düzeninin bulanık geleceğinde ve kaygan zemininde, politikalarını ve uygun stratejilerini belki de hiç olmadığı kadar Türk Dünyası’na yöneltmelidir. Çünkü uluslararası sistemin büyük güçlerinin en önemli rekabet alanlarından biri olarak; Doğu Türkistan’dan başlayarak Batı Türkistan’ı içine alan ve Azerbaycan’dan Nahçıvan Koridoru ile Türkiye’ye

geçen ve nihayet Balkanlara ve Kuzey Afrika'ya kadar uzanan Türk Dünyası jeopolitik bir gerçekliktir.

Türkiye'nin merkezde yer alacağı bu jeopolitik perspektifte, Türk Dünyası'nı üç haleli bir yapıda tasvir edebiliriz; birinci hale Oğuz kökenli Türklerdir. Geçmişte Osmanlı İmparatorluğu ile siyasi yapı içinde bulunmuş ve dünyanın geçtiği tüm sosyal ve felsefi değişimi beraberce yaşamış ve aynı duygu-düşünceyi içselleştirmiş bir topluluktur. Aynı zamanda bu topluluk bilimsel ve edebi literatür ile siyasi algı anlamında neredeyse aynı tepkiyle olayları yorumlama yeteneklerine sahiptir. Bağımsız Türk Cumhuriyeti Azerbaycan, Balkan, İran, Irak ve Suriye Türkleri bu anlamda hemen hemen aynılık gösterir. Bu siyasi davranış biçimi tesadüfi ya da yapay değil, kesintisiz bir tecrübe ile tarihsellik sunar ve ortak kimlik oluşturmada yeknesak bir tavır sergiler. Bu halenin içinde İslam olmuş halkalar da Cumhuriyetle birlikte Türklük dairesine kabul edilmiş; Türk devleti geçmişte olduğu gibi alttaki farklı boy, kabile ve toplulukları kendi içinde olabildiğince özgürlük alanı sağlamada hassas davranmıştır.

Türk Dünyası'nın çekirdek halelerinin ikincisi olan ve Kafkasya'nın kuzeyinden başlayarak Türkistan coğrafyasını ihata eden Kıpçak boyları ve devletleri günümüzde bağımsız Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan Türkmenistan) ve Afganistan, özerk statüde ise Tataristan, Başkurdistan, Yakutistan, Doğu Türkistan ile ifade edilebilir. Burada yaşayan Türk toplulukları sosyo-kültürel yaşam ve adetleriyle bunun içinde edebi miraslar da dâhil hemen hemen aynı referanslara sahiptir ve kalbi olarak birbirlerine sıkıca bağlıdır.

Türk Keneşi adının "Türk Devletleri Teşkilatı" olarak değiştirilmesi Teşkilat'ın iç siyasi dinamiklerini ve birlik mefhumuna yükledikleri anlamı ortaya koymaktadır. Öyle ki bu ad değişikliği, Teşkilat'ın; üye devletlerin bir potada eritilmesi yoluyla teklik kazanılması değil, onların tek tek, eşit statüyle ortak amaçlar etrafında birlik olmasına yönelik şuurunu ifade etmektedir: Her birinin halkları Türk olan devletlerin teşkilatı. Türk kuşağının üçüncü ve son halesi aslında Kuzey Afrika'daki Osmanlı hinterlandında bulunan ülkeler ile başlayan Rusya ve Çin'le hatta Pakistan-Hindistan'daki devam eden bir alanı kapsamaktadır. Burada yaşayan Türk topluluk ve halklarının temel özelliği başka devletlerin içinde topluluk halinde yaşamalarıdır.

Bu üç halenin merkezindeki Türkiye'nin maceraperest ve romantik söylemlerin motive ettiği eylem biçiminden ziyade, ayakları yere basan, mevcut ve potansiyel güç unsurlarıyla uyumlu şekilde stratejilere yönelmesi ve bunu öncelikle kurumsal bir muhtevaya büründürmesi önemlidir. Bu bağlamda Türk Devletleri Teşkilatı'nın konumuz açısından önemi çok büyüktür. 3 Ekim 2009 tarihinde imzalanan Nahçıvan Anlaşması neticesinde kurulan Türk Keneşi ile ruhunu edinen “birlik”, 12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da imzalanan anlaşma çerçevesinde Türk Devletleri Teşkilatı'nda vücut bulmuştur.

Siyasi alanda, Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkelerinin; devletlerin tek tek kendi dış ve güvenlik politikaları, bölgesel konular ile uluslararası sisteme sirayet eden hususlarda birbirlerini destekleyici ve ortak adımlar atması ya da en azından bunun beklenmesi, Teşkilat'ın hem sürdürülebilirliği hem de etkinliği bakımından elzemdir. Çünkü konu odaklı ittifak yapılanmalarında ve/veya olgunlaşmış çok uluslu örgütlerde bile ortak siyasi söylemin zayıflaması doğrudan hizipleşmenin önünü açarken, bu örgütün etki kapasitesini de zayıflatmaktadır.

Ekonomik alanda ise, Teşkilatın ve Türk dünyasının birlikte kazanacağı somut ve sistemli altyapıların oluşmaya başladığı görülüyor. Yayınlanan vizyon belgesinde, daha önce adımları atılan ve gelecekte kurulacak birçok ortaklık ifade edilirken; karşılıklı ticaret ve yatırımı kolaylaştırmak için gerekli önlemlerin alınması, üye devletlerin “Türk Yatırım Fonu'nun eşit sermaye katkısı ve eşit oy hakkı ilkesine dayanarak kurulması” gibi başlıklar ön plana çıkıyor. Bahsedilen programların "Ticareti Kolaylaştırma Strateji Belgesi" çerçevesinde yürütülmesi ve Türk Ticaret Evleri (TTE) ve Türk Ticaret ve Sanayi Odası (TTSO) kurumları aracılığıyla faaliyet alanlarının geliştirilmesi bekleniyor.

Teşkilat'ın sağlam temeller üzerinde gelişerek geleceğe taşınması için belki de en önemli faaliyet alanı, “halklar arası iş birliği”dir. Üye devletler arası ilişkilerin toplumsal düzeyde de karşılık bulması ve ortak olan değerlerin bir paydada toplanmasının yegâne yolu birbirlerini tanımalarından geçiyor. Bu tanışlık, Teşkilat'ın hem devlet hem de millet düzeyinde çift yönlü inşasını sağlayabilir. Böylelikle de birliğin özünü bulacağı normun ortaya çıkacağı umut edilebilir.

Türkiye ve Üye devletler arasındaki ilişkilerin özü ve normu “rıza” diye isimlendirdiğimiz dış politik davranış tipi ile yani Türklere özgü diplomasiyle şekillenmelidir. Batıda bu tarz uluslararası ilişkiler biçimleri “kazan-kazan” mantığıyla faydacı ve fırsatçı durumu temsil etmektedir. Ancak bu model Türk irfan geleneğine göre insani değildir; Türk Medeniyetinde de böyle bir ilişki biçimi yoktur. Türk modelinin temelinde insan ve insanın idareden rızası gözetilmekte dış ilişkilerde de bu tavır adalet mefhumunun temelinde yükselmektedir. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında da dış politikanın temelinde rıza vardır ve bu gelenek devam etmektedir. Bağımsız Türk Cumhuriyetleri, Suriye, Irak, Afganistan, Doğu Türkistan, Balkanlar, Kafkasya, Ukrayna (Kırım) ve aklınıza gelebilecek her yerde adalet ve rıza bizim diplomamızın ana nüvesini oluşturur. Bu davranış tarihseldir ve büyük millet ve devlet olmanın kodlarını bize anlatır.

Bugün Türkiye, 1990'lardaki “Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası” mottosunu gerçekleştirebilecek, söylemden eyleme geçebilecek durumda; daha güçlü ve daha kararlıdır. Bu durum Türkiye için hem stratejik bir tasavvur hem de millî bir sorumluluk alanı oluşturmaktadır ve üç hale içindeki 300 milyonun lokomotif çekim gücü Türkiye'dir.

Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL

Arş. Gör. Alperen Kürşad ZENGİN

Bölgesel Liderlik Bağlamında Türk Dış Politikasının Jeopolitik Gerçeği: Türk Dünyası

Geopolitical Reality of Turkish Foreign Policy in the Context of Regional Leadership: The Turkic World

Güngör ŞAHİN* - Medihanur ARGALI**

Öz

Uluslararası İlişkiler disiplininde küreselleşme ile birlikte bölgeselleşme ve bölgesel güçler üzerine de çalışmalar yoğunlaşmaktadır. Literatürde bölgesel güçlerin, bölgelerine nasıl ve ne kadar etki edebildiklerini inceleyen çalışmalar mevcuttur. Buna göre bir bölgesel güç; emperyal, hegemonya ya da liderlik stratejilerini kullanabilmektedir. Bu bağlamda bölgesel güç olan Türkiye'nin etki ve ilgi alanı Orta Doğu, Balkanlar ve Türk Dünyası'na kadar uzanmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'nin jeopolitik gerçeğinin ve bölgesel güç olmasının anahtarının Türk Dünyası olduğu incelenmektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak kuramsal ve tarihsel bir inceleme yapılmıştır. Kuramsal çerçeve oluşturmak için Destradî'nin makalesinden yararlanılmış, Türk dış politikasının 2002 – 2016 yılları arasında Orta Doğu'da bölgesel hegemonya stratejisi uyguladığı, 2016 yılında ise Türk Dünyasına yöneldiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin eşitlikçi bir bölgesel lider olma yolunda ilerlediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Güvenlik, Jeopolitik, Orta Doğu, Türk Dış Politikası, Türk Dünyası.

* Doç. Dr., Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ATASAREN), Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, İstanbul, Türkiye ORCID: 0000-0001-6296-8568, e-posta: gsahin@msu.edu.tr.

** Doktora Öğrencisi, Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ATASAREN), Uluslararası İlişkiler Programı, İstanbul, Türkiye, ORCID: 0000-0003-0777-7077, e-posta: medihanurarg@hotmail.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 28.02.2022
Kabul Tarihi / Accepted: 07.05.2022

Abstract

In the discipline of International Relations, studies have concentrated on regionalization and regional powers along with globalization. There are studies examining in which ways and how much regional powers can influence their regions in the literature. Accordingly, a regional power can use empire, hegemony, or leadership strategies. In this context, being a regional power, Türkiye's sphere of influence and interest extends to the Middle East, the Balkans, and the Turkic World. This study examines that the key to Türkiye's geopolitical reality and being a regional power is the Turkic World. A theoretical and historical analysis has been presented by utilizing the qualitative research method. Destradi's article has been used to create a theoretical framework, and this study has determined that Turkish foreign policy implemented a regional hegemony strategy in the Middle East between 2002 and 2016 and turned to the Turkic World in 2016. In this context, this study has concluded that Türkiye is on the way to becoming an egalitarian regional leader.

Keywords: *Security, Geopolitics, Middle East, Turkish Foreign Policy, Turkic World.*

Giriş

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber küreselleşme tartışmaları hız kazansa da 2001 terör saldırısı, ekonomik sorunlar, Arap Baharı sonrasında eşi görülmemiş rakamlara ulaşan düzensiz göçler, bölgeselcilik ve milliyetçilik söylemlerini güçlendirmiştir. Uluslararası sistemdeki öngörülemez ve hızlı değişimler, devletleri dış politika önceliklerini belirleme ve uygulama konusunda zorlamaktadır. Bu durum Türkiye gibi bölgesel bir gücün dış politika tercihlerinde paylaşılan ortak değerleri mi, yoksa ulusal çıkarları mı ön plana çıkarması gerektiği hususunun sorgulanmasına yol açmaktadır. Jeopolitik konumu sebebiyle kendini korumak ve uluslararası sistemde etkin olmak refleksiyle hareket eden Türkiye'de de bölgeselcilik ve milliyetçilik söylemleri taraftar bulmuştur. Bu çalışmada bölgesel bir aktör olan Türkiye'nin daha fazla güç ve güvenlik için jeopolitik olarak Türk Dünyası'na yönelmesi, burada ortak değerler ve çıkarlar üreterek "bölgesel lider" olarak hareket etmesi savunulmaktadır.

Öncelikle Türk Dünyası'ndan ne kastedildiği vurgulanmalıdır. Türkçülüğün fikir babalarından olan ve Mustafa Kemal Atatürk'ün de fikirlerinden son derece etkilendiği Yusuf Akçura "Türkçülüğün Tarihi" adlı eserinde Türk Dünyası'nın sınırını şu şekilde çizmiştir: "*Türkler dediğimiz zaman etnografya, filoloji ve tarih müntesiplerinin bazen Türk-Tatar bazen*

Türk-Tatar-Moğol diye yad ettikleri bir ırktan gelme, adetleri, dilleri birbirine pek yakın, tarihî hayatları birbirine karışmış olan kavim ve kabilelerin tamamını murad ediyoruz."¹ Bu makalede, Türk Dünyası olarak tüm Türk halkları değil yalnızca bağımsız dış politika üretebilen Türk Cumhuriyetleri ele alınmaktadır. Bunun temel nedeniyse ortak değerler ve çıkarlar kapsamında iş birliği sürecine dâhil olabilecek yapıları, bu Cumhuriyetlerin oluşturmasıdır. Söz konusu cumhuriyetler Türkiye Cumhuriyeti, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve SSCB'nin dağılması sonrasında kurulan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dır. Bu devletlerin vatandaşları aynı milletin farklı boylarına mensup, aynı dilin farklı lehçe ve şivelerini konuşan Türk ve akraba topluluklardır. Tarihsel bağlamda Ziya Gökalp'in işaret ettiği üzere Doğu ve Batı Türkleri olarak ayrılmış olsalar da aralarındaki benzerlikler kaybolmamıştır.

Türkiye'nin Türk Dünyası açılımı, SSCB'nin dağılmasından sonra bölgedeki cumhuriyetlerin bağımsızlık kazanmasıyla beraber başlamıştır. Türkiye'nin müttefikleri ABD ve diğer Batılı devletlerin de desteğiyle "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne" söylemi, döneme damgasını vurmuştur. Bölge devletlerinin Rus etkisinde kalmaları, ABD'nin müttefiki olarak görülen Türkiye'ye şüpheyle yaklaşmaları, Türkiye'nin bu dönemde PKK sorununa yönelmesiyle bölgeye tam entegre olamaması, ekonomik yetersizlikler gibi sebeplerle söz konusu açılım beklediği gibi başarılı olmamıştır. Yine de Türk entegrasyonuna yönelik bazı adımlar atılmış, 1992'de Ankara'da Türk Zirveleri başlatılmıştır. 2009 yılında Nahçıvan Antlaşması ile Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan arasında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi) kurulmuştur. Peşinden Keneş'e önce Özbekistan üye, sonra da Macaristan gözlemci üye olmuştur. Son olarak 2021 yılında Covid-19'dan dolayı çevrimiçi yapılan toplantıya Türkmenistan gözlemci olarak katılmıştır. Kasım 2021 tarihinde yapılan 8'inci Zirve'de ise Türk Keneşi, Türk Devletler Teşkilatı olarak hem ismini değiştirmiş hem daha çok iş birliği yapma yönünde adım atmıştır.

Türkiye'nin jeopolitik olarak yönelmesi beklenen Türk Dünyası'nda siyasî, ekonomik, askerî ve kültürel ilişkilerin derinleştirilmesi

¹ Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, Kapra Yayıncılık, İstanbul, 2021, s. 11-12.

hedeflenmektedir. Bu bağlamda Türkiye hem uluslararası hukuka hem de “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” şeklinde ifade edilen dış politikasının temellerine aykırı şekilde emperyal amaçlarla hareket etmemektedir. Türkiye, bölgesel bir güç olarak uluslararası sistemdeki güç kapasitesini artırmak için “bölgesel liderlik” stratejisini kullanarak, Türk Dünyası için ortak değer ve çıkarlar üretmelidir. Türk Devletler Teşkilatı, tek bir ulusal devletten daha güçlü olacaktır. Böylelikle hem Türkiye hem de Birlik üyeleri tarafından paylaşılan ortak çıkarlar ve değerler uluslararası arenada daha fazla yankı uyandıracaktır.

Çalışmanın amacı, Türkiye’nin nihai rotasının neden Türk Dünyası olduğu vurgulanarak, Türk Dünyası’nda oynayacağı bölgesel liderlik rolünün kuramsal çerçevesini çizmektir. Çalışmada yöntem olarak Türkiye’nin 2002-2016 yılları arasında Orta Doğu’da bölgesel hegemonya stratejisiyle, 2016-2021 yılları arasındaki Türk Dünyası bölgesel liderlik stratejilerinin karşılaştırmalı analizi kullanılacaktır. Çalışmada cevap aranan araştırma soruları şunlardır:

- Türkiye’nin bölgesel güç olmasının jeopolitik anahtarı Türk Dünyası mıdır?
- Türkiye, söz konusu dış politikasında strateji olarak “bölgesel liderlik”i mi tercih etmelidir?

Bu bağlamda çalışmamızın hipotezi; Türkiye’nin ortak değer ve çıkarlar paylaştığı Türk Devletler Teşkilatı ile bölgesel jeopolitik gücünü artıracığı ve uluslararası arenada daha etkin olabileceği yönündedir. Türkiye’nin uygulaması önerilen strateji Sandra Destradi’nin bölgesel güçlerin artan önemini analiz ettiği “Regional Powers and Their Strategies: Empire, Hegemony, and Leadership” makalesindeki “bölgesel liderlik”tir. Bu bağlamda makalenin birinci bölümünde çalışmanın kuramsal alt yapısını oluşturacak olan bu makale incelenip, “emperyal”, “bölgesel hegemonya” ve “bölgesel liderlik” kavramları açıklanmaya çalışılacaktır.

Makalemizin ikinci bölümünde Türk dış politikasının ana hatlarını tespit etmek için 1923-2002 yılları arasındaki tarihsel arka plan incelenecektir. Üçüncü bölümde Türkiye’nin 2002-2016 yılları arasındaki dış politikası incelenecektir. Bunu yaparken örneklem olarak Orta Doğu’daki üç devlet (Irak, Suriye ve Mısır) seçilmiştir. Türk dış politikasının AK Parti iktidarıyla beraber Destradi’nin “bölgesel hegemonya” stratejisini

kullanarak Orta Doğu'da etkin ve başarılı olup olmadığı tartışılacaktır. Son bölümdeyse 2016-2021 yılları arasında Türkiye'nin jeopolitik olarak Türk Dünyası'na neden yoğunlaştığı aktarılacaktır.

Türk dış politikasında Türk Dünyası için uygulanacak stratejiye “bölgesel liderlik” olarak belirlenmiştir. Bölgesel liderlik rolünü benimserken kullanması gereken en temel araç, Türk Devletler Teşkilatı olarak saptanmıştır. Böylece Türkiye için hem üç kimliğini oluşturan Batıcılık (Çağdaşlık) - Müslümanlık - Türklük arasında hangisinin ne zaman hangi koşullarda ön plana çıktığı gösterilecek hem de stratejik olarak bölgesel hegemonya mı yoksa bölgesel liderlik mi yapması gerektiği araştırılacaktır.

1. Kuramsal Çerçeve: Bölgesel Hegemonya ve Bölgesel Liderlik

Realizm, Liberalizm, Marksizm gibi klasik Uluslararası İlişkiler teorilerine ek olarak bilhassa 1970'lerden itibaren ABD'nin güç kaybettiği iddiasıyla birlikte “eleştirel teori” de popülerlik kazanmıştır. Eleştirel teorilerinin temeli, klasik Uluslararası İlişkiler teorilerinin güncel meseleleri açıklamakta yetersiz kalıyor olmasıdır. Eleştirel teori çoğunlukla “iktidar” kavramı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda karşımıza ilk olarak “hegemonya” kavramı çıkmaktadır. Çok basit bir tanımla hegemonya, “hâkimiyet”, “üstünlük” gibi anlamlarda kullanılmakla beraber sosyal bilimlerde üzerinde uzlaşmış bir anlamı mevcut değildir. Abramo Fimo Kenneth Organski, Immanuel Wallerstein, George Modelski gibi yazarlar hegemon gücün yükselişi, düşüşü, değişimi gibi konuların üzerinde durarak konuya ışık tutmuşlardır. Üç yazarın ortak özelliği uluslararası sistemde tek bir hegemon güç belirleyerek ona yakın bir güçle hegemonik mücadeleye girmesidir.

Örneğin Wallerstein, modern dünya sistemini analiz ettiği birinci kitabında 16. yüzyılda kapitalist sistemin oluşmaya başlamasının ilk örneği olarak Portekiz'i vermiştir. Bu görüşe göre Portekiz'in ilk başat Avrupa devleti oluşu, kapital sistemin ilk kez bu devlet tarafından başlatılması ve hatta coğrafi keşiflerin öncülüğünün Portekizliler tarafından yapılmasının temel sebebi o dönemin şartları itibariyle ekonomik olarak daha iyi durumda oluşudur.² Portekiz'i İspanya, Fransa, Britanya ve ABD

² Immanuel Wallerstein, *Modern Dünya Sistemi I Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyıl'da*

takip etmiştir. Modelski'ye göre de benzer bir biçimde 16. yüzyılda başat güç yani hegemonya konumunda olan Portekiz'i sırasıyla Hollanda, Fransa, Britanya ve ABD takip etmiştir. Modelski'ye göre büyük güçler arasındaki çatışmadan yararlanan üçüncü bir büyük güç hegemon olabilmektedir. Örneğin 17. yüzyılın sonunda Hollanda başat güç iken İngiltere ile rekabete başlamış ve bu rekabet her iki devleti de zayıflattığı için 18. yüzyılın başat gücü dönemin üçüncü büyük gücü olan Fransa olmuştur.³

Hegemonyaya ek olarak uluslararası sistem içerisinde hareket kabiliyeti geniş olan, diğer devletleri etkileme yeteneğine sahip olan başka devlet tanımları da mevcuttur. Bir devletin dış politikası, uluslararası arenanın tamamını ya da bir bölgeyi etkileme potansiyeline sahip olabilir. Bu kapsamda devletlere süper güç, büyük güç ya da bölgesel güç gibi tanımlamalar yapılabilir. Küresel düzeyde etki sahibi olan devletler büyük güç ya da süper güç olarak adlandırılırken etki alanı bulunduğu bölgeyle sınırlı olan devletler bölgesel güç olarak adlandırılmaktadır.⁴ Başka bir bölgesel güç tanımına göreyse bölgesel bir güç olan devletin sorumluluğu bölgesel barış ve düzenin korunmasıdır.⁵

Literatürdeki bölgesel güç kavramından yola çıkan Sandra Destradi; Çin, Hindistan, Brezilya, Güney Afrika gibi ülkelerin sadece ekonomik alanda “yükselen güçler” olarak değil, aynı zamanda “sistemsel” olarak üstlendikleri rollere akademik olarak dikkat çekmek için 2010 yılında “Regional Powers and Their Strategies: Empire, Hegemony, and Leadership” makalesini kaleme almıştır. Çalışmasında Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan bu bölgesel güçlerin, bölgesel düzeyde meydana gelen etkileşimleri güçlü bir şekilde etkilediği, böylece bölgesel düzenin veya başka bir deyişle, iş birliği veya çatışma derecesi ile kurumsallaşma düzeyinin şekillenmesine önemli bir şekilde katkıda bulunduğunu varsaymıştır.

Avrupa Dünya-Ekonomisinin Kökenleri, 7. Baskı, (çev. Latif Boyacı), Yarın Yayınları, İstanbul, 2015, s. 82-83.

³ George Modelski, *The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State*, *Comparative Studies in Society and History*, 1978, s. 221.

⁴ Barry Buzan ve Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University, New York, 2003 s.30.

⁵ D. Flemes ve D. Nolte, “Introduction”, Daniel Flemes, (ed.), *Regional Leadership in the Global System: Ideas, Interests and Strategies of Regional Powers*, Ashgate, Farnham, 2010, s. 6.

Bölgesel güçlere artan bilimsel-akademik ilgiye atıfta bulunan söz konusu makale, bu devletlerin komşu ülkelerle ilişkilerinde izleyebilecekleri ideal-tipik stratejilerin belirlenmesini amaçlamıştır. Destradi bölgesel güç olabilmek için koşulları şu şekilde sıralamıştır:⁶

- Bu devletler söz konusu bölgeye ait olmalılar,
- Güç kabiliyetleri açısından bir üstünlük sergilemeliler,
- Bölge üzerinde bir tür etkiye sahip olmalılar.

Bu bağlamda Destradi, bölgesel güçlerin izleyecekleri stratejileri liderlik, hegemonya ve emperyal şeklinde sıralamıştır. Askerî gücün kullanılmasına dayanan tek taraflı strateji emperyal; yelpazenin diğer ucunda ise ortak hedeflere ulaşmayı hedefleyen bir kooperatif stratejiye liderlik olarak aktarılmıştır. Bu iki uç arasında bulunan stratejiye hegemonya'dır. Destradi'ye göre küresel bir güç olan ABD, emperyal stratejiye sıklıkla başvurmaktadır. Küresel güç gibi emperyal bir strateji benimseyen bölgesel güçler de eğer kendine tabi devletler iradelerine uymazlarsa askerî müdahale tehdidinde başvurabilir. Aksi takdirde hâkim konumlarını kaybetme riskiyle karşı karşıya kalacaklardır.⁷

Emperyalin tanımlaması nispeten kolayken hegemonya kavramı Uluslararası İlişkiler literatüründe üzerinde ortak anlaşılmış bir tanımdan yoksundur. Hegemonya kavramı, “bir devletin diğerleri üzerinde belirgin bir siyasî ve askerî üstünlük kurması”⁸ anlamı taşımaktadır. Hegemonya, uluslararası politik ekonomi kavramı olarak 1970’lerde literatüre girmiştir. Birçok sosyal bilimci tarafından farklı tanımlar yapılarak hegemonya oluşturan nedenler ve hegemonyanın sonuçları incelenmiştir. William Robertson hegemonyayı “uluslararası hâkimiyet olarak”, “devlet hegemonyası olarak”, “konsensüs sonucu oluşan” ve “belli bir dünya düzenindeki tarihsel bloklarda uygulanan liderlik olarak” olmak üzere dört kısımda incelemiştir.⁹

⁶ Sandra Destradi, “Regional Powers and Their Strategies: Empire, Hegemony, and Leadership”, *Review of International Studies*, sayı 36, 2010, 903-930, s. 905.

⁷ Age, s. 911.

⁸ Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, Vadi Yayınları, İstanbul, 2016, s.198.

⁹ William Robertson, “Gramsci and Globalisation: From Nation-State to Transnational Hegemony”, *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 8:4, 2005, s. 559-560.

Bölgesel hegemonya ise “bağımlı bölgesel hegemonya” ve “özerk bölgesel hegemonya” olarak ikiye ayrılabilir. Bağımlı bölgesel hegemonya, kendi gücünü küresel hegemonya ve uluslararası örgütlerle kurduğu iyi ilişkilerden almaktadır. Özerk bölgesel hegemonya, söz konusu aktörlerle genellikle çatışma halinde olup kimliksel ya da tarihsel birikimlerinden güç almaktadır. Türkiye bağımlı, İran ise özerk bölgesel hegemonyaya örnek teşkil edebilir.¹⁰ Gramsci’ye atıfta bulunan Destradi’ye göre hegemonya, hegemon gücün astlarını, fikir birliğiyle hareket ettiklerine yönelik ikna etme yeteneğidir. Gramsci’ye göre hegemonya, güç kullanımından uzak dursa da bir egemenlik biçimidir. Gücü temsil etmek için Gramsci, Machiavelli’nin “*centaur* metaforu”ndan esinlenmektedir: yarı insan yarı hayvan olan *centaur* gibi, güç her zaman iki katmanlıdır. İktidarın rızaya dayalı yönü ön planda olduğu ölçüde, hegemonya hâkimdir. Ancak burada da gizli bir zorlama da mevcuttur.¹¹

Hegemonya tartışmalarının önde gelen isimlerinden Charles Kindleberger yalnızca maddi yetenekler açısından açıkça üstün olan bir devletin dünya ekonomisini istikrara kavuşturabileceğini savunmaktadır. Başlangıçta kendi çıkarını gözeten bir zorunlulukla hareket ederek kendi gelişimi için istikrarlı bir ortam yaratan hegemon, aynı zamanda sistemi istikrara kavuşturmak için de yatırım yapmaktadır. Diğer devletler, bu hegemon tarafından yaratılan istikrardan maliyetleri paylaşmadan yararlanacaktır. Bu tür bir hegemon “*benevolent* (yardımsever)” olarak tanımlanır.¹² Bugün hegemon kavramının bize çağrıştırdığı olumsuz anlam ise Gilpin’e dayanmaktadır. Gilpin’in uluslararası aktörler tarafından varsayılan marjinal fayda maksimizasyonu üzerine kurduğu neo-realist yaklaşımı, hegemonyayı yardımsever duruşundan çıkartarak onu ulusal çıkarların peşinde koşan aktör haline getirmektedir. Hegemonik devlet, bu durumda istikrar ve barış sağlamayı ikincil görev olarak edinmekte ve bunun karşılığında bundan fayda sağlayan devletlerden karşı fayda sağlamaktadır. Söz konusu devletler etkili bir muhalefet uygulayamayacak

¹⁰ Murat Jane, *Rusya Federasyonu’nun Trans-Kafkasya Politikasının Analizi: Süreklilik mi Dönüşüm mü?*, Dora Yayınları, Bursa, 2020, s. 8-9.

¹¹ Ayrıca Bkz: Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, (çev: Kenan Somer), Onur Yayınları, İstanbul, 1986.

¹² Destradi, *Age*, s. 914-915.

kadar zayıf oldukları için bu duruma uymak zorunda kalacaklardır. Bu tür bir hegemon tipine “*coercive* (zorlayıcı)” denmektedir.¹³

Yukarıdaki tanımlardan farklı olarak Destradi, üç farklı hegemonya stratejisi tanımlamıştır. Hegemonik stratejinin ilk biçimi olan “sert” hegemonyadır. Bu tür bir hegemonik strateji, hegemon tarafından ortak hedeflere belirtilen retorik bağlılık ile tek taraflı hareket etme ve tabi devletler üzerinde bir tür hâkimiyet kurma niyeti arasındaki çelişkiye dayanmaktadır. Bu bağlamda ikincil devletler, yaptırımlar, tehditler, siyasi baskılar ve daha az ölçüde teşvikler yoluyla uygulamalarını değiştirmeye zorlanmaktadırlar. Bir başka hegemonik stratejiyse “ara hegemonya”dır. Burada hegemon, kendisini kabul etmelerini sağlamak için ikincil devletlere maddi fayda ve ödüllerin sağlanmasına odaklanmaktadır. Dahası, normlar ve değerler hegemon ve tabi devletler arasında belirli bir dereceye kadar paylaşılmaktadır. Son strateji olan “yumuşak hegemonya” ise liderliğe büyük ölçüde benzeyen bir stratejiyi ifade etmektedir. Bununla birlikte, liderliğin aksine hegemonun amaçları ve çıkarları hâlâ ön plandadır.¹⁴

Destradi, bu çalışmada hegemonya ile liderlik arasında, egemen devletin izlediği yöntemlerde temel bir fark olduğunu iddia etmektedir. Hegemon, kendi çıkarlarını gözeterek hedeflerini tabi devletlerinkilerle ortak bir şekilde sunarak gerçekleştirmeyi amaçlamakta; lider, ortak hedefler yaratıp bunların gerçekleşmesini sağlamak için bir grup devleti yönlendirmektedir. Bölgesel bir lider, tıpkı bölgesel hegemon gibi takipçilerinin değer ve çıkarlarını değiştirebilmektedir ancak bunun karşılığında bu değişimden kendisi de etkilenmektedir. Bu nedenle lider ve takipçiler ortak bir amacı paylaşmaktadırlar. Ayrıca liderlikte, hegemonyadan farklı olarak zorlama yerine karşılıklı fayda mevcuttur. Liderin başlıca özellikleri şu şekilde sıralanabilir:¹⁵

- Liderlik bir süreçtir,
- Liderlik etki içermektedir,

¹³ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981, s. 203-211.

¹⁴ Ayrıca Bkz: Destradi, Age, s. 918-921.

¹⁵ Peter Guy Northouse, *Leadership: Theory and Practice*, (7. Ed.), Thousand Oaks, SAGE Publications, 2018, s. 3-4

- Liderlik bir grup bağlamında gerçekleşmektedir,
- Liderlik hedefe ulaşmaya amaçlamaktadır.

Destradi, iki şekilde uluslararası/bölgesel liderliğin gerçekleşebileceğinin altını çizmektedir. Bunlardan ilki lider tarafından başlatılan liderlik, diğeri ise takipçileri tarafından başlatılan liderliktir. Fakat Destradi, takipçileri tarafından başlatılacak bir liderlik ilişkisinin bölgesel güç tarafından benimsenecek bir strateji olamayacağını vurgulamaktadır.¹⁶

2. Türk Dış Politikasının Ana İlkeleri ve Dönüşümü (1923-2002)

Türkiye Cumhuriyeti, jeopolitik konumu ve doğru politikalar uygulaması halinde hegemonik güç olarak uluslararası sistem içerisinde rol oynaması mümkün olacaktır. Diğer yandan Türk dış politikasının temelleri, kurucu lider Mustafa Kemal Atatürk tarafından özetle “Baticılık (Çağdaşlık)”, “Anti-revizyonist” ve “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” olarak belirlenmiştir.¹⁷ Yani genç Türkiye’nin amacı bir imparatorluk yaratmak ya da topraklarını genişletmek değil, Misak-ı Millî sınırları içerisinde güçlü, istikrarlı ve barışçıl bir ulus inşa etmektir. Bu ülkü, konjonktürel ve geçici değil Cumhuriyet’in temel yapı taşıdır.¹⁸

Soğuk Savaş’ın ilk dönemlerinde SSCB’den tehdit algılayan Türkiye’nin NATO’ya dâhil olması bu bağlamda düşünülebilir. Türkiye’nin NATO’ya katılması hem miras aldığı realpolitik ittifaklar sistemini devam ettirdiğinin hem de yüzünü Batıya dönmeye devam ettiğinin ispatıdır. Buna ek olarak 1959’da AB’ye girme başvurusu, ekonomik sebeplerin yanı sıra kendisini Batılı bir devlet olarak görme eğiliminden de kaynaklanmıştır. Ayrıca temel ilkelerden biri olan “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” bağlamında Türkiye, 2000’li yıllara kadar başta Orta Doğu devletleri olmak üzere komşularının iç meselelerinden uzak kalmayı tercih etmiştir.¹⁹ Bu dönemde Orta Doğu meselelerine uzak kalması yine Türkiye’nin Batılılaşma kimliğiyle

¹⁶ Destradi, Age, s. 924-925.

¹⁷ Mustafa Aydın, “Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs”, *Middle Eastern Studies*, 35:4, 1999, 152-186, s.156

¹⁸ Age, s.159.

¹⁹ Tarık Oğuzlu, “Türk Dış Politikasında Çıkarlar ve Değerler Tartışmasını Realizm ve Liberalizm Üzerinden Okumak”, Tarık Oğuzlu ve Yelda Ongun, (ed.), *Türk Dış Politikasında Güncel Sorunlar ve Teorik Uygulamalar*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 11.

açıklanabilir. Örneğin 1970'li yıllarda İslam İşbirliği Örgütü'ne girip girmeme tartışmaları da kimlik odaklı gerçekleşmiştir.²⁰

Türkiye'nin hem ulusal çıkarları kapsamında hem de kendini Batılı bir devlet olarak algılaması sonucunda Batı ile entegre dış politika yürütme örneklerinden biri de Arap - İsrail Savaşları'dır. Başlangıçta Filistin toprak bütünlüğünü savunan Türkiye, 1948 yılında kurulan İsrail'i bir yıldan kısa sürede tanımış, Müslümanlar arasında 1952 yılında ilk karşılıklı elçi gönderen ve kabul eden devlet olmuştur. 1948 yılındaki ilk Arap - İsrail Savaşı'nda da Türkiye tarafsızlığını korumuştur. Müslüman Arap devletlerin, Hatay'ın Suriye'ye verilmesi konusunda Şam'a verdikleri destek göz önünde bulundurulduğunda Ankara'nın tutumu reel-politik çerçevesinde değerlendirilmelidir.²¹ Hatay meselesine ek olarak Arap devletlerin SSCB'ye yakın duruşuna karşın İsrail ve Türkiye'nin Batı Bloku üyeleri olduğu da göz ardı edilmemelidir. Türkiye bu tutumunu, sadece 1'inci Arap - İsrail Savaşı'nda değil 2'nci Arap - İsrail Savaşı'nda (1956) da benzer sebeplerden dolayı sürdürmüştür.

1960'larda Kıbrıs meselesinden dolayı Batı'ya güvensizlik duymaya başlayan Türkiye, dış politikasında değişikliğe gitmiştir. Kıbrıs meselesine ilave olarak Arap ülkelerinde gelişen ekonomik fırsatlar da Türkiye için çekici bir faktör oluşturmuştur. Böylelikle Türkiye Arap - İsrail sorununda Batı'dan farklı bir yol izlemeye başlamıştır. Türkiye'nin 1967'de başlayan 3'üncü Arap İsrail Savaşı'ndaki tutumu bu değişimin en net örneklerindedir. Türkiye bu savaşla beraber Arap ülkeleriyle ticaretini geliştirmiş ve Kıbrıs meselesinde tezlerine destek aramıştır.²² 1973 yılında çıkan 4'üncü Arap - İsrail Savaşı'nda Türkiye'nin Arap yanlısı tutumu daha belirgin bir hal almıştır. Nitekim 1973 petrol fiyatlarından doğan ekonomik kriz, Türkiye'nin ekonomik faktörlerle Orta Doğulu komşularıyla daha yakın ilişkiler kurmasını sağlamıştır.²³ 1980'lere gelindiğinde Türkiye'nin gündemi daha çok ASALA ve PKK terör örgütlerinden kaynaklı güvenlik

²⁰ Age, s. 12.

²¹ Kemal Karpat, "Turkish and Arab-Israeli Relations, Turkey's Foreign Policy in Transition, 1950-1974", *Leiden, E. J. Brill*, 1975, s. 116.

²² Age, s. 128-129.

²³ William Hale, *1774'ten Günümüze Türk Dış Politikası*, (çev. Nasuh Uslu), Serbest Akademi, Ankara, 2021, s. 155.

tehditleri, 1980 Askerî Darbesi gündemi ve sonrasında yeniden demokratikleşme hareketleri gibi iç politik meseleler olmuştur.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber yaşanan konjonktürel değişimler, Türkiye'yi büyük ölçüde yalnızlığa itmiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve SSCB'nin yıkılmasıyla Türkiye'nin jeopolitik önemi başta müttefikleri tarafından sorgulanmaya başlamıştır. Zira Türkiye'nin Batılı müttefikleri için en önemli özelliği SSCB'ye olan coğrafi yakınlığıydı. Üstelik bu dönem Türkiye'nin iç güvenliğini sağlama ve toprak bütünlüğünü korumaya yöneldiği dönemdir. Her şeye rağmen Türk dış politikasında 1990'lar “Batıcılık” kimliğinin ön planda olduğu dönemlerdir. Türkiye, hem Soğuk Savaş'taki stratejik konumunu koruyabilmek hem de Batı ile iyi ilişkilerini sürdürebilmek için Orta Doğu, Orta Asya ve Balkanlar'da Batı ile birlikte hareket etmiş, söz konusu bölgelerde Batı ile uyumlu “rol model olma” politikası izlemiştir. Bunun en önemli göstergelerinden biri de 1'inci Körfez Savaşı sırasında ABD'ye verilen destektir.²⁴ 1'inci Körfez Savaşı öncesinde ABD şu üç konuda Türkiye'den yardım istemiştir.²⁵

- İncirlik hava üssünü kullanmak,
- Türkiye - Irak sınırına askerî yığınak yapılması,
- Suudi Arabistan'da toplanan uluslararası güce katılım sağlanması.

Dönemin devlet başkanı Turgut Özal, ilk iki isteği yerine getirmiştir. 17 Ocak 1991'de İncirlik üssünün kullanılması için karar çıkartılmış ve aynı gün Çöl Fırtınası Harekâtı başlamıştır. Aynı zamanda Türkiye, Irak sınırına 180.000 asker göndermiştir. Fakat Suudi Arabistan'a asker gönderme isteği, Anayasa'ya aykırı olduğundan kabul edilmemiştir.²⁶ Bu durum her ne kadar Batıcılık politikasıyla uyum sağlasa da Türk dış politikasının ana hatlarından biri olan “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesi ve bunun gereği Orta Doğu meselelerine karışmama politikasından kopuşun başlangıcıdır.

²⁴ Bayram Sinkaya, “Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikası ve Batı Etkisi”, *Adam Akademi*, 1, 2011, s. 87-88.

²⁵ Sina Akşın, *Kısa Türkiye Tarihi*, (25. Basım), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 290.

²⁶ Age.

Görüldüğü üzere sistemde yaşanan değişimler Türkiye'nin jeopolitik konumunun Batılı devletlerce yeniden önem kazanmasına neden olmuştur. Söz konusu değişimler bu sefer Orta Doğu'da meydana gelmiştir. SSCB dağıldıktan sonra NATO kendisine yeni bir meşruiyet alanı ararken Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali, NATO'ya istediği fırsatı sunmuştur. Ancak Türkiye burada verdiği desteğin karşılığını alamamış bilakis yeni bir güvenlik problemi doğmuştur. Irak'a yapılan müdahale ile Kuzey Iraklı Kürtler üzerindeki siyasî baskı kalkmış ve bölgede PKK faaliyetlerinde yükseliş gözlemlenmiştir. Bunun üzerine 1923'ten beri Orta Doğu meselelerine uzak kalan Türkiye, bölgeye güvenlik perspektifinden bakmaya başlamıştır. Türkiye 1990'larda Irak başta olmak üzere Orta Doğu ülkelerinin toprak bütünlüğü savunmakta diğer yandan PKK ile askerî mücadele sürdürmektedir. Türk dış politikasındaki Orta Doğu'da Batı ile beraber ilerleme stratejisi de etkili olamamıştır. Batı'nın özellikle Irak müdahaleleri, Türkiye'nin tüm hassasiyetine karşın PKK lehine olmuştur.²⁷

Müttefiklerinin dini nitelikli terörizm ile mücadele ettiği bu dönemde Türkiye, en önemli iç güvenlik sorunu olan PKK ile mücadelesinde yalnızlaştırılmıştır. 1990 - 2002 yılları arasında Türkiye, PKK sorununa ek olarak siyasî ve ekonomik sorunlar başta olmak üzere birçok konuyla ilgilenmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple dış politikasını kendi çıkar ve tercihleriyle yönlendirmekten çok reaktif bir tutum sergilemek durumunda kalmıştır.²⁸

3. Türk Dış Politikasında Orta Doğu: Bölgesel Hegemonya Stratejisi (2002 - 2016)

Söz konusu dönemde Orta Doğu'nun Türk dış politikasındaki rolü oldukça önemlidir. Bu dönemde 2'nci Körfez Savaşı olarak da adlandırılan 2003 yılındaki Irak müdahalesi ve sonrasında 2011 yılında hız kazanan Arap Baharı ile birlikte dünya üzerindeki silahlı çatışmaların büyük bir çoğunluğu Orta Doğu'da gerçekleşmiş, bölgede hâkim bir küresel ya da bölgesel güç bulunmayışı da istikrarsızlığı körüklemiştir. Bu bağlamda şekillendiği değerlendirilen Türkiye'nin Orta Doğu politikaları Irak, Suriye ve Mısır özelinde incelenerek kuramsal çerçeve kapsamında dönemsel

²⁷ Sinkaya Age, s. 89.

²⁸ Oğuzlu, Age, s. 13.

olarak “bölgesel hegemonya” ve “bölgesel liderlik” arasındaki uygulama başarısı değerlendirilecektir.

3.1. Irak

Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler yukarıda da aktarıldığı üzere 1990'ların başlarında iyileşmişse de akabinde yaşanan gelişmelerle dalgalanmaya başlamıştır. 2000'lere gelindiğinde iki devlet arasındaki en önemli sorun Kuzey Irak'taki Kürt varlığının statüsüdür. Konu iki açıdan Türkiye için hayati önem taşımaktadır. İlk olarak PKK, Kuzey Irak'ta üs kurmuş, ikincisi de bağımsız bir Kürdistan kurulabileceğini düşünmeye başlanmıştır. 2002 yılında AK Parti hükûmeti kurulduğunda ABD'de iktidarda bulunan neo-muhafazakârlar, Irak'a müdahale planları yapmaktaydı. Yeni Türk hükûmeti, bir yandan stratejik ortağı ile ters düşmek istemese de diğer yandan Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulması ve Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurulmasından endişe etmiştir. 1 Mart 2003 tarihindeki Tezkere krizi ve 4 Temmuz 2003 tarihindeki Çuval olayından sonra Türkiye ile ABD ilişkileri daha da bozulmuş ayrıca kurulacak Irak düzeninden Türkiye tümüyle dışlanmış. ²⁹ Bu dışlanma sonrasında Türkiye Orta Doğu'da kurulacak düzende söz sahibi olmak için bölgede daha aktif rol oynamaya başlamıştır.

ABD'nin Irak müdahalesini takiben başlayan süreçte Türkiye'nin güvenlik algısına, istikrarsızlaşan güney sınırı da eklenmiştir. Saddam'ın devrilmesi ve artan Kürt milliyetçiliği, Türkiye ve müttefikleri arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemeye devam etmiştir. Yine de Türkiye, söz konusu dönemde Batılı kimliğinden ödün vermeyerek, İslam'ı Batılı değerlerle sentezlenebileceği vurgusuyla Orta Doğu'ya model ihraç etmeyi hedeflemiştir. Türkiye'nin bu tutumu, Batı tarafından da desteklenmiştir. Her bir devletin kendi iç dinamikleri, değerleri, sosyo-kültürel ve iktisadi yapısı, devlet geleneği ve geçmiş birbirinden farklı olduğundan hareketle Orta Doğu'da model olma arzusu, çalışmanın kuramsal çerçevesi kapsamında bölgesel hegemonya kurmakla açıklanabilir. Dönemin Türk dış politikasında Batı-İslam sentezi ile Orta Doğu'ya model olunması ve Türkiye'nin

²⁹ Hale, Age, s. 203.

Büyük Orta Doğu Projesi'ne dâhil olup olmama tartışmaları da bu kapsamda değerlendirilebilir.³⁰

Türkiye'nin özelde Irak genelde Orta Doğu politikalarında bir kırılma noktası da 2007 yılında yaşanmıştır. Bu tarihte Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) Irak sınırında konuşlanmış, aynı yıl PKK'nın saldırılarının artması ve Türk askerlerinin şehit olması neticesinde 5 Kasım 2007 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Bush ile görüşmek üzere Washington'a gitmiştir. Bu görüşme sonrasında ABD, Türk tarafının bazı isteklerini kabul etmek durumunda olduğunu anlamıştır Çünkü Türkiye, konuyla ilgili tek başına hareket edebilecek niyet ve kapasitede olduğunu göstermiştir.³¹ 5 Kasım 2007 görüşmesi Türkiye'nin bölgede "bölgesel hegemon" olabileceğinin ilk göstergesi olarak görülebilir. Görüşme sonrası TSK, kara ve hava güçleriyle PKK'nın Irak'taki varlığına operasyonlar düzenleyerek mevcut askerî durumu tersine çevirmiştir. Bu durum ABD - Türkiye arasında yeni bir döneme ve yeniden ortak bir Orta Doğu politikasının doğabileceğine de işaretir.³² Genel olarak AK Parti'nin ilk döneminde (2002-2007) Türkiye, Orta Doğu politikalarında Batı ile uyumlu hareket etmiş, bölgeye Batı-İslam sentezi ile rol model olmak istemiştir

Kasım 2008 tarihinde ABD'de Başkan seçilen H. Barack Obama da, Türkiye'yi Irak müdahalesi sonrası Müslümanlarla ABD arasındaki ilişkilerin yeniden tesisi için önemli görmektedir. Ahmet Davutoğlu'nun 2009 yılında Dışişleri bakanı olmasıyla beraber, Türkiye'nin Orta Doğu politikası daha da önem kazanmış ve görünür olmuştur. Bu dönemde gerek iç siyasette gerek uluslararası arenada Türkiye'nin Orta Doğu'ya bu denli yönelmesi ve aktif rol oynama çabası İslamcı ve neo-Osmanlı eğilimli olmakla eleştirilmiş, Türkiye'de ise "vizyoner" olarak nitelendirilmiştir.³³ 2010 yılında dönemin Dışişleri Bakanı'nın sözleri dış politika kapsamını gösterir niteliktedir:

"Biz [Türk ve Arap dünyasının, Kars'tan Fas ve Moritanya'ya kadar, Sinop'tan Sudan'ın en güneyine Ekvator'a kadar, İstanbul

³⁰ Oğuzlu, Age, s. 15.

³¹ Hale, Age, s. 207.

³² Age, s. 208.

³³ Sinkaya Age, s. 92.

Boğazı'ndan Aden Körfezi'ne kadar olan] bu kuşağın tam bir güvenlik kuşağı, ekonomik entegrasyon kuşağı ve dünyanın örnek olarak göstereceği bir büyük refah alanı haline dönüştürmek istiyoruz... Bahsettiğimiz coğrafyada en geniş anlamda tam bir liberalleşme olmasını öngörüyoruz. Kars'tan kalkan bir taşıtın taşıdığı malla birlikte ta Fas'a, Moritanya'ya kadar engelsiz seyahat etmesini istiyoruz.”³⁴

Türkiye'nin söz konusu Orta Doğu politikası ne kadar revizyonist olmakla suçlansa da, yetkililer bunu reddederek Türk dış politikasının realpolitik çerçevesinde ilerlediğini beyan etmiştir. Yine bu dönemde Kafkasya, Balkanlar ve Orta Doğu'daki sınırların suniliğinden kaynaklı sorunlara vurgu yapılmıştır.³⁵ Bu bağlamda çalışmamızın kuramsal çerçevesinde belirttiğimiz üzere Türk dış politikasındaki vizyonerlik, “bölgesel hegemon stratejisi” ile uyum içerisindedir. Zira Türkiye, kendi çıkarlarını gözeterek hedeflerini, diğer devletlere bu hedefleri benimsetmek istemiştir. Türkiye'nin Irak dış politikasında 2008-2016 tarihleri arasında büyük ölçüde Irak'ta Kürt Bölgesel Yönetimi'nin dönem başkanı Mesut Barzani'yi desteklemiştir. Bu kapsamda Irak'la ilişkileri arka planda tutarak Barzani ile petrol anlaşması yapmıştır. Türkiye, başından beri devam eden Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanması politikası için bu adımları atmıştır.³⁶ Barzani'yi kendine yakın tutarak, üzerinde hegemonya kurmak istemiş ve nihayetinde 25 Eylül 2017'de Kuzey Irak'ta yapılan bağımsızlık referandumunun gerçekleşmesini engellemek istemiştir.

3.2. Suriye

2010 yılında Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün Dışişleri Bakanları İstanbul'da bir araya gelerek arasında “Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi Tesis Edilmesi Hakkında Ortak Siyasî Bildirge” yayımlamışlardır. Bildirgenin en önemli amaçlarından biri bölgede ekonomik entegrasyonun sağlanması, Türkiye'nin asıl hedefiyse kendi liderliğinde bölgede

³⁴ Hürriyet, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/davutoglu-turk-arap-ibirligi-forumunda-konustu-14985312>, erişim 6.12.2021.

³⁵ Sinkaya, Age, s. 93.

³⁶ Barış Doster, “Türkiye ve Orta Doğu: Bölgesel Liderliğin Sınırlarını Tartışmak”, Tarık Oğuzlu ve Ceyhan Çiçekçi, (ed.), *Bölgesel ve Küresel Güçlerin Orta Doğu Politikaları Arap Baharı ve Sonrası*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 137-138.

liberalleşme başlatmaktı. Aynı yıl Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a yeni yaptırımlar kararına karşı çıkmıştır. Söz konusu tüm gelişmeler, Türkiye'nin "bölgesel hegemonya" kurma stratejisinin adımları olarak değerlendirilebilir. Zira daha Arap Baharının ilk aylarında dönemin Dışişleri Bakanı'nın "*Türkiye bu değişim dalgasının sürükleyici lider ülkesi olmak durumunda. Böyle bir hedefle hareket ediyor. Yoksa bütün bu etrafta, değişim dalgasını olumsuz sonuçlarından en fazla etkilenecek ülkelerinden biridir. Eğer aktif bir öncülükle değişim liderliği yürütemezsek biz bu coğrafyada bu gelişmelerden en olumsuz etkilenen ülke oluruz*"³⁷ sözleri de söz konusu stratejinin benimseneceğine örnektir.

Türkiye 2002-2011 yılları arasında Suriye ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmışsa da Arap Baharı sonrasında temel Suriye politikası, "Sünni" bir eksende bölgeyi Baas partisinin etkisinden kurtarmaktı. Bu bağlamda Türk dış politikası, Orta Doğu'yu mevcut küresel düzenle uyumlu bir biçimde düzenlemek üzerine kurulu olabilir.³⁸ Dönemin Başbakanı Erdoğan'ın Esad'a "kardeş" olarak yaklaşmasının Esad'ı ülke içerisinde bazı reformlar yapmaya ikna etmeye yönelik olduğuna dair literatürde söylemler mevcuttur. Erdoğan, bu bağlamda Esad'dan birtakım taleplerde bulunmuş ancak Esad'ın bu talepleri kabul etmemesiyle beraber Türk hükûmeti, muhalifleri desteklemeye başlamıştır. Erdoğan'ın Esad'dan talepleri şu şekilde sıralanabilir:³⁹

- İsrail ile ilişkileri geliştirmek bağlamında Golan Tepeleri'nden vazgeçilmesi,
- Lübnan'da Hizbullah'a verilen desteğin çekilmesi,
- Filistin meselesinde iki devletli çözümü kabul ederek Hamas'a verilen desteğin çekilmesi,
- Orta Doğu Serbest Bölgesi'ne dâhil olması ve bu kapsamda liberal politikaları benimsemesi,
- İhvan'ın iktidara dâhil edilmesi.

³⁷ Yeni Şafak, <https://www.yenisafak.com/gundem/davutoglundan-liderler-zirvesinde-degisim-dersi-308258>, erişim 11.12.2021.

³⁸ Göksel İşyar, *Suriye Krizi ve Türk Dış Politikası*, Hipotez Yayıncılık, Bursa, 2017, s. 2-7.

³⁹ Carol Migdalovitz, "Israeli-Arab Negotiations: Background, Conflict, and U.S. Policy", *CRS Report for Congress*, Washington D.C., 2010, s. 40.

Türkiye'nin talepleri Esad tarafından yerine getirilmemiş, Türkiye için 2011'den itibaren hem iç hem de dışta en önemli güvenlik meselesi Suriye krizinden kaynaklanmış, Irak sınırına ilave olarak 911 km olan Suriye sınırı da terör örgütlerinin barındığı yer haline gelmiştir. Türkiye ilk olarak sorunun uluslararası kamuoyuna gösterip NATO'yu devreye sokmaya çalışsa da ABD, Suriye krizine hep mesafeli davranmıştır. 3 Ekim 2012'de Akçakale saldırısına Türkiye'nin de yanıt vermesiyle ilk askerî tepki gösterilmiştir. 2014 - 2017 yılları arasında Türkiye'nin güvenlik algısına bir de DAES tarafından yapılan saldırılar eklenmiştir. Özellikle 2015 yılı Türkiye'de DAES teröründen birçok sivil ölmüştür. DAES'e ilave olarak bu dönemde Suriye krizi ile bağlantısı olarak PKK - YPG saldırıları da artmış, yurt içinde siviller sınırlardaysa Türk askerleri sık sık hedef alınmıştır. PYD, elde ettiği toprakları birleştirmek için Halep'in kuzeyini 2016'da ele geçirmiştir. Türkiye ise sınırı boyunca PKK uzantısı olan PYD'nin devlet kurma girişimine karşın 24 Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı Operasyonu'nu başlatmıştır. 2016 yılından itibaren Türkiye'nin Suriye sahasında askerî varlığı devam etmektedir. Tüm bunlara ilave olarak çok ciddi bir mülteci krizi yaşanmaktadır. Göç İdaresi Başkanlığı'nın yayımladığı rakamlara göre 2021 yılında Türkiye'de resmî olarak 3.736.760 Suriyeli, geçici koruma altında bulunmaktadır.⁴⁰ Sayısı tam olarak bilinmeyen ve düzensiz göçmen kategorisinde bulunan Suriyelileri de eklediğimizde bu rakam daha çok yükselmektedir.

3.3. Mısır

Arap Baharı, Türkiye'ye Orta Doğu'yu kendi liderliğinde şekillendirme fırsatı yaratmıştır. Özellikle de Mısır'da Hüsnü Mübarek'in devrilmesini destekleyen ve Mısır meselesine angaje olan Türkiye için uluslararası arenada yeni Osmanlı kurma peşinde olduğuna dair suçlamalar çoğalmıştır. Dönemin Türk Dışişleri Bakanı 2013 yılındaki "100 yıl önce Yemen ile Üsküp, ya da Erzurum ile Bingazi aynı ülkenin parçasıydı. Bunu dediğimizde bize 'Yeni Osmanlıcı' diyorlar. Bütün Avrupa'yı birleştirenler 'yeni Romacı olmuyor da, Orta Doğu'yu birleştirenler 'Yeni Osmanlıcı' oluyor"⁴¹

⁴⁰ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, erişim 11.12.2021.

⁴¹ Vatan, <https://www.gazetevatan.com/siyaset/onlar-neden-yeni-romaci-olmuyor-519199>, erişim 13.12.2021.

sözleri, çalışmanın kuramsal çerçevesi kapsamında Türk dış politikasının Orta Doğu'da bölgesel hegemonya stratejisinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Avrupa'dan bakıldığında da Türkiye, Orta Doğu'da hegemonya kurmak istemektedir. Alman yazar Jürgen Gottschlich'nin "Erdoğan, Esad'ın devrilmesinden sonrası için Sunni bir Orta Doğu'da daha güçlü bir lider olmanın hesabını yapıyor"⁴² sözleri, Avrupa'nın konuya nasıl baktığına dair ipucu vermektedir. Bu sünni blokun en önemli ayağını da Mısır'da Mübarek sonrası iktidara gelen Muhammed Mursi oluşturmaktaydı.

Aslında gerçekten de doğru hamleler izlendiğinde, Türkiye'nin liderlik potansiyelinin yüksek olduğu bir dönemdir. İlk kez üst düzey olarak görüşme 2012'de Mursi ve dönemin cumhurbaşkanı Abdullah Gül arasında gerçekleşmiştir. Mursi, yeni dönemde Türkiye ile yakın ilişkiler kurup her konuda Türkiye'yi örnek aldıklarını vurgulamıştır. Zira Mısır tarafından Filistin politikası, Suriye meselesi ve İran'a karşı tutum gibi önemli bölgesel sorunlarda Türkiye takip edilecektir. Mursi, daha iktidarını sağlamlaştırmadan ve iç politikaya yönelmeden Türkiye ile karşılıklı vize serbestisi ve ortak karayollarının kurulması gibi hamlelere kalkışmıştır. Bu bir yıl içerisinde Türkiye ve Mısır arasında birçok üst düzey diyalog ve iş birliği anlaşmaları düzenlenmiştir. Fakat Mısır halkının ülke içinde yaşadığı sosyo-ekonomik sorunları, halkın isteklerini görmezden gelerek Türkiye ile bir Sünni bloklaşmaya giden Mursi, iktidarda bir yıl kalabilmiştir. 2013 yılında Yüksek Askerî Konsey lideri Sisi, Mursi'yi görevden almış ve iktidara el koymuştur. Mursi yönetimi ile yakın ilişkileri olan AK Parti, bunu anti-demokratik bir hareket olarak nitelendirmiş ve darbeye uluslararası alanda en sert tepki veren ülke olmuştur. Çok geçmeden Erdoğan, yeni hükümeti tanımadığını duyurmuştur. İlişkilerin gerilmesi ekonomi başta olmak üzere tüm alanlara yansımıştır. Aynı yıl karşılıklı olarak büyükelçiler *persona non grata* ilan edilerek diplomatik ilişkiler minimum seviyeye indirilmiştir.⁴³

⁴² İşyar, Age, s. 169.

⁴³ İsmail Numan Telci, "Türkiye'nin Mısır Politikası 2013", Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner, (ed.), *Türk Dış Politikası Yılığ*, SETA, İstanbul, 2013, 187-208, s. 195.

Gergin devam eden ikili ilişkilere önemli bir konu da eklenmiştir: Doğu Akdeniz. Sisi, Doğu Akdeniz’de Türk çıkarlarına aykırı faaliyetlerde bulunmaktadır. Mısır, Yunanistan, GKRY ve İsrail sıklıkla bölgede bir araya gelmektedir. Özellikle son zamanlarda Mısır - GKRY ittifakı isminden sıklıkla söz ettirmektedir. Mısır, adanın tek temsilcisi olarak GKRY ile anlaşmalar yapmakta ve Lübnan, İsrail ile beraber münhasır ekonomik bölge oluşturmaktadır. Bu durum da doğal olarak Türkiye ve KKTC tarafından kabul edilmemektedir.⁴⁴ Görüldüğü üzere Türkiye’nin büyük bir heyecanla bölgeye rol model olma ve hegemonya kurma çabaları söz konusu tüm devletlerle ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.

Bölgesel rol model olma ve hegemonya stratejisi başarısız olan ve bölgede büyük ölçüde yalnızlaşan kendi sorunlarına yönelen Türkiye, Orta Doğu’ya olan 2002 - 2016 yılları arasındaki ilgisini azaltmıştır. Türkiye, 15 Temmuz 2016 Darbe girişimi ve iç politikada yükselen milliyetçi söylemle birlikte Türk dış politikası jeopolitik gerçeği olan Türk Dünyası’na yönelmiştir.

4. Türk Dış Politikasında Türk Dünyası: Bölgesel Liderlik Stratejisi (2016-2021)

İlk olarak belirtmek gerekir ki tarihin hiçbir döneminde Türk Birliği kurulması söz konusu olmamıştır. Ziya Gökalp, tüm Türklerin tek devlet çatısı altında toplandığı sisteme “ilhanlık” adını vererek tarihteki tek ilhanlığın Metehan döneminde kurulduğunu tespit etmiştir. Bunu, “*Mete, bu feragatine mukabil Türk ırkından olan ne kadar boylar, iller, hakanlıklar varsa birleştirerek bir ilhanlık vücuda getirdi. Mete’nin mefküresi bütün Türkleri birleştirmektir*” sözleriyle açıklamıştır.⁴⁵ Ancak tarihte bundan sonra meydana gelen olaylar, Türkleri çeşitli coğrafyalara gitmeye mecbur bırakmıştır. Gittikleri coğrafyalarda kimi zaman farklı devletler kurmuş kimi zaman farklı devletlerin hâkimiyetine girmişlerdir. Bu durumda hiçbir Türk devleti, diğerleri ile birleşme gibi bir politika da izlememiştir. Ancak siyasi olarak ne kadar ayrı birimler halinde varlıklarını sürdürseler de Türkiye (Selçuklu ve Osmanlı) ile Türk Dünyası hiçbir zaman etkileşimi kopartmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti “Türklük” kimliğine dayanan bir

⁴⁴ İsmail Numan Telci, “Türkiye’nin Mısır Politikası 2018”, Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner, (ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı*, SETA, İstanbul, 2018, s. 115-116.

⁴⁵ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s. 229.

ulus devlet olarak sisteme dâhil olduğundaysa, Türkistan ata yurt olarak benimsenmiş, türlü hassasiyetler geliştirilmiştir.⁴⁶ Özellikle kurucu lider Mustafa Kemal Atatürk'ün şu sözleri, Türkiye'nin Türk Dünyası hassasiyetini ifade etmektedir:

“Bugün Sovyet Rusya, dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse kestiremez... O zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim, bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, öz kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız.”⁴⁷

Gerçekten de 1991 yılına kadar Türkiye'nin Türk Dünyası ile ilişkileri SSCB ile ilişkiler çerçevesinde geliştirilmiş, bunun ötesine geçmemiştir. Ancak SSCB'nin dağılmasıyla birlikte beş Türk Cumhuriyeti olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın bağımsızlığına kavuşması Türkiye tarafında büyük heyecan uyandırmıştır. Zira dil, din ve millet birliği söz konusu bölgelerde bir açılım sağlama potansiyeli doğmuştur. Zira beş devleti de ilk tanıyan devlet Türkiye olmuştur. SSCB'nin yıkılmasını takiben Batılı güçlerin de desteğiyle bölgedeki devletlere rol model olmak Türkiye açısından oldukça olumlu karşılanmıştır. Bu kapsamda Türkiye, bölgede birçok örgüt kurmuş, ikili ve çok taraflı ilişkilerin geliştirilmesi için çabalamış, eğitim, kültür gibi alanlarda çeşitli aktiviteler düzenlemiştir. 1990'ların başı Türkiye ve Türk devletlerinin ilişkilerindeki kurumsallaşma dönemidir.

Türkiye'nin söz konusu çalışmalarından biri 1992 yılında TİKA'nın Türk dili konuşan ülkelerin kalkınmasına yardımcı olunması amacıyla kurulmasıdır.⁴⁸ Aynı yıl “Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi” gerçekleştirilmiştir. 1993 yılında Türkiye ve beş Türk devletinin katılımıyla, “Türk Halklarının gönül birlikteliğini ve kardeşliğini güçlendirmek, ortak Türk kültürünü gelecek nesillere aktarmak ve dünyaya tanıtmak” amacıyla TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı)

⁴⁶ Fırat Yıldız ve Çınar Özen, “Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye”, Fırat Yıldız, (ed.), *30. Yılında Türk Cumhuriyetleri Küresel Politika*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2021, 15-38, s. 16-17.

⁴⁷ Age, s. 17.

⁴⁸ TİKA, <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>, erişim 17.12.2021.

kurulmuştur.⁴⁹ Tüm bunların yanında Türkiye beş Türk devletine de ithalat ve proje kredisi vermiştir. Bölgeden gelen öğrencilere burs verilmesi, bölgeye doğrudan uçuşların başlatılması da önemli diğer projelerdir.⁵⁰ Bunlara ilave olarak Türkiye bu ilk kurumsallaşma döneminde her beş devlete de ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite bazında MEB'e bağlı okullar açmaya başlamıştır.⁵¹

Ancak her ne kadar kurumsallaşma alt yapısı oluşturulmuş olsa da bu ilk heyecan uzun sürmemiştir. İlk olarak Türkiye'nin bölgedeki kültürel ve eğitimsel faaliyetleri, FETÖ gibi terör örgütleri tarafından kötü amaçlarla kullanılmış, bu durum da Türkiye'ye olan güvenin azalmasına neden olmuştur. İkinci neden 1990'lar boyunca Türkiye'de popülerleşen ve heyecanla karşılanan "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" düşüncesi bazı taraflarda Turancılık olarak adlandırılmasıdır. Özellikle Rusya ve İran, Türkiye'yi Turancı/emperyal politikalar izlemekle suçlamıştır. Bu politika, Türkiye'yi bölgede güç duruma düşürmüştür. Üçüncü olarak kısa bir süre içinde Rusya'nın toparlanarak uluslararası arenaya geri dönmesi ve yakın çevre doktrini kapsamında post-Sovyet alanı "arka bahçesi" ilan etmesi Türkiye'nin bölgede tek başına etkin olamayacağını kanıtlamıştır. Sovyet döneminde oluşturulan ekonomik, siyasî ve askerî bağılıklar bölge içinde Rus hegemonyasının kısa sürede yeniden inşa edilmesine neden olmuştur. Kısacası Türkiye'nin bölgeye yönelik ani ve kontrolsüz girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmış, ilişkiler yüzeysel bir zeminde devam etmiştir.

Türkiye'nin bu ilk dönem Türk Dünyasına yönelimi de büyük ölçüde bölgesel hegemonya stratejisi ile açıklanabilir. Zira Türkiye bölge gerçeklerini, Türk devletlerinin iç siyasî, ekonomik, sosyal yapılarını dikkate almadan açılım sağlamaya çalışmıştır. Söz konusu devletlerin, bir "ağabey"den yeni kurtulmuşken başka bir "ağabey" arzu ettiğinin düşünülmesi doğru değildir. Tüm bunlara ilave olarak bu dönemde Türkiye'nin bölge ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir ekonomik potansiyeli de söz konusu değildir.⁵²

⁴⁹ TÜRKSOY, <https://www.turksoy.org/tr/turksoy/about>, erişim 17.12.2021.

⁵⁰ Yıldız ve Özen, Age, s. 22.

⁵¹ Age, s. 20-21.

⁵² F. Stephan Larrabee ve Ian O. Lesser, *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*, Rand Publication, Santa Monica, 2003, s. 101.

Tüm bu sebeplerden dolayı, Türkiye ve Türk Dünyası ilişkileri 2000'lerde durağan geçmiştir. Ayrıca yukarıda aktarıldığı üzere 2000'ler çoğunlukla Türkiye'nin Orta Doğu'ya yöneldiği bir dönemdir. Türk Dünyası ile ilgilenmek için kurulan TİKA bile, bu dönemde ilgisini Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya yönlendirmiştir. Türkiye'nin yeniden Türk Dünyası ile yakın ilişkiler kurması ise 2009 yılında gerçekleşmiştir. Bu dönemde Türk Keneşi (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi) ve TÜRKPA (Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi) kurularak ilişkiler daha da kurumsallaştırılmaya çalışılmıştır. Zira Keneş'in en temel hedefi, Türk dünyası içinde bir entegrasyon oluşturmaktır. Bunlara ilave olarak 2011'de Türk İş Konseyi, 2012'de Türk Kültür ve Miras Vakfı, 2014'de Türk Akademisi kurulmuştur.⁵³

2010'larda rotasını Türk Dünyasına kaydıran Türkiye özellikle 2016 yılından sonra ulusal çıkarları bağlamında ortak değerleri savunarak "Türk" kimliğini vurgulamaya başlamış ve bölgeye angaje olmuştur. Türkiye, Orta Doğu'da bölgesel hegemonya stratejisini kullanıp başarıya ulaşamamıştır. Türkiye'nin Orta Doğu'da yalnız kalmasının nedenleri şu şekilde sıralanabilir:⁵⁴

- Mısır'daki müttefiki Mursi'nin devrilmesiyle Sisi'nin rakip bir iktidar kurması ve Sisi rejiminin uluslararası alanda tanınması,
- Rusya'nın Suriye müdahalesiyle beraber Esad rejiminin güçlenmesi,
- ABD'nin geleneksel Türk-Amerikan müttefikliğini bir kenara bırakarak bölgede IŞİD merkezli radikal teröre karşı Türkiye'nin en büyük güvenlik problemini oluşturan PYD/YPG ile iş birliği yapması.

Tüm bu sebepler, Türkiye'nin yüzünü Orta Doğu'dan başka bölgelere de çevirmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin liderlik edebileceği ya da hegemonya kurabileceği akla gelen ilk bölge Balkanlardır. Ancak Balkanlar'daki çoğu devlet AB üyesi, olmayanlarsa aday ülke durumundadır. AB, Türkiye'nin bölgede kendi çıkarlarına zıt hamleler

⁵³ Yıldız ve Özen, Age, s. 26.

⁵⁴ Oğuzlu, Age, s. 20-21.

yapmasına izin vermeyecektir. Ayrıca çalışmamızda Türkiye'nin liderlik edeceği bölge olarak Orta Asya ve Kafkasya bölgesi yerine Türk Dünyası alt bölgesini seçmemizin de sebepleri mevcuttur. Öncelikle Gürcistan bağımsızlığına zeval getirebilecek bir hamlede Rusya gibi büyük bir güçle savaşmaktan geri kalmamıştır. Her ne kadar siyasî, askerî ve ekonomik bağlamda Türkiye ve Gürcistan arasındaki ilişkiler iş birliği ile açıklanabilse de aralarında farklı bağların olmadığı da aşikârdır. Kafkasya'nın diğer bir devleti olan Ermenistan'ın ise var oluşu Türk ve Türkiye düşmanlığı üzerinedir. Tacikistan, Gürcistan gibi Türkiye'nin iş birliği yapabileceği bir devlet olsa da ikili ilişkilerde İran faktörü göz önünde bulundurulmalıdır.

2016'dan sonraki süreçte ekonomi ve enerji alanları başta olmak üzere ikili ve bölgesel birçok iş birliği alanı yaratılmıştır. Türkiye'de "Türklük" kimliği devletin resmî kadrolarında daha çok vurgulanmaya başlanmıştır. Bu durumun iç politikadaki en önemli sebebi 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi, bölgesel olarak incelendiğindeyse 2015 yılında Türkiye-Rusya arasında yaşanan uçak krizine Kazakistan'ın arabulucu olması ve Özbekistan'da Kerimov'un ölümünden sonra Mirziyoyev'in iktidara gelmesi Türkiye'yi Türk Dünyasına yakınlaştıran nedenler olmuştur.⁵⁵ Yine 2016 yılında Ermenistan ile Azerbaycan arasında patlak veren Dört Gün Savaşları'nda Türkiye, Azerbaycan'dan yana net bir tutum sergilemiştir.⁵⁶

2019 yılında düzenlenen 11. Büyükelçiler Konferans'ında "*Yeniden Asya*" açılımının ilan edilmesi,⁵⁷ Türkiye'nin rotasını nihai olarak Türk Dünyası başta olmak üzere Asya'ya çevirdiğini göstermektedir. Yine 2019'da Antalya'da yapılan Diplomasi Forumu'nda da jeostratejik olarak Asya'ya dönüş, en önemli konulardan birisi olmuştur. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun aynı yıl düzenlenen "*Yeniden Asya*" çalıştayının açılışında yaptığı konuşmada "*en batıdaki Asyalı, en doğudaki Avrupalı*" sözleri dikkat çekicidir. Söz konusu eksen kaymasına somut bir örnek vermek gerekirse Türkiye bursları, uzun zaman yüzdesel olarak çoğunlukla Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya verilirken 2019 yılında Orta Asya ve Kafkasya toplamı

⁵⁵ Yıldız ve Özen, Age, s. 26-27.

⁵⁶ Jane, Age, s. 341.

⁵⁷ SAM, http://sam.gov.tr/yeniden-asya_calistayi.tr.mfa, erişim 18.12.2021.

%13,⁵⁸ 2020 yılındaysa %21'e⁵⁹ yükselmiştir. 2020 yılında Türk Dünyası'nın entegrasyonu açısından ayrıca iki önemli konu mevcuttur. Bunlardan ilki Covid-19 ile mücadele kapsamında ortak hareket ederek ülkelerin birbirlerine bireysel olarak da yardım etmesidir. İkincisi ve daha önemlisiyse her zaman teoride kalan askerî iş birliğinin 2'nci Karabağ Savaşı ile beraber pratiğe geçirilmiş olmasıdır. Asgari düzeyde Türkiye-Azerbaycan arasında olan iş birliğine, diğer Türk devletleri de destek sağlamıştır.⁶⁰

Çavuşoğlu'nun 2021 yılında Kırgızistan'da yaptığı bir konuşmada “*Yeniden Asya girişimimiz ata yurdumuz Orta Asya ile ilişkilerimize de yeni bir boyut kazandıracak. Çünkü aynı dev çınarın dalları, aynı güçlü gövdenin kollarınız*”⁶¹ sözleri Türkiye'nin dış politikada “İslam” kimliği yerine “Türk” kimliğiyle hareket etmeye başladığının bir diğer ispatıdır. 31 Mart 2021'de Özbekistan'da yapılması beklenen ancak pandemiden dolayı online bir biçimde gerçekleştirilen Türk Keneşi zirvesinde Türk Dünyası entegrasyonu açısından kayda değerdir. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ın katıldığı; Macaristan'ın gözlemci olarak katıldığı; 30 yıllık Türkiye ve Türk Dünyası ilişkileri içerisinde ilk kez Türkmenistan'ın iştirak ettiği gayri-resmî toplantıya Nursultan Nazarbayev de Onursal Başkan olarak katılmıştır. Toplantıda alınan en önemli karar Konsey'in artık bir uluslararası örgüt olarak işlevselleşmesi gerektiğidir. İkinci olarak fiili olarak desteklemeseler de Azerbaycan'ın Ermenistan karşısındaki başarısının kutlanması, Azerbaycan'a Türk Dünyası tarafından verilen toplu ilk destek mahiyetindedir.⁶²

Söz konusu toplantıda Nazarbayev, Türk Keneşi'nin daha entegre hareket edebilmesi için isminin Türk Devletler Birliği olarak değiştirilmesini

⁵⁸ Türkiye Bursları 2019 Yıllık Raporu, YTB, s. 31, <https://turkiyeburslari.gov.tr/Content/Upload/files/TB%20Rapor-2019.pdf>, erişim 19.12.2021.

⁵⁹ Türkiye Bursları 2020 Yıllık Raporu, YTB, s. 35, <https://turkiyeburslari.gov.tr/Content/Upload/files/TB%20Rapor-2020.pdf>, erişim 19.12.2021.

⁶⁰ Halil Akıncı, “Türk Dünyasının Jeopolitiği ve Türk Dış Politikasındaki Yeri”, <https://kriterdergi.com/turk-dunyasinin-jeopolitigi-ve-turk-dis-politikasindaki-yeri>, erişim 18.12.2021.

⁶¹ AA, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/yukselen-bir-deger-olarak-asya-ve-turkiye-nin-rolu/2208459>, erişim 19.12.2021.

⁶² Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Türkistan Gayriresmî Zirvesi Bildirisi, https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-dili-konusan-ulkeler-isbirligi-konseyi-turkistan-gayriresmi-zirvesi-bildirisi_2220, erişim 18.12.2021.

önermiştir. Gerçekten de 12 Kasım 2021’de İstanbul’da toplanan Türk Keneşi 8. Zirvesi’nde Keneş’in adı Türk Devletler Teşkilatı olarak değiştirilmiştir. Söz konusu Zirve’nin başlıca gündemi, Türk devletlerinin, üçüncü uluslararası aktörlerle iş birliği yöntemlerinin geliştirilmesi, Türk Yatırım Fonu kurulması ve Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi’nin onaylanması olmuştur.⁶³

Türkiye’nin Türk Dünyası açılımı bu sefer daha hamasetten uzak, realpolitığe yakın ilerliyor gibi gözükmektedir. Türkiye, gerek 1990’larda Türk Dünyasında gerekse 2002 - 2016 yılları arasında Orta Doğu’da kullandığı ve başarısız olduğu “bölgesel hegemonya” stratejisini bir kenara koyarak Türk Dünyasında bölgesel liderlik stratejisi izlemelidir. Yani kendi çıkar ve hedeflerini bölgeye iletmek yerine bölge gerçeklerini kavrayıp ortak çıkarlar geliştirmelidir. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan siyasî, ekonomik, kültürel ve diğer tüm alanlarda egemen eşit olmalıdır. Türkiye’nin bölgesel lider olmasının sebebiyle, ekonomik olarak daha gelişmiş bulunup siyasî devlet geleneğinin daha eski olmasıdır. Tecrübelerini diğer Türk devletlerine aktarmalı, yuvarlak masa etrafında ilişkiler derinleştirilmelidir. Tüm bunlara ek olarak Türkiye, Rusya ve Çin’i karşısına alarak değil, iş birliğine yatkın bir devlet modeli göstererek bölgesel liderlik etmelidir.

Sonuç

Sandra Destradi, bölgesel güçlerin de kendi bölgelerinde, “emperyal”, “bölgesel hegemonya” ve “bölgesel liderlik” stratejileriyle hâkimiyet kurabileceklerini belirtmiştir. Askerî güç unsurunun kullanılması ve bölge ülkelerine kendi politikalarını zorla benimsetme emperyal, bölgeye ortak hedefler sunarak kolektif hareket etme bölgesel liderlik olarak adlandırılmıştır. Bölgesel hegemonya ise bu ikisinin arasında kalan kısımdadır. Doğrudan bir askerî güç kullanılmasa da bölgeye kendi isteklerini zorla kabul ettirme stratejisidir. Çalışmamızın temasını bölgesel liderlik ve bölgesel hegemonya oluşturmaktadır. Bir bölgesel güç olan Türkiye, hem coğrafi konumundan dolayı hem de imparatorluk geçmişinden

⁶³ Türk Devletler Teşkilatı, <https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-tarihcesi>, erişim 19.12.2021.

dolayı, söz konusu stratejileri uygulamaya yatkın bir profildedir. Diğer yandan Türkiye'nin bu stratejileri uygulayabileceği iki önemli alan Orta Doğu ve Türk Dünyası'dır. Bu kapsamda çalışmamız Türkiye'nin bu iki bölgedeki stratejilerine odaklanmıştır.

1923 yılında Osmanlı Devleti'nin halefi olarak uluslararası sisteme katılan Türkiye Cumhuriyeti, dış politikasında “Batıcılık (Çağdaşlık)”, “Statükoculuk” ve “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkelerini benimsemiştir. İmparatorluk sonrası ulus devlet sürecinde olan Türkiye, bu dönemde bölgesel sorunlarla doğrudan alakadar olmamıştır. Ulus devlet sürecinde Türkiye kendisini “Türk”, “Müslüman” ve “Batılı” kimlikleriyle tanımlamıştır. 2000'lere kadar Türkiye, özellikle Soğuk Savaş boyunca birkaç istisna dışında Batı ve “Batılı” kimliği ile hareket etmiştir. 2002-2016 yılları Türk dış politikasında Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın önem kazandığı dönemdir. Bu durumun sebepleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- AK Parti'nin iktidara gelmesi ve “Müslüman” kimliğini ön plana çıkarması,
- Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber istikrarsızlaşan uluslararası sistem,
- Türkiye'nin müttefiki Batı için kısmen jeopolitik önemini kaybetmesi,
- Özellikle Orta Doğu ve Türkiye Dış Politikasının ilgi alanındaki bölgelerde artan köktenci terörizm,
- ABD'nin 2003 yılındaki Irak müdahalesinden sonra Türkiye üzerinde artan PKK saldırıları ve PYD/YPG kaynaklı terörizm baskısı.

Özellikle Irak işgalinde ABD ile ters düşen Türkiye; Irak, Suriye, İran başta olmak üzere Orta Doğu ve yakın coğrafyasındaki ülkelerle ikili iyi ilişkiler geliştirmeye başlamış, Körfez ve Kuzey Afrika ülkeleriyle ilgili de açılımlar yapmıştır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun döneminde ilişkiler daha da derinleştirilmeye çalışmış ve Türkiye açık bir şekilde bölgesel hegemonya olmayı denemiştir. Özellikle Arap Baharı, Esad'a yapılan demokrasi taleplerini dikkate al çağrısı, Mısır'da Mursi'nin iktidara gelmesi ile Türk Dış Politikası'nda heyecanla karşılanmıştır. Esad, demokrasi taleplerini geri çevirdiğinde Suriye ile ilişkiler gerilmiş, Mursi bir darbe ile

İktidardan uzaklaştırılınca Mısır ile ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Türkiye'nin bu dönemde kuramsal olarak bölgesel hegemonya stratejisini kullandığı ileri sürülebilir. Türkiye, bölge gerçekleri ve küresel aktörlerin değişen çıkarları sebebiyle attığı adımlarda istediği sonucu elde edememiş, Orta Doğu'da eşi görülmemiş güvenlik meseleleriyle boğuşmak durumunda bırakılmış ve uluslararası arenada ise yalnızlaştırılmıştır.

Orta Doğu'daki sorunlardan sonra Türkiye rotasını bir diğer liderlik edebileceği bölge olan Türk Dünyası'na çevirmiştir. Öncelikle alışmamızda literatürde sıklıkla geçen "Orta Asya ve Kafkasya" yerine "Türk Dünyası" kullanmamızın iki sebebi mevcuttur. Birincisi 2021 yılında Türk Dünyası için önemli bir adım olan Türk Devletler Teşkilatı'nın kurulması ve bu bağlamda bir hassasiyet oluşturulmaya çalışılmasıdır. İkincisi ise bahse konu bölge ülkelerinden Gürcistan'ın Türkiye'den ziyade AB, Tacikistan'ın İran, Ermenistan'ın ise Rusya ile daha çok iş birliği yapma eğiliminde olmasıdır. Türk Dış Politikası'nda tekrar Türk Dünyası yöneliminin başlangıcı olarak 2016 yılının alınmasının birçok sebebi mevcuttur. Öncelikle Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz 2016 darbe süreciyle beraber temeli atılan Cumhurbaşkanlığı ile Türkiye, 2002 - 2016 yılları arasındaki "Müslüman" kimliği ile birlikte "Türk" kimliğini de dış politikada öne çıkarmıştır. Ayrıca 2016 yılı bölge devletlerinin birbirleriyle ve Türkiye'yle yakın ikili ve çok taraflı ilişkiler geliştirdiği yıldır. Örneğin Kerimov iktidarında Özbekistan, Türk Dünyası faaliyetlerine katılmamış, özellikle Andican olaylarından sonra Türkiye ile ilişkileri hep durağan ilerlemiştir. 2016 yılında Kerimov'un ölümüyle Özbekistan Türk Dünyası faaliyetlerine dâhil olmaya başlamıştır. Kazakistan, Rusya-Türkiye arasında arabulucu olmuş, Azerbaycan - Ermenistan Savaşı'nda Türkiye resmen diğer Türk devletleri kısmi olarak Azerbaycan'a destek vermiştir. Tüm bu sebeplerden dolayı 2016 yılı Türk Dünyası'nın birbirine yakınlaşması adına bir milattır.

Bu yakınlaşmanın kökleri aslında 1991 yılına dayanmaktadır. 1991 yılında Türk devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları, Türkiye tarafından heyecanla karşılanmıştır. Bu heyecanı Türkiye'nin batılı müttefikleri de körüklemiş, Türkiye'yi SSCB sonrası bölgeye model olması için cesaretlendirmişlerdir. Bu kapsamda 1990'ların başları, Türkiye ve Türk Dünyası için kurumsallaşma dönemidir. TİKA, TÜRKSOY gibi kurumlar kurulmuş, ayrıca bölgeye çeşitli ekonomik, kültürel ve siyâsî yatırımlar yapılması planlanmıştır. Ancak Türk Dünyasının birbirine kavuşması

uzun sürmemiştir. Rusya'nın yeniden güçlenmesi, Türkiye'nin yeteri kadar maddi gücünün olmayışı, bölge devletlerinin Türkiye'ye duyduğu güvensizlik gibi sebeplerle Türkiye'nin bölgeye yönelik stratejisi başarısız olmuştur. Bu başarısızlığın bir sebebi de daha yeni Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazanan bölge devletlerinin başka bir ağabeyin etkisi altına girmek istememeleri, Türkiye'nin girişimlerini bölgesel hegemonya stratejisi olarak görmüş olmaları olarak değerlendirilebilir. 2000'ler boyunca gerek bu olumsuz başlangıç gerekse Türkiye'nin dikkatini Orta Doğu'ya yöneltmesi sonucu ilişkiler durağan ilerlemiştir.

2010'lara doğru yeniden Türkiye ve Türk Dünyası arasındaki ilişkiler canlanmaya başlamıştır. 2008 ve 2009 yıllarında TÜRKPA ve Türk Keneşi, daha sonra 2011'de Türk İş Konseyi, 2012'de Türk Kültür ve Miras Vakfı, 2014'de Türk Akademisi kurulmuş, kurumsal ilişkiler derinleştirilmeye çalışılmıştır. 2019 yılındaysa Türkiye "Yeniden Asya" açılımı ilan etmiş, bu program içerisinde Türk Dünyasına verdiği önemi ayrıca vurgulamıştır. 2020 yılında gerçekleşen Karabağ Savaşı'nda da hem Türkiye hem de diğer Türk Cumhuriyetleri Azerbaycan'a desteklerini bildirmiştir. Bu belki de tüm Türklerin ilk askerî entegrasyon örneğidir. Nihayetinde Türk devletleri daha entegre bir şekilde hareket etme kararı alıp 2021'de Türk Devletler Teşkilatı'nı kurmuşlardır. Üstelik etkin tarafsızlık statüsü bulunan Türkmenistan'ın iştiraki ve Teşkilata gözlemci üye olarak katılması da oldukça önemli bir husustur.

Görüldüğü üzere Türkiye'nin liderlik edebileceği asıl bölge Türk Dünyası'dır. Tarih, kültür, din, dil gibi ortak değerlerin paylaşıldığı Türk Dünyası'nda kuramsal çerçeve kapsamında daha önce başarıya ulaşmayan bölgesel hegemonya yaklaşımı yerine ortak değerler kapsamında bölgesel liderlik yaklaşımının kullanılması önerilmektedir. Çalışmada, Türkiye'nin 1990'larda Türk Dünyası'nda, 2002-2016 yılları arasında Orta Doğu'da izlediği dış politika kuramsal çerçeve kapsamında bölgesel hegemonya yaklaşımı olarak algılandığından hedeflenen başarıya ulaşamamıştır. Türkiye, bölgesel hegemonya yaklaşımı yerine herhangi bir ağabeylik rolü üstlenmeden, bölge ve ülke değerlerini dikkate alarak egemen eşit bir şekilde Türk Dünyasına liderlik etmeli, ortak değerler oluşturmalı, bölgesel liderlik yaklaşımı ile hareket etmelidir. Türkiye bir model ihraç etme yanılığına düşmemeli, her devletin kendi iç dinamiklerine saygılı davranmalı, tecrübelerini paylaşmalıdır. Tüm bunların yanı sıra Türk

Dünyası'na bölgesel liderlik edebilecek devletin Türkiye olmasının tek sebebi ise daha köklü bir devlet geleneğine ve daha gelişmiş ekonomiye sahip olmasıdır. Türkiye'nin, Türk Dünyası'na yapacağı liderliğin ona bölgesel liderliği de kazandıracığı herkesin yararına olacağı değerlendirilmektedir.

Summary

The increasing weight of regional powers in economic and political fields has been discussed frequently in International Relations. Sandra Destradi, in her article “Regional Powers and Their Strategies: Empire, Hegemony, and Leadership” published in 2010, created a pilot study on the subject by attributing a systemic meaning to the concept of regional power. Destradi hypothesizes that regional powers strongly influence the interactions that occur at the regional level and thus contribute significantly to the institutionalization of the regional order. In this context, Destradi determines the strategies that regional powers can implement in their region as “empire”, “hegemony”, and “leadership”. All three concepts are often confused and used interchangeably in International Relations literature. Therefore, understanding the concepts correctly will ensure correct analysis. Empire is when a regional power, which is ahead in terms of material power resources, provides its own national interest unilaterally by using military force, if necessary, in an anarchically perceived international environment. A regional power using the hegemony strategy provides financial incentives instead of using military means. Although leadership and hegemony seem similar, they are very different. Hegemon power imposes its own interests on other states. The leader, on the other hand, manages a group to ensure that common goals are established.

Türkiye is a regional power at a key point in international relations. Its sphere of influence covers the Middle East, the Balkans and the Turkic World. As a regional power, Türkiye has the ability to implement the strategies mentioned by Destradi. Until 2002, Türkiye pursued policies compatible with the West rather than acting as a regional power. This situation changed when the AK Party came to power in 2002. Due to the ideological stance of the AK Party and the changing international system after the Cold War, Türkiye started to give its regional weight to the Middle East as of 2002. In this context, Türkiye, as an example of moderate Islam,

has made an effort to export a model. Especially during Ahmet Davutoğlu's term as the Ministry of Foreign Affairs, Türkiye has tried to be regional hegemony. One of the most important proofs of Türkiye's desire to implement a hegemony strategy is that it has made various demands from Assad. In addition, Türkiye followed the Arab Spring with interest, and especially Morsi's coming to power in Egypt encouraged Türkiye to become a regional hegemon. However, factors such as the ongoing Syrian civil war for 10 years and the overthrow of Morsi within a year show that Türkiye's regional hegemony strategy has failed.

After the security problems in the Middle East, Türkiye has turned its route to the Turkic World, another region where it can lead. Türkiye's efforts toward the Turkic World date back to the 1990s. However, Türkiye's inability to show the necessary sensitivity to the newly independent Turkic States and its wrong policies caused its exclusion from the region. Afterwards, the Turkic World remained of secondary importance for Türkiye, which had already turned to the Middle East. Many events in 2016 pushed Türkiye to engage in the Turkic World by highlighting its Turkish identity. Within this context, the Karabakh War, which took place in 2020, is an important breaking point. The support of all Turkic States to Azerbaijan is the first integration in the military field. After the Karabakh War, Türkiye's unprecedented support for Azerbaijan has increased Türkiye's prestige around the Turkic States. The mentioned states aimed to carry out more integrated policies in the international arena and thus they established the Organization of Turkic States in 2021. Türkiye's role in the Organization of Turkic States and the Turkic World should also be in the form of "regional leadership", as pointed out by Destradi. As a matter of fact, Türkiye is the state that has the most rooted state tradition among these mentioned states. In this context, Türkiye should transfer its experiences to other states and ensure that they act within the scope of common interests.

Çatışma Beyanı:

Araştırmamın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışması beyanımız bulunmamaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:

Yazarların çalışmaya katkı oranı %50'dir.

Kaynakça
Basılı Eserler

- AKÇURA Yusuf (2021). *Türkçülüğün Tarihi*, Kapra Yayıncılık, İstanbul.
- AKŞİN Sina (2018). *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 25. Basım, İstanbul.
- AYDIN Mustafa (1999). “Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs”, *Middle Eastern Studies*, 35:4, 152-186.
- BUZAN Barry ve WAEVER Ole (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University, New York.
- DAG Ahmet Emin (2016). *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, Vadi Yayınları, İstanbul.
- DESTRADİ Sandra (2010). “Regional Powers and Their Strategies: Empire, Hegemony, and Leadership”, *Review of International Studies*, 36, 902-930.
- DOSTER Barış (2021). “Türkiye ve Orta Doğu: Bölgesel Liderliğin Sınırlarını Tartışmak”, Tarık Oğuzlu ve Ceyhun Çiçekçi, (ed.), *Bölgesel ve Küresel Güçlerin Orta Doğu Politikaları Arap Baharı ve Sonrası*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 131-148.
- FLEMES D. ve NOLTE D. (2010). “Introduction”, Daniel Flesmes, (ed.), *Regional Leadership in the Global System: Ideas, Interests and Strategies of Regional Powers*, Ashgate, Farnham, 1-14.
- GILPIN Robert (1981). *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- GÖKALP Ziya (2015). *Türk Medeniyeti Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- GRAMSCI Antonio (1986). *Hapishane Defterleri*, (çev. Kenan Somer), Onur Yayınları, İstanbul.
- HALE William (2021). *1774'ten Günümüze Türk Dış Politikası*, (çev. Nasuh Uslu), Serbest Akademi, Ankara.
- İŞYAR Göksel (2017). *Suriye Krizi ve Türk Dış Politikası*, Hipotez Yayıncılık, Bursa.
- JANE Murat (2020). *Rusya Federasyonu'nun Trans-Kafkasya Politikasının Analizi: Süreklilik mi Dönüşüm mü?*, Dora Yayınları, Bursa.
- KARPAT Kemal (1975). “Turkish and Arab-Israeli Relations, Turkey's Foreign Policy in Transition, 1950-1974”, *Leiden: E. J. Brill*.
- LARRABEE F. Stephan ve LESSER, Ian O. (2003). *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*, Rand Publication, Santa Monica.
- MİGDALOVİTZ Carol (2010). “Israeli-Arab Negotiations: Background, Conflict, and U.S. Policy”, *CRS Report for Congress*, Washington D.C.
- MODELSKİ George (1978). “The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State”, *Comparative Studies in Society and History*, 20:2, 214-235.
- NORTHOUSE Peter Guy (2018). *Leadership: Theory and Practice*, Sage Publications, 7. Ed, Thousand Oaks.
- OĞUZLU Tarık (2021). “Türk Dış Politikasında Çıkarlar ve Değerler Tartışmasını Realizm ve Liberalizm Üzerinden Okumak”, Tarık Oğuzlu ve Yelda Ongun, (ed.), *Türk Dış Politikasında Güncel Sorunlar ve Teorik Uygulamalar*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 1-26.
- ROBERTSON William (2005). “Gramsci and Globalisation: From Nation-State to Transnational Hegemony”, *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 8:4, 559-574.
- SİNKAYA Bayram (2011). “Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikası ve Batı Etkisi”, *Adam Akademi*, 1, 79-100.

- TELCİ İsmail Numan (2013). “Türkiye’nin Mısır Politikası”, Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner, (ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı*, SETA, İstanbul, 187-208.
- TELCİ İsmail Numan (2018). “Türkiye’nin Mısır Politikası”, Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner, (ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı*, SETA, İstanbul, 113-130
- YALDIZ Fırat ve ÖZEN Çınar (2021). “Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye”, Fırat Yaldız, (ed.), *30. Yılında Türk Cumhuriyetleri Küresel Politika*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 15-38.
- WALLERSTEIN Immanuel, (2015). *Modern Dünya Sistemi I Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyıl’da Avrupa Dünya-Ekonomisinin Kökenleri*, Yarın Yayınları, 7. Baskı, (çev: Latif Boyacı), İstanbul.
- İnternet**
- AKINCI, Halil, “Türk Dünyasının Jeopolitiği ve Türk Dış Politikasındaki Yeri”, <https://kriterdergi.com/turk-dunyasinin-jeopolitigi-ve-turk-dis-politikasindaki-yeri>, erişim 18.12.2021.
- Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/yukselen-bir-deger-olarak-asya-ve-turkiye-nin-rolu/2208459>, erişim 19.12.2021.
- Hürriyet, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/davutoglu-turk-arap-isbirligi-forumunda-konustu-14985312>, erişim 6.12.2021.
- SAM, http://sam.gov.tr/yeniden-asya_calistayi.tr.mfa, erişim 18.12.2021.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, erişim 11.12.2021.
- TİKA, <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>, erişim 17.12.2021.
- Türk Devletler Teşkilatı, <https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-tarihcesi>, erişim 19.12.2021.
- Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Türkistan Gayriresmi Zirvesi Bildirisi, https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-dili-konusan-ulkeler-isbirligi-konseyi-turkistan-gayriresmi-zirvesi-bildirisi_2220, erişim 18.12.2021.
- Türkiye Bursları 2019 Yıllık Raporu, YTB, s. 31, <https://turkiyeburslari.gov.tr/Content/Upload/files/TB%20Rapor-2019.pdf>, erişim 19.12.2021.
- Türkiye Bursları 2020 Yıllık Raporu, YTB, s. 35, <https://turkiyeburslari.gov.tr/Content/Upload/files/TB%20Rapor-2020.pdf>, erişim 19.12.2021.
- TÜRKSOY, <https://www.turksoy.org/tr/turksoy/about> [Erişim Tarihi: 17.12.2021]
- Vatan, <https://www.gazetevatan.com/siyaset/onlar-neden-yeni-romaci-olmuyor-519199>, erişim 13.12.2021.
- Yeni Şafak, <https://www.yenisafak.com/gundem/davutoglundan-liderler-zirvesinde-degisim-dersi-308258>, erişim 11.12.2021.

The Organization of Turkic States: Implications for the Regional Balance of Power

Türk Devletleri Teşkilatı: Bölgesel Güç Dengesine Yönelik Sonuçlar

Can DEMİR*

Abstract

Three decades of close relations in the Turkic world have brought about several platforms of cooperation built on a common cultural basis. As the last in the series, the Organization of Turkic States bears the hallmark of a full-fledged international organization of the whole Turkic world with a strong vision for the next two decades. This study examines the dynamics of the organization, which is expected to become a significant international actor in Eurasia, owing to the increasing synergy among the Turkic States. In this regard, the study aims to analyse the implications of the emergence of the Organization of Turkic States as an international actor for the regional balance of power in Eurasia. To this end, the SWOT analysis method is used to specify the organization's strengths, weaknesses, opportunities, and threats, which lead to general implications. The Organization of Turkic States is sure to be a power to be reckoned with among superpowers having interests in the Eurasia region in the long term.

Keywords: *The Organization of Turkic States, Turkic States, Turkic World, Cooperation in the Turkic World, the Regional Balance of Power.*

Öz

Türk dünyasındaki son otuz yıla dayanan yakın ilişkiler, ortak kültür temelli birçok iş birliği platformu meydana getirmiştir. Bunların sonuncusu olarak, Türk Devletleri Teşkilatı, müteakip yirmi yıllık sürece yönelik sağlam bir vizyon ile tüm

* NATO Joint Force Command Naples, Master's Degree in International Relations, Fellowship in Hybrid Threats Research Group in National Defence University, Naples, Italy, ORCID: 0000-0002-8338-2897, e-mail: chezcandemir@gmail.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 17.04.2022
Kabul Tarihi / Accepted: 25.07.2022

Türk dünyasının gerçek bir uluslararası örgütü olma özelliğini haizdir. Bu çalışma, Türk devletleri arasındaki artan sinerji sayesinde Avrasya'da önemli bir uluslararası aktör haline gelmesi beklenen örgütün dinamiklerini ele almaktadır. Bu itibarla, çalışma Türk Devletleri Teşkilatı'nın uluslararası bir aktör olarak ortaya çıkışının Avrasya'daki bölgesel güç dengesine yönelik sonuçlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, SWOT analizi metodu kullanılarak, genel sonuçlar çıkarılacak şekilde örgütün güçlü yönleri, zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri ortaya konulmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı, uzun dönemde Avrasya bölgesinde çıkarları olan büyük güçler arasında göz ardı edilemez bir güç haline gelecektir.

***Anahtar Kelimeler:** Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Devletleri, Türk Dünyası, Türk Dünyası İş Birliği, Bölgesel Güç Dengesi.*

Introduction

The emergence of the independent Turkic states in Central Asia and the Caucasus following the dissolution of the Soviet Union paved the way for solidarity and increased cooperation among the Turkic states, including Türkiye. This cooperation among the states developed over time through a set of bilateral and multilateral initiatives, mechanisms and organizations. The Turkic Council emerged as the most deep-seated platform of cooperation. The Organization of Turkic States finally succeeded on the thirtieth anniversary of the independence of the Turkic states.

The Organization of Turkic States (OTS) has laid down a shared vision for the next two decades, covering resolutions in several domains that will help achieve the organization's potential to be an international actor to be reckoned with in regional politics.

This study examines the dynamics of the OTS, which has joined the regional power equation as an international actor with a new name, organization and vision. In this regard, the study aims to provide an overall comprehensive interpretation of the following main research question: What implications does the emergence of the Organization of Turkic States as an international actor have for the regional balance of power in Eurasia?

A comprehensive literature review preceded the study. A set of resources were reviewed to compile a brief history of the organization. For a theoretical approach to the shared identity, which has given impetus to the rise of the organization and the accompanying shared vision, a review was conducted of academic works related to the international relations

theories, in particular the social constructivism theory. Furthermore, other works were reviewed to analyse and specify strong and weak aspects of the organization, potential future opportunities and threats to the organization.

Since the OTS was declared in November 2021, a remarkably low number of academic works dedicated to this name exist. No single academic work has analysed multi-domain strengths, weaknesses, opportunities and threats of the organization systemically and through a holistic approach. This study covers all related issues by putting the OTS, as a transnational organization, its member and observer states on its central axis through a holistic approach and provides a distinctive perspective to the already existing literature.

The study utilizes the SWOT Analysis method to put forward implications of the organization for the regional balance of power. The analysis method, which is originally used in the business domain, is also used in the international relations discipline to conduct analyses of states, international organizations and bilateral relations between international actors. In this study, the SWOT Analysis method puts forward the strengths, weaknesses, opportunities and threats for the OTS as an international organization, which leads to general implications. Within the SWOT analysis, the study puts the Caucasus and Central Asia at the centre based on the assumption that the region is the geopolitical centre of gravity for the organization.

The first section of the study introduces a brief history of the OTS. The second section provides an insight into the pattern of shared identity and vision of the organization through the introduction of the social constructivism theory. The third section analyses the strengths and weaknesses of the organization and the opportunities and threats under sub-sections, with each involving a set of suggestions that build the overall analysis results and implications which are included in the conclusion.

1. The Lengthy Path to the Organization of Turkic States

Following the collapse of the Soviet Union, the emergence of the independent Turkic states in Central Asia and the Caucasus gave a new dimension to the foreign policy of Türkiye. In the following period, Türkiye orchestrated the construction of new state structures in the newly

independent states.¹ Ankara prioritized relations with the Turkic states through an idealistic and nationalist foreign policy as the new term was characterized as the “Turkic Age” and the concept of “a Turkic world stretching between the Adriatic Sea and the Great Wall of China” was commonly articulated.

The conjuncture at the time helped Türkiye forge closer ties with the newly-independent Turkic states. Through its leverage in international organizations, Türkiye supported the Turkic states, which relied on itself to a certain degree as a role model. The Russian Federation, as the successor of the Soviet Union, was too involved in domestic issues and unable to adopt a stance against Türkiye’s engagement in what was regarded as the “Russian backyard”. Additionally, Europe and the USA built interaction with the region through Türkiye. Both of these factors prepared a suitable “political climate” for Türkiye’s leverage in the region.

Following a set of bilateral agreements, Türkiye instigated the process of summits with the Summit of the Heads of State in Ankara in 1992. In the same year, the Turkish Cooperation and Development Agency (TCDA) was initiated by Türkiye to share its development experiences and bolster cooperation with the Turkic States. The following year, all six Turkic States founded TURKSOY, the International Organization of Turkic Culture, also referred to as the UNESCO of the Turkic world.² Throughout the 1990s, Türkiye facilitated the economic integration of the Turkic states with the greater region of Eurasia.³

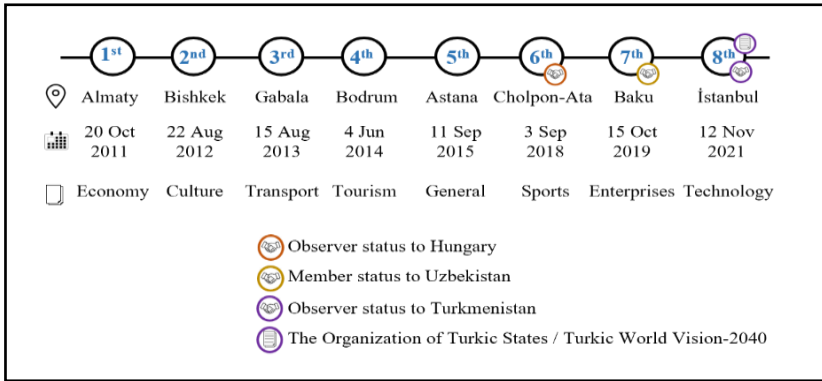
¹ Selçuk Köstem, “Turkish Foreign Policy Towards Turkic Countries: An Assessment of the Past and an Agenda for the Future”, Turkic Council & SAM, (ed.), *25th Anniversary of Independence of Azerbaijan, Kazakhstan and Kyrgyzstan and Turkey’s Contribution to Development and Cooperation in Turkic Region*, 2016, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/yayinlar/ozel-yayin-azerbaycan-kazakistan-ve-kirgizistanin-bagimsizliginin-25yili-ve-turkiyenin-turk-bolgesinde-kalkinma-ve-isbirligine-katkisi-10-en.pdf> (Access Date: 08.03.2022), pp. 87-88.

² Mehmet Yüce, “Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkileri”, *Kriter Dergi*, 6:62, 2021, pp. 22-23.

³ Timur Abidov, “Türkiye ve Merkezi Asya Ülkeleri: Avrasya İşbirliği Perspektifleri”, Almagül İsina, (ed.), *Türk Diasporası Ve Türk Dünyası Vizyon 2023*, TASAM Publishing, İstanbul, 2014, pp. 448-450.

The principle of multivectorism⁴ and discourses of Eurasianism, supporting an understanding of the relations with the East being a better alternative to the West, pervaded Türkiye's foreign policy approaches in the early 2000s⁵ and closer ties were forged with the Turkic states. On 21 November 2008, the Istanbul Agreement signed by Türkiye, Azerbaijan, Kyrgyzstan and Kazakhstan established TURKPA (the Parliamentary Assembly of Turkic Speaking Countries) to strengthen and develop inter-parliamentary cooperation.⁶ The mechanism of cooperation among the Turkic states gained a more institutional ground when the four states signed the Nakhchivan Agreement on 03 October 2009, which established the Cooperation Council of Turkic Speaking States, referred to as "the Turkic Council" or "Türk Keneşi". The Almaty Summit in 2011 was the first of a series of summits of the Turkic Council under the official organizational framework depicted in Figure 1.

Figure 1: The Summits of the Turkic Council

Source: Author.

⁴ Toni Alaranta and Kristiina Silvan, "Turkey In Central Asia: Possibilities And Limits Of A Greater Role", FIIA Briefing Paper, 328, January 2022, https://www.fiaa.fi/wp-content/uploads/2022/01/bp328_toni-alaranta-kristiina-silvan_turkey-in-central-asia.pdf, accessed 02.04.2022), p. 4.

⁵ Oktay Tanrısever, "Discourses and Politics of Eurasianism in Turkey During the 2000s", Valeria Talbot, (ed.), *Turkey: Towards a Eurasian Shift?*, Ledizioni LediPublishing, Milano, 2018, pp. 23-28.

⁶ "History", https://turk-pa.org/en/content/about_turkpa/history, accessed 08.03.2022.

In the 2010-2012 timeframe, the Turkic Council founded the Turkic Academy and the Turkic Culture and Heritage Foundation as affiliated partner organizations. The Turkic Council facilitated better cultural cooperation and increased trade volume among the member states. At the summit in Çolpan-Ata in 2018, Hungary was given observer status, which earned the organization more visibility in the western world.⁷ At the summit in 2019, Uzbekistan became a member state. At the 8th Summit in 2021, observer status was granted to Turkmenistan and the organization was renamed “the Organization of Turkic States”. It was also at this summit that “the Turkic World Vision-2040” was approved by the member states.⁸

2. Shared Identity and Vision

The evolution of international relations in the Turkic world in the post-Cold War era exhibits the characteristics argued by the social constructivist approach in the international relations domain. Emerging in the international relations discipline in the early 1990s, social constructivism is regarded as a grand theory by certain scholars while certain others view the concept as an approach or framework. Regardless, social constructivism argues that the identities, characteristics and interests of states are constructed by social assets. The relations of states with each other provide a norm-making process, formation of rules and construction of institutions. These relations also affect the identity and behaviour of states.⁹ The social constructivism theory also suggests that materialistic interests are not necessarily the motivations for the emergence of international political organizations. International actors with shared norms, values and principles get together to form alliances that in return grant their members collective identities.¹⁰ Alexander Wendt, who provides one of the mainstream understandings of social constructivism, argues that actors

⁷ Ruslan Rehimov, “Naçıvan Anlaşması 10. yılında tarihi dönemeçte.”, 03.10.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/nahcivan-anlasmasi-10-yilinda-tarihi-donemecte/1600917>, accessed 12.03.2022.

⁸ Ayşe Şimşek, “Dünyanın yükselen gücü: Türk Devletleri Teşkilatı.”, 13.01.2022, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyanin-yukselen-gucu-turk-devletleri-teskilati-644709.html>, accessed 12.03.2022.

⁹ Çağla Gül Yesevi, “Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında Sosyal İnşacılık Yaklaşımının İncelenmesi”, *Electronic Journal of Political Science Studies*, 12:1, 2021, pp. 53-57.

¹⁰ Ibid, pp. 61-64.

retaining a collective identity have the potential to form stronger alliances dedicated to achieving aggregated interests.¹¹

The European integration process has been one of the fundamental subjects of the social constructivism theory. For the social constructivists, international organizations led by the EU within the integration process in Europe materialized on the basis of shared values and norms centred around a collective European identity along with specific rational factors.¹² Additionally, collective identity as introduced through the social constructivism theory is the most important aspect of the political integration process in Africa and the emergence of the African Union.¹³

Given the social and cultural integration process leading up to the political integration under the umbrella of the OTS, the collective Turkic identity and shared cultural values are considered to be the main driving forces for the integration and a collective vision for the future laid out in the Turkic World Vision-2040 document.

With the formal vision, the OTS envisions better intra-organization consultations on regional and worldwide foreign policy issues of common interest in the political domain and enhanced cooperation with European institutions led by the Visegrád Group through contributions by Hungary as an observer state.

The OTS also advocates for enhanced cooperation on counter-terrorism, border security, migration and fight against crimes in the security domain, and the eventual free movement of capital, commodities and services as well as intra-regional investments in the economic domain. Additionally, the OTS also envisions collective initiatives to increase the economic potential in the region such as the consolidation of the Middle Corridor, the promotion of the Zengezur Corridor, the development of

¹¹ Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations-The Politics of Reality*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, pp. 56-57.

¹² Bahar Rumelili, "Bölgeselcilik ve İnşacılık: Kazanımlar ve Vaatler", *Uluslararası İlişkiler*, 12:46, 2015, pp.172-173.

¹³ Muhammed Tandoğan, "Konstrüktivizm (Sosyal İnşacılık) Kuramı Bağlamında Afrika Birliği", *Journal of the Human and Social Sciences Researches*, 4:3, 2015, pp. 635-636.

strategic energy infrastructure projects, and projects in a wide range of other domains.¹⁴

3. The Organization of Turkic States: SWOT Analysis

The SWOT Analysis is a tool used for strategic management and planning in organizations. In the business domain, the strategic management process initially comprises the phases of vision, mission and objectives. These phases are followed by the SWOT analysis to help identify internal and external factors which will play determining roles in singling out strategies and plans for the future. The method is a two-pronged structure with strengths and weaknesses constituting the internal factors and opportunities and threats constituting the external ones.¹⁵

The SWOT Analysis has existed in the literature since the 1960s and has been utilized predominantly in business studies.¹⁶ More recently, the method has been used in the international relations discipline to analyze states, international organizations and bilateral relations between international actors. Using the SWOT Analysis method, Blaxland identifies geostrategic factors for Australia in his article,¹⁷ Weaver presents a comprehensive work on NATO as an international organization in his book¹⁸ and Sergunin analyzes the US-Russia bilateral relations in his work.¹⁹

As in the strategic management process, the OTS has already laid down its mission, vision and objectives. It is a relatively new international organization with incremental geopolitical visibility. The SWOT analysis will specify the strengths and weaknesses of the organization and the potential threats and opportunities in question through a holistic approach. The analysis will cover points of consideration in the geopolitical,

¹⁴ “Turkic World Vision-2040”, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/turkic-world-vision-2040-2396-97.pdf>, accessed 22.03.2022.

¹⁵ Emel Gürel and Merba Tat, “SWOT Analysis: A Theoretical Review”, *The Journal of International Social Research*, 10:1, 2017, pp. 995-998.

¹⁶ *Ibid*, pp. 1001-1002.

¹⁷ John Blaxland, “A Geostrategic SWOT Analysis for Australia”, *Australian National University The Center of Gravity Series*, 49, 2019.

¹⁸ John Michael Weaver, *NATO in Contemporary Times - Purpose, Relevance, Future*, Palgrave Macmillan Publishing, Switzerland Cham, 2021.

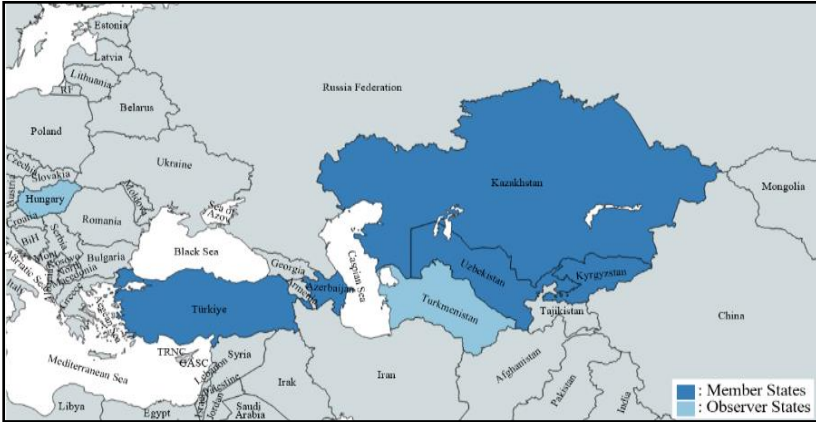
¹⁹ Alexander Sergunin, “SWOT Analysis of U.S. - Russian Relations”, *Russian Analytical Digest*, 178, 2016.

economic, energy, military, cultural and foreign policy realms. Within the SWOT analysis, the study puts the Caucasus and Central Asia at the centre based on the assumption that the region is the geopolitical centre of gravity for the organization.

3.1. Strengths

The OTS constitutes nearly three percent of the world's total land mass, which is roughly one-fourth of the size of Russia and half of the size of China.²⁰

Figure 2: The Geopolitical Layout of the Organization of Turkic States

Source: Author

As Figure-2 displays the geopolitical layout, the organization neighbours the European Union in the west, Russia in the north, China in the east and the Middle East in the south. Türkiye earns the organization geopolitical proximity to North Africa and access to global maritime routes through the Mediterranean Sea.

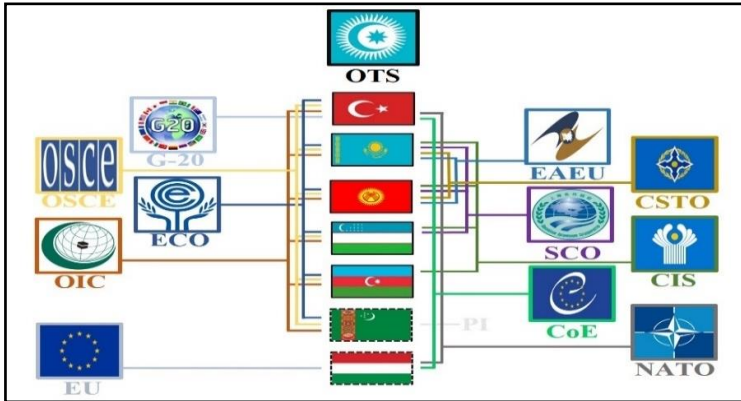
The OTS has emerged as an organization interacting with several International Organizations (IOs) on global and regional scales through

²⁰ “Largest Countries in the World (by area)”, <https://www.worldometers.info/geography/largest-countries-in-the-world/>, accessed 05.03.2022.

the memberships of its states to these organizations. Figure-3 depicts the interactions between the OTS and several other IOs.

All member states and Turkmenistan, as a permanent independent (PI) observer state, are also members of the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), the Economic Cooperation Organization (ECO) and the Organisation of Islamic Cooperation (OIC). All member states except Türkiye are members of the Commonwealth of Independent States (CIS) while only Kazakhstan and Kyrgyzstan are members of the Russia-centric organizations of the Collective Security Treaty Organization (CSTO) and the Eurasian Economic Union (EAEU). Both states, along with Uzbekistan, are also members of the China-centric Shanghai Cooperation Organisation (SCO).²¹ Türkiye is a G-20 state, Hungary is a member of the European Union (EU) and both states are members of the North Atlantic Treaty Organization (NATO) and the Council of Europe (CoE).

Figure 3: The Interactions of the OTS with Other IOs

Source: Author

²¹ Yalçın Sarıkaya, “Türki Cumhuriyetler’den Türk Devletleri Teşkilatı’na 30 Yıllın Muhasebesi”, 20 December 2021, <https://www.tasav.org/index.php/turki-cumhuriyetler-den-turk-devletleri-teskilati-na-30-yilin-muhasebesi.html>, accessed 08.03.2022.

The OTS member states have a total population of nearly 155 million people, which is roughly 16.7% of the total population of Europe and Central Asia together and almost 2% of the world's total population.²² The median age in the member states is below 30 years, suggesting the existence of particularly young populations, compared to regional and global averages.²³

In 2020, the total GDP of member states amounted to nearly one trillion dollars. It constituted about 4.5% of the total GDP of Europe and Central Asia together and about 1.2 % of the world's total GDP.²⁴ When 2020 figures are taken as the baseline, Türkiye and Uzbekistan achieved economic growth above regional averages, while the other member states shrank.²⁵ The total GDP of the states is expected to rise to 1.3 trillion in 2023 with a considerably higher growth rate.²⁶

Though the OTS is not a security organization in its essence, it should be noted that the individual military potentials of member states bring about a cumulative defence capacity. Türkiye, as the leading actor in this regard, has the second-largest army in NATO and overall military power to be reckoned with thanks to its tremendous military capacity and experience on the ground through recent armed conflicts²⁷ and its defence industry, which is gaining more of a self-sufficient identity.²⁸

Enormous energy reserves and energy transfer routes with strategic importance constitute a significant strength on the side of the organization. Kazakhstan has the second-largest oil reserves in Eurasia and the twelfth

²² "Population, total Indicator", <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?view=chart>, accessed 05.03.2022.

²³ İbrahim Gökburun, "Küresel ve Bölgesel Güçler Çağında Türk Dünyası Nüfusu", *Journal of Turkish World Studies*, 21:1, 2021, p. 16.

²⁴ "GDP (current US\$) Indicator", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>, accessed 05.03.2022.

²⁵ "Economic growth - Country rankings", https://www.theglobaleconomy.com/rankings/economic_growth/, accessed 14.03.2022.

²⁶ Deniz İstikbal, "Türk Dünyasında Ekonomik İşbirliği", *Kriter Dergi*, 6:62, 2021, p. 37.

²⁷ Ali Bakir, "Mapping The Rise of Turkey's Hard Power", 24 August 2021, <https://newlinesinstitute.org/turkey/mapping-the-rise-of-turkeys-hard-power/>, accessed 12.03.2022.

²⁸ Ali Bakir, "Mapping The Rise of Turkey's Hard Power, Part 2: Domestic Industry", 26 August 2021, <https://newlinesinstitute.org/uncategorized/mapping-the-rise-of-turkeys-hard-power-part-2-domestic-industry/>, accessed 12.03.2022.

largest globally. The country is a major natural gas producer with reserves having a lifespan of over forty years. The country has the largest coal reserves in Central Asia with a nearly 250-year lifespan and the second-largest uranium reserves in the world. Currently, Kazakhstan is the leading uranium producer globally and has enormous renewable energy potential.²⁹ Azerbaijan has rich oil and natural gas reserves and exports its sources through major pipelines, making a name for itself in the Caspian energy equation.³⁰ Uzbekistan has a significant amount of natural resources with high-quality infrastructure. The country is the seventh-largest uranium supplier in the world.³¹ Turkmenistan has the fourth-largest natural gas reserves globally.³²

Though not a major energy producer, Türkiye hosts pipelines to transfer the Caspian basin's oil and natural gas resources to the West. The Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline moves oil from the Caspian Sea to the Mediterranean Sea.³³ The Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline (TANAP) is envisioned to carry the Caspian natural gas to Europe through Türkiye. Following the first phase in 2018, the second phase is planned to be completed in 2026.³⁴ Following longstanding disputes, the five littoral states agreed on the status of the Caspian Sea along with their sovereignty rights in 2018, which will eventually make possible the completion of the Trans-Caspian Gas Pipeline between Turkmenistan and Azerbaijan, which is planned to be connected to TANAP.³⁵

²⁹ Aziza Syzdykova, "Kazakistan'ın Yenilenebilir Enerji Potansiyeli", *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2:1, 2020, pp. 81-83.

³⁰ Burak Çalışkan, "Hazar Denizi Raporu: Enerji Havzasında Mücadele", 13 August 2020, https://insamer.com/tr/hazar-denizi-raporu-enerji-havzasinda-mucadele_3156.html, accessed 12.03.2022.

³¹ Maria A. Blackwood, "Central Asia: Background and U.S. Relations", 24 September 2021, <https://sgp.fas.org/crs/row/R46924.pdf> (Access Date: 12.03.2022), p. 34.

³² Çalışkan, "Hazar Denizi Raporu".

³³ Alen Lapan, "Caspian oil flow through Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline reaches 3.5B barrels at end of 2020", 06 January 2021, <https://www.dailysabah.com/business/energy/caspian-oil-flow-through-baku-tbilisi-ceyhan-pipeline-reaches-35b-barrels-at-end-of-2020>, accessed 12.03.2022.

³⁴ Konur Alp Koçak, "Hazar Denizinin Statüsüne Dair Anlaşma ve Olası Yansımaları", 25 August 2018, https://www.tasav.org/media/k2/attachments/TASAV-DPA_Analiz_16_Kocak_HazarDenizininStats_25.08.2018..pdf (Access Date: 14.03.2022), pp. 11-12.

³⁵ Ibid, pp. 5-8.

In addition to considerable potential in geopolitical, economic, military and energy domains, a deep-seated inter-nation cultural bond is embedded in the Turkic states. The organization is, in fact, a part of what is commonly referred to as the Turkic World, covering the geographical area from the coasts of the Adriatic Sea to the vicinity of the Great Wall of China as well as some adjacent areas, which is home to seven independent Turkic states, around twenty autonomous or self-governing Turkic states or provinces and Turkic minorities living under the sovereignty of several other countries. All independent Turkic States except for the Turkish Republic of Northern Cyprus are member and observer states in the organization.³⁶ The states within the organization also share cultural and linguistic similarities. The organization has subordinate affiliated organizations dedicated to bolstering cultural interaction and improving cultural solidarity among the states, including TURKSOY, the Turkic Academy and the Turkic Culture and Heritage Foundation.³⁷

The ideal of unity in the language is key to bringing together the Turkic states on the grounds of a common culture. After gaining independence from the Soviet Union, the Turkic states changed from the Cyrillic alphabet to the Latin alphabet. Azerbaijan pioneered this effort and Turkmenistan followed suit in the late 1990s. Uzbekistan switched to the Latin alphabet after 2019 and Kazakhstan plans to complete the transition between 2023 and 2031. Kyrgyzstan currently does not envision taking any concrete steps toward shifting to the Latin alphabet.³⁸

To be a potential state power in the information domain, Türkiye restructured state media to appeal to different languages and regions including the Turkic world. Additionally, the Turkic states endeavoured unity of efforts through joint platforms including the Turkic Speaking Countries Media Forum in 2010. A recent example was the Türkiye-

³⁶ Mehmet Seyfettin Erol, "Avrasya'nın Değişen Jeopolitiğinde Türk Dünyası ve Türkiye: Nasıl Bir Gelecek?", Burak Hamza Eryiğit, (ed.), *Yerelden Küresele: Türkiye - Türk Dünyası İlişkilerinin Diünü, Bugünü ve Yarını*, Tesam Kitapları, İstanbul, 2018, pp. 329-330.

³⁷ "Related/Affiliated Organizations", <https://www.turkkon.org/en/iliskili-kurumlar>, accessed 11.03.2022.

³⁸ Ömer Faruk Karaman, "Ortak Kültür ve Değerler Bağlamında Türk Dünyası Entegrasyonu", *Kriter Dergi*, 6:62, 2021, pp. 44-45.

Azerbaijan joint media platform that countered the information activities of Armenia and its allies during the Nagorno-Karabakh war in 2020.³⁹

3.2. *Weaknesses*

Even after the dissolution of the USSR, the Central Asian and Caucasian Turkic states continued to be exposed to Russian influence due to considerably high percentages of Russian populations in their territories.⁴⁰ In particular, Kazakhstan has been vulnerable to Russian influence due to its ethnically Russian minorities. They constitute one-fourth of the population and mainly live in the north of the country. Albeit with less Russian populations, other Turkic countries have also been exposed to the domestic influence of Russian diasporas to varying degrees.⁴¹

Being the successor states of the then USSR, Russian Federation and the Turkic states share a common institutional legacy facilitating political, military and economic ties. The Russian language is common to varying degrees in the Turkic states and has official status in Kyrgyzstan and Kazakhstan. A positive public opinion toward Russia as a superpower is still pervasive in Turkic countries.

Russia is home to nearly ten million labour migrants from Central Asian countries. The Turkic states are especially economically reliant on remittances from Russia. Russia is the primary partner for imports and exports for the Turkic states, which makes these states vulnerable to external shocks. Since 2014, trade relations of the Turkic States with Russia have been a source of frustration due to Russia's antagonistic actions, especially towards Ukraine. Sanctions by the western world also have indirect effects on the Turkic States as the primary trade partners with Russia.⁴² Just like the Turkic states in Central Asia, Türkiye and Azerbaijan also have large-scale economic and trade relations with Russia.

³⁹ Gökhan Gökçe, "Türk Dünyasında İletişim İş Birliği: Gerçekliği Savunmak ve Dezenformasyonu Önlemek", *Kriter Dergi*, 6:62, 2021, p. 39.

⁴⁰ Füsun Kara, *Rusya'nın Orta Asya'ya (Türkistan) Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi*, İKSAD Publishing, Elazığ, 2021, pp. 213-218.

⁴¹ Burak Çalışkan, "Orta Asya Raporu: Dönüşüm Sürecinde Türk Cumhuriyetleri", 29 October 2018, https://insamer.com/tr/orta-asya-raporu-donusum-surecinde-turk-cumhuriyetleri_1743.html (Access Date: 20.03.2022)

⁴² Blackwood, "Central Asia", pp. 52-53.

Russia and China are the overall primary economic partners for the Central Asian Turkic States, which have relatively less economic and trade relations with Türkiye. The Turkic states account for only 3.02% and 1.29% of Türkiye's total exports and imports respectively. The figures are well below the real potential of trade between Türkiye and these states.⁴³

Partly due to a common legacy, Russia has remained the primary partner in security with the Turkic states in Central Asia and the Caucasus since the dissolution of the USSR. Russia is known to have provided more than half of the total arms exported to the region since 2015. A considerably high number of military leaders in the Turkic states have studied at the Russian military academies, which are still regarded as prestigious destinations of education for officers in the Turkic states. As CSTO members, Kyrgyzstan and Kazakhstan host large-scale Russian military installations and are entitled to purchase Russian military equipment at reduced costs. Uzbekistan also has firm ties with Russia in terms of security cooperation and is entitled to procure Russian military equipment at reduced costs.⁴⁴ Lastly, Azerbaijan is expected to increase defence and security cooperation with Russia through a mutual agreement signed in February 2022.⁴⁵

Though the OTS is not a defence and security alliance, the alignment of member states with defence alliances in opposite directions constitutes an institutional weakness through a holistic approach. Türkiye and Hungary are members of NATO, which regard Russia as a primary threat to the rules-based international order. Kazakhstan and Kyrgyzstan, on the other hand, are members of CSTO led by Russia. Having left CSTO in 2012, Uzbekistan still enjoys security cooperation with Russia. The Turkic states were also involved in the NATO Partnership for Peace Programme in 1994, due in large part to US influence in NATO.⁴⁶

⁴³ İstikbal, "Türk Dünyasında Ekonomik İşbirliği", p. 37.

⁴⁴ Blackwood, "Central Asia", pp. 54-55.

⁴⁵ Ruslan Rehimov, "Rusya ve Azerbaycan arasında 'Müttefiklik Faaliyetleri Hakkında Beyanname' imzalandı.", 22 February 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-ve-azerbaycan-arasinda-muttefiklik-faaliyetleri-hakkinda-beyanname-imzalandi/2510597>, accessed 19.03.2022.

⁴⁶ Zhuldyz Kanapiyanova, "The US and Russian Policy Toward Central Asia in the Framework of the Geopolitical Theory", *Eurasian Research Journal*, 2:2, 2020, p. 59.

Border disputes among the Central Asian states constitute a fundamental weakness for the OTS. Following the dissolution of the USSR, the Central Asian region became full of unclear borders. Though no grave issue arose in the first decade after the independence, incidents of unrest towards the end of the 1990s urged the countries to start negotiations for clear delineation and demarcation.⁴⁷ The negotiations followed a checkered pattern during the following two decades, with several border clashes taking place along the border between Uzbekistan and Kyrgyzstan and that between Tajikistan and Kyrgyzstan, mainly involving the enclaves close to these borders. Border clashes have been centred around the Fergana Valley, which covers the territories of Uzbekistan, Kyrgyzstan and Tajikistan at a juncture where dual borders among the trio cross one another. Inside and in the vicinity of the valley, the trio has their enclaves inside one another's territory separated from their homelands. In Kyrgyzstan, there are four enclaves belonging to Uzbekistan and two others belonging to Tajikistan, while a Kyrgyz village and a separate enclave belonging to Tajikistan remain inside the Uzbek territories.⁴⁸ All these border disputes among the OTS member states as well as with Tajikistan constitute a significant weakness, as they are sources of instability and can easily be exploited by adversaries.

The internal vulnerability to China's increasing soft power in Central Asian Turkic states is also another point of contention in the form of weakness. China has several economic initiatives in the region, much to the chagrin of several factions in these states. Uzbekistan, Kyrgyzstan and Kazakhstan are members of the SCO, a China-led intergovernmental organization focusing on security and economic cooperation in Eurasia. Turkmenistan has also participated at SCO summits but as a guest. China has also constructed a forum of multilateral engagements with the Central Asian countries through the C+C5 initiative. China accounts for more than one-tenth of all arms transfers to the region.⁴⁹

⁴⁷ Altynbek Joldoshov, "Kimlik ve Sınır: Orta Asya'da Sınır Sorunları", *Journal of Turkish World Studies*, 19:2, 2019, pp. 309-311.

⁴⁸ Bahtiyar Abdülkerimov, "Orta Asya ülkelerinin Sovyetler'den miras sınır sorunu", 30 April 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/orta-asya-ulkelerinin-sovyetlerden-miras-sinir-sorunu/2225665> accessed 19.03.2022.

⁴⁹ Blackwood, "Central Asia", pp. 56-57.

3.3. *Opportunities*

The developing transportation routes in Central Asia offer better opportunities for trade and economic development. In particular, Uzbekistan is endeavouring to become a transportation hub for the region, as part of its position in the Road and Belt Initiative. The Turkmenbashi-Navoi railway line, currently under construction, is planned to connect the Fergana-Osh-Kashgar line in the east to the Baku-Tbilisi-Kars railway over the Caspian Sea in the west. On the other hand, Uzbekistan also plans the construction of a north-south railway line that can stretch to the Oman Sea over Afghanistan and Pakistan.⁵⁰

For Europe, the transfer of hydrocarbon resources from Central Asia and the Caucasus to the region through Türkiye, as an alternative to Russia, is vital for energy security. To this end, the connectivity through the Caspian Sea is of great importance. It is essential that Azerbaijan further develop energy cooperation with Kazakhstan and Turkmenistan to ensure that these countries participate in the energy cooperation mechanisms established between Türkiye and Azerbaijan.⁵¹

The longstanding negotiations on the legal status of the Caspian Sea saw progress when the five littoral states agreed on a text that largely determined the legal status of the Caspian in 2018. The agreement turned a new page in regional cooperation on trade and lines of transportation. The Caspian Transit Middle Corridor (East-West) line connects Anatolia to Chinese territories through the Caspian Sea. The Middle Corridor has serious economic advantages when compared to the Northern Corridor and sea lines. With the active use of the Middle Corridor, both Central Asian countries and Türkiye will have very promising new economic opportunities.⁵² The new legal status of the Caspian also urged Azerbaijan and Turkmenistan to reach an agreement on cooperation for the discovery

⁵⁰ Fırat Purtaş, “Yeni Özbekistan ve Türk Dünyası”, *Kriter Dergi*, 6:62, 2021, p. 32.

⁵¹ Oktay F. Tanrısever, “Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleri ile İlişkilerinde Enerji Boyutu”, *Kriter Dergi*, 6:62, 2021, p. 35.

⁵² Burak Çalışkan, “Hazar Denizinde Yeni Statü ve Beklentiler”, 08 July 2020, https://insamer.com/tr/hazar-denizinde-yeni-statü-ve-beklentiler_3066.html, accessed 28.03.2022.

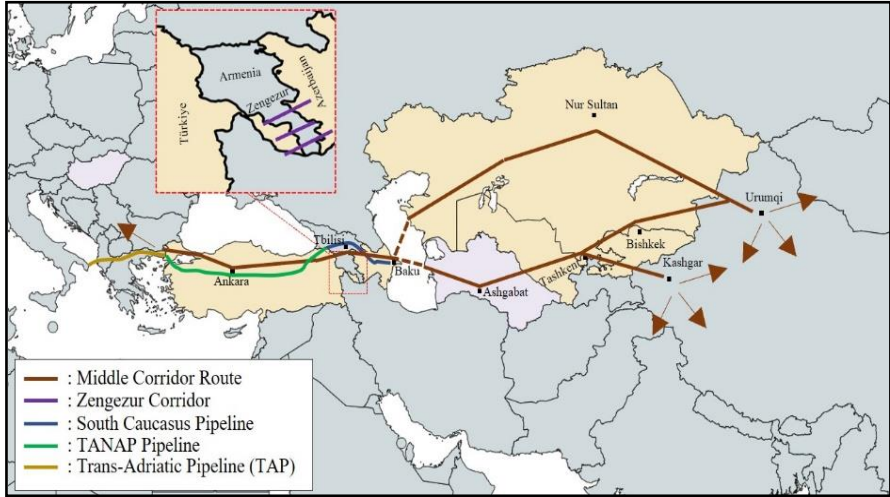
and processing of oil.⁵³ This agreement also highlights tremendous opportunities for the region.

Another significant opportunity for the Turkic world is the potential geographical connectivity through what is referred to as the Zengezur corridor. The Tripartite Declaration on 10 November 2020, which ended the 44-day Nagorno-Karabakh war resulting in the liberation of Azerbaijani lands from Armenian occupation, also opened up new opportunities for global and regional cooperation. The “3+3” (Azerbaijan, Armenia, Georgia + Türkiye, Russia, Iran) model proposed by Türkiye and Azerbaijan, covering the South Caucasus and its neighbours, aims to transform the region into a hub of cooperation, prosperity and stability. The Zengezur corridor, involving transportation routes both for Azerbaijan and for Armenia, provides an opportunity for both countries to increase mutual cooperation, strengthen the security environment and create common areas of economic prosperity. The revival of the Zengezur corridor through bilateral and multilateral economic agreements will grant Azerbaijan a shorter route to the Nakhchivan Autonomous Republic and diminish its dependency on Iran. The corridor will provide direct transportation between Europe and the easternmost part of Turkistan through Istanbul and the Caspian Sea. From a wider economic perspective, the corridor could also mean a new link between Beijing and London.⁵⁴

⁵³ Ruslan Rehimov and Gökhan Varan, “Azerbaycan ve Türkmenistan Hazar’daki ‘Dostluk’ Petrol Yatağının Ortak İşletilmesi Konusunda Anlaşığı”, 21 January 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-ve-turkmenistan-hazardaki-dostluk-petrol-yataginin-ortak-isletilmesi-konusunda-anlasti/2118146>, accessed 29.03.2022.

⁵⁴ Araz Aslanlı, “Zengezur Koridoru: Zaferin Taçlanması”, *Kriter Dergi*, 6:62, 2021, pp. 47-49.

Figure 4: Strategic Corridors and Energy Transfer Routes (East to West)

Source: Author

The OTS can be enhanced as an international platform that can earn international recognition for the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC), which is sure to earn the organization a strong reputation thanks to its distinctive geopolitical position and potential for tourism. As was the case during the Nagorno-Karabakh war when there was a rise in national sentiments in the Turkic communities, the OTS member states should consider adopting a coordinated stance regarding the status of TRNC⁵⁵ and granting it observer status, which may pave the way to full membership and recognition by the other member states in the long term despite deep-seated hurdles.

The OTS states should also consider increasing cooperation with several other international organizations. An excellent example of this would be potential cooperation with the Arctic Council, which also offers cooperation with non-Arctic countries and international organizations.

⁵⁵ Emrah Kaya, “The Renewed Face of the Turkish World: Organization of Turkish States”, 15 November 2021, <https://www.ankasam.org/the-renewed-face-of-the-turkish-world-organization-of-turkish-states/?lang=en>, accessed 04.03.2022.

Due to the increasing importance of the region globally, the OTS should consider seeking observer status in the council to bolster cooperation, increase the level of collective expertise in trade and transportation and increase its global visibility.⁵⁶ The OTS policymakers of the organization should also consider building internal mechanisms for mutual cooperation with other international organizations, in order of priority.

3.4. Threats

Sources of regional instability in Central Asia constitute immediate threats to the Turkic states and long-term threats to the OTS. In this regard, the security situation in Afghanistan is a real concern for the Central Asian Turkic states. Decades of war and political turmoil had already inflicted huge spill-over effects in Central Asia by the time of the Taliban takeover in August 2021, which brought further deterioration of the humanitarian situation. Uzbekistan and Turkmenistan, which share borders with Afghanistan, are likely to suffer the most from illegal human trafficking, drug trafficking and extremist terrorism. As landlocked countries, Uzbekistan and Turkmenistan need Afghanistan to overcome their connectivity challenges. Along with Tajikistan, these two countries developed energy and transportation linkages with Afghanistan to have access to the wider South Asian markets. In 2020, Uzbekistan signed a roadmap with Pakistan and Afghanistan for a rail line construction project linking Tashkent to Peshawar and Kabul. In January 2021, Turkmenistan and Afghanistan initiated projects to construct fibre-optic lines, power transmission lines and a railway link in order to bolster cooperation. The Ashgabat Administration wants to resume the previously-suspended TAPI project envisioning the flow of natural gas through a pipeline stretching on the Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India line. Kyrgyzstan, Tajikistan, Pakistan and Afghanistan are stakeholders of the CASA-1000 initiative that will enable electricity transmission from Central to South Asia. Though the Taliban regime is known to have voiced a willingness to cooperate

⁵⁶ Luke Coffey, "Is there space for the Organization of Turkic States at the Arctic Council?", 07 December 2021, <https://www.trtworld.com/opinion/is-there-space-for-the-organization-of-turkic-states-at-the-arctic-council-52404>, accessed 27.03.2022.

with regional powers, the political and security situation in the country is precarious and poses threats to the future of the projects in the region.⁵⁷

The Central Asia and Caucasus policies of global superpowers and the negative ramifications of the rivalry among them constitute long-term threats to the organization.

Central Asia and the Caucasus have never been a major foreign policy priority for the USA and it seems unlikely to be the case in the near term.⁵⁸ However, the USA is primarily engaged with the Central Asian countries through the C5+1 diplomatic platform and is expected to facilitate around 90 billion dollars worth of investment in the 2019-2025 timeframe.⁵⁹ Following the overall failure and withdrawal from Afghanistan, the US policymakers are more determined to counter China economically in Asia. The US advocates for the establishment of alternative infrastructure for economic activity that can overcome China's Belt and Road Initiative in cooperation with the European Union.⁶⁰ The US policymakers view Türkiye's continuous engagement with the Turkic states in Central Asia as a factor that supports their strategic interests since Türkiye helps these states consolidate their integration into the global economy and resist Chinese and Russian domination.⁶¹

The European Union also endeavours to be a key political and economic player in Central Asia through diplomatic platforms and

⁵⁷ Athar Zafar, "Swift Changes in Afghanistan and Central Asia's Response", 17 September 2021, https://icwa.in/show_content.php?lang=1&level=3&ls_id=6355&lid=4364, accessed 18.03.2022.

⁵⁸ George Krol and Nargis Kassenova, "How Will U.S. Policy Toward Central Asia Look Under the Biden Administration?", 16 March 2021, <https://daviscenter.fas.harvard.edu/insights/how-will-us-policy-toward-central-asia-look-under-biden-administration>, accessed 20.03.2022.

⁵⁹ "United States Strategy for Central Asia 2019-2025: Advancing Sovereignty and Economic Prosperity (Overview)", <https://www.state.gov/united-states-strategy-for-central-asia-2019-2025-advancing-sovereignty-and-economic-prosperity/>, accessed 18.03.2022.

⁶⁰ Stephen Blank, "After Afghanistan: What is the Future of U.S. Policy in Central Asia?", 06 October 2021, <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13686-after-afghanistan-what-is-the-future-of-us-policy-in-central-asia.html>, accessed .03.2022.

⁶¹ James Hoobler, "Turkey's Relations with the Caucasus and Central Asia: Unrealized Ambitions", RAND, *Turkey's Nationalist Course: Implications for the U.S.-Turkish Strategic Partnership and the U.S. Army*, RAND Publishing, Santa Monica, 2020, p. 149.

investment projects. The EU has signed Partnership and Cooperation Agreements (PCAs) with Kazakhstan and Kyrgyzstan. Negotiations for an agreement with Uzbekistan are underway and an alternative interim trade agreement with Turkmenistan is in force.⁶²

Russia views all kinds of alliances in Central Asia with suspicion and China approaches any initiative that is likely to rise Turkic sentiments with scepticism.⁶³ The two countries are the primary external actors in regional politics and economy. Although no formal or official Sino-Russian front exists, the two superpowers aim to exert their spheres of influence on parallel paths. China, as the biggest energy consumer in the world, relies on the Central Asian states to meet its energy needs and fully achieve gains in the Belt and Road Initiative. In a similar fashion, Russia views the region as its backyard.⁶⁴ The adverse effects of rivalry between either state and the western world constitute threats to the Turkic states in the region. The foreign policies of rival states affect the opinions of opposing domestic factions, thereby undermining the unity of public support in the Turkic states.

The threat perception of Türkiye's engagement with the Caucasus and Central Asia through bilateral and multilateral initiatives and eventually through the OTS is of great concern for Russia and China. Though Türkiye is not a superpower, the recent assertive foreign policy moves have turned the country into a regional power to be reckoned with. In this regard, Russia and China perceive the OTS as a threat within different contexts.

The Azerbaijani victory over the Armenian forces in the Second Karabakh War in 2020 led to a surge in Türkiye's popularity in Azerbaijan and throughout the Turkic world. Russian policymakers believe that the "Great Turan", the great ideal of the unity of the Turkic world, is gaining ground across the South Caucasus, Central Asia and ethnically diverse

⁶² "Fact Sheets on the European Union", <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/178/central-asia> accessed 21.03.2022.

⁶³ Murat Aslan, "Türk Konseyi: Fırsatlar ve Algılar", SETA Perspektif, 321, November 2021, <https://setav.org/assets/uploads/2021/11/P321.pdf>, accessed 04.03.2022, pp. 3-4.

⁶⁴ Vusal Hasanzadeh, "Türkiye, Rusya ve Çin'in Orta Asya Politikaları", 27 October 2021, <https://21yhte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/politik-sosyal-kulturel-arastirmalar-merkezi/turkiye-rusya-ve-cin-in-orta-asya-politikalari>, accessed 06.03.2022.

regions in Russia. There is also an increasing uneasiness over Türkiye's growing influence. In the context of the former Turkic Council, the OTS and bilateral agreements, Türkiye enjoys increasing popularity among the Muslim Turkic world with increasing pro-Turkish sentiments and a growing scale of Turkish lobby. Russian policymakers are concerned that the Turkish soft power in the region is replacing the Soviet legacy and that it can have secessionist spill-over effects on the Turkic autonomous states under the sovereignty of Russia.⁶⁵

Just like Russia, China also views the OTS as a threat. Chinese policymakers fear that the organization will give rise to pan-Turkism and pan-Islamism and that Türkiye will pursue a more aggressive foreign policy towards China through the organization. They also posit that the organization will have an adverse effect on the stability of Central Asia since the Turkic states in the region have multi-ethnic demographic structures and the surging popularity of Turkic ethnicity may have consequences for the minorities.⁶⁶

The Uyghur issue has raised political tensions between China and Türkiye several times. The two countries have had a checkered pattern of relations. Türkiye has been critical of China's repression and genocide of the Uyghurs in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region. In October 2021, along with forty-two other countries, Türkiye exhorted the Chinese government to respect the rights of the Uyghur community in Xinjiang and apply the rule of law. China was enraged when Türkiye supported such an international call for the first time. Following this, in November, the OTS was inaugurated as the successor of the Turkic Council in a way that sparked Turkic sentiments across the Turkic world. Soon afterwards, the official statements by Turkish officials against China's repression of the Uyghurs aggravated the situation from the Chinese perspective. In retaliation, Chinese officials released statements accusing Türkiye of so-called human rights abuses against the Kurdish population. This was a clear sign of

⁶⁵ Sergey Sukhankin, "The Great Turan: Russia's Concerns about Turkey's Growing Reputation in Caucasus and Central Asia", 20 May 2021, <https://politicstoday.org/the-great-turan-russia-turkey-caucasus-central-asia/>, accessed 21.03.2022.

⁶⁶ "Regional Countries Have Reasons to Guard against the Organization of Turkic States", <https://www.globaltimes.cn/page/202111/1239128.shtml>, accessed 22.03.2022.

Chinese intentions to bring Türkiye's contentious issues to the international agenda on such occasions.⁶⁷ Moreover, as a retaliation to the inauguration of the OTS, Chinese President Xi Jinping convened a summit in January 2022 with the leaders of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan and Tajikistan to bolster economic relations mainly in the context of the Belt and Road Initiative and to increase cultural cooperation.⁶⁸ Though China may have good relations with the Turkic states, the public opinion in the Turkic states is highly negative viewing Chinese intentions in the region as highly suspect.⁶⁹

Iran is also concerned about the OTS and the growing role of Türkiye in the Caucasus and Central Asia. Iran's north-western provinces are home to nearly three times more Azerbaijanis than the total number living in Azerbaijan. Potential Turkic sentiments are feared to have the potential to incite a secessionist agenda within the Turkic populations in the country. Iran is also concerned with keeping the interests of other states in check.⁷⁰

Unlike how it may be perceived, Türkiye does not follow an imperialist "Turan" policy toward Central Asia. Türkiye pursues its relations with the Turkic states under its "Turkism" policy which is equivalent to the "Eurasianism" policy with no ethnic-centric agenda.⁷¹

⁶⁷ Nurettin Akçay, "Amid Tensions With Turkey, China Is Putting the Kurdish Issue in Play", 04 December 2021, <https://thediplomat.com/2021/12/amid-tensions-with-turkey-china-is-putting-the-kurdish-issue-in-play/>, accessed 22.03.2022.

⁶⁸ Emrah Kaya, "İlişkilerin 30. Yılında Çin-Orta Asya İlişkileri", 19 February 2022, <https://www.ankasam.org/iliskilerin-30-yilinda-cin-orta-asya-iliskileri/>, accessed 07.03.2022.

⁶⁹ Susan A. Thornton, "China in Central Asia: Is China Winning The 'New Great Game'?", June 2020, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/06/FP_20200615_china_central_asia_thornton.pdf, accessed 04.03.2022.

⁷⁰ Shaheer Ismael Al Shaheer, "Organization Of Turkic States: Old Turkish Ideas With Modern Templates", *Palarch's Journal Of Archaeology Of Egypt/Egyptology*, 19:1, 2022, pp. 409-410.

⁷¹ Necati Demircan, "Turks in the Changing World Order: The Organization of Turkic States", 04 April 2022, <https://www.thedefencehorizon.org/post/turks-in-the-changing-world-order-the-organization-of-turkic-states>, accessed 08.04.2022.

3.5. Overview

The OTS, a relatively new international organization, has significant strengths as its member states in different regions provide distinctive individual strengths in the organization in geopolitical, economic, energy, defence, and security domains. The greater power of the organization is the intrinsic cultural bond that motivates the members for greater unity. Withal, the growing importance of the trade and energy routes on which the members of the organization sit, the potential involvement of TRNC in the organization and further potential cooperation of the organization with other regional international organizations constitute great opportunities for the OTS.

Table 1: SWOT Analysis for the Organization of Turkic States

Strengths	Weaknesses
<ul style="list-style-type: none">▪ Distinctive geopolitical position with access to global maritime routes.▪ Individual alignments of member states with distinctive international organizations.▪ Dynamic young population profiles.▪ Huge collective economic potential and flourishing economies with Türkiye and Uzbekistan taking the lead.▪ Individual defence capabilities of member states in a non-security organization with Türkiye taking the lead.▪ Enormous energy potential mainly in the Turkic States in Central Asia and the east-to-west strategic energy transfer routes.▪ Deep-seated inter-nation cultural bond embedded in the member states with linguistic similarities and collective aspiration of cooperation in the information domain.	<ul style="list-style-type: none">▪ Exposure of the Turkic states to Russian influence through the Russian minorities and the legacy of the Russian language.▪ Heavy economic reliance on Russia and vulnerability to global economic shocks in this regard.▪ Considerably low level of trade relations between Türkiye and Central Asia and unused potential in this regard.▪ Security and defence relations with Russia and the alignment of member states with security alliances of opposing directions.▪ Long-lasting border disputes among the Central Asian states and the vulnerability to exploitation.▪ Internal exposure of Central Asian Turkic states to Chinese soft power and economic leverage.

Opportunities

- The developing transportation routes in Central Asia offering better opportunities for trade and other economic activities.
- Greater connectivity through the Caspian Sea for the transfer of hydrocarbon resources from Central Asia to Europe through Türkiye.
- Termination of the disputes over the legal status of the Caspian Sea and bilateral cooperation between Azerbaijan and Turkmenistan to process oil reserves of the Caspian.
- The increasing importance of the Middle Corridor in connecting trade hubs in Asia to Europe.
- The revival of the Zengezur corridor for greater land connectivity in the Turkic world.
- Potential OTS observer status to TRNC and its potential recognition by the member states in the long term despite challenges.
- Potential OTS cooperation with international organizations like the Arctic Council.

Threats

- The protracted spill-over effects of the regional instabilities led by the situation in Afghanistan that may undermine the regional development projects.
- The long-term negative effects of the power competition among superpowers.
- The US and the EU's aspirations of countering Chinese economic projects in the region.
- The threat perception against the OTS by Russia in view of the potential secessionist sentiments among the Turkic minorities on its territories and the emergence of an international actor exclusive of itself in what it considers its "backyard".
- The threat perception against the OTS by China in view of the potential encouragement to the Uyghurs in the Xinjiang region.
- The threat perception by both Russia and China against Türkiye's growing role in the Caucasus and Central Asia.
- The threat perception against the OTS by Iran in view of the potential secessionist sentiments among the Turkic minorities on its territories.

On the other hand, internal exposure of the Central Asian Turkic states to Russian and growing Chinese influence and intra-state political disputes, including the border issues, are points of contention for the organization. Externally, the spill-over effects of the regional instabilities and the perception of the OTS and Türkiye's growing involvement in Central Asia as a threat by Russia, China and Iran, and the accompanying stances of these states constitute long-term threats to the organization.

Conclusion

The Organization of Turkic States is the last in a series of organizations that embody the synergy among the Turkic states and the ideal of “a Turkic world stretching between the Adriatic Sea and the Great Wall of China”.

Shared identity is considered by the social constructivism theory as the catalyst for the integration process of deep-seated international organizations. This has been the case for the shared Turkic identity as the driving force for the integration process in the Turkic world. As the culmination of efforts of unity and cooperation in the Turkic world, the organization bears distinctive assets in the geopolitical, economic, energy, defence and cultural domains, which are much coveted by various global and regional powers.

Türkiye’s assertive foreign policy in recent years has been the driving force for the emergence of the organization and its leading role is the key to the overall success of the organization. A two-direction gain realization exists in the context of Türkiye’s position in the organization. As a middle power in international politics, Türkiye provides the organization with connectivity to the west and access to global trade and energy routes through enhanced cooperation as well as a greater reputation in the western world. Concurrently, the organization grants Türkiye a greater role in Central Asia as its geopolitical centre of gravity. The organization is regarded as a smart alternative to Türkiye’s long-lasting aspirations of integration with the western world.

Through increased and enhanced interaction with Central Asia within the organization, Türkiye is likely to be involved in the power competition in the region along with Russia and China on the main axis, and with the USA and other actors on the periphery. The US policymakers view Türkiye’s growing role in the region with abstention since Chinese and Russian influences in the region are sure to be contained by that of Türkiye. However, Chinese and Russian policymakers perceive the OTS and Türkiye’s growing role as a significant threat. Both states consider Türkiye and the organization to have expansionist agenda through the “Turan” and “Turkism” ideals, which they think may arouse secessionist sentiments within the Turkic minorities in their territories. The OTS has intrinsic

multi-domain strengths and opportunities for greater gains and success in international politics. However, any assertive policy through the use of these strengths and opportunities is bound to cause retaliation in some way by Russia and China possibly by attacking the weaknesses of the OTS, which constitutes a significant threat to the organization.

Özet

Son otuz yılda Türki Cumhuriyetler ile Türkiye arasındaki ortak kültürel bağlara dayalı yakın iş birliği ilişkileri, çeşitli iş birliği platformları meydana getirmiştir. Bu platformların en köklüsü, 2009 yılında temelleri atılan Türk Konseyi iken; 2021 yılında, Türki Cumhuriyetlerin bağımsızlıklarının otuzuncu yıl dönümünde Türk Konseyi, Türk Devletleri Teşkilatı adı altında yeni bir görünüme kavuşmuştur. Hâlihazırda Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye'nin üye; Türkmenistan ve Macaristan'ın gözlemci ülke olduğu Türk Devletleri Teşkilatı, uluslararası ilişkilerde sosyal inşacılık teorisinin ön plana çıkardığı ortak kimlik temelli bir uluslararası örgüt olarak 2040'lı yıllara yönelik sağlam bir vizyona sahiptir.

Bu çalışma, Türk devletleri arasındaki köklü ilişkiler sayesinde Avrasya'da önemli bir uluslararası aktör haline gelmesi beklenen Türk Devletleri Teşkilatı'nın dinamiklerini ele almakta, bu birlikteliğin uluslararası bir aktör olarak ortaya çıkışının Avrasya'daki bölgesel güç dengesine yönelik sonuçlarını incelemektedir. Çalışmada, asıl olarak işletme bilim dallarında kullanılan, ancak uluslararası ilişkilerde de devletler, uluslararası örgütler ve uluslararası aktörlerin birbirleriyle ilişkilerini inceleyen akademik çalışmalarda kullanılan SWOT analizi metodu kullanılarak, genel sonuçlar çıkarılacak şekilde örgütün güçlü yönleri, zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri ortaya konulmaktadır.

Türk Devletleri Teşkilatı ülkeleri, birlikteliğe jeopolitik, ekonomi, savunma, enerji ve kültür alanlarında önemli güçler kazandırmakta ve teşkilat, bünyesinde önemli bir kolektif güç potansiyeli barındırmaktadır. Bununla birlikte, özellikle Orta Asya Türki Cumhuriyetleri'nin Rusya ve Çin'in nüfuzuna içten maruz oluşu, bu devletler arasındaki sınır sorunları başta olmak üzere ihtilafli konular ve Orta Asya bölgesi ile Türkiye

arasındaki henüz canlandırılmamış ekonomik potansiyel teşkilat açısından kolektif bir zayıflık teşkil etmektedir.

Doğu-Batı istikametinde canlanmakta olan stratejik ticaret ve enerji güzergâhları, KKTC'nin bağımsız bir devlet olarak teşkilata muhtemel katılımı ve küresel iş birliği imkânlarının geliştirilmesi teşkilat açısından önemli fırsatlardır. Bununla birlikte, Çin ve Rusya'nın ve ikincil olarak İran'ın teşkilatı ve Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki artan angajmanını tehdit olarak görmesi ve buna karşı bir tutum sergilemesi, teşkilat açısından uzun dönemli bir tehdit teşkil etmektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı, uzun dönemde Avrasya bölgesinde çıkarları olan büyük güçler arasında göz ardı edilemez bir güç haline gelecek ve bölgedeki güç dengesinin başat aktörlerinden birisi olacaktır.

Declaration of Conflict of Interest:

As the author, I, hereby, declare that there is no conflict of interest with any institution, organization or person related to the article.

REFERENCES**Published Works**

- ABIDOV Timur (2014). “Türkiye ve Merkezi Asya Ülkeleri: Avrasya İşbirliği Perspektifleri”, (ed.) Almagül İsina, *Türk Diasporası Ve Türk Dünyası Vizyon 2023*, TASAM Publishing, İstanbul, 447-452.
- AL SHAHER Shaher Ismael (2022). “Organization Of Turkic States: Old Turkish Ideas With Modern Templates”, *Palarch's Journal Of Archaeology Of Egypt/Egyptology*, 19:1, 394-412.
- ASLANLI Araz (2021). “Zengezur Koridoru: Zaferin Taçlanması”, *Kriter Dergi*, 6:62, 46-49.
- BLAXLAND John (2019). “A Geostrategic SWOT Analysis for Australia”, *Australian National University The Center of Gravity Series*, 49.
- EROL Mehmet Seyfettin (2018). “Avrasya'nın Değişen Jeopolitiğinde Türk Dünyası ve Türkiye: Nasıl Bir Gelecek?”, (ed.) Burak Hamza Eryiğit, *Yerelden Küresel: Türkiye - Türk Dünyası İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Yarını*, Tesam Kitapları, İstanbul, 323-339.
- GÖKBURUN İbrahim (2021). “Küresel ve Bölgesel Güçler Çağında Türk Dünyası Nüfusu”, *Journal of Turkish World Studies*, 21:1, 1-33.
- GÖKÇE Gökhan (2021). “Türk Dünyasında İletişim İş Birliği: Gerçekliği Savunmak ve Dezenformasyonu Önlemek”, *Kriter Dergi*, 6:62, 38-41.
- GÜREL Emel and TAT Merba (2017). “SWOT Analysis: A Theoretical Review”, *The Journal of International Social Research*, 10:1, 994-1006.
- HOUBLER James (2020). “Turkey's Relations with the Caucasus and Central Asia: Unrealized Ambitions”, RAND, *Turkey's Nationalist Course: Implications for the U.S.-Turkish Strategic Partnership and the U.S. Army*, RAND Publishing, Santa Monica, 133-150.
- İSTİKBAL Deniz (2021). “Türk Dünyasında Ekonomik İşbirliği”, *Kriter Dergi*, 6:62, 36-37.
- JOLDÖSHOV Altynbek (2019). “Kimlik ve Sınır: Orta Asya'da Sınır Sorunları”, *Journal of Turkish World Studies*, 19:2, 303-326.
- KANAPIYANOVA Zhuldyz (2020). “The US and Russian Policy Toward Central Asia in the Framework of the Geopolitical Theory”, *Eurasian Research Journal*, 2:2, 55-68.
- KARA Füsün (2021). *Rusya'nın Orta Asya'ya (Türkistan) Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi*, İKSAD Publishing, Elazığ.
- KARAMAN Ömer Faruk (2021). “Ortak Kültür ve Değerler Bağlamında Türk Dünyası Entegrasyonu”, *Kriter Dergi*, 6:62, 42-45.
- PURTAŞ Fırat (2021). “Yeni Özbekistan ve Türk Dünyası”, *Kriter Dergi*, 6:62, 30-33.
- RUMELİLİ Bahar (2015). “Bölgeselcilik ve İnşacılık: Kazanımlar ve Vaatler”, *Uluslararası İlişkiler*, 12:46, 169-185.
- SERGUNIN Alexander (2016). “SWOT Analysis of U.S. - Russian Relations”, *Russian Analytical Digest*, 178.
- SYZDYKOVA Aziza (2020). “Kazakistan'ın Yenilenebilir Enerji Potansiyeli”, *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2:1, 79-88.
- TANDOĞAN Muhammed (2015). “Konstrüktivizm (Sosyal İnşacılık) Kuramı Bağlamında Afrika Birliği”, *Journal of the Human and Social Sciences Researches*, 4:3, 634-650.
- TANRISEVER Oktay (2018). “Discourses and Politics of Eurasianism in Turkey During the 2000s”, Valeria Talbot, (ed.), *Turkey: Towards a Eurasian Shift?*, Ledizioni LediPublishing, Milano, 13-34.

- TANRISEVER Oktay F. (2021). “Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleri ile İlişkilerinde Enerji Boyutu”, *Kriter Dergi*, 6:62, 34-35.
- WEAVER John Michael (2021). *NATO in Contemporary Times - Purpose, Relevance, Future*, Palgrave Macmillan Publishing, Switzerland Cham.
- YESEVİ Çağla Gül (2021). “Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında Sosyal İnşacılık Yaklaşımının İncelenmesi”, *Electronic Journal of Political Science Studies*, 12:1, 52-74.
- YÜCE Mehmet (2021). “Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkileri”, *Kriter Dergi*, 6:62, 22-25.
- ZEHFUSS Maja (2004). *Constructivism in International Relations-The Politics of Reality*, Cambridge University Press, Cambridge.

Internet Sources

- ABDÜLKERİMOV Bahtiyar (2021). “Orta Asya ülkelerinin Sovyetler’den miras sınır sorunu”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/orta-asya-ulkelerinin-sovyetlerden-miras-sinir-sorunu/2225665>, accessed 19.03.2022.
- AKÇAY Nurettin (2021). “Amid Tensions With Turkey, China Is Putting the Kurdish Issue in Play”, <https://thedi diplomat.com/2021/12/amid-tensions-with-turkey-china-is-putting-the-kurdish-issue-in-play/>, accessed 22.03.2022.
- ALARANTA Toni and SILVAN Kristiina (2022). “Turkey In Central Asia: Possibilities And Limits Of A Greater Role”, FIIA Briefing Paper, 328, January, https://www.fiaa.fi/wp-content/uploads/2022/01/bp328_toni-alaranta-kristiina-silvan-turkey-in-central-asia.pdf, accessed 02.04.2022.
- ASLAN Murat (2021). “Türk Konseyi: Fırsatlar ve Algılar”, SETA Perspektif, 321, November, <https://setav.org/assets/uploads/2021/11/P321.pdf>, accessed 04.03.2022.
- BAKİR Ali (2021). “Mapping The Rise of Turkey’s Hard Power”, <https://newlinesinstitute.org/turkey/mapping-the-rise-of-turkeys-hard-power/>, accessed 12.03.2022.
- BAKİR Ali (2021). “Mapping The Rise of Turkey’s Hard Power, Part 2: Domestic Industry”, <https://newlinesinstitute.org/uncategorized/mapping-the-rise-of-turkeys-hard-power-part-2-domestic-industry/>, accessed 12.03.2022.
- BLACKWOOD Maria A. (2021). “Central Asia: Background and U.S. Relations”, <https://sgp.fas.org/crs/row/R46924.pdf>, accessed 12.03.2022.
- BLANK Stephen (2021). “After Afghanistan: What is the Future of U.S. Policy in Central Asia?”, <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13686-after-afghanistan-what-is-the-future-of-us-policy-in-central-asia.html>, accessed 21.03.2022.
- COFFEY Luke (2021). “Is there space for the Organization of Turkic States at the Arctic Council?”, <https://www.trtworld.com/opinion/is-there-space-for-the-organization-of-turkic-states-at-the-arctic-council-52404>, accessed 27.03.2022.
- ÇALIŞKAN Burak (2018). “Orta Asya Raporu: Dönüşüm Sürecinde Türk Cumhuriyetleri”, <https://insamer.com/tr/orta-asya-raporu-donusum-surecinde-turk-cumhuriyetleri-1743.html>, accessed 20.03.2022.
- ÇALIŞKAN Burak (2020). “Hazar Denizi Raporu: Enerji Havzasında Mücadele”, <https://insamer.com/tr/hazar-denizi-raporu-enerji-havzasinda-mucadele-3156.html>, accessed 12.03.2022.
- ÇALIŞKAN Burak (2020). “Hazar Denizinde Yeni Statü ve Beklentiler”, https://insamer.com/tr/hazar-denizinde-yeni-statü-ve-beklentiler_3066.html, accessed 28.03.2022.

- DEMİRCAN Necati (2022). “Turks in the Changing World Order: The Organization of Turkic States”, <https://www.thedefencehorizon.org/post/turks-in-the-changing-world-order-the-organization-of-turkic-states>, accessed 08.04.2022.
- HASANZADEH Vusal (2021). “Türkiye, Rusya ve Çin’in Orta Asya Politikaları.”, <https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/politik-sosyal-kulturel-arastirmalar-merkezi/turkiye-rusya-ve-cin-in-orta-asya-politikalari>, accessed 06.03.2022.
- KAYA Emrah (2021). “The Renewed Face of the Turkish World: Organization of Turkish States”, <https://www.ankasam.org/the-renewed-face-of-the-turkish-world-organization-of-turkish-states/?lang=en>, accessed 04.03.2022.
- KAYA Emrah (2022). “İlişkilerin 30. Yılında Çin-Orta Asya İlişkileri”, <https://www.ankasam.org/iliskilerin-30-yilinda-cin-orta-asya-iliskileri/>, accessed 07.03.2022.
- KOÇAK Konur Alp (2018). “Hazar Denizinin Statüsüne Dair Anlaşma ve Olası Yansımaları”, https://www.tasav.org/media/k2/attachments/TASAV-DPA_Analiz_16_Kocak_HazarDenizininStats_25.08.2018..pdf, accessed 14.03.2022.
- KÖSTEM Selçuk (2016). “Turkish Foreign Policy Towards Turkic Countries: An Assessment of the Past and an Agenda for the Future”, (ed.) *Turkic Council & SAM, 25th Anniversary of Independence of Azerbaijan, Kazakhstan and Kyrgyzstan and Turkey’s Contribution to Development and Cooperation in Turkic Region*. <https://www.turkkon.org/assets/pdf/yayinlar/ozel-yayin-azerbaycan-kazakistan-ve-kirgizistanin-bagimsizliginin-25yili-ve-turkiyenin-turk-bolgesinde-kalkinma-ve-isbirligine-katkisi-10-en.pdf>, accessed 08.03.2022, 87-93.
- KROL George and KASSENOVA Nargis (2021). “How Will U.S. Policy Toward Central Asia Look Under the Biden Administration?”, <https://daviscenter.fas.harvard.edu/insights/how-will-us-policy-toward-central-asia-look-under-biden-administration>, accessed 20.03.2022.
- LEPAN Alen (2021). “Caspian oil flow through Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline reaches 3.5B barrels at end of 2020”, <https://www.dailysabah.com/business/energy/caspian-oil-flow-through-baku-tbilisi-ceyhan-pipeline-reaches-35b-barrels-at-end-of-2020>, accessed 12.03.2022.
- REHIMOV Ruslan (2019). “Nahçıvan Anlaşması 10. yılında tarihi dönemeçte.”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/nahcivan-anlasmasi-10-yilinda-tarihi-donemecte/1600917>, accessed 12.03.2022.
- REHIMOV Ruslan and VARAN Gökhan (2021). “Azerbaycan ve Türkmenistan Hazar’daki ‘Dostluk’ Petrol Yatağının Ortak İşletilmesi Konusunda Anlaştı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-ve-turkmenistan-hazardaki-dostluk-petrol-yataginin-ortak-isletilmesi-konusunda-anlasti/2118146>, accessed 29.03.2022.
- REHIMOV Ruslan (2022). “Rusya ve Azerbaycan arasında ‘Müttefiklik Faaliyetleri Hakkında Beyanname’ imzalandı.”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-ve-azerbaycan-arasinda-muttefiklik-faaliyetleri-hakkinda-beyanname-imzalandi/2510597>, accessed 19.03.2022.
- SARIKAYA Yalçın (2021). “‘Türkî Cumhuriyetler’den Türk Devletleri Teşkilatı’na 30 Yılın Muhasebesi”, <https://www.tasav.org/index.php/turki-cumhuriyetler-den-turk-devletleri-teskilati-na-30-yilin-muhasebesi.html>, accessed 08.03.2022.

- SUKHANKIN Sergey (2021). “The Great Turan: Russia’s Concerns about Turkey’s Growing Reputation in Caucasus and Central Asia”, <https://politicstoday.org/the-great-turan-russia-turkey-caucasus-central-asia/>, accessed 21.03.2022.
- ŞİMŞEK Ayşe (2022). “Dünyanın yükselen gücü: Türk Devletleri Teşkilatı.”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyanin-yukselen-gucu-turk-devletleri-teskilati-644709.html>, accessed 12.03.2022.
- THORNTON Susan A. (2020). “China in Central Asia: Is China Winning The ‘New Great Game’?”, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/06/FP_20200615_china_central_asia_thornton.pdf, accessed 04.03.2022.
- ZAFAR Athar (2021). “Swift Changes in Afghanistan and Central Asia’s Response”, https://icwa.in/show_content.php?lang=1&level=3&ls_id=6355&lid=4364, accessed 18.03.2022.
- “Economic growth - Country rankings”, https://www.theglobaleconomy.com/rankings/economic_growth/, accessed 14.03.2022.
- “Fact Sheets on the European Union”, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/178/central-asia>, accessed 21.03.2022.
- “GDP (current US\$) Indicator”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>, accessed 05.03.2022.
- “History”, https://turk-pa.org/en/content/about_turkpa/history, accessed 08.03.2022.
- “Largest Countries in the World (by area)”, <https://www.worldometers.info/geography/largest-countries-in-the-world/>, accessed 05.03.2022.
- “Population, total Indicator.”, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?view=chart>, accessed 05.03.2022.
- “Regional Countries Have Reasons to Guard against the Organization of Turkic States”, <https://www.globaltimes.cn/page/202111/1239128.shtml>, accessed 22.03.2022.
- “Related/Affiliated Organizations”, <https://www.turkkon.org/en/iliskili-kurumlar>, accessed 11.03.2022.
- “Turkic World Vision-2040”, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/turkic-world-vision-2040-2396-97.pdf>, accessed 22.03.2022.
- “United States Strategy for Central Asia 2019-2025: Advancing Sovereignty and Economic Prosperity (Overview)”, <https://www.state.gov/united-states-strategy-for-central-asia-2019-2025-advancing-sovereignty-and-economic-prosperity/>, accessed 18.03.2022.

Türk Devletleri Teşkilatı: Bütünleşme Sürecine Nereden Başlamalı ve Ne Yapmalı?

Organization of Turkic States: Where to Initiate the Integration Process and What to Do?

Bilgehan EMEKLİER* - Taner TAŞ** - Kubilay Çağrı YILMAZ***

Öz

Bu çalışmanın amacı, neofonksiyonalizm bağlamında Türk Devletleri Teşkilatı'nın bütünleşme süreci için öncelikli sektör stratejisiyle ilerlemesi gerektiği argümanını tartışmaya açmaktır. Sektör öncelikli iş birliği adımlarının bütünleşme ve kurumsallaşmanın yolunu açacağı düşüncesinden hareketle çalışmanın problematiği hangi sektörlerin öncelikli olarak ne denli katalizör olabileceğidir. Bu kapsamda, günümüzün stratejik sektörleri tarım, savunma ve enerji odaklı izlenecek bütünleşme sürecinin potansiyel katkıları, üye ve gözlemci ülkelerin ilgili sektörlerdeki 1995-2019 dönemlerini kapsayan yıllık verileri ile büyüme verileri arasındaki ilişki panel veri yöntemiyle araştırılıp, eşbütünleşme ekonometrik analizi çerçevesinde ortaya konmaya çalışılmıştır. Uygulanan ekonometrik modelleme sonucu, etkilerin büyüklüğü açısından sırasıyla tarımsal gelirler, savunma harcamaları ve enerji alanında izlenecek iş birliği ve bütünleşme adımlarının hem ülkelerin kalkınma seviyelerine hem de Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurumsallaşması ve derinleşmesine katkı sağlayacağı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Neofonksiyonalist Bütünleşme, Tarım, Savunma, Enerji.

* Dr. Öğretim Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Salihli Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Manisa, Türkiye, ORCID: 0000-0003-3402-1013, e-posta: bilgehanemeklier@yahoo.com.

** Dr. Öğretim Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, İktisat Teorisi Anabilim Dalı, Manisa, Türkiye, ORCID: 0000-0002-2861-5467, e-posta: tanertas@gmail.com.

*** Dr. Öğretim Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, İktisat Politikası Anabilim Dalı, Manisa, Türkiye, ORCID: 0000-0002-2489-9968, e-posta: kubilayc.yilmaz@gmail.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 05.05.2022
Kabul Tarihi / Accepted: 15.08.2022

Abstract

This article aims to bring the argument that the integration process of the Organization of Turkic States should progress with the strategy of priority sector for cooperation and institutionalization up for discussion in the context of neo-functionalism. Considering that sector-priority cooperation steps will pave the way for institutionalization and integration, the problem of the study is which sectors can be primarily a catalyst and how much. In this context, the potential contributions of the integration process to be followed with a focus on agriculture, defence and energy as today's strategic sectors is tried to be revealed within the scope of cointegration econometric analysis by assessing with panel data method the relationship between the annual data of the member and observer countries covering the period of 1995-2019 in the relevant sectors and the growth data. As a result of this econometric modelling, it has been seen that the cooperation and integration steps to be followed in the field of agricultural incomes, defence expenditures and energy respectively in terms of the magnitude of the effects will contribute to both the development levels of the countries and the institutionalization and deepening of the Organization of Turkish States.

Keywords: *Organization of Turkic States, Neo-functional Integration, Agriculture, Defence, Energy.*

Giriş

İki kutuplu güç dengesinde blok üyesi devletlerin davranışları blok liderleri ve politikaları ekseninde belirlenmekte, liberalizm ve sosyalizm blok üyelerini bir arada tutan ideolojik bir bağ işlevi görmekteydi. SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesiyle bu ideolojik bağ ortadan kalkınca özellikle Doğu bloğundan kopan devletlerin hareket serbestisi artmaya başladı. 1990 sonrası dünyanın değişip dönüşen güç yapısında devletler Soğuk Savaşta pek önemsenmeyen ikincil politika (*low politics*) konularını gündemine almaya başladı. Küreselleşmenin artan ivmesiyle örümcek ağı gibi iç içe geçmiş sektörel konular devletleri bu yeni süreçte uzlaşma ve iş birliğine sevk etti. Böylece birbiriyle diyalog kurması dahi imkânsız olarak düşünülen devletler artık tek başına üstesinden gelemeyeceği birçok sorunu birlikte çözme arayışı içine girdi.

Karmaşık karşılıklı bağımlılık olgusu aktörel ve sektörel bağlamda günümüz uluslararası ilişkiler denklemini belki de tarihte daha önce hiç görülmediği kadar belirlemektedir. Devletler farklı sorun(sal)ları ve konuları önceleyen alanlarda diyalog süreçlerine yönelmekte, iş birliği ve bütünleşme girişimlerini bazen ortak hareket edebilecekleri platformlara taşıırken, bazen de kurumsal bir yapıya dönüştürmektedir. Özellikle 2000'li yıllardaki bölgeselleşme hareketleri ve bölgesel bütünleşmeler bir yandan coğrafi ve fonksiyonel alt-sistemlerin 21. yüzyılın yeni güç denklemindeki stratejik

önemini ortaya koymakta, öte yandan devletlerin sorunlarını bölge ve sektör odaklı çözüme arayışında olduğunu somut olarak göstermektedir.

Bölgesel bütünleşme hareketlerinin güncel örneklerinden biri de Türk Devletleri Teşkilatı'dır (TDT). Başta diplomatik, ekonomik ve kültürel olmak üzere çeşitli alanlarda iş birliği kanalları kurmak ve çok taraflı ilişkiler ağı oluşturmak amacıyla 1992'de başlatılan ve 2010'a kadar süregelen "Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri" TDT'nin embriyotik dönemini oluşturmuştur. 2009 Nahçıvan Antlaşması'yla kurulan ve 2010 İstanbul Zirvesi'yle resmileşen Türk Keneşi/Konseyi, 12 Kasım 2021'de İstanbul'da gerçekleştirilen sekizinci zirvede ise Türk Devletleri Teşkilatı adını almıştır.¹ Türkiye, Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan üye ülkeler olup, Macaristan ve Türkmenistan ise teşkilatın gözlemci ülkeleri statüsündedir.²

Bu çalışmanın ana argümanı, TDT'nin günümüzün en stratejik sektörlerinden tarım, savunma ve enerji alanlarını önceliklendirerek, kurumsal yapısını güçlendirmesinde sektör odaklı bir bütünleşme stratejisi izlemesi gerektiğidir. Argümanımızın hareket noktası, bütünleşme ve kurumsallaşmanın en tecrübeli yapısal formu Avrupa Birliği'nin (AB) dönemin öncelikli stratejik sektörlerinden kömür ve çelik sektörüyle yola çıkıp, bütünleşmesini diğer alanlarda derinleştirerek nihai kurumsal kimliğini inşa etmesidir. Bu bağlamda ilk bölümde neofonksiyonalizmin ana argümanlarına ve kuramın rasyonel sektör odaklı ve öncelikli sektör stratejisi çerçevesinde günümüzdeki bütünleşmeye öncülük edebilecek üç ana sektöre (tarım, savunma, enerji) yer verilecektir. İkinci bölümde ise üye ve gözlemci ülkelerin ilgili sektörlerdeki 1995-2019 dönemlerini kapsayan yıllık verileri ile büyüme verileri arasındaki ilişki panel veri yöntemiyle araştırılıp, eşbütünleşme ekonometrik analizi çerçevesinde

¹ Zirveler süreci için bkz. Mustafa Bıyıklı, *25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Kuruluşlar İlişkiler ve İş Birlikleri*, ORASAM, Bişkek, 2018, s. 12-15.

² <https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-tarihcesi>, erişim 24.07.2022.; Ufuk Ulutaş, Oktay Tanrısever, "The Turkic Council on the 10th Anniversary of the Nakhchivan Agreement: A View From Turkey", Ceyhun Şahverdiyev, Cavid Veliyev (ed.), *Turkic Council 10th Anniversary of the Nakhchivan Agreement*, Bakü, 2019, s. 113-115, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/yayinlar/ozel-yayin-turk-konseyi-nahcivan-anlasmasinin-10-yil-donumu-11-tr.pdf>, erişim 24.07.2022.

TDT'nın bütünleşmesine sağlayacakları potansiyel katkıları ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmanın amacı, TDT'nın kurumsal bir bütünleşme sağlayabilmesi için yapılması gerekeni kuramsal ve metodolojik bir çerçevede tartışarak, elde edilen bulgular doğrultusunda pratikte işleyen kurumsallaşma sürecine teorik bir katkı yapabilmektir.

1. Kuramsal Çerçeve

Uluslararası bir örgütün gelişimi devletlerin iradesiyle başlayan, uzun vadede inşa ettiği kimlikle devletlerin ilgili politikalarına yön veren, çevresi ve merkezdeki üye devletlerle etkileşim içinde kendi kural ve normlarını, iç yapılarını, kurumsal kültürünü, insan kaynağını ve deneyimini oluşturan çok-boyutlu dinamik bir sürece işaret eder. Organizasyonun bu süreçte karşılaştığı fırsat ve riskler örgütün kapasitesini ve gelişimini test ederken, ulaştığı hedefler ise hem rüştünü ispat etmesini sağlar hem de üye ülkelerin desteğini ve angajmanını artırır.³ Bu uzun vadeli ve zorlu süreçte bütünleşme gayesindeki uluslararası örgütün fonksiyon bazlı ilerlemesiyle kurumsal kimliğin yerleşmesi, gelecek yeni hedeflerle örgütün kademeli olarak genişlemesi ve derinleşmesi neofonksiyonalizmin ana varsayımlarına tekabül eder. Bu bölümde ilk olarak kuramsal temellerini sektörel yayılma üzerine inşa eden neofonksiyonalizme kısaca yer verilecek, ardından TDT'nın bütünleşme hedefi bağlamında kurumsal bir kimlik inşa edebilmesi için öncelik vermesi gerektiği düşünülen günümüzün stratejik sektörleri tartışılacaktır.

1.1. Neofonksiyonalizm ve Bütünleşme

David Mitrany öncülüğündeki fonksiyonalist kuram, teknolojik gelişmelerin ve insan ihtiyaçlarına çözüm getiren teknik ve pratik alanların iş birliği süreçlerinde kaldıraç rolü üstleneceğini ve uzlaşması zor olan devletleri ortak sorunlar için uzlaşma masasında buluşturacağını öne sürmüştür. Bu doğrultuda kurulacak işlevselci örgütlenmeler, destekleyici koşulların oluşması ve sürecin sağlıklı ilerlemesi sonucunda farklı alanlarda dallanmaya (*ramification*) giderek, ekonomik ve toplumsal alanlardaki

³ Sungjoon Cho, *Toward an Identity Theory of International Organizations*, 101 Am. Soc'y of Int'l L. Proc. 157 (2007), s. 1-22, https://scholarship.kentlaw.iit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1183&context=fac_schol, erişim 29.04.2022.

başarıların itici gücüyle evrensel bir barış ve refah sistemine dönüşecektir.⁴ Ancak fonksiyonalizm, bütünleşmeye uzanan yolda teknokratik süreci çok fazla ön plana çıkararak politik alanın süreçteki etkisini muğlak bırakmış, evrensel bütünleşme konusunda siyasal engelleri ve sorunları nasıl aşacağına ilişkin net bir yol haritası sunamamış ve ulusal çıkar ile ortak kimliğin pratikteki belirleyici rolünü ihmal etmiştir. Bu nedenle kuram Avrupa bütünleşmesi pratiğinden hareketle 60'lı yıllarda gözden geçirilerek neofonksiyonalizm çatısı altında daha kapsamlı bir biçimde tartışmaya açılmıştır.⁵

Neofonksiyonalist kurama göre, AB örneğinde olduğu gibi ekonomik, teknik ve toplumsal alandaki başarılar yayılma etkisiyle (*spill over effect*) politik bütünleşmenin önünü açar.⁶ Nitekim kuramın öncüsü Ernest Haas entegrasyonu, katılımcı aktörlerin birbirleriyle ilişkilerinde bilinçli olarak güç kullanımından sakındıkları, beklenti, sadakat ve siyasal eylemlerini merkeze doğru sevk ettikleri ve gönüllü olarak daha geniş politik bir birliğin inşasına yöneldikleri bir süreç olarak yorumlar.⁷ Neofonksiyonalizmin yayılma etkisi modeline göre aktör, beklenti ve davranışlarının merkezle ilişkilendiğini ve fayda elde ettiğini gördüğünde, diğer alanlarda da merkeze

⁴ David Mitrany, *A Working Peace System*, Royal Institute of International Affairs, Londra, 1943.

⁵ Söz konusu paradigma-içi tartışmaya ilişkin 1961 yılında düzenlenen konferans metinlerinin kitaplaştırılmış hali için bkz. Ernst B. Haas, David Mitrany vd., *Limits and Problems of European Integration*, Springer-Science+Business Media, Netherlands, 1963.

⁶ Elizabeth Bomberg, Alexander Stubb, *The European Union: How Does It Work?*, Oxford University Press, New York, 2003, ss. 9-10. Neofonksiyonalizm AB'nin sektörel gelişimi prototipi üzerine inşa edilmiştir. Paris Antlaşması'yla (1951) kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ilk sektörel açılım olmuş, savaş sonrası yeniden yapılanan Avrupa'da stratejik öncelikli bu alanı Roma Antlaşması (1958) çerçevesinde nükleer enerji ve ekonomik alanlarda yapılan iş birliği takip etmiştir. 1968'de ortak gümrük politikası ve De Gaulle krizinin damgasını vurduğu ortak tarım politikası devreye alınmış ve bu tarihten itibaren ekonomik ve parasal birlik sürecine yönelik eğilim artmıştır. 1974-1991 arasında ekonomik bütünleşmenin tamamlanması sürecinde Avrupa Sayıştay (1975), Avrupa Para Politikası (1979), Schengen Antlaşması (1985), Tek Avrupa Senedi (1987) ve İç Pazar (1992) hayata geçmiş, 1993'te Avrupa Birliği Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle üç sütun (Avrupa Topluluğu, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, Adalet ve İçişleri) üzerine yükselen AB kurumsal gelişim sürecini tamamlamıştır; M. Serdar Palabıyık, Ali Yıldız, *Avrupa Birliği*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, Tarihsiz, s. 3-37.

⁷ Dario Battistella, *Theories des Relations Internationales*, Presses de Sciences Po, Paris, 2003, s. 339.

yönelerek daha fazla adapte ve motive olmaya başlar. Bir sektördeki entegrasyonun avantajlarını yaşayan aktör, bütünün diğer sektörleri de kapsamasını isterken, avantajları dışarıdan gözlemleyen diğer aktörler de bütüne dâhil olmak ister.

Bu çerçevede yeni kurumların ve siyasi grupların taşıdığı bütünleşmenin sür(dürül)ebilmesi için üye devletlerin ortak politikalarda derinleşmeyi istemesi gerekir.⁸ Bir dizi aşamalı adımı içeren, sosyal topluluk, güvenlik topluluğu ve ekonomik birliği kapsayacak bu fonksiyonist ilerlemenin ardından gelişecek politik entegrasyon, Leon Lindberg tarafından, aktörler arasında kolektif bir karar alma sisteminin aktörleri belirli ölçülerde bağımsız eylemlerden kısıtladığı ve aktör hedeflerini, değerlerini, stratejilerini ve beklentilerini uyumlaştıracak şekilde zaman içindeki evrimi olarak tanımlanmıştır.⁹ Özetle sektörel entegrasyonun yayılcı mantığı üzerine inşa edilen neofonksiyonizme göre, işlevlerin artması ve egemenliklerin devri örgütün çok işlevliliğini beraberinde getirecek, yeni iş birliği olanakları oluşturup kapsamını derinleştirerek uzun vadede siyasal bütünleşmenin katalizörü olacaktır.¹⁰ Bütünleşme yolunda gerek iç gerekse de dış sistemin etkisinde karşılaşılan başarı ve başarısızlıklar, politika yapıcılar için tercih ve stratejilerini değiştirmeleri yönünde deneyim sağlayacak, entegrasyon ilerledikçe kuvvetlenen merkezi yapı olası krizlerle mücadele etmedeki kurumsal yetisini güçlendirecektir.¹¹

Neofonksiyonizm her ne kadar üye devletlerin ulusal çıkar dirençleri konusunda pratikte yaşanan uyuşmazlık ve krizleri açıklamaya yeterli

⁸ Leon Lindberg, "Political Integration, Definition and Hypotheses", Brent F. Nelsen, Alexander C-G. Strubb, (ed.), *The European Union: Readings on the Theory and Practice of European Integration*, Lynne Rienner Publishers, Colorado, 1994, s. 106-107. Bu bağlamda, Leon Lindberg'in ortak tarım politikalarının ve tarımdaki bütünleşmenin diğer alanlara yayılma kapasitesini ve etkilerini, karar alma mekanizmasında ve pazarlık sürecinde De Gaulle vetosundan hareketle karşılaşılan kısıtlılıkları tartıştığı makale için bkz. Leon N. Lindberg, "Decision Making and Integration in the European Community", *International Organization*, 1965, 19:1, s. 56-80.

⁹ Leon N. Lindberg, "Political Integration as a Multidimensional Phenomenon Requiring Multivariate Measurement", *International Organization*, 1970, 24:4, s. 649-650.

¹⁰ Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası İlişkiler Işığında Avrupa Bütünleşmesi", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2004, Sayı 1:1, s. 7-8.

¹¹ Liesbet Hooghe, Gary Marks, "Grand theories of European integration in the twenty-first century", *Journal of European Public Policy*, 2019, 26:8, s. 1114-1115.

olmasa da, sektör bazlı ilerlemenin uluslararası bir örgüte nasıl dönüşebileceğini, yayılmanın kurumsal kimlik inşasındaki rolünü, farklı aktörlerin (ulusal üniteler, ulus-içi elitler, çıkar grupları) sağladığı ekonomik büyüme ve refah ile beklenti ve bağlılıklarını bu yeni merkeze nasıl aktardıklarını anlamlandırma konusunda hâlâ önemli bir teorik çerçeve oluşturmaktadır. Nitekim AB, bugün başta Brexit olmak üzere birçok politik ve finansal krizle karşılaşmakta ve bu anlamda politik bir geri çekilme veya geri dönüş (*spill back*) yaşamaktadır.¹² Ancak üye ülkelerin ulusal tercihlerinin farklılaşması sonucu merkezi yapı güçlü bir meydan okumayla sınınsa da bu durum fonksiyon temelli ilerlemenin insan kaynağı ve işleyiş mekanizmalarıyla güçlü bir kurumsal yapı ortaya çıkardığı gerçeğini değiştirmemektedir. Dolayısıyla AB deneyiminin sektör öncelikli ve odaklı başlayan, sektörel genişlemeyle devam edegelen kurumsallaşma sürecinin TDT için gerek teorik gerekse de pratik boyutta önemli prototipik bir bütünleşme modeli oluşturduğu düşünülmektedir.

1.2. Günümüzde Bütünleşmenin Öncelikli Stratejik Sektörleri

TDT'nın hedef ve amaçlarındaki geniş yelpaze bazı kurumsal sınırlılıklardan ötürü (insan kaynağı, sistematik işleyiş eksikliği, zaman planına uyulamaması, alınacak kararların zirveden zirveye ertelenmesi vb.) her alanda aynı ilginin görülememesine ve bazı alanlardaki iş birliği girişimlerinin yüzeysel kalmasına neden olmaktadır.¹³ Teşkilatın birçok alanda ortak kuruluşu olmasına rağmen stratejik önceliklendirmeye gidilmemesi, faaliyetlerde dağınık ve durağan bir seyre sebep olurken kurumsal yapının güçlenmesini geciktirmektedir.¹⁴ Oysa ki neofonksiyonalizmdeki gibi belirli bir alanda önceliklendirilmiş sektörel entegrasyon, teknik baskıları arttırarak ve diğer sektörlerdeki işlevsel entegrasyonu tetikleyerek kurumsal işleyişteki dinamizme zemin hazırlar. AB örneğinde görüldüğü üzere kömür ve çelikten başlayan entegrasyon süreci, gerekli hammaddelerin sorunsuz hareketini sağlamak için geliştirilen ulaştırma politikası ile diğer ilgili sektörlerdeki bütünleşme ve genişlemenin

¹² Ramūnas Vilpiūskas, "Eurozone Crisis and European Integration: Functional Spillover, Political Spillover?", *Journal of European Integration*, 2013, 35:3, s. 361-373.

¹³ Pelin Musabay Baki, *La Coopération Entre les Pays Turcophones et le Nouveau Régionalisme*, Galatasaray Üniversitesi Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul, 2020, s. 468-470.

¹⁴ Bıyıklı, *25 Yıllık Tecrübenin...*, s. 71.

katalizörü olmuştur.¹⁵ Dolayısıyla dönemin gerekliliklerini karşılar biçimde stratejik bir sektörel önceliklendirilmeye gidilmesi ve kurumsal yapının yayılma etkisiyle inşası, bütünleşme sürecinin sağlıklı işleminde önemli rol oynamaktadır. Buradan hareketle orta ve uzun vadeli küresel ekonomi-politik güç dağılımında belirleyici olacak üç sektörün (tarım, savunma ve enerji) TDT'nın bütünleşme sürecinde kaldıraç etkisi göstereceği düşünülmektedir.

1.2.1. Tarım

Tarım günümüz küresel sisteminde devletlerin güç dengesindeki pozisyonlarını belirleyecek ana stratejik sektörlerden biri haline dönüşmüştür. Nüfus artışı, kentleşme oranı, doğal kaynakların tükenmesi, tarım arazilerinin azalması, rekoltenin düşmesi, küresel ısınma, iklim değişikliği, sınır aşan kuraklıklar, çatışmalar, krizler, doğal felaketler, göç, gelir eşitsizliği, girdi maliyetleri ve enflasyon gibi küresel sorunlar bir yandan tarımsal üretimi olumsuz etkilerken, öte yandan devletleri gıdaya erişim, tedarik zinciri ve lojistik bağlamında yeni çözüm arayışlarına ve dayanıklılık politikalarına itmektir.¹⁶ Önce Covid-19 pandemisi tarımsal ürünlerin işlenmesi ve tedarikindeki küresel kırılganlığı ortaya koymuş, ardından Rusya-Ukrayna Savaşı¹⁷ tarım ve gıda güvenliğinin ne denli

¹⁵ Arne Niemann, Philippe C. Schmitter, “Neofunctionalism”, (ed.) Antje Wiener, Thomas Diez, *European Integration Theory*, Oxford University Press, New York, 2020, s. 49-50.

¹⁶ *The Future of Food and Agriculture: Trends and Challenges*, FAO, Rome, 2017, <https://www.fao.org/3/i6583e/i6583e.pdf> (Erişim Tarihi: 22.04.22) ; Thomas E. Downing (ed.), *Climate Change and World Food Security*, Proceedings of the NATO Advanced Research Workshop “Climate Change and World Food Security”, Oxford, U.K., July 11-15, 1993, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 1996; *Climate change and food security: risks and responses*, FAO, 2015, <https://www.fao.org/3/i5188e/i5188e.pdf> (Erişim Tarihi: 22.04.22); *OECD-FAO Agricultural Outlook 2022-2031*, OECD Paris, 2022, <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/flb0b29c-en.pdf?expires=1659104362&id=id&accname=guest&checksum=9D87184320B61A98C19CEAF018857882>, erişim 29.07.2022.

¹⁷ Dünyanın en önemli tarımsal emtia üreticilerinden olan bu iki ülke buğday, mısır, kanola, ayçiçek tohumu ve ayçiçek yağında 2021’de dünyanın en büyük üç ihracatçı ülkesi arasında yer almıştır. Rusya aynı zamanda tarımsal üretimin en önemli girdi maddelerinden azotlu gübrede ise dünyanın en büyük ihracatçısıdır. Savaş ithal gıda maddelerine ve gübrelere yüksek oranda bağımlı birçok ülke için zaten yükseliş trendinde olan uluslararası yüksek gıda ve gübre fiyatlarının olumsuz etkilerinin katlanmasına neden olmuştur. BM Gıda ve Tarım Örgütü raporuna göre savaş, limanların kapanması, yeni ürünlerin hasat edilemeyerek piyasaya sürülememesi, tohumların işlenememesi, yeni ihracat lisans gerekliliklerinin devreye girmesi ve ekonomik yaptırımların ithalat

varoluşsal olduğunu göstermiştir. Nitekim savaşın gıda emtia fiyatlarında yol açacağı sert yükseliş neticesinde yaşanabilecek insani krize ilişkin yapılan simülasyonlarda 2022-2023'te küresel olarak yetersiz beslenen insan sayısının 8-13 milyon arasında artacağı öngörülmüştür.¹⁸

Bu güncel gelişmeler, küresel piyasa mekanizmalarında ve iş akışlarında tarımsal gıda sistemlerinin dayanıklılığına (*agrofood systems' resilience*)¹⁹ ilişkin politika ve stratejilere yönelik ihtiyacı bir kez daha vurgulamış oldu.²⁰ Bu noktada TDT'nin fonksiyon bazlı rasyonel bütünleşme stratejisiyle bu sektörde yapacağı iş birliği üye ülkelerin olası bir tarımsal krizdeki dayanıklılığını güçlendirerek kurumsal tanınırlığını arttıracaktır. Nitekim tarım TDT'nin stratejik vizyonunu ortaya koyan Türk Dünyası 2040 Vizyon belgesinde “ekonomik ve sektörel iş birliği” başlığında yer alan alt-sektörlerden biridir. Söz konusu belgede tarımsal sürdürülebilirlik ve gıda güvenliği açısından üye ülkelerin uyum içinde olmasına, teknoloji transferi ve ortak politikalar yoluyla iş birliğinin geliştirilmesine vurgu yapılmıştır.²¹ Bu kapsamda TDT ülkeleri arasında tarımsal ticareti geliştirmek ve ortak bir platform oluşturmak amacıyla 4 Temmuz 2022'de Taşkent'te Birinci Türk Tarım Forumu gerçekleştirilmiştir.²² Toplamda 100 milyar dolara yakın tarım ürünleri ticaretine sahip ve dünya tarımsal ticaret hacminin yaklaşık %3'ünü gerçekleştiren TDT ülkelerinin tarımsal alanda ortak bir politika izlemesi ve hızlıca etkin bir kurumsallaşmaya gitmesi, hem organizasyonun diğer fonksiyonel alanlarda yayılarak kurumsal

süreçlerini sekteye uğratması gibi nedenlerle küresel gıda güvensizliğini tırmandırma ve insani krizleri beraberinde getirme riski taşımaktadır; “Information Note: The importance of Ukraine and the Russian Federation for global agricultural markets and the risks associated with the current conflict”, *Food and Agriculture Organization of United Nations*, Rome, 2022, <https://www.fao.org/3/cb9013en/cb9013en.pdf>, 1-41, erişim 21.04.2022.

¹⁸ Age, s. 3.

¹⁹ “The State of Food and Agriculture 2021: Making agrifood systems more resilient to shocks and stresses” Rome, FAO, 2021, 1-182, <https://www.fao.org/3/cb4476en/cb4476en.pdf>, erişim 25.04.2022.

²⁰ Hilal Elver, “Ukrayna Savaşı milyonlarca insanı nasıl açlığa sürüklüyor?”, 13 Nisan 2022, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/ukrayna-savasi-milyonlarca-insani-nasil-acliga-surukluyor/>, erişim 25.04.2022.

²¹ *Türk Dünyası 2040 Vizyonu*, s. 5, 13-14, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>, erişim 26.07.2022.

²² https://www.turkkon.org/tr/haberler/birinci-turk-tarim-forumu-taskentte-duzenlendi_2580, erişim 29.07.2022.

kimliğini güçlendirmesinde katalizör olacak hem de bugünün küresel dünyasında bir nevi birincil politika (*high politics*) alanı olan tarımda stratejik güç elde edilmesini sağlayacaktır.²³

1.2.2. Savunma

Uluslararası sistemde devletlerin özgül ağırlıklarını belirleyen bir diğer sektör de savunma ve savunma sanayidir. Tarih boyunca insanlığın varoluşsal reflekslerinden olan savunma olgusu günümüzün belirsizlik, korku ve kaygı çağında daha da stratejik bir alana dönüşmüştür. Nitekim Nisan 2022’de Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü’nün (SIPRI) yayınladığı 1988-2021 dünya askerî harcamaları verilerine göre, askerî harcamalar 2021’de büyümeye devam ederek tüm zamanların en yüksek seviyesi olan 2,1 trilyon dolara ulaşmıştır.²⁴ Başta ABD, Çin, Hindistan ve Rusya gibi savunma devleri olmak üzere 11 Eylül sonrası tırmanan silahlanma yarışının ve son yedi yılda art arda artış gösteren küresel askerî harcamaların, Rusya-Ukrayna Savaşı’yla birlikte gelecek yıllarda zirve yapacağı tahmin edilmektedir. Rusya’nın Ukrayna işgalinden kaygı ve endişe duyan AB ülkelerinin savunma bütçelerini arttırma arayışına girmesi, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra ilk kez ciddi anlamda silahlanma kararı alan Almanya’nın 2022 bütçesinden savunmaya 100 milyar Euro ayıracağını duyurması devletlerarası silahlanma yarışının artarak devam edeceğini göstermektedir.²⁵

Tehdit ve risk unsurlarının asimetrikleşmesi, savunma aktör ve araçlarının çeşitlenmesi, savunma sanayinin tarihte hiç görülmediği ölçüde teknoloji-yoğun düzeye gelmesi, savunmanın kara-deniz-hava boyutlarından

²³ <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/bakan-kirisci-bir-devlet-icin-savunma-ve-silah-sanayi-ne-kadar-onemliyse-artik-tarim-da-o-kadar-oneme-sahiptir/2629908>, erişim 29.07.2022.

²⁴ Diego Lopes Da Silva, Nan Tian, Lucie Béraud-Sudreau, Alexandra Marksteiner, Xiao Liang, *Trends in World Military Expenditure 2021*, SIPRI Fact Sheet April 2022, s. 1-12, https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-04/fs_2204_milex_2021_0.pdf, erişim 26.04.2022. SIPRI’nin raporuna göre 2021 yılında en çok askeri harcama yapan ilk 10 devlet şu şekilde sıralanmıştır: ABD, Çin, Hindistan, İngiltere, Rusya, Fransa, Almanya, Suudi Arabistan, Japonya ve Güney Kore. Türkiye listenin 18. sırasında yer almıştır; age, s. 2.

²⁵ Maria Sheahan, Sarah Marsh, “Germany to increase defence spending in response to ‘Putin’s war’ – Scholz”, *Reuters*, 27.02.2022, <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/germany-hike-defense-spending-scholz-says-further-policy-shift-2022-02-27/>, erişim 26.04.2022.

sonra uzay boyutuna taşınması, savunmadaki zaman-mekân algısının yeniden şekillenmesi ve savunma paradigmasındaki değişim-dönüşüm devletleri millî savunma sanayi politikalarına sevk etmektedir. Azerbaycan'ın modernize ordusuyla 44 günde kazandığı Karabağ zaferi ve Türkiye'nin terörle mücadelesinde son dönemde kullandığı yerli silah teknolojileriyle elde ettiği başarılar, millî kapasitenin savunma sanayindeki stratejik rolünü göstermesi açısından oldukça önemlidir. 1974'ten itibaren savunma sanayinde millî bir yol haritası çizen ve bugün itibariyle ordusunun ihtiyaçlarının %70'ini millî sanayisiyle karşılayan Türkiye'nin²⁶ bu sektördeki teknik-bilgi ve teknolojik tecrübelerini TDT ile paylaşması bütünleşebilmenin ilk stratejik adımlarından biri olabilir. 2040 vizyon belgesinde savunmaya ilişkin doğrudan bir başlık açılmasa da²⁷ uydu teknolojilerinden uzaya, çok-boyutlu güvenlik yaklaşımından bilgi ve iletişim teknolojilerine kadar²⁸ savunma sanayine yönelik birçok alt-başlık ve alt-sektöre önemli ölçüde yer verilmesi, teşkilatın savunma sanayini önemseyişinin bir niyet göstergesi olarak yorumlanabilir.²⁹

1.2.3. Enerji

Önümüzdeki dönemin gündemini daha da belirleyecek olan stratejik alanlardan biri de enerjidir. Rusya-Ukrayna savaşı sadece doğal gaz ve petrol fiyatlarını arttırıp dünyanın Covid-19 ile girdiği ekonomik resesyonu ve küresel krizi derinleştirmekle kalmamış, aynı zamanda doğal gaz arz güvenliğindeki risk ve tehditleri tüm küreye bir kez daha hatırlatmıştır. Birçok Avrupa ülkesi Rusya'ya olan enerji bağımlılığını geçmişe oranla

²⁶ Felipe Sánchez Tapia, "The Turkish defence industry. First-class strategic asset", *IEEE Analysis Paper 06/2021*, 1-24, ss. 22-23, https://www.ieee.es/Galerias/fichero/docs analisis/2021/DIEEEA06_2021_FELSAN_IndustriaTurca_ENG.pdf, erişim 26.04.2022. Türk Savunma Sanayi'nin yükselişi için bkz. Ayşe İ. A. Özer, *The Rise of Turkish Defence Industry*, SETA Publications, Ankara, 2019.

²⁷ Savunma konusunda doğrudan bir başlık açılmaması, Rusya ve Çin gibi bölge-içi ve ABD ve AB gibi bölge-dışı küresel aktörlerin tepkisini çekmemek adına makul görülmektedir.

²⁸ Bu konuda özellikle bkz., *Türk Dünyası 2040 Vizyonu*, s. 5, 8, 10, 11.

²⁹ Savunma sanayini sadece askeri harcamalar ve silahlanma olarak düşünmemek gerekir. Savunma sanayinin birçok konu ve sektörde açılımı olduğu göz ardı edilmemelidir; bu konuda bkz., Selami Sezgin, "Savunma Ekonomisi", Ferhat Pirinççi ve Murat Yeşiltaş, (ed.), *Savunma Politikalarına Giriş*, SETA Kitapları 73, İstanbul, 2021, s. 72-99; özellikle bkz., s. 91.

her ne kadar azaltmışsa da AB ülkelerinin doğal gaz ithalatındaki ülkelerin başında bugün hâlâ Rusya yer almaktadır.³⁰ Bu sebeple AB gelecek dönemde Rus gazını Yamal-Avrupa ve Kuzey Akım-1 boru hattı ile Avrupa'ya taşıyan hatlara alternatif güzergâhları öne çıkarmak zorundadır ki Almanya'nın Kuzey Akım-2 doğal gaz hattı projesini durdurması bunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, kısa vadede Rus gazına alternatif gözükmese de Azeri gazının ve bu gazı Avrupa'ya taşıyan Güney Gaz koridorunun (Güney Kafkasya, Trans Anadolu/TANAP, Trans Adriyatik boru hatları) stratejik öneminin artacağı öngörülebilir. Bununla birlikte orta ve uzun vadede Rusya'ya alternatif potansiyele sahip Hazar'ın hidrokarbon kaynaklarını ve Türkmen gazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını hedefleyen Trans-Hazar projesinin uygulamaya konulabileceği söylenebilir.³¹ Nitekim 2040 vizyon belgesinde kaynak ve güzergâh açısından "Türk koridorunun" (Hazar eksenli orta koridor) enerji jeopolitiğindeki kalpgâh konumuna dikkat çekilmektedir.³²

Bu noktada Türkiye'nin jeopolitik önemini ve jeostratejik avantajlarını vurgulamak gerekir. Gerek Trans-Hazar projesi, gerek mevcut petrol ve doğalgaz boru hatları,³³ gerek Karadeniz'de bulunan doğalgaz rezervleri ve

³⁰ AB'nin ham petrol, doğalgaz ve katı yakıt ithalatında ilk sırada Rusya, 2. sıradaysa Norveç yer almaktadır. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın yol açtığı doğalgaz arz güvenliğinin Avrupa adına ne derece ciddi olduğunu AB'nin 2020 yılında Rusya'dan ithal ettiği doğalgaz oranları ortaya koymaktadır. Önemli AB ülkelerinin Rusya'ya bağımlılığını gösteren bu verilere göre Finlandiya %94, Almanya %49, İtalya %46, Polonya %40, Fransa ise %24'nü Rusya'dan karşılarken, AB ortalamasının Rus gazına bağımlılığı %32'dir; Zeynep Bayar, "Savaş enerjide taşları yerinden oynatacak", 04.03.2022, <https://www.bloomberght.com/savas-enerjide-taslari-yerinden-oynatacak-2300661>, erişim 30.04.2022.

³¹ Yasal çerçevesi tamamlanmış olan Trans-Hazar projesinin uygulanabilmesindeki en önemli konu finansmandır. Bütçesi yaklaşık 2 milyar dolar olarak belirlenen projeye Türkmenistan ile AB ülkelerinin finansal destek vermesi beklenmektedir. Bununla birlikte Hazar projesine engel teşkil edebilecek bir diğer husus Rusya ve İran'ın projeye karşı çıkmasıdır. Her iki ülke de içinde yer almadıkları bu projeye tarihsel olarak karşıdır; bu sebeple ikisi de Hazar Denizi'nin kirlenmesiyle ilgili çevresel kaygılarını öne sürmektedir. Özellikle de Rusya faktörüne dikkat çekmek gerekir; zira Rusya'nın bölgedeki enerji tekelini hiçbir aktörle paylaşmak istemediği bilinmektedir; Zhuldyz Kanapiyanova, "Türkmen Gazını Avrupa Pazarına Ulaştırmak: Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı", *Akhmet Yassarwi University Eurasian Research Institute weekly e-bulletin* (04.10.2021-10.10.2021), No. 323, <https://www.eurasian-research.org/wp-content/uploads/2021/10/Haftalik-e-bulten-04.10.2021-10.10.2021-No-323.pdf>, erişim 29.04.2022.

³² *Türk Dünyası 2040 Vizyonu*, s. 4, 10-12.

³³ Irak-Türkiye (ITP) ve Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol hattı; Trans-Anadolu

devam eden sismik araştırmalar, gerekse de Akdeniz’de keşfedilme olasılığı yüksek doğalgaz rezervleri Türkiye’yi “enerjeopolitik”te stratejik bir bölgesel güç haline getirmektedir.³⁴ Birçok ülkeye kıyasla çok zengin yenilenebilir enerji kaynaklarına sahip olması da Türkiye’nin enerji politikasındaki seçenek ve alternatiflerini çoğaltmaktadır. Bugün dünya enerji tüketiminin zirvesinde petrol ve üçüncü sırasında doğalgaz yer almakta, ancak söz konusu kaynakların rezerv ömrünün görece kısa olduğu tahmin edilmektedir.³⁵ Petrol ve özellikle doğal gaz arz güvenliğinde ortaya çıkan risk ve krizler, Türkiye gibi bu kaynaklara sahip olmayan aktörleri yenilenebilir enerji kaynaklarına yönlendirmekte ve dışa bağımlılıklarını azaltmak isteyen devletleri sürdürülebilir enerji politikaları izlemeye zorlamaktadır. Aslında günümüz enerji güvenliği denkleminin basit, ancak bir o kadar çaba ve sabır isteyen sürece dayalı bir formülasyon içerdiğini söylemek mümkün: Enerji kaynaklarını ve tedarikçileri çeşitlendirmek,

(TANAP), Türkakım, Rusya-Türkiye (Batı Hattı), Mavi Akım, İran-Türkiye (Doğu Anadolu doğalgaz ana iletim hattı) ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğal gaz boru hattı ile Türkiye-Yunanistan doğalgaz enterkonneksiyonu (TYE); <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-transit-boru-hatları>; <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-dogal-gaz-boru-hatları>, erişim 29.04.2022.

³⁴ Söz konusu kavramsallaştırma ve yeni enerji düzeni politikasının başta ABD, AB, Rusya, Çin, Hindistan, Türkiye ve İran olmak üzere küresel ve bölgesel güçler çerçevesinde nasıl oluştuğu hakkında bkz. D. Ülke Arıboğan, Mert Bilgin, “New Energy Order Politics Neopolitics: From Geopolitics to Energeopolitics”, *Uluslararası İlişkiler*, Sayı 5:20, 2019, s. 110-111, 116-128.

³⁵ 2020 yılı küresel birincil enerji tüketim oranlarına bakıldığında petrolün %31,2 ile en büyük paya sahip olduğu görülmektedir. Diğer enerji kaynaklarının dünya tüketim oranları şu şekildedir: Kömür %27,2, doğalgaz %24,7, hidroelektrik %6,9, yenilenebilir enerji %5,7 ve nükleer enerji %4,3. Yine 2020 verilerine göre petrolün küresel rezerv ömrünün 53,5 yıl olduğu tahmin edilmektedir. Bu tahminin bölgelere göre yıl dağılımı ise şu şekildedir: Kuzey Amerika 28,2, Orta ve Güney Amerika 151,3, Avrupa 10,4, Bağımsız Devletler Topluluğu 29,6, Ortadoğu 82,6, Afrika 49,8, Asya-Pasifik 16,6 yıl. Doğalgazın küresel rezerv ömrünün ise 48,8 yıl olduğu tahmin edilmektedir. Bu tahminin bölgesel dağılımı ise şu şekildedir: Kuzey Amerika 13,7, Orta ve Güney Amerika 51,7, Avrupa 14,5, Bağımsız Devletler Topluluğu 70,5, Ortadoğu 110,4, Afrika 55,7, Asya-Pasifik 25,4 yıl. Bununla birlikte kanıtlanmış küresel petrol rezervlerinin %70,2’sini OPEC elinde bulundururken, en fazla rezerve sahip üç ülke Venezuela (%17,5), Suudi Arabistan (%17,2) ve Kanada’dır (%9,7). Kanıtlanmış doğalgaz rezervleri listesinin zirvesinde yer alan üç ülke ise Rusya (%19,9), İran (%17,1) ve Katar’dır (%13,1); “BP Statistical Review of World Energy 2021/70th edition”, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf>, ss. 12, 16-17, 34-35 erişim 30.04.2022.

güzergâh seçeneklerini ya da alternatif enerji yollarını çoğaltmak, güvenli rota ve lojistik oluşturarak sürdürülebilirliği sağlamak. Bu konuda 2040 vizyon belgesinde enerji çeşitliliğine, yenilenebilir ve temiz/yeşil enerjiye ve enerji lojistiğinde Hazar geçişli Orta Koridor'a yapılan vurgular bu sektördeki bütünleşme yolunda umut vericidir.³⁶

2. Metodolojik Çerçeve

Bu çalışmada, TDT'nda yer alan Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan ve Kazakistan ile gözlemci Macaristan'a ait, Dünya Bankası veri tabanından ve Uluslararası Enerji Ajansı'ndan elde edilen 1995-2019 dönemlerini kapsayan yıllık veriler ile enerji ihracatı, tarım, ormancılık ve balıkçılık gelirleri ve askerî harcamalar ile büyüme arasındaki ilişki araştırılmaktadır.³⁷ Bu ilişki araştırılırken panel eşbütünleşme analizi ve panel nedensellik analizlerinden yararlanılmıştır. Geniş tanımı itibariyle eşbütünleşme analizi, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığının sınanması anlamına gelmekte; eşbütünleşik olduğu belirlenen değişkenlerin arasında ayrıca nedensel bir ilişki olması beklenmekte ve bu aşamada nedenselliğin yönü oldukça önem arz etmektedir. Son aşamada ise değişkenler arasındaki ilişkilerin iktisadi boyutta yorumlanabilmesine olanak sağlayacak denklemler tahminlenmekte ve elde edilen uzun dönem katsayıları değişkenler arasındaki ilişkinin matematiksel olarak büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Özetle, eşbütünleşik olduğu belirlenen değişkenlerin, neden sonuç sıralamasının belirlenmesinin ardından, bir değişkendeki birim değişimin diğer değişken üzerinde gerçekleştirmesi beklenen birim değişimin büyüklüğünün hesaplanmasıyla sonuçlanan bir süreçtir. Söz konusu metodolojik sürecin işletilebilmesi için bu çalışmada kullanılan değişkenler; ABD doları cinsinden, ülkelere ait gayrisafi yurtiçi hasıla (İngdp), tarım, ormancılık ve balıkçılık gelirleri (İnagr), askerî harcamalar (İnmil) ve terajoule birimi cinsinden enerji ihracatıdır (İnene).³⁸ Analizde *Stata 14*, *Eviews 8* ve *Gauss 17* programları kullanılmıştır.

³⁶ *Türk Dünyası 2040 Vizyonu*, s. 5, 11-13.

³⁷ Özbekistan ve Türkmenistan'a ait enerji ihracat verileri yayınlanmadığından dolayı çalışmaya dâhil edilememiştir.

³⁸ Çalışmada kullanılan verilere ekler kısmında yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Panel veri analizinde öncelikle yatay kesit birimlerinin heterojenliği araştırılmalıdır, çünkü değişkenlerin heterojenliği veya homojenliği sonraki analizlerde kullanılacak durağanlık ve birim kök testlerinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu sebeple eğitim katsayılarının homojen olduğu sıfır hipotezi test edilmiş ve delta testleri kullanılarak heterojenlik incelenmiştir.³⁹ Panel veri analizindeki bir diğer önemli husus da paneli oluşturan kesitlerin birbirine bağımlılığıdır. Panel verileri oluşturan kesitlerin birbirine bağımlılığı, analiz sonuçlarına etki edecek kadar büyük sorunlara yol açmaktadır. Yatay kesit bağımlılığı durumunda, geleneksel en küçük kareler tabanlı tahmin ediciler başarısız olmaktadır. Bu nedenle olası bir şok durumunda kesitlerin de aynı şekilde etkilenip etkilenmediğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada yatay kesit bağımlılığının varlığını belirlemek için Breusch, Pagan,⁴⁰ Pesaran⁴¹ ve Pesaran vd.⁴² testleri kullanılmıştır. Kesit boyutunun zaman boyutundan ($N < T$) küçük olduğu durumlarda Berusch-Pagan (1980) LM testi kullanılabilirken, Pesaran (2004) CD testi her iki durumda da kullanılabilir (T>N, N>T) ve bu testler yatay kesit bağımlılığının olmaması boş hipotezi üzerine kuruludur.

Homojenlik ve yatay kesit bağımlılığı ile ilgili gerekli analizlerin yapılmasının ardından değişkenlerin durağanlığının incelenmesi gerekmektedir. Çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlığı ilk olarak, yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan ve Levin, Lin ve Chu (LLC),⁴³ Im, Pesaran ve Shin (IPS)⁴⁴ tarafından geliştirilen birim kök testleriyle

³⁹ H. M. Pesaran, T. Yamagata, "Testing Slope Homogeneity in Large Panels", *Journal of Econometrics*, 142, 2008, s. 50-93.

⁴⁰ Trevor S. Breusch, Adrian R. Pagan, "The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics", *Review of Economic Studies*, 1980, 47:1, s. 239-253.

⁴¹ H. M. Pesaran, *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*, Cambridge Working Papers in Economics 0435, 2004.

⁴² M. Hashem Pesaran, Aman Ullah, Takashi Yamagata, "A Bias-Adjusted LM test of Error Crosssection Independence", *The Econometrics Journal*, 11:1, 2008, s. 105-127.

⁴³ Andrew Levin, Chien-Fu Lin, Chia-Shang James Chu, "Unit Roots Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite Sample Properties", *Journal of Econometrics*, 108, 2002, s. 1-24.

⁴⁴ Kyung So Im, M. Hashem Pesaran, Yongcheol Shin, "Testing for unit roots in heterogeneous panels", *Journal of Econometrics*, 115:1, 2003, s. 53-74.

sınanmıştır. Boş hipotezin, değişkenlerin birim kök içermesine karşılık alternatif hipotezin, değişkenlerin birim kök içermemesi durumunu sınavan yöntemin sonuçlarına olasılık değerlerine göre karar verilmektedir. Daha sonra değişkenlerin durağanlığına ilişkin bulunan sonuçlar, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve Pesaran⁴⁵ tarafından geliştirilen CADF (*Cross-Sectionally Augmented Dickey-Fuller*) testi uygulanarak incelenmiştir. Boş hipotezin, bütün değişkenlerin durağan olmamasına karşılık alternatif hipotezin en az bir değişken için durağanlığın sınıandığı CADF testinde, katsayıların test istatistikleri tablo değerleriyle kıyaslanarak birim kökün varlığına karar verilmektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlıklarına ilişkin gerekli analiz gerçekleştirildikten sonra ikinci aşama olan eşbütünleşme ilişkisinin varlığının tespitine geçilmiştir. Birim kök testlerinde olduğu gibi eşbütünleşme testlerinin uygulanmasında da yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan ve dikkate alan iki ayrı test uygulanarak sonuçlar teyit edilmeye çalışılmıştır. Öncelikli olarak birinci nesil eşbütünleşme testlerinden, Pedroni⁴⁶ tarafından geliştirilen ve yatay kesit bağımlılığının olmaması üzerine kurulu 7 farklı test ile eşbütünleşme ilişkisi sınanmış, ardından Westerlund'un⁴⁷ geliştirdiği Panel CUSUM testi kullanılmış ve son olarak Kao⁴⁸ eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Her üç yöntem sonucunda üretilen olasılık değerlerine bakılarak test sonucuna karar verilmektedir; fakat boş hipotezinin eşbütünleşme ilişkisinin varlığı üzerine kurulan Panel CUSUM testi bu anlamda farklılık göstermekte ve boş hipotezin kabul edilmesi durumunda değişkenlerin eşbütünleşik olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı içermesi durumunda güvenilirliği tartışmalı hale gelen birinci nesil eşbütünleşme testlerine

⁴⁵ M. Hashem Pesaran, "A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence", *Journal of Applied Econometrics*, 22, 2007, s. 265-312.

⁴⁶ Peter Pedroni, "Critical Values For Cointegration Tests In Heterogeneous Panels With Multiple Regressors", *Oxford Bulletin of Economic and Statistics*, Special Issue, 61:1, 1999, s. 305-319.

⁴⁷ Joakim Westerlund, "A Panel CUSUM Test of the Null of Cointegration". *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 67:2, 2005, s. 231-262.

⁴⁸ Chihwa Kao, "Spurious regression and residual-based tests for cointegration in panel data", *Journal of Econometrics*, 90:1, 1999, s. 1-44.

alternatif olarak, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve literatürde ikinci nesil panel eşbütünleşme testi olarak geçen Westerlund ve Edgerton⁴⁹ panel eşbütünleşme testi uygulanmıştır.

Değişkenler arasındaki uzun dönem denge ilişkilerinin varlığına ilişkin gerekli tespitlerin yapılmasının ardından kısa dönemdeki durumu incelemek amacıyla Dumitrescu ve Hurlin⁵⁰ tarafından geliştirilen panel nedensellik analizi uygulanmıştır. Değişkenler arasında nedenselliğin olmadığını varsayan boş hipotez olasılık değerleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın son kısmında ise eşbütünleşme ilişkileri belirlenen değişkenlerin uzun dönem eşbütünleşme katsayılarını belirleyebilmek amacıyla, tüm analiz boyunca uygulanan şekilde öncelikle yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan bir yöntem olan ve Pedroni⁵¹ tarafından geliştirilen panel FMOLS (*Fully Modified Least Squares - Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler*) testi, ardından Eberthard ve Bond'un⁵² yatay kesit bağımlılığını dikkate alan AMG (*Augmented Mean Group Estimator-Artırılmış Ortalama Grup Etkisi*) testi kullanılmış ve elde edilen katsayılar yorumlanmıştır.

2.2. Araştırmanın Bulguları ve Analizi

Veri setini oluşturan değişkenlerin heterojen olduğu sıfır hipotezi tablodaki test sonuçlarına göre reddedilmekte ve değişkenlerin homojen olduğuna karar verilmektedir.

⁴⁹ Joakim Westerlund, David L. Edgerton, "A panel bootstrap cointegration test", *Economics Letters*, 97:3, 2007, s. 185-190.

⁵⁰ Elena Ivona Dumitrescu, Christophe Hurlin, "Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels", *Economic Modelling*, 29:4, 2012, s. 1450-1460.

⁵¹ Peter Pedroni, "Fully-Modified OLS for Heterogeneous Cointegrated Panels", *Advances in Econometrics*, 15, 2000, s. 93-130.

⁵² Markus Eberhard, Steven Bond, "Cross-Section Dependence in Nonstationary Panels: A Novel Estimator". *MPRA Paper*, 17870, 2009, s. 1-26.

Tablo 1: Homojenlik Test Sonuçları⁵³

Test	Test İst.	Olasılık
Delta_tilde:	2.857	0.002***
Delta_tilde_adj:	3.117	0.001***

Çalışmada kullanılan değişkenlerin ve modelin yatay kesit bağımlılığı Tablo 2’de ayrı ayrı gösterilmektedir. Model için yatay kesit bağımlılığının olmadığını varsayan sıfır hipotezi reddedilerek, modelde yatay kesit bağımlılığının olmadığı belirlenmiştir; fakat değişkenler tekil olarak ele alındığında yatay kesit bağımlılığının varlığına rastlanmaktadır. Bu nedenle analiz sonuçlarını teyit edebilmek için çalışmada hem yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan birinci nesil testler, hem de yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil testler kullanılmıştır.

Tablo 2: Yatay Kesit Bağımlılığı Testlerinin Sonuçları⁵⁴

	Model		lngdp		lnagr		lnmil		lnene	
	Test İst.	Olasılık	Test İst.	Olasılık	Test İst.	Olasılık	Test İst.	Olasılık	Test İst.	Olasılık
LM (Breusch, Pagan 1980)	8.915	0.540	17.122	0.072	26.614	0.003	26.713	0.003	27.414	0.002
CDLM1 (Pesaran 2004)	-0.243	0.404	1.593	0.056	3.715	0.000	3.737	0.000	3.894	0.000
CDLM2 (Pesaran 2004)	0.248	0.402	-3.053	0.001	-3.292	0.000	-3.466	0.000	-2.621	0.004
Biased Adjusted CD (Pesaran vd. 2008)	-0.173	0.569	0.805	0.210	0.61	0.271	2.801	0.003	0.752	0.226

⁵³ ***, **, *, sırasıyla istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde heterojeniteyi göstermektedir.

⁵⁴ ***, **, *, sırasıyla istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde yatay kesit bağımlılığını göstermektedir.

Tablo 3'te görülen test sonuçlarına göre değişkenlerin düzey değerlerinde birim kök içerdikleri, ancak birinci farklarının alınması durumunda durağanlaştıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 3: Birinci Nesil Panel Birim Kök Testlerinin Sonuçları⁵⁵

Düzy	lngdp		lnagr		lnmil		lnene	
	Test	Olasılık	Test	Olasılık	Test	Olasılık	Test	Olasılık
	İst		İst		İst		İst	
Düzy								
LLC	-1.124	0.130	-0.266	0.395	-0.514	0.304	-3.485	0.000***
IPS	1.169	0.879	1.094	0.863	1.400	0.919	-0.720	0.236
ADF-Fisher	4.245	0.936	3.710	0.960	3.492	0.967	16.731	0.081*
PP-Fisher	4.625	0.915	4.376	0.929	3.755	0.958	25.823	0.004
Birinci Fark								
LLC	-5.343	0.000***	-5.308	0.000***	-7.700	0.000***	-8.054	0.000***
IPS	-4.370	0.000***	-6.566	0.000***	-6.022	0.000***	-7.269	0.000***
ADF-Fisher	36.737	0.000***	56.966	0.000***	51.104	0.000***	62.844	0.000***
PP-Fisher	36.512	0.000***	61.703	0.000***	52.702	0.000***	63.822	0.000***

Birinci nesil birim kök test sonuçlarına benzer şekilde Tablo 4'te bulunan test sonuçlarına göre değişkenlerin birinci farklarında durağan oldukları anlaşılmaktadır ve bu sonuç eşbütünleşme analizinin gerçekleştirilebilmesine olanak sağlamaktadır.

⁵⁵ LLC, Breitung, IPS, ADF ve PP testlerinde, maksimum gecikme uzunluğu 3 olarak alınmış ve optimal gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 4: CADF Birim kök Testi Sonuçları⁵⁶

Ülkeler	Ingdp				Inagr			
	Düzy Sabit		1.Fark Sabit		Düzy Sabit		1.Fark Sabit	
	Gecikme t-ist	Gecikme t-ist	Gecikme t-ist	Gecikme t-ist	Gecikme t-ist	Gecikme t-ist	Gecikme t-ist	
Azerbaycan	1	-2.399	1	-2.987	1	-3.11*	1	-2.738
Kazakistan	1	-2.872	1	-3.22*	3	-2.205	3	-4.005**
Kırgızistan	1	-1.589	1	-2.866	1	-4.467***	1	-3.876**
Macaristan	2	-1.495	1	-2.803	1	-2.529	1	-4.85***
Türkiye	1	-3.939*	1	-3.557**	3	-2.895	4	-5.849***
CIPS (Panel)		-2.459**		-3.087***		-3.041***		-3.145***
Ülkeler	Inmil				Inene			
	Düzy Sabit		1.Fark Sabit		Düzy Sabit		1.Fark Sabit	
	Gecikme t-ist	Gecikme t-ist	Gecikme t-ist	Gecikme t-ist	Gecikme t-ist	Gecikme t-ist	Gecikme t-ist	
Azerbaycan	2	-1.775	1	-2.716	1	-4.026**	2	-2.305
Kazakistan	3	-4.642***	3	-4.299**	2	-0.376	1	-2.804
Kırgızistan	1	-2.537	1	-2.706	1	-2.836	1	-3.523**
Macaristan	2	-1.233	2	-2.142	1	-0.54	1	-3.234*
Türkiye	1	-3.204*	1	-4.371***	1	-3.602**	2	-3.245*
CIPS (Panel)		-2.678***		-3.247***		-2.276*		-3.022***

İlk olarak, yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan birinci nesil eşbütünleşme testlerinin uygulandığı ve Tablo 5'te sonuçları görülmekte olan yöntemlere göre değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığına rastlanılmaktadır.

⁵⁶ Optimal gecikme uzunlukları, Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiş ve maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmıştır. CADF istatistiği kritik değerleri, sabitli modelde -4.35 (%1), -3.43 (%5) ve -3.00 (%10) (Pesaran 2007, Tablo I(b), s:275) ; sabit ve trendli modelde -4.97 (%1), -3.99 (%5) ve -3.55 (%10) (Pesaran 2007, tablo I(c), s:276). Panel istatistiği kritik değerleri, sabitli modelde -2.60 (%1), -2.34 (%5) ve -2.21 (%10) (Pesaran 2007, tablo II(b), s:280) ; sabit ve trendli modelde -3.15 (%1), -2.88 (%5) ve -2.74 (%10) (Pesaran 2007, tablo II(c), s:281). Panel istatistiği, CADF istatistiklerinin ortalamasıdır. Tablolara bakarken N=10 ve T=20 durumundaki kritik değerler dikkate alınmıştır.

Tablo 5: Birinci Nesil Eşbütünleşme Testleri⁵⁷

	Sabitli		Sabitli ve Trendli	
	t-istatistik	olasılık	t-istatistik	olasılık
Pedroni				
H ₀ : Eşbütünleşme yok				
Panel v-istatistik	1.215	0.112	1.645	0.050*
Panel rho-istatistik	-0.993	0.160	-0.428	0.334
Panel PP-istatistik	-2.283	0.011***	-2.182	0.014**
Panel ADF-istatistik	-2.640	0.004***	-3.520	0.000***
Group rho-istatistik	-0.312	0.377	0.475	0.682
Group PP-istatistik	-2.419	0.008***	-1.868	0.030**
Group ADF-istatistik	-4.595	0.000***	-4.161	0.000***
Panel CUSUM				
H ₀ : Eşbütünleşme var				
DOLS	0.132	0.447***	17.770	0.000
FMOLS	-0.360	0.640***	0.149	0.441***
Kao				
H ₀ : Eşbütünleşme yok				
ADF istatistik	-3.888	0.000***		

İkinci sırada uygulanan eşbütünleşme testi yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve sonuçları Tablo 6'da görülmekte olan ve boş hipotezi değişkenler arasında eşbütünleşme olduğunu varsayan Panel LM Bootstrap eşbütünleşme testidir. Bu yöntemden elde edilen sonuçlar da değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini ortaya koymakta ve böylece uygulanan tüm yöntemler birbirini teyit etmektedir.

Tablo 6: Panel LM Bootstrap Eşbütünleşme Test Sonuçları⁵⁸

	LM Test İst.	Asymptotic Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri
Sabitli Model	0.613	0.270	0.995***
Sabitli & Trendli Model	2.215	0.013	1.000***

⁵⁷ ***, **, *, sırasıyla istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde eşbütünleşmeyi göstermektedir.

⁵⁸ ***, **, *, sırasıyla istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde eşbütünleşmeyi göstermektedir.

Uzun dönemli ilişki içinde olduğu belirlenen değişkenlerin nedensellik analizinin gerçekleştirilebilmesi için uygulanan Dumitrescu ve Hurlin⁵⁹ testine ilişkin sonuçlar Tablo 7'de yer almaktadır. Bu sonuçlardan, gayrisafi yurtiçi hasıla ile tarım, ormancılık ve balıkçılık gelirleri arasındaki nedenselliğin yönünün %5 anlamlılık seviyesine göre tarım, ormancılık ve balıkçılık gelirlerinden gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru olduğu, tarım, ormancılık ve balıkçılık gelirlerinin neden, gayrisafi yurtiçi hasılanın ise sonuç olduğu; gayrisafi yurtiçi hasıla ile askerî harcamalar arasındaki nedenselliğin yönünün gayrisafi yurtiçi hasıladan askerî harcamalara doğru olduğu, gayrisafi yurtiçi hasılanın neden, askerî harcamaların sonuç olduğu; son olarak gayrisafi yurtiçi hasıla ile enerji ihracatı arasındaki nedenselliğin yönünün enerji ihracatından gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru olduğu ve enerji ihracatının neden, gayrisafi yurtiçi hasılanın ise sonuç olduğu bilgilerine ulaşılmaktadır.

Tablo 7: Panel Nedensellik Test Sonuçları⁶⁰

	W-ist	Zbar-ist	Olasılık
lnagr – lngdp	5.034	2.440	0.015**
lngdp – lnagr	12.767	9.218	0.000***
lnmil – lngdp	1.903	-0.304	0.761
lngdp – lnmil	13.067	9.481	0.000***
lnene – lngdp	6.961	4.129	0.000***
lngdp – lnene	2.663	0.362	0.717
lnmil – lnagr	6.647	3.854	0.000***
lnagr – lnmil	2.695	0.390	0.697
lnene – lnagr	6.737	3.933	0.000***
lnagr – lnene	1.293	-0.839	0.401
lnene – lnmil	7.805	4.869	0.000***
lnmil – lnene	1.995	-0.223	0.823

Analizin son kısmında, elde edilen uzun dönemli ilişkiye ait katsayıların hesaplanabilmesi ve gerekli iktisadi yorumların yapılabilmesi için Pedroni⁶¹ tarafından geliştirilen panel FMOLS (*Fully Modified Least*

⁵⁹ Dumitrescu, Hurlin, “Testing for Granger...”, s. 1450-1460.

⁶⁰ ***, **, *, sırasıyla istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde eşbütünlüşmeyi göstermektedir.

⁶¹ Peter Pedroni, “Fully-Modified OLS...”, s. 93-130.

Squares - Tam Değişirilmiş En Küçük Kareler) testi ve ardından Eberthard ve Bond⁶² tarafından geliştirilen AMG (*Augmented Mean Group Estimator* - Artırılmış Ortalama Grup Etkisi) yöntemleri değişkenlere uygulanmış ve sonuçlar Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8: Uzun Dönem Eşbütünlüşme Katsayı Sonuçları⁶³

FMOLS (Tam Değişirilmiş En Küçük Kareler)						
	Lnagr		Lnmlili		Inene	
	Test ist.	t-değeri	Test ist.	t-değeri	Test ist.	t-değeri
Panel	0.666	6.183***	0.508	8.381***	0.149	2.889**
AMG (Artırılmış Ortalama Grup Etkisi)						
Azerbaycan	0.814	5.69***	0.098	1.06	0.195	4.32***
Kazakistan	0.577	5.51***	0.197	2.38**	-0.026	-0.40
Kırgızistan	0.391	4.12***	0.716	9.78***	0.030	0.81
Macaristan	0.382	7.00***	0.537	16.37***	-0.111	-3.36***
Türkiye	0.374	4.54***	0.290	1.55	0.083	1.33
Panel	0.508	5.95***	0.368	3.24***	0.034	0.66

Her iki yönteme ait sonuçlar karşılaştırıldığında, enerji ihracatı hariç değişkenlerin istatistiksel açıdan anlamlılıkları ve iktisadi açıdan katsayı işaretleri uyum göstermektedir. Çünkü enerji ihracatı FMOLS modelinde istatistiksel olarak anlamlı iken, AMG modelinde anlamsız çıkmıştır. Modelde bağımsız değişken olarak kullanılan üç değişkenin de gayrisafi yurtiçi hasıla üzerindeki etkisi pozitif yönlüdür. Bu anlamda, etkilerin büyüklüğü sırasıyla tarımsal gelirler, savunma harcamaları ve enerji ihracatı şeklindedir. Buna ek olarak, AMG yönteminden elde edilen kesitlere ilişkin sonuçlar değerlendirildiğinde, tarımsal gelir değişkeninin tüm ülkeler için gayrisafi yurtiçi hasıla üzerindeki etkisinin yönü, büyüklüğü ülkeden ülkeye değişmekle birlikte aynıdır; fakat savunma harcamaları ve enerji ihracatı değişkenleri için ülke bazında bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır.

⁶² Eberthard, Bond, "Cross-Section Dependence in...", s. 1-26.

⁶³ ***, **, *, sırasıyla istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir.

Örneğin Azerbaycan ve Türkiye'nin savunma harcamaları değişkeni istatistiksel olarak anlamsızdır; bir başka ifadeyle gayrisafi yurtiçi hasıla üzerinde iktisadi bir etkisi yoktur. Diğer üç ülkenin modellerinde anlamlı olmakla birlikte, gayrisafi yurtiçi hasıla üzerindeki en büyük etkiye Kırgızistan'a ait model sahipken, bunu Macaristan ve Kazakistan izlemektedir. Enerji ihracatı değişkeni de Azerbaycan ve Macaristan için anlamdır, fakat aralarında iktisadi açıdan önemli bir fark vardır. Çünkü Azerbaycan'ın modelinde enerji ihracatı gayrisafi yurtiçi hasılayı pozitif yönde etkilerken, Macaristan'a ait modelde enerji ihracatındaki artışlar gayrisafi yurtiçi hasıla üzerinde azaltıcı etkiye sahiptir.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde Azerbaycan'da tarımsal gelirlerdeki 1 birimlik artış millî gelirden 0.81, enerji ihracatındaki 1 birimlik artış ise millî gelirden 0.20 artışa sebep olmaktadır. Bu bağlamda enerji ihracatı ve tarımsal üretim bu ülke açısından önem arz etmektedir. Kazakistan'da tarımsal gelirlerdeki 1 birimlik artış millî gelirden 0.57, savunma harcamalarındaki 1 birimlik artış ise millî gelirden 0.19 artışa sebep olmaktadır. Tarımsal üretim önemliyse, savunma harcamaları da millî geliri sınırlı da olsa hareketlendirmektedir. Kırgızistan'da Azerbaycan ve Kazakistan'dan daha düşük olmakla beraber tarımsal gelirler üretimi desteklemektedir, fakat savunma harcamaları primer büyümeyi destekleyen değişken olarak değerlendirilmektedir. Macaristan için tarımsal gelir oransal olarak Kırgızistan'a yakın olarak 1 birimlik artışa millî gelir 0.38 olarak tepki vermektedir. Savunma harcamaları ise millî geliri arttıran bir faktör olarak ifade edilmelidir. Enerji ihracatı ise millî geliri azaltan bir unsurdur. Bu durum Macaristan'ın enerji bağımlılığı ve enerji net ihracatının negatif olmasıyla ilişkilidir.

Türkiye için ise tarımsal gelir millî geliri arttıran bir faktördür ve diğer ülkeler içinde söz konusu katsayının en düşük olduğu ülkedir. Bu durum Türkiye'nin son yıllarda tarımdan ziyade sanayi ve hizmet sektöründe ağırlığının artmasıyla ilişkilendirilmekle birlikte uzun dönemde bu sektöre millî gelire katkısının sınırlı olduğu düşüncesi ile destek ve yatırımların azalması sonucu gıda krizlerinde baskı unsuru oluşturabilecek bir durum ortaya çıkarabilecektir. Son olarak panel sonuçları, ülkelerin tarımsal gelirlerinin büyümeyi tetikleyen pozitif bir unsur olduğu ve 1 birimlik artışın 5 ülke toplamında 0.5 birimlik artışa sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra savunma harcamalarındaki 1 birimlik artış ülkelerin bir bütün

olarak değerlendirildiği panel sonucunda millî geliri 0.29 arttırmaktadır. Enerji ihracatı ise istatistiksel olarak panelde anlamlı değildir.

Sonuç

Bu çalışmada TDT'nın bütünleşmesi neofonksiyonalist kuram çerçevesinde ele alınmıştır. Neofonksiyonalist kuramın ve AB pratiğinin gösterdiği üzere sağlam bir bütünleşme sürecine ekonomik alandan başlanmalı, sektör öncelikli ve sektör odaklı somut adımlarla yola çıkılmalıdır. Bu açıdan düşünüldüğünde diyalog, uzlaşma ve dayanışma ekseninde önemli aşamalar kateden TDT'nın bundan sonraki entegrasyon sürecine sektör temelli ekonomik ve teknik konuların ivme kazandıracığını söylemek mümkündür. Çünkü sektör öncelikli bütünleşmeden ekonomik olarak fayda gören aktörler başta gümrük birliği, ortak para, güvenlik ve siyaset olmak üzere diğer alanlara yönelecek, böylece ekonomiden başlayan bütünleşme sektörel ve aktörel bağlamda genişleyip derinleşecektir.

Üstelik teşkilatın ortak kimlik ve duygularda hareket edebileceği sağlam bir zemini var; tarih, coğrafya, dil ve diğer kültürel öğeler TDT'nın bütünleşmesine ciddi bir avantaj sağlayacaktır. Ortak jeokültürel genlerin bütünleşme kapasitesine yapacağı katkının yanı sıra küresel jeopolitik denklem bir bütün olarak ele alındığında, teşkilatın bütünleşmesinin önünde bazı risk unsurlarının olduğunu da görmek gerekir. Nitekim hem Rusya, Çin ve İran gibi bölge devletlerinin hem de ABD ve AB gibi bölgedışı aktörlerin izleyeceği politikaların TDT'nın bütünleşmesinde bozucu girdi oluşturma potansiyeli bulunmaktadır ki bu konu başka bir araştırmamızın problematiğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla TDT üyesi ve gözlemcisi ülkelerin ortak kimliksel ve duygusal bağlarını rasyonel bir zemine oturtması, sağlam bir irade ve istekle sistematik olarak hareket etmesi, bu çerçeveye uygun iş birliği kanallarını oluşturması sağlıklı bir bütünleşme sürecinin düzenleyici mekanizması olarak rol oynayabilir.

Bu bağlamda çalışma, önemi gelecek dönemde daha artacağı düşünülen tarım, savunma ve enerji sektörü üzerine odaklanmakta, bu sektörlerin TDT'nın bütünleşip kurumsallaşmasında birincil rol oynayacağını savunmaktadır. Buradan hareketle sektörel bütünleşme özelinde çalışmada tarımsal gelir ve savunma harcamalarının tüm ülkeler için millî gelire pozitif katkı yaptığı ve enerji ihracatının yalnızca Azerbaycan'da pozitif katsayıya sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle

tüm ülkelerin tarımsal geliri arttırması elzem iken, ülkelerin bütüncül bir yaklaşımla tarım ve hayvancılık sektöründe verimlilik artışına odaklanarak ürün özelinde üretim paylaşımı yapmaları millî gelirdeki artışı ivmelendirecektir. Kazakistan, Kırgızistan ve Macaristan'ın Türkiye'nin savunma alanındaki son dönemlerdeki yeri itibariyle Türkiye'den alım gerçekleştirmesi, hem bu alandaki nitelikli üretimiyle Türkiye'nin millî gelirini arttırabilecek hem de kritik öneme sahip savunma ve güvenlikteki dışa bağımlılığı tüm ülkeler için uzun dönemde azaltacaktır. Özellikle Azerbaycan ve Kazakistan'ın tarımsal üretim ile millî gelir arasındaki katsayının yüksek oluşu, bu iki ülkenin tarımsal üretimdeki enerji ihtiyacının içerden düşük maliyetle karşılanabilmesine bağlı olabilecektir.

Teşkilatın diğer ülkelerinde millî gelire tarım ve hayvancılık gelirlerinin sınırlı katkı sağlamasının sebebi enerji bağımlılığı ve yüksek maliyetler olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle ülkeler arası enerji ve tarımsal ürünlerin mübadelesi ve bu bağlamdaki iş birliği büyük katkı sağlayabilecektir. Bu durumun gelecek çalışmalarda enerji maliyetleri ve üretim potansiyeli özelinde araştırılması literatüre önemli katkı sağlayacaktır. Benzer bir mübadele Türkiye'nin savunma alanındaki üretimi ile Azerbaycan ve Kazakistan'ın enerjisi arasında da rasyonel bir tercih olacaktır. Macaristan bu denkleme lojistik ve Avrupa'ya yakınlık olarak transferde pozitif katkı sağlayabilecektir. Çalışmada elde edilen ekonometrik sonuçlar doğrultusunda teşkilata üye verileri elde edilebilen ülkelerin iş birliği, seçili sektörlerdeki optimizasyon ve anlaşmalarla ilgili ülkelerin millî gelirlerini, hane halklarının refahını, ekonomik bağımsızlık ve varoluşunu güçlendirebilecek bir bütünleşme olarak değerlendirilmektedir. Kısacası bu sektörlerdeki bütünleşme, hem üye ülkelerin çıkar ve beklentilerini TDT ile daha fazla ilişkilendirip kurumsal derinleşmeye neden olacak hem de bir alt-sistem olarak TDT'nin inşa edilmekte olan yeni uluslararası güç denklemindeki stratejik pozisyonunu belirleyecektir.

Summary

The Organization of Turkic States is in an ongoing process of integration and institutionalization, especially after the 2021 Istanbul Summit in which the member states clearly revealed their expectations in this direction. Integration and stretching of the institutional identity are long and

hard processes for both members and the organization. As the experience of the European Union reveals, functional progress is a key factor for canalising the members' expectations and political actions to unity. From the neo-functional perspective, this article aims to bring the argument that the integration process of the Organization of Turkic States should progress with the strategy of priority sector for cooperation and institutionalization up for discussion. Considering that sector-priority integration steps will both accelerate institutionalization and pave the way for political integration, the problem of the study is which sectors can be primarily a catalyst and how much. Within this framework, in the first part of the study, the main arguments on the integration and institutionalization of neo-functionalism as a theory that is specific to the EU experience will be discussed. In the second part, the importance of agriculture, defence and energy sectors that are nowadays very strategic in international relations and should be given priority in the integration process of the Organizations of Turkic States will be revealed. And in the last part, the potential contributions of the integration process to be followed with a focus on agriculture, defence and energy as today's strategic sectors is tried to be revealed within the scope of cointegration econometric analysis by assessing with panel data method the relationship between the annual data of the member and observer countries covering the period of 1995-2019 in the relevant sectors and the growth data. As a result of this econometric modelling, it has been seen that the cooperation and integration steps to be followed in the field of agricultural incomes, defence expenditures and energy respectively in terms of the magnitude of the effects will contribute to both the development levels of the countries and the institutionalization and deepening of the Organization of Turkish States.

Çatışma Beyanı:

Araştırmannın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışması beyanımız bulunmamaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuşlardır.

Ek 1: Veri Seti Ulaşılabilirlik Tablosu

Variable	Azerbaijan	Kazakhstan	Kyrgyz Republic	Hungary	Uzbekistan	Turkmenistan	Türkiye
Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP)	1995-2020	1995-2020	1995-2020	1995-2020	1995-2020	1995-2020	1995-2020
Fuel exports (% of merchandise exports)	1988-2000	1988-2000	1988-2000	1988-2000	veri yok	veri yok	1988-2000
Military expenditure (% of GDP)	1994-2020	1994-2020	1994-2020	1994-2020	veri yok	veri yok	1994-2020
GDP (current US\$)	1994-2020	1994-2020	1994-2020	1994-2020	1994-2020	1994-2020	1994-2020
Data from database: World Development Indicators							
Last Updated: 04/08/2022							

Ek 2: Çalışmaya Konu Ülkelerin Veri Seti

country	date	Agriculture, forestry, and fishing, value added (current US\$)	Military expenditure (current USD)	Energy export (TJ)	GDP (current US\$)
Azerbaijan	1995	612,665,685	66,159,969	113,200	2,417,355,840
Azerbaijan	1996	792,862,955	71,606,841	111,185	3,176,333,837
Azerbaijan	1997	797,515,995	92,086,692	129,993	3,962,238,113
Azerbaijan	1998	806,926,854	107,262,859	181,933	4,446,368,571
Azerbaijan	1999	842,961,165	120,262,174	348,092	4,581,432,039
Azerbaijan	2000	848,122,485	119,575,652	330,034	5,272,798,391
Azerbaijan	2001	846,880,704	131,963,660	450,146	5,707,720,391
Azerbaijan	2002	870,191,319	139,894,092	491,511	6,235,856,820
Azerbaijan	2003	904,184,910	176,552,162	461,851	7,276,753,895
Azerbaijan	2004	953,800,753	228,249,632	480,474	8,680,370,408
Azerbaijan	2005	1,203,617,516	304,521,478	707,065	13,245,716,099
Azerbaijan	2006	1,488,023,282	717,111,854	1,181,527	20,982,986,344
Azerbaijan	2007	2,215,359,515	946,599,792	1,699,417	33,050,343,783
Azerbaijan	2008	2,733,690,360	1,607,799,226	1,906,217	48,852,482,960

Türk Devletleri Teşkilatı: Bütünleşme Sürecine Nereden Başlamalı ve Ne Yapmalı?

Azerbajjan	2009	2,711,495,397	1,472,909,977	2,218,718	44,291,490,421
Azerbajjan	2010	2,921,255,918	1,476,608,734	2,264,229	52,909,294,792
Azerbajjan	2011	3,347,473,724	3,080,084,996	2,028,140	65,951,627,200
Azerbajjan	2012	3,581,593,686	3,246,122,613	1,907,862	69,683,935,845
Azerbajjan	2013	3,979,859,783	3,367,574,161	1,933,780	74,164,435,946
Azerbajjan	2014	4,002,550,045	3,427,179,917	1,917,498	75,244,294,275
Azerbajjan	2015	3,278,645,325	2,900,551,382	1,912,524	53,074,370,486
Azerbajjan	2016	2,122,454,095	1,396,969,108	1,883,951	37,867,518,957
Azerbajjan	2017	2,291,482,686	1,528,859,592	1,795,646	40,865,558,912
Azerbajjan	2018	2,455,764,706	1,672,176,471	1,832,762	47,112,941,176
Azerbajjan	2019	2,743,647,059	1,854,235,294	1,840,489	48,174,235,294
Kazakistan	1995	2,512,026,421	177,686,628	949,926	20,374,302,652
Kazakistan	1996	2,556,250,585	241,771,206	1,064,744	21,035,368,251
Kazakistan	1997	2,528,418,890	236,752,278	1,341,198	22,165,932,063
Kazakistan	1998	1,896,060,575	242,646,223	1,349,604	22,135,254,836
Kazakistan	1999	1,667,908,266	143,905,357	1,521,685	16,870,821,840
Kazakistan	2000	1,483,624,175	143,527,541	2,136,886	18,291,994,909
Kazakistan	2001	1,932,785,319	221,486,207	2,309,902	22,152,694,162
Kazakistan	2002	1,969,919,598	245,956,719	2,683,661	24,636,593,223
Kazakistan	2003	2,424,208,996	317,564,315	2,981,669	30,833,699,703
Kazakistan	2004	3,073,673,687	426,441,725	3,374,895	43,151,647,003
Kazakistan	2005	3,638,505,418	591,985,250	3,540,687	57,123,671,734
Kazakistan	2006	4,451,839,726	793,027,147	3,624,859	81,003,884,545
Kazakistan	2007	5,934,809,252	1,359,776,099	3,425,615	104,849,886,826
Kazakistan	2008	7,093,493,556	1,540,810,813	3,622,735	133,441,612,247
Kazakistan	2009	7,087,890,780	1,271,890,276	3,972,218	115,308,661,143
Kazakistan	2010	6,677,716,399	1,501,815,344	4,057,803	148,047,348,241
Kazakistan	2011	9,610,086,700	1,803,970,782	3,976,287	192,626,507,972
Kazakistan	2012	8,919,665,353	2,177,543,205	4,236,581	207,998,568,866
Kazakistan	2013	10,656,944,886	2,551,124,375	4,219,251	236,634,552,078
Kazakistan	2014	9,586,303,383	2,306,468,865	4,311,960	221,415,572,820
Kazakistan	2015	8,685,704,531	2,046,197,674	4,081,810	184,388,432,149
Kazakistan	2016	6,254,406,126	1,281,103,432	3,970,611	137,278,320,084

Bilgehan EMEKLİER - Taner TAŞ - Kubilay Çağrı YILMAZ

Kazakhstan	2017	7,534,592,225	1,390,619,095	4,583,191	166,805,800,596
Kazakhstan	2018	7,883,531,696	1,572,401,182	4,634,878	179,339,994,859
Kazakhstan	2019	8,113,867,034	1,928,776,022	4,559,309	181,667,190,076
Kyrgyz Republic	1995	675,730,453	26,712,569	10,111	1,661,018,519
Kyrgyz Republic	1996	846,487,289	28,276,956	13,007	1,827,570,586
Kyrgyz Republic	1997	728,140,919	31,158,798	12,242	1,767,864,036
Kyrgyz Republic	1998	593,456,864	26,092,304	4,436	1,645,963,750
Kyrgyz Republic	1999	435,692,962	23,133,179	7,631	1,249,061,487
Kyrgyz Republic	2000	468,265,112	25,794,156	11,758	1,369,688,498
Kyrgyz Republic	2001	526,790,451	22,212,067	9,000	1,525,116,370
Kyrgyz Republic	2002	552,418,239	25,933,378	9,548	1,605,643,105
Kyrgyz Republic	2003	645,213,748	32,603,112	12,523	1,919,008,090
Kyrgyz Republic	2004	661,347,256	37,238,358	19,445	2,211,534,585
Kyrgyz Republic	2005	700,759,294	39,718,289	14,796	2,460,248,026
Kyrgyz Republic	2006	812,847,889	47,207,037	20,170	2,834,168,889
Kyrgyz Republic	2007	1,022,137,779	50,909,587	29,769	3,802,566,171
Kyrgyz Republic	2008	1,207,146,490	61,124,322	22,674	5,139,957,785
Kyrgyz Republic	2009	879,890,267	67,213,747	20,871	4,690,062,255
Kyrgyz Republic	2010	836,531,830	77,237,992	10,867	4,794,357,795
Kyrgyz Republic	2011	1,026,679,583	86,423,386	15,299	6,197,766,119
Kyrgyz Republic	2012	1,100,032,976	107,529,843	10,538	6,605,139,933
Kyrgyz Republic	2013	1,073,691,990	119,000,614	10,320	7,335,027,592
Kyrgyz Republic	2014	1,099,203,975	127,971,089	10,024	7,468,096,567
Kyrgyz Republic	2015	939,002,918	117,003,278	9,488	6,678,178,340
Kyrgyz Republic	2016	874,424,472	115,645,312	9,741	6,813,092,066
Kyrgyz Republic	2017	963,989,853	121,515,805	16,274	7,702,934,800
Kyrgyz Republic	2018	965,675,629	127,148,347	24,132	8,271,108,638
Kyrgyz Republic	2019	1,034,814,793	128,943,452	26,009	8,871,026,074
Hungary	1995	3,332,453,047	612,184,817	103,482	46,425,677,734
Hungary	1996	3,388,582,917	585,271,902	93,459	46,658,755,152
Hungary	1997	2,990,247,830	695,972,461	96,003	47,296,952,929
Hungary	1998	2,940,186,575	618,464,380	92,712	48,706,787,306
Hungary	1999	2,606,004,407	702,942,491	97,768	49,073,380,174

Türk Devletleri Teşkilatı: Bütünleşme Sürecine Nereden Başlamalı ve Ne Yapmalı?

Hungary	2000	2,329,973,294	715,857,665	104,638	47,218,405,892
Hungary	2001	2,641,483,485	845,055,674	126,407	53,749,989,092
Hungary	2002	2,880,677,475	1,079,154,824	138,849	67,608,919,144
Hungary	2003	3,327,716,025	1,401,561,253	131,845	85,302,003,908
Hungary	2004	4,531,763,420	1,532,612,234	131,812	104,141,042,626
Hungary	2005	4,213,024,689	1,596,087,843	171,961	113,236,711,636
Hungary	2006	4,091,254,337	1,410,071,771	185,779	115,751,266,695
Hungary	2007	4,887,690,074	1,776,464,117	192,307	140,227,560,615
Hungary	2008	5,466,933,700	1,867,877,499	185,976	158,374,419,641
Hungary	2009	4,006,060,046	1,475,818,169	127,896	131,114,229,049
Hungary	2010	4,010,422,670	1,350,820,413	156,354	132,231,134,159
Hungary	2011	5,670,930,840	1,472,069,832	185,122	141,999,960,210
Hungary	2012	5,012,279,500	1,322,277,703	201,771	128,857,370,477
Hungary	2013	5,314,870,694	1,280,050,962	220,301	135,732,595,722
Hungary	2014	5,551,151,110	1,209,801,890	210,184	141,078,984,817
Hungary	2015	4,743,554,724	1,132,476,292	189,400	125,210,324,613
Hungary	2016	5,003,095,066	1,288,676,093	212,490	128,636,108,315
Hungary	2017	5,372,714,685	1,463,013,911	311,728	143,136,245,597
Hungary	2018	5,597,915,215	1,791,545,365	379,655	160,586,833,778
Hungary	2019	5,465,843,253	2,051,055,453	440,836	163,526,491,433
Türkiye	1995	26,597,772,926	6,606,245,815	70,483	169,485,941,048
Türkiye	1996	30,586,899,263	7,512,090,796	67,866	181,475,555,283
Türkiye	1997	27,452,278,473	7,791,986,304	55,342	189,834,649,111
Türkiye	1998	34,358,814,346	8,781,048,158	88,687	275,967,393,939
Türkiye	1999	26,812,351,958	9,951,788,874	104,189	256,385,525,072
Türkiye	2000	27,520,411,708	9,993,730,197	57,338	274,302,959,053
Türkiye	2001	17,729,967,526	7,216,051,045	109,867	201,751,148,417
Türkiye	2002	24,483,625,199	9,050,377,182	131,079	240,253,216,295
Türkiye	2003	30,814,799,520	10,277,901,778	183,522	314,592,428,076
Türkiye	2004	38,137,597,054	10,920,773,882	222,378	408,876,042,652
Türkiye	2005	46,404,880,991	12,081,156,314	233,100	506,308,311,477
Türkiye	2006	45,093,169,968	13,036,508,103	282,595	557,057,829,051
Türkiye	2007	50,807,512,012	14,987,758,360	264,927	681,337,335,022

Türkiye	2008	57,204,260,776	16,809,576,495	292,788	770,462,156,204
Türkiye	2009	52,409,209,032	16,047,510,904	231,250	649,272,568,774
Türkiye	2010	69,672,368,046	17,650,464,118	297,979	776,992,599,947
Türkiye	2011	68,560,100,776	17,006,477,805	352,364	838,762,755,164
Türkiye	2012	67,757,735,245	17,694,320,713	361,630	880,556,375,780
Türkiye	2013	63,942,630,056	18,427,646,197	344,900	957,783,020,853
Türkiye	2014	61,569,334,841	17,576,538,471	330,122	938,952,628,604
Türkiye	2015	59,364,513,088	15,668,750,000	359,592	864,316,670,331
Türkiye	2016	53,419,081,686	17,827,702,151	306,027	869,692,960,366
Türkiye	2017	51,871,604,287	17,822,738,263	325,721	858,996,263,096
Türkiye	2018	44,964,632,176	19,648,693,824	249,966	778,471,901,665
Türkiye	2019	48,710,180,479	20,603,378,497	401,309	761,004,425,605

Kaynakça

Basılı Eserler

- AÇIKMEŞE Sinem Akgül (2004). “Uluslararası İlişkiler Işığında Avrupa Bütünleşmesi”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1:1, 1-32.
- ARIBOGAN D. Ülke ve BİLGİN Mert (2009). “New Energy Order Politics Neopolitics: From Geopolitics to Energeopolitics”, *Uluslararası İlişkiler*, 5:20, 109-132.
- BAKİ Pelin Musabay (2020). *La Coopération Entre les Pays Turcophones et le Nouveau Régionalisme*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi, İstanbul.
- BATTISTELLA Dario (2003). *Theories des Relations Internationales*, Presses de Sciences Po, Paris.
- BIYIKLI Mustafa (2018). *25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Kuruluşlar İlişkiler ve İş Birlikleri*, ORASAM, Biskek.
- BOMBERG Elizabeth ve STUBB Alexander (2003). *The European Union: How Does It Work?*, Oxford University Press, New York.
- BREUSCH Trevor S. ve PAGAN Adrian R. (1980). “The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics”, *Review of Economic Studies*, 47:1, 239-253.
- DOWNING Thomas E., (ed.) (1996). *Climate Change and World Food Security*, Proceedings of the NATO Advanced Research Workshop “Climate Change and World Food Security”, Oxford, U.K., July 11-15, 1993, Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- DUMITRESCU Elona Ivona, HURLIN Christophe (2012). “Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels”, *Economic Modelling*, 29:4, 1450-1460.

- EBERHARD Markus ve BOND Steven (2009). "Cross-Section Dependence in Nonstationary Panels: A Novel Estimator". *MPRA Paper*, 17870, 1-26.
- HAAS Ernst B. MITRANY David vd. (1963). *Limits and Problems of European Integration*, Springer-Science+Business Media, Netherlands.
- HOOGHE Liesbet ve MARKS Gary (2019). "Grand Theories of European Integration in the Twenty-First Century", *Journal of European Public Policy*, 26:8, 1113-1133.
- IM Kyung So, PESARAN M. Hashem, SHIN Yongcheol (2003). "Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels", *Journal of Econometrics*, 115:1, 53-74.
- KAO Chihwa (1999). "Spurious Regression and Residual-based Tests for Cointegration in Panel Data", *Journal of Econometrics*, 90:1, 1-44.
- LEVIN Andrew, LIN Chien-Fu, CHU Chia-Shang James (2002). "Unit Roots Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite Sample Properties", *Journal of Econometrics*, 108, 1-24.
- LINDBERG N. Leon (1965). "Decision Making and Integration in the European Community", *International Organization*, 19:1, 56-80.
- LINDBERG N. Leon (1970). "Political Integration as a Multidimensional Phenomenon Requiring Multivariate Measurement", *International Organization*, 24:4, 649-731.
- LINDBERG N. Leon (1994). "Political Integration, Definition and Hypotheses", (ed.) Brent F. Nelsen ve Alexander C-G. Strubb, *The European Union: Readings on the Theory and Practice of European Integration*, Lynne Rienner Publishers, Colorado, 99-111.
- MAXWELL Simon (1996). "Food Security: A Post-modern Perspective", *Food Policy*, 21:2, 155-170.
- MITRANY David, (1943). *A Working Peace System*, Royal Institute of International Affairs, Londra.
- NIEMANN Arne ve SCHMITTER Philippe C. (2020). "Neofunctionalism", (ed.) Antje Wiener ve Thomas Diez, *European Integration Theory*, Oxford University Press, New York, 45-66.
- PALABIYIK M. Serdar ve YILDIZ Ali (t.y.). *Avrupa Birliği*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- PEDRONI Peter (1999). "Critical Values For Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors", *Oxford Bulletin of Economic and Statistics*, Special Issue 61:1, 305-319.
- PEDRONI Peter (2000). "Fully-Modified OLS for Heterogeneous Cointegrated Panels", *Advances in Econometrics*, 15, 93-130.
- PESARAN H. M. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*, Cambridge Working Papers in Economics 0435, 2004.
- PESARAN H. M. (2007). "A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence", *Journal of Applied Econometrics*, 22, 265-312.
- PESARAN H. M., ULLAH Aman, YAMAGATA Takashi (2008). "A Bias-Adjusted LM test of Error Crosssection Independence", *The Econometrics Journal*, 11:1, 105-127.
- PESARAN H. M., YAMAGATA T. (2008). "Testing Slope Homogeneity in Large Panels", *Journal of Econometrics*, 142, 50-93.
- ÖZER Ayşe İ. A. (2019). *The Rise of Turkish Defense Industry*, SETA Publications, Ankara.
- SEZGİN Selami (2021). "Savunma Ekonomisi", (ed.) Ferhat Pirinççi ve Murat Yeşiltaş, *Savunma Politikalarına Giriş*, SETA Kitapları 73, İstanbul, 72-99.

- VİLPİTAUSKAS Ramūnas (2013). “Eurozone Crisis and European Integration: Functional Spillover, Political Spillover?”, *Journal of European Integration*, 35:3, 361-373.
- WESTERLUND Joakim (2005). “A Panel CUSUM Test of the Null of Cointegration”. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 67:2, 231-262.
- WESTERLUND Joakim, EDGERTON David L. (2007). “A Panel Bootstrap Cointegration Test”, *Economics Letters*, 97:3, 185-190.
- İnternet Kaynakları**
- BAYAR Zeynep, “Savaş enerjide taşları yerinden oynatacak”, 04.03.2022, <https://www.bloomberght.com/savas-enerjide-taslari-yerinden-oynatacak-2300661>
- CHO Sungjoon, *Toward an Identity Theory of International Organizations*, 101 Am. Soc’y of Int’l L. Proc. 157 (2007), 1-22, https://scholarship.kentlaw.iit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1183&context=fac_schol
- ELVER Hilal, “Ukrayna Savaşı milyonlarca insanı nasıl açlığa sürüklüyor?”, 13 Nisan 2022, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/ukrayna-savasi-milyonlarca-insani-nasil-acliga-surukluyor/>
- KANAPIYANOVA Zhuldyz, “Türkmen Gazını Avrupa Pazarına Ulaştırmak: Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı”, *Akhmet Yassarvi University Eurasian Research Institute weekly e-bulletin (04.10.2021-10.10.2021)*, No. 323, <https://www.eurasian-research.org/wp-content/uploads/2021/10/Haftalik-e-bulten-04.10.2021-10.10.2021-No-323.pdf>
- SHEAHAN Maria ve MARSH Sarah, “Germany to increase defence spending in response to ‘Putin’s war’ – Scholz”, *Reuters*, 27.02.2022, <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/germany-hike-defense-spending-scholz-says-further-policy-shift-2022-02-27/>
- SILVA Diego Lopes Da, TIAN Nan, vd., *Trends in World Military Expenditure 2021*, SIPRI Fact Sheet April 2022, https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-04/fs_2204_milex_2021_0.pdf
- TAPIA Felipe Sánchez, “The Turkish defence industry. First-class strategic asset”, *IEEE Analysis Paper 06/2021*, 1-24, https://www.ieee.es/Galerias/fichero/docs analisis/2021/DIEEEA06_2021_FELSAN_IndustriaTurca_ENG.pdf
- ULUTAŞ Ufuk ve TANRISEVER Oktay, “The Turkic Council on the 10th Anniversary of the Nakhchivan Agreement: A View From Turkey”, (ed.) Ceyhun Şahverdiyev ve Cavid Veliyev, *Turkic Council 10th Anniversary Of The Nakhchivan Agreement*, Bakü, 2019, 112-125, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/yayinlar/ozel-yayin-turk-konseyi-nahcivan-anlasmasinin-10-yil-donumu-11-tr.pdf>
- Climate Change and Food Security: Risks and Responses*, FAO, 2015, <https://www.fao.org/3/i5188e/i5188E.pdf>
- OECD-FAO Agricultural Outlook 2022-2031*, OECD Paris, 2022, <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/flb0b29c-en.pdf?expires=1659104362&id=id&accname=guest&checksum=9D87184320B61A98C19CEAF018857882>
- The Future of Food and Agriculture: Trends and Challenges*, FAO, Rome, 2017, <https://www.fao.org/3/i6583e/i6583e.pdf>
- Türk Dünyası 2040 Vizyonu*, ss. 5,13-14, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>

- “Information Note: The importance of Ukraine and the Russian Federation for global agricultural markets and the risks associated with the current conflict”, *Food and Agriculture Organization of United Nations*, Rome, 2022, <https://www.fao.org/3/cb9013en/cb9013en.pdf>, 1-41.
- “Live blog: Russia’s Gazprom halts gas deliveries to Poland, Bulgaria”, 26.04.2022 <https://www.trtworld.com/europe/live-blog-russia-s-gazprom-halts-gas-deliveries-to-poland-bulgaria-56653>
- “The State of Food and Agriculture 2021: Making agrifood systems more resilient to shocks and stresses” Rome, FAO, 2021, 1-182, <https://www.fao.org/3/cb4476en/cb4476en.pdf>
- <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/bakan-kirisci-bir-devlet-icin-savunma-ve-silah-sanayi-ne-kadar-onemliyse-artik-tarim-da-o-kadar-oneme-sahiptir/2629908>
- <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf>
- <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-transit-boru-hatlari>
- <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-dogal-gaz-boru-hatlari>
- <https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-tarihcesi>
- https://www.turkkon.org/tr/haberler/birinci-turk-tarim-forumu-taskentte-duzenlendi_2580

Türk Devletleri Teşkilatı ve Dağlık Karabağ Zaferinin Yarattığı Fırsatlar

Organization of Turkic States and the Opportunities
Created by the Nagorno-Karabakh Victory

Ali GÖK*

Öz

1992 yılında Ural-Altay dil ailesinden gelen ve birbirleriyle dil birliği olan Türkiye ile birlikte Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Orta Asya'da Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ın bir araya gelmesiyle kültürel birlikteliği sağlamak, ekonomik ve politik problemleri çözmek amacıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Zirveleri süreci başlatılmıştır. Bu süreç 2009 yılında Türk Konseyi'ne dönüşerek örgütsel bütünleşmenin temeli atılmıştır. Ancak söz konusu devletler arasındaki ilişkilerde beklenti sadece ortak dil ya da tarihsel veya kültürel bütünleşme olmamakla birlikte, ortak siyasi ve ekonomik bir birlikteliktir. Bu noktada tam olarak bir örgütsel bütünleşme ise ancak 2021 yılında Türk Devletleri Teşkilatı ile olabilmektedir. Söz konusu örgütsel bütünleşmeye giden süreci etkileyen en önemli gelişme ise İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'dır. Söz konusu savaşın Azerbaycan lehine sonuçlanması, Türk Devletleri Teşkilatı ile birlikte Türk entegrasyonuna doğru büyük bir adıma da kapı aralamıştır. Bu çalışmanın konusu Türk Devletleri Teşkilatı olmakla birlikte, çalışmanın ana amacı İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'nın bu örgütsel bütünleşmeyi nasıl etkilediğidir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Konseyi, Türk Devletleri, Türk Entegrasyonu, Dağlık Karabağ Savaşı.

* Öğr. Gör. Dr., Gaziantep Üniversitesi İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Gaziantep, Türkiye, ORCID 0000-0002-0734-459X, e-posta: aligok86@gmail.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 26.03.2022
Kabul Tarihi / Accepted: 14.07.2022

Abstract

Along with Türkiye, there are languages of Azerbaijan in the South Caucasus, Kazakhstan, Uzbekistan and Kyrgyzstan in Central Asia that comes from the same Ural-Altaic language family and these languages are all related to each other. Together with this language union, the process of Cooperation Summits of Turkic-Speaking Countries started in 1992 to ensure cultural unity and solve economic and political problems by coming together. This process transformed into the Turkic Council in 2009, and the foundation of organizational integration was laid. However, the expectation in the relations among these states is not just a common language or historical or cultural integration but a common political and economic decoupling. At this point, full organizational integration has only occurred with the Organization of Turkic States in 2021. The most important development affecting the process leading to the organizational integration in question is the Second Nagorno-Karabakh War. The conclusion of this war in favour of Azerbaijan, together with the Organization of Turkic States, has become a major step towards Turkic integration. Even though the subject of this study is the Organization of Turkic States, the main purpose of the study is to examine how the Second Nagorno-Karabakh War affected this organizational integration.

Keywords: *Organization of Turkic States, Turkic Council, Turkic States, Turkic Integration, Nagorno-Karabakh War.*

Giriş

Türk devletleri kavramı, Türk Cumhuriyetlerini kapsayan, ancak coğrafi ve demografik bakımdan çok daha geniş bir bölgeyi ifade edebilen bir kavramdır. İngilizce literatürde “*Turkic World*” kavramı yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu durumdan kaynaklı olarak Türkçe literatürdeki bazı kaynaklarda “*Turkic*” kelimesinin çevirisi olarak “Türki” kelimesi kullanılsa da, yakın zamanda artık doğrudan doğruya “Türk” kelimesi tercih edilir durumdadır. Söz konusu kavramlaştırma, Anadolu, Kafkasya, Orta Asya, İran, Balkanlar, Rusya-Sibirya, Orta Doğu coğrafyasındaki Türk varlığını ifade etmekle birlikte, Türk devletleri denildiğinde akla öncelikle Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan gelmektedir.¹

¹ Yalçın Sarıkaya, “Türk Dünyasında Örgütlenme ve Bütünleşme Süreci”, *Kriter*, 2021, <https://kriterdergi.com/dosya-turk-dunyasi/turk-dunyasinda-orgutlenme-ve-butunlesme-sureci>, erişim 21.02.2022, Mukaddes Arslan, “TÜRKPA ve Türk Dünyasına Yönelik Adımları (2008-2019)”, Erdem Ünlen ve Aytuğ Tokur (ed.), 9. *Uluslararası Atatürk Kongresi*,

Söz konusu Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk devletlerinin hem birbirleriyle hem de Türkiye ile tarih, dil ve kültür açılarından birtakım ortak noktaları bulunmaktadır. Bu devletler arasında kültürel ve ekonomik ilişkiler tarih boyunca devam edegelmiş, ancak Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu sistemin doğurduğu mücadele, bu devletlerin bir araya gelmesine olanak tanımamıştır. Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber 1990'lar, Türkiye ve bağımsızlıklarını kazanan uluslararası sistemin yeni aktörleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan için iş birliği noktasında yeni fırsatların doğmasını sağlamıştır. Dolayısıyla söz konusu devletler ikili ve bölgesel düzeyde çeşitli iş birliği arayışına yönelmiş ve 1992 yılında, Ural-Altay dil ailesinden gelen ve birbirleriyle dil birliği olan Türkiye ile birlikte Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Orta Asya'da Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ın bir araya gelmesiyle Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Zirveleri süreci başlatılmıştır.² Söz konusu zirveler, ortak tarihe ve kültürel değerlere sahip olan Türk devletlerini bir araya getirmek, özellikle de ekonomik ve politik problemleri çözmek amacıyla toplanmış ve bu süreç 2009 yılında Türk Konseyi'ne dönüşerek örgütsel bütünleşmenin temeli atılmıştır. Ancak yine de tam olarak bir örgütsel bütünleşme 2021 yılında Türk Devletleri Teşkilatı kurulana kadar sağlanamamıştır. Çünkü söz konusu devletler arasındaki ilişkilerde beklenti sadece ortak dil ya da tarihsel veya kültürel bütünleşme değil, ortak siyasi ve ekonomik bir birlikteliktir. Bunun sağlanamamış olmasının temel sebebi bölge devletlerinin güç merkezi Rusya'da olan bir imparatorluğun çevresi olarak

Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2021, s. 1428.

² Bu birlikteliğin önemli tanımlayıcı unsurlarından görülen "Ural-Altay dilleri kuramı", Ural ve Altay dillerinin köken birliğini ifade etmekle birlikte, 18. yüzyıldan itibaren çok sayıda eleştiri görmüş ve bir hipotez olarak bilimsel araştırmalarda tartışılmaya devam etmektedir. Dil bilimciler, Türkçe, Fin-Ugor, Moğol, Mançu (Tunguz), Kore ve Japon dilleri arasındaki benzerliklere odaklanarak, bu benzerlikler üzerinden menşei ve akrabalıkları hakkında birtakım kuramlar ortaya atmışlar ve bu dilleri "Ural-Altay" ve "Altay" adları altında gruplandırmışlardır. Karatay, Ural-Altay kuramını "yokluğu ispatlanamamış" bir olgu olarak ifade etmekle birlikte, Temir, Türkçenin bu gruptaki dillerle akrabalığı ya da onlarla aynı kökenden olup olmadığı hususunun çalışmaların gelişmesine bağlı kalacağını düşünmektedir. Osman Karatay, *Ural-Altay Kuramı*. Selenge Yayınları, İstanbul, 2020.; Ahmet Temir, "Ural-Altay ve Altay Dilleri", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, <https://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/temir.pdf>, erişim 24.06.2022.

görülmesi ve bu bakış açısını Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde de devam ettirme arzusu olarak görülse de asıl sebep diğer devletler ile olan problemlerde birbirlerine destek verememeleridir. Bu problemlerin en önemli örneği de 1988 yılından bu yana çözümü beklenen Dağlık Karabağ sorunudur. Hiç şüphesiz bu örgütsel bütünleşmeye giden süreci etkileyen en önemli gelişme yine Dağlık Karabağ olmuştur. 2020 yılındaki İkinci Dağlık Karabağ Savaşı, Azerbaycan'ın bölgedeki jeostratejik konumunu güçlendiren bir gelişme olmakla birlikte, bunun yanında hem başta Türkiye olmak üzere ilgili devletlerin söz konusu sorunun çözümündeki destekleri hem de Dağlık Karabağ'ın söz konusu yeni konumu Türk entegrasyonuna doğru büyük bir adıma da kapı aralamıştır.

Bu çalışmanın konusu da söz konusu entegrasyonun sonucunda ortaya çıkan Türk Devletleri Teşkilatı olmakla birlikte, çalışmanın temel amacı Dağlık Karabağ zaferinin bu örgütsel bütünleşmeyi nasıl etkilediğinin incelenmesidir. Buradan hareketle, çalışmada öncelikle Türk Devletleri Teşkilatı'nın bir uluslararası örgüt olarak tarihsel gelişimi, yapısı ve amaçları hakkında bilgiler verilecektir. Ayrıca ilk bölümde Türk Devletleri Teşkilatı'nın bölgesel güç olabilme yolunda ne gibi avantajlarının olabileceği tartışılacaktır. Akabinde İkinci Dağlık Savaşı'nın gelişimi ele alınacak olup, başta Türkiye olmak üzere ilgili devletlerin bu savaştaki konumları incelenecektir. Son olarak Dağlık Karabağ zaferinin yarattığı fırsatlar ve bu fırsatların Türk Devletleri Teşkilatı'nın oluşum sürecine etkisi ele alınacaktır.

1. Türk Devletleri Teşkilatı

Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Konseyi olarak bilinen ama asıl adı Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi olan organizasyonun 12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da düzenlenen sekizinci zirvesinde kurulmuştur. Bu noktada Türk Devletleri Teşkilatı'nın, 1992 yılından bu yana düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Zirvelerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını³ ve Türk Konseyi'nin kurumsallaşmış ve bir uluslararası örgüte dönüşmüş hali olduğunu söylemek mümkündür.

³ Teoman E. Tulun, "Kazakistan Cumhuriyeti: Türk Devletleri Teşkilatı'nın Öncü Ülkesi", *OSF Preprints*, 2022, <https://osf.io/fwg4z>, erişim 21.02.2022.

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Zirveleri süreci, Ural-Altay dil ailesinden gelen ve birbirleriyle dil birliği olan Türkiye ile birlikte Güney Kafkasya’da Azerbaycan, Orta Asya’da Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan’ın bir araya gelmesiyle 1992 yılında ortaya çıkmıştır.⁴ Ortak tarihe ve kültürel değerlere sahip olan Türk devletlerini bir araya getirmek amacıyla toplanan söz konusu zirveler, Türk Konseyi’nin temelini oluşturmuştur. Özellikle ekonomik ve politik problemlerin çözülmesine olanak veren bu zirvelerde, iş birliğinin ve istikrarın sağlanması adına kurumsallaşmaya yönelik adımlar atılmıştır.⁵ On kez gerçekleştirilen zirveler sonucunda 3 Ekim 2009 tarihinde imzalanan ve 17 Kasım 2010’da yürürlüğe giren Nahçıvan Anlaşması’yla Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi yani Türk Konseyi kurulmuştur.⁶

Türk Konseyi’nin 12 Kasım 2021’de İstanbul’da gerçekleşen sekizinci zirvesinde “Aksakallı Elbaşı” Nursultan Nazarbayev’in 2019 yılında Bakü zirvesinde önerdiği gibi Türk Konseyi’nin ismi, “Türk Devletler Teşkilatı” olarak değiştirilmiştir. Bu değişikliğin temel hedefi kurumsallaşma gayretlerinin artırılması olarak görülmektedir. Nazarbayev’in de “Turan” koridorunun kurulması şeklinde ifade ettiği bir entegrasyon (Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi) sürecine girilmiştir.⁷

Türk Devletleri Teşkilatı’nda Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan kurucu üyeler olmakla birlikte, 2019 yılında Özbekistan’ın katılımıyla üye sayısı 5’e çıkmış, Macaristan ve Türkmenistan da gözlemci statüde üyelik elde etmiştir.⁸

⁴ “Türk Konseyi (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi)”, *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa>, erişim 21.02.2022.

⁵ Yeşim Kaygusuz, “Kuruluşunun 10. Yılında Türk Konseyi’nin Türkiye ile Diğer Üye Ülkeler Arasındaki Ticarete Etkileri”, *Tesam Akademi Dergisi*, 2020, 8:1, s. 203.

⁶ Çiğdem Şahin, “Uluslararası Örgüt İşlevleri Açısından Türk Konseyi (Türk Keneşi)”, Vecdi Can, Köksal Şahin ve M. Kürşad Uçar, (ed.), *13. Türk Dünyası Kongresi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 1165., Yalçın Sarıkaya, “Türkî Cumhuriyetler’den Türk Devletleri Teşkilatı’na 30 Yıllık Muhasebesi”, *TASAV*, 2021, <https://www.tasav.org/index.php/turki-cumhuriyetler-den-turk-devletleri-teskilati-na-30-yilin-muhasebesi.html>, erişim 21.02.2022.

⁷ Murat Aslan, “Türk Konseyi Fırsatlar ve Algılar”, *SETA Perspektif*, 2021, 321, s. 2.

⁸ Oğuzhan Manioğlu, “Türk Devletleri Teşkilatı”, *Uluslararası Politika Akademisi*, 2021, <http://politikakaademisi.org/2021/11/18/turk-devletleri-teskilati/>, erişim 22.02.2022.

Türk Devletleri Teşkilatı'na bağlı yardımcı kuruluşlar da bulunmaktadır. Bunlar, merkezi Ankara'da bulunan Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı (TÜRKSOY), Nur-Sultan'da bulunan Uluslararası Türk Akademisi, Bakü'de bulunan Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA) ile yine Bakü'de bulunan Türk Kültür ve Miras Vakfı'dır.⁹

Türk Devletleri Teşkilatı'nın hukuksal temeli 3 Ekim 2009 tarihli Nahçıvan Antlaşması'na ve 12 Kasım 2021 tarihli Türk Devletleri Teşkilatı'nın sekizinci zirve bildirisine dayanmaktadır. Söz konusu belgelerde Teşkilata üye olan ülkelerin, Birleşmiş Milletler (BM) Anlaşması'nın amaçları ve ilkelerinin yanı sıra uluslararası hukukun diğer evrensel olarak kabul edilen normlarının benimsendiği özellikle belirtilmektedir. Bu belgelere göre, barış ve güvenliğin sağlanması ile iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine ilişkin uluslararası normlar, Teşkilatın bünyesinde gerçekleştirilecek iş birliklerinin temelini oluşturmaktadır.¹⁰ 22 maddelik Nahçıvan Antlaşması içeriği incelendiğinde; ilk olarak, antlaşmaya taraf devletler arasında iş birliğinin ve toplumlar arasındaki tarihî ve kültürel bağların geliştirilmesi amaçlanmıştır. Akabinde ise, birliğin yapısı, görevleri, amaçları, bütçesi ve uluslararası ilişkiler ve anlaşmazlıkların çözümü gibi konularda bilgiler bulunmaktadır.¹¹ Ayrıca, demokrasi, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetim gibi temel ilkelere bağlılıklar da ifade edilmektedir.¹²

Teşkilatın, Nahçıvan Antlaşması'nın ikinci maddesinde ortaya konan temel amaç ve görevleri şu şekildedir:¹³

- Taraflar arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesi,
- Bölgede ve bölge dışında barışın korunması,
- Dış politika konularında ortak tutumlar benimsenmesi,

⁹ Sarıkaya, age; "Türk Devletleri Teşkilatı Organizasyon Şeması", *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-semasi>, erişim 22.02.2022.

¹⁰ "Türk Devletleri Teşkilatı Hakkında", *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkkon.org/tr/turk-konseyi-hakkinda> erişim 22.02.2022.

¹¹ Manioğlu, age.

¹² "Türk Devletleri Teşkilatı Hakkında", *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkkon.org/tr/turk-konseyi-hakkinda>, erişim 22.02.2022.

¹³ "Türk Devletleri Teşkilatı Hakkında", *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkkon.org/tr/turk-konseyi-hakkinda>, erişim 22.02.2022.

- Uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık ve sınır ötesi suçlarla mücadele için eylemlerin koordine edilmesi,
- Ortak amaçlarla ilgili her alanda etkili bölgesel ve ikili iş birliğinin geliştirilmesi,
- Ticaret ve yatırım için uygun koşulların yaratılması,
- Kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin amaçlanması,
- Hukukun üstünlüğünün sağlanması, iyi yönetim ve insan haklarının korunması konularının tartışılması,
- Bilim, teknoloji, eğitim ve kültür alanlarında etkileşimin genişletilmesi,
- Kitle iletişim araçlarıyla etkileşimin ve daha yoğun bir iletişimin teşvik edilmesi,
- Hukuki konularda bilgi değişimi ve adli iş birliğinin teşvik edilmesi.

Söz konusu amaç ve görevlerin ortak noktası, antlaşmaya taraf devletler arasında iş birliğinin geliştirilmesi, Konseyin bölgesel alanda güçlenmesi ve etkinliğinin artırılmasıdır.

Nağçıvan Antlaşması'nda ortaya konan söz konusu amaçlar doğrultusunda birçok adım atılmıştır. 2011 yılında Kazakistan'ın Almatı şehrinde toplanan zirvede ekonomi ve ticaret, 2012 yılında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te toplanan zirvede bilim ve kültür, 2013 yılında Azerbaycan'ın Gebele şehrinde toplanan zirvede ulaşım, 2014 yılında Türkiye'nin Muğla şehrinde toplanan zirvede turizm, 2015 yılında Kazakistan'ın başkenti Nur Sultan'da toplanan zirvede medya ve enformasyon, 2018 yılında Kırgızistan'ın Çolpan şehrinde toplanan zirvede ise gençlik ve ulusal sporlar konusunda iş birliğinin sağlanabilmesi yolunda önemli adımlar atılmıştır.¹⁴ Örneğin bu çabaların sonucu olarak 2012 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye tarafından dil, edebiyat,

¹⁴ Ruslan Rehimov, "Nağçıvan Anlaşması 10. yılında tarihi dönemeçte", *Anadolu Ajansı*, 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/nahcivan-anlasmasi-10-yilinda-tarihi-donemecte/1600917>, erişim 25.06.2022.

kültür ve tarih alanlarında ortak bilimsel faaliyetlerde bulunmak için Konsey bünyesinde Türk Akademisi kurulmuştur.¹⁵ Türk Akademisi, çok kısa sürede ilgili devletler arasında bilimsel faaliyetleri koordine edebilen bir merkez haline gelmiştir.¹⁶ Nahçıvan Antlaşması'nda ortaya konan amaçların bir başka sonucu olarak, Azerbaycan'ın girişimi, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'nin de destekleriyle 2012 yılında Uluslararası Türk Kültürü ve Mirası Vakfı kurulmuştur. Vakfın temel amacı, "Türk dili konuşan halkların kültür ve mirasını korumak, incelemek ve tanıtmakla birlikte, vakıf bu amaçları gerçekleştirmek için çeşitli uluslararası kuruluşlarla iş birliği yaparak kültür, eğitim, bilim, insan hakları, turizm, bilgi ve iletişim alanlarında ve Türk halkları arasındaki diğer öncelikli alanlardaki faaliyetleri desteklemektedir."¹⁷

Türk Devletleri Teşkilatı'nın, sekizinci zirve bildirisinde ise 121 maddelik bildiri yayımlanarak, başta siyasi, dış politika ve güvenlik olmak üzere ekonomik ve sektörel konularda iş birliği ile üçüncü taraflarla iş birliği konularında atılacak önemi adımlar ifade edilmiştir.¹⁸ Ayrıca bildiride, üye devletlerin egemenliklerinin güçlenmesi ile ekonomik olarak gelişmeleri ve bölgesel politikalarda etkinliklerinin artırılmasında Türk Devletleri Teşkilatı'nın rolünün de altı çizilmiştir.¹⁹

Türk Devletleri Teşkilatı'nın organları; "Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Aksakallar Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi ve Sekreteryadan" oluşmaktadır. Teşkilatın temel karar organı, Dönem Başkanlığı'nı üstlenen devlet (alfabetik sıraya göre) tarafından başkanlığı yürütülen Devlet Başkanları Konseyi'dir. Faaliyetler İstanbul merkezli Sekreteryaya tarafından organize edilmektedir.²⁰

¹⁵ "Türk Akademisi", *Türk Devletleri Teşkilatı*, https://www.turkkon.org/tr/iliskili-kurumlar/turk-akademisi_1, erişim 25.06.2022.

¹⁶ Rehimov, age.

¹⁷ "Türk Kültür ve Miras Vakfı", *Türk Devletleri Teşkilatı*, https://www.turkkon.org/tr/iliskili-kurumlar/turk-kultur-ve-miras-vakfi_5, erişim 25.06.2022.

¹⁸ "Türk Devletleri Teşkilatı Sekizinci Zirve Bildirisi", *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*, 2021, <https://tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-11-12-turkkonseyi-bildiri.pdf>, erişim 23.02.2022).

¹⁹ İlyas Topsakal ve A. Kürşad Zengin, "Türk Devletleri Teşkilatı: Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Çıktılar", *Kriter*, 2021, <https://kriterdergi.com/dis-politika/turk-devletleri-teskilati-siyasi-ekonomik-ve-kulturel-ciktilar> erişim 23.02.2022.

²⁰ "Türk Devletleri Teşkilatı Organizasyon Şeması", *Türk Devletleri Teşkilatı*,

Türk Devletleri Teşkilatı söz konusu kurumsal yapısı ve ortaya koyduğu hedefleri ve amaçlarıyla Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde önemli bir aktör olma yolunda ilerlemektedir. Bu çerçevede bir sonraki bölümde Teşkilatın bölgesel açıdan neden önem arz ettiği analiz edilecektir.

1.1. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Bölgesel Önemi

Modern uluslararası sisteminin yeniden belirlendiği zaman dilimlerinde özellikle de Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarından sonraki süreçlerde Sovyetler Birliği'nin başat güç olabilme arzusu ve Kafkasya ve Orta Asya Türk devletlerinin bu arzuları önleyebilecek güçte olamamaları, söz konusu devletlerin bağımsız birer devlet olarak varlıklarını devam ettirmelerine olanak tanımamıştır.²¹ Ancak 1989 yılından itibaren uluslararası ilişkilerde yaşanan değişimler Kafkasya ve Orta Asya'nın siyasi yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Soğuk Savaş'ın bitişi ve Sovyetler Birliği'nin dağılarak bölge devletlerinin bağımsızlıkları hem ilgili devletleri hem de dünyayı hazırlıksız yakalamıştır.²² Bu doğrultuda 1990'lı yıllarda bölge devletlerinin temel meselesi, her devletin etnik bileşimi ve her cumhuriyetin Sovyetler Birliği'nden miras kalan yapay sınırlar içinde bir "ulus-devlet" inşa edebilme çabası olmuştur.²³ Kafkasya ve Orta Asya'da bulunan Türk devletleri, geçmiş dönemlerde egemen bir devlet yapısına sahip olabilmeyi farklı açılardan test etmiş olsalar da, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla oluşan güç boşluğunda ortaya çıkan problemleri tek başlarına çözebilecek durumda değillerdi.²⁴

Brzezinski'ye göre, Kafkasya ve Orta Asya Türk devletlerinin çoğu daha milliyetçi nedenlerle harekete geçmemişken bile Rusya, Orta Asya toplumlarını "Türkistan" diye ifade edilecek tek bir politik çatı altına

<https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-semasi>, erişim 22.02.2022).

²¹ Araz Aslanlı, *Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Karabağ Sorunu*, EkoAvrasya Yayınları, Ankara, 2013, s. 13.

²² Mustafa Aydın, "Geopolitics of Central Asia and the Caucasus; Continuity and Change Since the End of the Cold War", *The Turkish Yearbook of International Relations*, 2001, 32, s. 168.

²³ Dianne L. Smith, "Central Asia: A New Great Game?", *US Army War College Press*, 1996, https://www.files.ethz.ch/isn/109548/Central_Asia_New_Great.pdf, erişim 24.02.2022.

²⁴ Erhan Büyükkakıncı, "Sovyet Sonrası Orta Asya'da Türkiye'nin Dış Politika Açılımları: Özbekistan ve Türkmenistan ile İlişkiler", Faruk Sönmezoglu, (ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, DER Yayınları, İstanbul, 2004, s. 787-788.

getirme isteklerini reddetmiştir. Rusya, bunun yerine bölünmüş bir coğrafya ve toplumları tercih etmiştir. Bu nedenle bölgedeki devletlerin yeni bağımsız statülerine ya da gerekli bölgesel iş birliğine hazırlıklı olmamaları şaşırtıcı değildir.²⁵

Ancak temel sorun bu devletlerin istikrarlı bir demokratik ve ekonomik yapıya sahip olmalarının zaman alacağıdır.²⁶ Bu nedenle söz konusu devletler, başta Rusya ve diğer eski Sovyetler Birliği ülkeleriyle ilişkilerini koparmayarak ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ile ilişkiler kurarak, yeni düzene uyum göstermeye çalıştılar. Dolayısıyla, Kafkasya ve Orta Asya bölgesi, 1990'lı yıllar boyunca dünya siyaseti için çok farklı bir jeostratejik öneme sahip olmuştur. Ancak hiçbir aktör tek başına özellikle de Kafkasya ve Orta Asya Türk devletlerinin sorunlarını çözmesine yardımcı olacak politikalar geliştirme noktasında potansiyele sahip olamamıştır. Çünkü söz konusu aktörlerin küresel ve bölgesel çıkarları, ilgili devletlerinin beklentileri ve arzuladıkları ilişki modellerine uymamaktadır.²⁷ Ayrıca bölge devletleri arasındaki sınır çatışmaları ve su paylaşımı gibi çözüm bekleyen sorunlar nedeniyle bölgede oluşması gereken dostluk ilişkilerinin kurulması zorlaşmış, dolayısıyla bölgesel bir birliktelik söz konusu olamamıştır. Bölge devletlerinin söz konusu sorunlar ve istikrarsızlık faktörleri nedeniyle bölge dışı devletlerle ittifak arayışına girmeleri, bu sorunları çözmek yerine daha da derinleştirmiştir. Bu durum ise bölgeyi hem Rusya açısından hem de bölge dışı devletler açısından kolay etki edilebilecek yer haline getirmiştir.²⁸

Bu duruma ek olarak bölgenin sahip olduğu enerji kaynakları ve jeostratejik konum, bölgeyi Rusya ve ABD için stratejik olarak da önemli kılmıştır.²⁹ Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Aleksandr Dugin

²⁵ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, (çev. Yelda Türedi), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 179.

²⁶ Tayyar Arı, "Orta Asya'da Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Yapılar, Güvenlik Sorunları ve İşbirliği Girişimleri", Tayyar Arı (ed.), *Orta Asya ve Kafkasya Rekabette İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010, s. 13.

²⁷ Erhan Büyükakıncı, a.g.e., s. 792-799.

²⁸ Arı, *Orta Asya ve Kafkasya Rekabette İşbirliğine*, a.g.e., s. 14.

²⁹ Azer Babayev, "Nagorno-Karabakh: The Genesis and Dynamics of the Conflict", Azer Babayev, Bruno Schoch ve Hans-Joachim Spanger (ed.), *The Nagorno-Karabakh*

ve Zbigniew Brzezinski gibi bazı Rus ve Batılı bilim adamları, bölgedeki gelişmeleri, ünlü jeopolitik teorisyeni Halford J. Mackinder'in Kalpgah yaklaşımına atıfta bulunarak, "sıfır toplamlı oyun" çerçevesinde ele aldılar. Bu yaklaşıma göre, ABD ve Rusya arasındaki mücadele bu bölgeye de yansımış, iki aktör arasındaki dış politika tercihleri, bölge yapısının belirlenmesinde etkin rol oynamıştır.³⁰

Dugin, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte güç dengesinde Avrupa-Atlantikçi blok avantajlı konuma geçse de, Rusya'nın askerî-siyasi ve kültürel anlamda Avrasya'da kontrolü sağlamasıyla, tekrar bir jeopolitik mücadelenin yaşanacağını düşünmektedir.³¹ Brzezinski ise, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Avrasya'da bir güç boşluğu oluştuğunu, bu boşluğun ABD tarafından doldurulması gerektiğini aksi takdirde uluslararası sistemde bir "kara delik" oluşabileceğini ifade etmektedir.³² Brzezinski'ye göre bu nedenle Avrasya artık üzerinde güç mücadelelerinin yaşanacağı bir satranç tahtasıdır.³³

Bu noktada öncelikle Dugin'in jeopolitik düşüncesiyle paralel şekilde Rusya, Kafkasya ve Orta Asya'yı, Rusya'nın etki alanı olarak ilan ederken, bölgede Rusya'nın tarihsel haklarının olduğu iddia edilmeye başlanmıştır.³⁴ Özellikle de 19. yüzyıldan 1991 yılına kadar Kafkasya ve Orta Asya'nın ister Çarlık ister Sovyet döneminde olsun, güç merkezi Rusya'da olan bir imparatorluğun çevresi olarak görülmesi ve bu bakış açısını Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde de devam ettirme arzusu temel problem olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ilgili devletler egemenliklerini kazansalar da, siyasi ve coğrafi koşullar nedeniyle Rusya'nın gücünü bölgeye kolayca enjekte edebilmesi, ister liberal ister aşırı milliyetçi olsun, Rus seçkinlerinin bölgeyi Rusya'nın özel çıkarları ve ayrıcalıkları olan bir bölge olarak görme eğilimi, bölgede 16 milyonluk bir Rus diasporasının

Deadlock, Springer VS, 2020, s. 23.

³⁰ Ertan Efeğil, "Orta Asya Devletlerinin Dış Politikasını Belirleyen Temel Faktörler: Rejim Güvenliğine Karşı Yayılmacı Jeopolitik Rekabet", Tayyar Arı (ed.), *Orta Asya ve Kafkasya Rekabette İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010, s.41

³¹ Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım* (çev. Vügar İmanov), Küre Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2014, s. 51-52.

³² Brzezinski, age, s. 127.

³³ Brzezinski, age, s. 32.

³⁴ Efeğil, age, s. 42.

varlığı ve bölgenin silah ve askerî uzmanlıktan temel ekonomik ithalata kadar bir dizi ihtiyaç için Rusya'ya bağımlılığı, Kafkasya ve Orta Asya Türk devletlerinin sorunlar yaşamalarının temel sebepleridir.³⁵

Bu nedenle de Türk Devletleri Teşkilatı üyelerinden, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan'ın üye olduğu Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Kırgızistan ile Kazakistan'ın üye olduğu Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, yine Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan'ın üye olduğu Şanghay İşbirliği Örgütü ve Avrasya Ekonomi Topluluğu Rusya merkezli olduklarından, eşit düzeyde siyasi, güvenlik ve ekonomik konularda tam bir iş birliğini sağlamak yerine, Rusya'nın çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler. Bu durum, ilgili devletlerin birbiriyle yakınlaşmasını ve entegrasyon sağlamasını zorlaştırmaktadır.

Sonuç olarak, Rusya'nın 1991'den beri aktif olarak Kafkasya ve Orta Asya üzerinde ekonomik, siyasi ve askerî kontrolü yeniden tesis etme politikası izlediğini söylemek mümkündür.³⁶ Bu çerçevede Baev'e göre ise Rusya aslında Avrasya'da bir statükocu güç konumundadır.³⁷

Coğrafi konum itibarıyla Rusya'nın bölgedeki çıkarları şu şekilde ifade edilebilir:

- Sınırlarının güvenliğini sağlamak,
- Hazar bölgesinin enerji kaynaklarının güvenliğini sağlamak,
- Orta Asya ülkelerini BDT'de birleştirmek ve yakın müttefikler haline getirmek,
- Rusya Federasyonu'nun dağılma tehdidinden korunması,
- ABD ve AB ülkeleri gibi rakip aktörlerin bölgeye girişini engellemek,
- Bölgede "İslami köktencilik" yayılmasına karşı mücadele.³⁸

³⁵ Rajan Menon, "Central Asia's Foreign Policy and Security Challenges: Implications for the United States", *The National Bureau of Asian Research*, 1995, s. 7, <https://www.files.ethz.ch/isn/144608/vol6no4.pdf>, erişim 24.02.2022.

³⁶ Aydın, age, s. 171.

³⁷ Pavel Baev, "Russia's policies in the North and South Caucasus", *European Union Institute for Security Studies*, 2003, s. 50.

³⁸ Vitaly V. Naumkin, "Russian Policy in the South Caucasus", *Connections*, 2002, 1:3,

Kafkasya ve Orta Asya Türk devletlerinin sorunlarını çözmesine ve iş birliğine engel teşkil eden bir diğer aktör de ABD'dir. Soğuk Savaş sonrası ABD'nin temel hedefi Sovyetler Birliği sonrası güç boşluğunu doldurabilmek adına bölge devletleriyle güvenliğin geliştirilmesi ve ekonomik kalkınmada iş birliğinin teşvik edilmesi olmuştur. ABD, İran, Afganistan, Rusya ve Çin gibi rakiplerinin coğrafi alanlarına erişim sağlamak, onlara baskı uygulamak ve genel olarak askerî operasyonları yürütmek amacıyla bölgede askerî üsler kurulması³⁹ ve mümkünse kendisine yakın politik iradeleri iktidara getirebilme stratejilerini benimsemiştir.

Genel olarak Batı, özellikle de ABD'nin bölgedeki çıkarları şu şekilde ifade edilebilir:

- Tehdit olarak algılanan Rusya ve İran'ı çevrelemek,
- Bölgede enerji arzı güvenliğini sağlamak,
- Bölgeyi alternatif pazar olarak değerlendirmek,
- Bölgeyi güvenlik ve diğer küresel politikalarda bir askerî üs olarak kullanmak.⁴⁰

Rusya ve ABD'nin bölge üzerindeki bu güç mücadelesi ilgili ülkelerin iç meselelerini de etkilemiştir. Rusya ve ABD'nin ilgili ülkelerdeki etnik, mezhepsel, siyasi ve bölgesel çatışmalara dolaylı olarak müdahil olmaları önemli bir etkidir. 1990'lardaki Tacik iç savaşı, 1990 ve 2010'da Oğ'taki (Kırgızistan) etnik ayaklanmaları, 2005'teki Andican'daki (Özbekistan) halk ayaklanması, Kırgızistan'daki iki devrim (2005 ve 2010) bu durumun örnekleridir. Ayrıca otoriter liderler arasındaki siyasi hırslar ve kişisel düşmanlıklar da bölge içi iş birliği fırsatlarını da sınırlamıştır.⁴¹ Bütün bu gelişmeler ve küresel aktörlerin bölge üzerinde hegemonya kurma arayışları, bölge ülkeleri arasında hem bazı konularda iş birliğinin sağlanması hem de anlaşmazlıkların çözümünde güçlü bir dayanışma çatısı ihtiyacını doğurmuştur.

s. 31; Mahdi Karimi, "Rivalry of Global Powers in Central Asia after the Cold War, *Geopolitics Quarterly*, 2015, 10:4, s. 132-133.

³⁹ Karimi, age, s. 128-129.

⁴⁰ Aslanlı, age, s. 16-17.

⁴¹ Uuriintuya Batsaikhan ve Marek Dabrowski, "Central Asia Twenty-five Years After the Breakup of the USSR", *Russian Journal of Economics*, 2017, 3, s. 299-300.

Ancak bir araya gelebilme başarısızlığı tam bir bilmedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana neredeyse tüm dünya bölgelerinde bölgesel örgütlerin yükselişi görülürken, Türkiye'nin de müdahil olabileceği Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan arasında kalıcı bölgesel iş birliği kurma girişimleri başarısız oldu.⁴²

Orta Asya bölgesinde kurumsal nitelikleri yüksek ve etkin olan bölgesel örgütler olmasa da ilgili ülkeler arasında ikili ya da çok taraflı iş birliği girişimleri de olmuştur. 1993 yılında Taşkent'te toplanan beş liderin "Ortak Pazar için Beş Orta Asya Devleti Protokolü", 1994 yılında Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın imzaladığı "Çolpon-Ata'da Entegre Ekonomik Alanın Oluşturulmasına İlişkin Antlaşma", 1996 yılında Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın imzaladıkları "Ebedi Dostluk Antlaşması", 1998 yılında oluşturulan ve 2001 yılında "Orta Asya İşbirliği Örgütü"ne dönüşen "Orta Asya Ekonomik Topluluğu" bunlardan bazılarıdır.⁴³ Bu çabaların ilgili devletlerin egemenliklerini özellikle Rusya'ya karşı güçlendirmek, bölgesel iş birliğini sağlamak ve anlaşmazlıkları çözmek bakımından başarıya ulaştığını söylemek güçtür.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın ise bu ihtiyaçları karşılamak amacıyla ortaya çıktığını söylemek mümkündür. O halde günümüzde farklı olan nedir? Türk Devletleri Teşkilatı'nın bahse konu olan daha önceki denemelerden farkı nedir? İlgili devletlerin Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında bir araya gelmelerini sağlayan gelişmeler nelerdir?

Türk Konseyi'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na dönüştürülmesi üye devletlerin söz konusu ihtiyaçlarını ve iş birliğine yükledikleri anlamı ortaya koymaktadır. Topsakal ve Zengin'e göre bu dönüşüm aynı zamanda, "Teşkilatın; üye devletlerin bir potada eritilmesi yoluyla teklik kazanmasını değil, onların tek tek, eşit statüyle ortak amaçlar etrafında birlik olmasına yönelik suurunu ifade etmektedir."⁴⁴

⁴² Sebastian Krapohl ve Alexandra Vasileva Dienes, "The Region That Isn't: China, Russia and the Failure of Regional Integration in Central Asia", *Asia Europe Journal*, 2020, 18, s. 347.

⁴³ Sarıkaya, age.

⁴⁴ Topsakal ve Zengin, age.

Teşkilata üye devletlerin; “Türk Dünyası 2040 Vizyonu” belgesinde ortaya koydukları amaçlar iş birliğine ve teşkilata yükledikleri anlamın bir nevi yansımasıdır. Belgede iş birliği ihtiyacı şu şekilde vurgulanmaktadır:

“Geçmişten alınan derslere rağmen, uluslararası barış, güvenlik ve refah hâlâ belirsizdir. Pek çok belirsizliği ile küreselleşmenin mevcut aşaması, dünyadaki tüm toplumların ihtiyaçlarını adil bir şekilde karşılayabilmek için uluslararası sistemi daha etkili, iş birliğine dayalı ve temsili yansıtan bir hale getirme ihtiyacını ön plana çıkarmıştır. Uluslararası sistem, evrensel değerleri teşvik etmeye devam ederken tüm ülkelerin güvenliğine ve refahına katkıda bulunmalıdır. Bölgesel kuruluşlar, çok ihtiyaç duyulan bu küresel çabanın desteklenmesinde önemli rol oynayabilirler. Bu anlayışla, mevcut belge, bölgesel düzeydeki gerçek ihtiyaçlardan kaynaklanan ve aynı zamanda küresel dinamiklerin farkındalığına dayanan bir vizyon ortaya koymaktadır. 2009 yılındaki kuruluşundan bu yana, kısaca Türk Konseyi olarak bilinen Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, gücünü halklarımızın dil, kültür ve ortak geçmişindeki ortaklıklardan almıştır. Bu, bölgesel bir Teşkilata dönüşmek üzere Üye Devletler arasında iş birliğinin kademeli olarak kurumsallaşması için elverişli bir temel sağlamıştır. Türk Konseyi'nin yöneldiği istikamet, artık yeni ismine, Türk Devletleri Teşkilatı, tam olarak yansıtılmaktadır. Son birkaç yılda, Türk Konseyi, çeşitli alanlarda iş birliğine dayalı çalışmalarını genişletmeye ve derinleştirmeye başlamıştı. Bağımsız ve egemen Üye Devletlerin siyasi iradesine dayanan Teşkilat, artık üyelerinin ihtiyaçları doğrultusunda, daha fazla karşılıklı destek ve dayanışma yaratmayı vaat eden iş birliği için, etkisi giderek artan bir platformu temsil etmektedir. Devam eden bu sürecin ileriye dönük, gerçekçi bir vizyonla desteklenmesi gerekmektedir.”⁴⁵

Belgede siyasi alan olarak en önemli husus teşkilata üye olan devletlerin ortak çıkar söz konusu olduğunda, uluslararası veya bölgesel dış politika hususlarında istişarede bulunmak üzere düzenli bir mekanizma geliştirmek için adım atacaklarının belirtilmesidir.⁴⁶

⁴⁵ “Türk Dünyası 2040 Vizyonu”, *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>, erişim 25.02.2022.

⁴⁶ Cengiz Tomar, “Tarihi dönüm noktası: Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi”,

Kafkasya ve Orta Asya’da bölgesel iş birliğinin bu doğuşuna ivme kazandıran üç ana etken bulunmaktadır. Bunlar ekonomik entegrasyon ve enerji arzı beklentisi, siyasi ve ekonomik reformlar ve 2020 yılındaki Dağlık Karabağ zaferidir.

Avrupa ve Asya’yı bölge genelinde birbirine bağlayan kıta ticareti ve enerji arzı beklentisi artık bir yanılısma değil, hızla gerçeğe dönüşme ihtiyacını doğurmuştur.⁴⁷ İlgili devletlerin toplam 1,3 trilyon dolarlık millî geliri, 560 milyar dolarlık dış ticaret hacimleri, 250 milyar dolarlık yurtdışı yatırım stokları ve üretim kapasiteleri Türk Devletleri Teşkilatı’nın ekonomik potansiyelini işaret etmektedir.⁴⁸ Bu süreçten tam olarak yararlanmak için Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan devletlerinin, ekonomik ve gümrük konularında koordinasyonlarını geliştirme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Vizyon belgesinin ekonomik entegrasyon kısmında “Üye Devletlerin, Bölgesel ve Küresel Ekonomik İstikrara Katkıda Bulunmak Üzere Doğu ve Batı-Kuzey ve Güney Ticaret Koridorlarını Birbirine Bağlayan Güçlü Bir Bölgesel Ekonomik Gruba Dönüştürülmesi” maddesi, Türk Devletleri Teşkilatı’nın ekonomik olarak hedefini ortaya koymaktadır.⁴⁹ Bir diğer etken de siyasi ve ekonomik reformlardır. 2015’ten itibaren Kazakistan’da ciddi bir siyasi ve ekonomik reform çabası başlamıştır. 2016 yılında Özbekistan’daki iktidar geçişi, her sektörde devlet kurumlarının reformu için iddialı bir program başlatan Şavkat Mirziyoyev’in iktidara gelmesine yol açmıştır. Bu reform girişimleri, statükodan yararlanan güçleri zayıflatmış ve ekonomik modernizasyon ile kalkınmayı sağlamak için daha yüksek düzeyde bölgesel iş birliğini gerektirmiştir.⁵⁰

Bütün bu etkenlerden özellikle enerji arzına ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Bu noktada bu tarz bölgesel bağlamdaki birlikteliklerde

Anadolu Ajansı, 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/tarihi-donum-noktasi-turk-dunyasi-2040-vizyon-belgesi/2425103>, erişim 25.02.2022.

⁴⁷ Svante E. Cornell ve S. Frederick Starr, *Modernization and Regional Cooperation in Central Asia: A New Spring?*, American Foreign Policy Council, Washington, 2018, s. 8.

⁴⁸ Deniz İstikbal, “Türk Dünyasının Ekonomik Potansiyeli”, *SETA ANALİZ*, <https://www.setav.org/turk-dunyasinin-ekonomik-potansiyeli/>, erişim 25.02.2022.

⁴⁹ Tomar, Age.

⁵⁰ Cornell ve Starr, age, s. 8-9.

enerji iş birliğini önemli kılan, enerjinin üye devletlerin ekonomi ve güvenlikleri için stratejik önemidir. Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan petrol ve doğalgaz kaynağı bakımından zengin rezervlere sahip iken, Kırgızistan hidroelektrik potansiyeline sahiptir. Türkiye ise söz konusu Türk devletlerinin özellikle Avrupa'nın enerji piyasalarına erişimlerinde kolaylık sağlayabilecek jeopolitik özellikleri elinde bulundurmaktadır.⁵¹

Sonuç olarak Teşkilatın, özellikle bölgesel ve uluslararası sorunlar olmak üzere; siyasi, güvenlik, ekonomi ve enerji konularında, ortak tutum ve söylem gerçekleştirmesi beklentisi hâkimdir.⁵² Bu beklentinin gerçekleşmesi durumunda özellikle Rusya ve Çin bloğu karşısında Teşkilatın yeni bir bölgesel güç bloğu oluşturma durumu söz konusu olacaktır.

Bu noktada Macaristan'ın Teşkilata katılım için yoğun isteği, benzer şekilde Vişegrad Dörtlüsü'nün, Budapeşte Zirvesi'ne katılım gösterme isteği, Teşkilatın uluslararası sistemde jeopolitik kabulünün bir yansımasıdır. Yine Kırgızistan'ın iş birliğini arttırmaya yönelik Orta Asya-Güney Kafkasya platformunun oluşturulması için isteği, bölgeselleşmeye yönelik etkenlerin siyasal sonuçları olarak değerlendirilebilir.⁵³

Ancak asıl etken ve fırsat İkinci Dağlık Karabağ Savaşı ile birlikte hâsıl olmuştur. Bu savaş esnasında Türk Konseyi üyelerinin gösterdiği ortak tutum ve savaşın Azerbaycan lehine sonuçlanarak Dağlık Karabağ'ın büyük oranda Ermenistan işgalinden kurtulması hem iş birliği hem de Teşkilatın bölgesel bir güç olabilme yolundaki adımlarının öncüsü olmuştur.

Bir sonraki bölümde İkinci Dağlık Karabağ Savaşı ve bu savaşın neticesinin Türk Devletleri Teşkilatı'na etkisi incelenecektir.

⁵¹ Oktay F. Tanrısever, "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile İlişkilerinde Enerji Boyutu", *Kriter*, 2021, <https://kriterdergi.com/dosya-turk-dunyasi/turkiyenin-turk-cumhuriyetleri-ile-iliskilerinde-enerji-boyutu> erişim 23.02.2022, Kalli Raptis, "Nagorno Karabakh and the Eurasian Transport Corridor", *Hellenic Foundation for European and Foreign Policy*, 1998, s. 1. <https://ethz.ch/content/specialinterest/gess/cis/center-for-securities-studies/en/services/digital-library/publications/publication.html/23252>, erişim 27.02.2022.

⁵² Topsakal ve Zengin, age.

⁵³ Topsakal ve Zengin, age.

2. İkinci Dağlık Karabağ Savaşı

1920'lerde Sovyetler Birliği Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'ni kurmuş ve Bolşevik yönetimi altında Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmalar kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla Sovyetler Birliği Dağlık Karabağ sorununu bir iç mesele olarak görmüş ve kendi ulusal çıkarları doğrultusunda genelde geleneksel güç araçlarıyla bastırmaya ve çözümlenmeye çalışmıştır.⁵⁴

Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılma süreciyle birlikte Ermenistan ve Azerbaycan üzerindeki hâkimiyeti azalmış⁵⁵ ve 1980'lerin ortalarında Sovyetler Birliği tarafından uygulamaya konan “perestroyka ve glasnost” politikalarını⁵⁶ değerlendiren Ermenistan, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin Ermenistan'a katılması isteğinde bulunmuştur. Ancak Ermenistan gerekli kamuoyu desteğini bulamayınca, Dağlık Karabağ'da Ermenilerin “self-determinasyon” hakkını⁵⁷ gündeme getirmeye başlamış ve bağımsızlık talep etmiştir.⁵⁸ Bu durum, her iki taraf için de şiddetli bir çatışmanın başlangıcını tetiklemiştir.⁵⁹

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, özerk bölge resmen bağımsızlığını ilan etmiş ve Ermenistan ile Azerbaycan arasında patlak veren savaşta geride yaklaşık 30.000 kayıp ve yüz binlerce mülteci kalmıştır.⁶⁰ İlerleyen dönemlerde çatışmalar şiddetini arttırarak devam etmiş, 1992 yılında Ermenistan tarafından 20. yüzyılın en kanlı

⁵⁴ Ömer G. İşyar, *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s. 19.

⁵⁵ “The Nagorno-Karabakh Conflict: A Visual Explainer”, *International Crisis Group*, 15.02.2022, <https://www.crisisgroup.org/content/nagorno-karabakh-conflict-visual-explainer>, erişim 27.02.2022.

⁵⁶ Perestroyka “yeniden yapılanma”, glasnost ise “açıklık/şeffaflık” anlamına gelmekle birlikte, söz konusu kavramlar, Sovyetler Birliği'nde 1980'li yıllarda Mihail Gorbaçov tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan toplumsal, siyasi ve ekonomik sistemdeki dönüşümü ve değişimi ifade etmek için kullanılmaktadırlar.

⁵⁷ Ulusların kendi kaderlerini/geleceklerini tayin hakkı.

⁵⁸ Ali Asker ve Zeynep Gizem Özpinar, “Azerbaycan'ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2021, 10:1, s. 86.

⁵⁹ Kalli Raptis, *Age*, s. 5.

⁶⁰ “The Nagorno-Karabakh Conflict: A Visual Explainer”, *International Crisis Group*, 15.02.2022, <https://www.crisisgroup.org/content/nagorno-karabakh-conflict-visual-explainer>, erişim 27.02.2022.

cinayetlerinden olan Hocalı Soykırımını yapılmış ve çok sayıda Azerbaycanlı hayatını kaybetmiştir.⁶¹

1993 yılına kadar olan süreçte Ermenistan, Dağlık Karabağ'ı kontrol etmiş ve çevredeki Azerbaycan topraklarının %20'sini işgal ederek⁶² yerleşim bölgesi çevresinde tampon bölge olarak kullanılan yedi Azerbaycan eyaletinin kontrolünü ele geçirmiştir.⁶³ 1993 yılının Nisan, Temmuz, Ekim ve Kasım aylarında BM Güvenlik Konseyi, savaşın sona ermesi çağrısında bulunan ve "tüm işgalci güçlerin" işgal ettikleri topraklardan çekilmesi gerektiğini açıkça vurgulayan dört karar almıştır. Söz konusu kararlar, toprak elde etmek için güç kullanımının kabul edilemezliğinden bahsederek Azerbaycan'ı desteklerken, kalıcı bir ateşkesin kurulmasını şart koşmuştur.⁶⁴

Söz konusu anlaşmazlığı çözebilmek için Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) liderliğinde ve ABD, Fransa ve Rusya'nın eş başkanlığında Minsk Grubu kurulmuştur.⁶⁵ Minsk Grubu'nun ana hedefleri üç yönlüdür. İlk olarak, çatışma çözümü için uygun bir çerçeve sağlamayı, ikinci olarak, ateşkes anlaşmasını ve Minsk Konferanslarını organize etmeyi, son olarak da barışı koruma güçlerini konuşlandırarak barış sürecini ilerletmeyi amaçlamıştır.⁶⁶ Bu hedeflerden sadece ateşkes gerçekleşmiş ve 1994 yılında Rusya, Bişkek Protokolü ile yapılacak ateşkese aracılık etmiş ve büyük çaplı çatışmalar son bulmuştur.⁶⁷ Ancak AGİT Minsk Grubu'nun diğer hedefleri gerçekleşmemiş ve faaliyetlerinden olumlu sonuç alınamamıştır.⁶⁸ Yaklaşık

⁶¹ Ali Asker ve Zeynep Gizem Özpınar, Age, s. 86.

⁶² "The Nagorno-Karabakh Conflict: A Visual Explainer", *International Crisis Group*, 15.02.2022, <https://www.crisisgroup.org/content/nagorno-karabakh-conflict-visual-explainer> erişim 27.02.2022.

⁶³ Kalli Raptis, a.g.e., s. 6.

⁶⁴ Michael Kambeck and Sargis Ghazaryan, "Timeline 1918–2011", Michael Kambeck and Sargis Ghazaryan (ed.), *Europe's Next Avoidable War Nagorno-Karabakh*, Palgrave Macmillan, New York, 2013, s. 26-27.

⁶⁵ "Global Conflict Tracker", *Council on Foreign Relations*, 2022, <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/nagorno-karabakh-conflict>, erişim 27.02.2022.

⁶⁶ Emma Klever, "The Nagorno-Karabakh Conflict Between Armenia and Azerbaijan: An Overview of the Current Situation", *European Movement*, 2013, s. 5, <https://europeanmovement.eu/wp-content/uploads/2015/05/2013.09-Current-situation-Nagorno-Karabakh.pdf>, erişim 28.02.2022.

⁶⁷ Kambeck ve Ghazaryan, age, s. 27.

⁶⁸ "Global Conflict Tracker", *Council on Foreign Relations*, 2022, <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/nagorno-karabakh-conflict>, erişim 27.02.2022.

20 yıllık süreçte Dağlık Karabağ, Ermenistan işgali altında donmuş bir çatışma bölgesi olarak görülmüş ve zaman zaman Ermenistan ve Azerbaycan orduları arasında düşük çaplı çatışmalar yaşanmaya devam etmiştir.

Sonuç olarak, Dağlık Karabağ fiili bağımsızlık kazanmış ve Ermenistan, sınırdaki Azerbaycan topraklarını işgal etmiştir. O zamandan beri, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü iddiasının uluslararası düzeyde oybirliğiyle onaylanmasına, AGİT Minsk Grubu aracılığıyla yapılan sayısız diplomatik arabuluculuk girişimine rağmen durum değişmemiştir.⁶⁹

Bunun nedenlerinden biri, Birinci Dağlık Karabağ Savaşı'nı (1992-94) kazanan Ermenistan'ın kendi lehine bir statükoyu korumaya çalışmasıdır. Ayrıca, çeşitli nedenlerle, çözülmemiş çatışma ve ateşkes rejiminin korunması, uluslararası ve bölgesel aktörlerin işine gelmiştir. Böylece bu aktörler, işgalci ile toprakları işgal edilen ülke arasında bir dengenin sağlandığı bir durumun garantörü oldular. Uluslararası sistemin gerçekleri ve bölgesel güç dengesi göz önüne alındığında, bu statüko oldukça uzun bir süre devam etmiştir. Ancak, temas hattında taraflar arasında zaman zaman askerî gerginlik artmıştır.⁷⁰ Sürekli artan sayıda zayıt, önemli ekonomik maliyetler ve bölgedeki siyasi iklimin değişmemesiyle birlikte kalıcı bir savaş riski, meselenin ayırt edici özelliği olarak kalmıştır.⁷¹

2016 yılının Nisan ayında, 1994'ten bu yana gerginliğin zirvesi olan en yoğun çatışmalara tanık olunmuş ve dört gün süren çatışmaların ardından iki taraf yeni bir ateşkes üzerinde anlaşabildiklerini açıklamıştır. Buna rağmen, görüşmelerde yaşanan kesintinin ardından tekrarlanan ateşkes ihlalleri yaşanmış ve tansiyon yüksek kalmaya devam etmiştir.⁷² Ekim 2017'de ise, Ermenistan ve Azerbaycan cumhurbaşkanları Minsk Grubu'nun himayesinde Cenevre'de bir araya gelerek ihtilafın olası bir

⁶⁹ Bruno Schoch and Hans-Joachim Spanger, "Introduction", Azer Babayev, Bruno Schoch ve Hans-Joachim Spanger (ed.), *The Nagorno-Karabakh Deadlock*, Springer VS, 2020, s. 1-2.

⁷⁰ Rovshan Ibrahimov and Mehmet Fatih Oztarsu, "Causes of the Second Karabakh War: Analysis of the Positions and the Strength and Weakness of Armenia and Azerbaijan", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2022, s. 1.

⁷¹ Bruno Schoch and Hans-Joachim Spanger, *Age*, s. 1-2.

⁷² "The Nagorno-Karabakh Conflict: A Visual Explainer", *International Crisis Group*, 15.02.2022, <https://www.crisisgroup.org/content/nagorno-karabakh-conflict-visual-explainer>, erişim 27.02.2022.

çözümüne ilişkin bir dizi görüşmeye başladılar. Ancak görüşmelerden yine somut bir sonuç çıkmamıştır.⁷³

1994'ten 2020 yılına kadar aralıklı süren çatışmalar, savaşın yeniden alevlenmesi riskinin her zaman var olduğunu gösterdi.⁷⁴ Bu noktada da asıl kırılma noktası 27 Eylül 2020 yılında Ermenistan, Terter Rayonu ve Füzuli Rayonu'nda sivil yerleşim yerlerine saldırılar düzenlemesiyle olmuştur.⁷⁵ "İkinci Dağlık Karabağ Savaşı" veya "Altı Hafta Savaşı" olarak bilinen bu silahlı çatışma, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ topraklarını işgalden kurtarmak amacıyla defalarca ateşkesi ihlal eden Ermenistan ordusuna karşı taarruza geçmesiyle 27 Eylül 2020'de başladı. 44 gün süren savaşta, Azerbaycan ordusunun hızlı ve askerî açıdan çok düzgün kurgulanmış stratejisi ve hızlı hücumları sayesinde Azerbaycan açık ara galip gelerek, Ermenistan'ın işgal altında tuttuğu bölgelerden geri çekilmesini sağlamıştır.⁷⁶ 10 Kasım 2020 tarihinde imzalanan ateşkes bildirisini ile çatışmalar durmuş, Ermenistan işgalindeki yedi rayon (il) kurtarılmıştır. Ayrıca Azerbaycan için önemli olan Şuşa Şehri başta olmak üzere Dağlık Karabağ bölgesinin bazı bölgeleri tekrar Azerbaycan'ın kontrolüne geçmiştir.⁷⁷ Ayrıca Dağlık Karabağ'daki temas hattı ve Laçın koridorunda Rus barış güçleri konuşlandırılmış⁷⁸ ve barış sürecinin devamlılığının sağlanması için Türk-Rus ortak askerî komuta merkezi kurulmuştur.⁷⁹

⁷³ "Global Conflict Tracker", *Council on Foreign Relations*, 2022, <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/nagorno-karabakh-conflict>, erişim 27.02.2022.

⁷⁴ "The Nagorno-Karabakh Conflict: A Visual Explainer", *International Crisis Group*, 15.02.2022, <https://www.crisisgroup.org/content/nagorno-karabakh-conflict-visual-explainer>, erişim 27.02.2022.

⁷⁵ Mustafa Sıtkı Bilgin, "Karabağ Zaferine Giden Süreç ve Jeopolitik Sonuçları", *ULİSA*, 2020, 8, s. 17.

⁷⁶ Thomas de Waal, "The Nagorny Karabakh Conflict in its Fourth Decade", *CEPS Working Document*, 2021, 2, s. 1, Ibrahimov ve Oztarsu, age, s. 1.

⁷⁷ Murteza Hasanoğlu, Asim Memmedov vd., "İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan-Türkiye İlişkileri", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2020, 3, s. 523., Ben Ho, "The Second Nagorno-Karabakh War: Takeaways for Singapore's Ground-Based Air Defense", *Journal of Indo-Pacific Affairs*, 2021, <https://www.airuniversity.af.edu/JIPA/Display/Article/2743721/the-second-nagorno-karabakh-war-takeaways-for-singapores-ground-based-air-defen/>, erişim 23.02.2022.

⁷⁸ Elnur Ismayil ve Suhnaz Yılmaz, "Strategic Alignments and Balancing of Threats: Military and Political Alliances in the South Caucasus (1991–2021)", *Central Asian Survey*, 2020, s. 5, "Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi: İşte Anlaşmanın Maddeleri", *TRT Haber*, 11.11.2020, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycanin-karabag-zaferi->

2.1. İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'nda Türk Devletleri Teşkilatı ve Üye Devletlerin Tutumu

Türk Devletleri Teşkilatı İkinci Dağlık Karabağ Savaşı sürecinde henüz Türk Konseyi olarak anılmakla birlikte, Konsey söz konusu savaşta Azerbaycan'a tam destek vermiştir. Bu doğrultuda Ermenistan'ın ateşkesi ihlal ederek Azerbaycan mevzilerine saldırmasının hemen akabinde 28 Eylül 2020 tarihinde Konsey tarafından yapılan açıklamada, Azerbaycan'ın egemenliği ve toprak bütünlüğünün altı çizilerek sorunun ivedilikle çözülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca yapılan açıklamada “1993 yılında kabul edilen BM Güvenlik Konseyi kararlarının, Ermenistan silahlı kuvvetlerini Azerbaycan Cumhuriyeti'nin işgal altındaki tüm topraklarından derhal, koşulsuz ve tam olarak çekilmeye çağırıldığı” da belirtilmiştir.⁸⁰

10 Kasım 2020 tarihinde imzalanan ateşkes sonrasında ise Türk Konseyi Genel Sekreteri Bağdat Amreyev, “Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Ermenistan Cumhuriyeti Başbakanı ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı tarafından Dağlık Bölgesi'nde tam bir ateşkes ve tüm düşmanlıkların durdurulmasına ilişkin ortak bildirisini memnuniyetle karşıladığımı” söylemiş ve Cumhurbaşkanı Aliyev'i ve Azerbaycan halkını, uluslararası hukuk ve BM Güvenlik norm ve ilkelerine uygun olarak işgal altındaki toprakların kurtarılması ve bu topraklar üzerindeki egemenliğin yeniden sağlanması konusundaki bu başarısından dolayı tebrik etmiştir.” Amreyev ayrıca “Azerbaycan'ın bu haklı zaferinin Türk Konseyi içindeki güçlü ilişkilere yeni bir ivme kazandıracak ve Türk Dünyası'nda entegrasyon süreçlerinin ve birliğin ilerletilmesine yol açacağını da” altını çizmiştir.⁸¹ Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev de Türk Konseyi'nin desteğine karşı, özellikle de 28 Eylül 2020

iste-anlasmanin-maddeleri-529782.html, erişim 24.02.2022.

⁷⁹ Hasanoglu, Memmedov vd., age, 523.

⁸⁰ “Türk Konseyinden Azerbaycan'ın Toprak Bütünlüğüne Destek”, *Kırım Haber Ajansı*, 28.09.2020, <https://qha.com.tr/haberler/guvenlik/turk-konseyinden-ermenistan-a-iscgale-son-ver-cagrisi/252113/>, erişim 27.02.2022, “Türk Konseyi Genel Sekreterinin Beyanatı”, *Türk Devletleri Teşkilatı*, 28.09.2020, https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-konseyi-genel-sekreterinin-beyanati_2075, erişim 27.02.2022.

⁸¹ “Statement of Secretary General of the Turkic Council on Nagorno-Karabakh Settlement”, *Türk Devletleri Teşkilatı*, 10.11.2020, https://www.turkkon.org/en/haberler/statement-of-secretary-general-of-the-turkic-council-on-nagorno-karabakh-settlement_2107, erişim 01.03.2022.

tarihli Türk Konseyi açıklamasına atıfta bulunarak teşekkür etmiştir.⁸² Aliyev ayrıca “*Türk Konseyi’nin Azerbaycan’ın haklı davasını en güçlü şekilde destekleyen uluslararası teşkilat olduğunu*” özellikle vurgulamıştır.⁸³

Türk Konseyi’nin söylem bazında Azerbaycan’a desteği bölgedeki güç dengeleri açısından önemli olmakla birlikte, başta Türkiye olmak üzere Konseye üye olan devletlerin bireysel destek ve tutumları da hem bölgedeki güç dengeleri hem de daha sonra oluşacak olan Türk Devletleri Teşkilatı birlikteliği için önem arz etmiştir.

Söz konusu savaşta, çatışmaların karakterini etkilediği için özellikle Türkiye’nin Azerbaycan’a desteğine ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. 1994 yılından sonra Dağlık Karabağ sorununun askerî bir zaferle çözümünü sağlayan bölgesel faktörlerden en önemlisi Türkiye’nin desteğidir. Çatışmaların ilk anından itibaren Türkiye, Azerbaycan’ın yanında olduğunu açıkça ifade etmiş ve söz konusu desteğin somut karşılığı da özellikle askerî yardımlar olmuştur. Bu desteğin hukuki temelleri 2010 yılında Türkiye ile Azerbaycan arasında imzalanan “Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması” ile oluşturulmuş olmakla birlikte, bu anlaşmaya göre taraflar herhangi birine bir saldırı gerçekleşmesi halinde, tüm imkânlarıyla birbirlerine destek olacaklarını taahhüt altına aldılar.⁸⁴ Bu çerçevede Azerbaycan’ın Türkiye’den özellikle insansız hava aracı olan Bayraktar TB2’yi ve Türk TRG-300 roketlerini temin etmesi savaşın karakterini belirleyen önemli gelişmelerdir. Söz konusu silah sistemleri, muharebe sahasında Azerbaycan ordusuna, Ermenistan ordusu karşısında ciddi bir askerî üstünlük sağladı.

⁸² Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Cumhurbaşkanlarına Teşekkür Etti”, *Türk Devletleri Teşkilatı*, 08.10.2020, <https://www.turkkon.org/tr/haberler/azerbaycan-cumhurbaşkanı-ilham-aliyev-kazakistan-ozbekistan-ve-kirgizistan-cumhurbaşkanlarına-tesekkur-etti> 2079 erişim 01.03.2022.

⁸³ “Cumhurbaşkanı İlham Aliyev: Türk Konseyi, Azerbaycan’ın haklı davasını en güçlü şekilde desteklemiş olan uluslararası teşkilattir”, *Türk Devletleri Teşkilatı*, 19.01.2021, https://www.turkkon.org/tr/haberler/cumhurbaşkanı-ilham-aliyev-turk-konseyi-azerbaycanin-hakli-davasini-en-guclu-sekilde-desteklemis-olan-uluslararası-teskilattir_2154, erişim 01.03.2022.

⁸⁴ İsmayil ve Yılmaz, age, s. 8, H. Mehmet Boyraz ve Oğuz Güngörmez, “Karabağ Zaferinin Anatomisi”, *SETA Analiz*, 2020, <https://www.setav.org/karabag-zaferinin-anatomisi/>, erişim 01.03.2022.

Özellikle Türk yapımı Bayraktar TB2'nin, Ermenistan ordusuna ait tankların, savaş araçlarının, topçu birliklerinin ve hava savunmasının devre dışı bırakılmasına katkıda bulunduğu çeşitli açık kaynaklarda sıklıkla ifade edildi.⁸⁵ Ayrıca Türkiye'nin Azerbaycan'ın İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'ndaki zaferine en önemli katkısı, sağladığı insansız hava araçlarından daha önemli olan, otuz yıl süren ordu inşasıydı.

Azerbaycan ordusunu modernize etme çabası Soğuk Savaş sonrasına başladı. Farklı lehçelerle de olsa bir dili paylaşan iki devlet arasındaki yakın ilişkinin mottosu “iki devlet, tek millet” olmuştur. Aynı zamanda Azerbaycan'ın Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ile ilişkisi Türkiye'nin askerî yardım ve ordu inşa etme sürecinin de temelini oluşturdu. Bu kesintisiz eğitim ve öğretim sürecinin bir sonucu olarak, Azerbaycan ordusu güçlü bir insan kaynağı kapasitesinin yanı sıra etkili komuta becerileri de geliştirdi. Otuz yıl boyunca, Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki katı disiplin ve itaat gelenekleri, Türk Kara Kuvvetleri tarafından yürütülen eğitim ve öğretim süreci, Deniz ve Hava Kuvvetleri tarafından da uygulanarak, Azerbaycan ordusu üzerindeki Sovyetler Birliği etkisini geride bıraktı.⁸⁶

Türkiye kadar somut birer desteğe dönüşmemiş olsa da Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın da söylem bazında Azerbaycan'a destek verdikleri görülmektedir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, “*mevcut çatışmaları değerlendirmek için yaklaşımlar geliştirilirken BM Genel Kurulu ve BM Güvenlik Konseyi kararlarının rehber alınması gerektiğini ve ayrıca Ermenistan'ın, Dağlık Karabağ dâhil işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmesi yönündeki birçok BM Güvenlik Konseyi kararını aradan geçen 30 yıla yakın süredir uygulamamakta ısrar ettiğini*” ifade etmiştir.⁸⁷ Kırgızistan da Dağlık Karabağ konusunda Azerbaycan ile Ermenistan arasında devam

⁸⁵ Shaan Shaikh and Wes Rumbaugh, “The Air and Missile War in Nagorno-Karabakh: Lessons for the Future of Strike and Defense”, *Center for Strategic International Studies*, 2020, <https://www.csis.org/analysis/air-and-missile-war-nagorno-karabakh-lessons-future-strike-and-defense>, erişim 02.03.2022.

⁸⁶ Haldun Yalçınkaya, “Turkey's Overlooked Role in the Second Nagorno-Karabakh War”, *The German Marshall Fund of the United States*, 21.01.2021, <https://www.gmfus.org/news/turkeys-overlooked-role-second-nagorno-karabakh-war>, erişim 08.03.2022.

⁸⁷ “Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev'den Azerbaycan'a Destek”, *TRT AVAZ*, 09.10.2020, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/kazakistan-cumhurbaskani-tokayevden-azerbaycana-destek/5f7f593801a30a2b3479c26e>, erişim 02.03.2022.

eden çatışmaların sona ermesi için arabuluculuk teklifinde bulunarak, toprak bütünlüğü ve bağımsızlık ilkelerine saygı gösterilerek, anlaşmazlığın barışçıl müzakerelerle çözülmesi çağrısı yapmıştır.⁸⁸ Özbekistan da benzer şekilde “*Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki gelişmelerden endişe duyduğunu ve tarafları itidal ve müzakereye çağırdığını belirtmiş, gerginliğin daha da tırmanmasının siviller arasında can kayıplarına yol açabileceği, BDT çerçevesinde ekonomik bağları ve iletişimi zedeleyebileceği ve bölgesel güvenliğe zarar verebileceği*” vurgulanmıştır.⁸⁹

Sonuç olarak Türk Konseyi üyelerinin İkinci Dağlık Karabağ Savaşı’nda özellikle uluslararası hukuku işaret ederek Azerbaycan’ın yanında olduklarını ve arabuluculuk tekliflerini ifade etmeleri önemli olsa da Türkiye dışında somut yardımda bulunanın olmaması da dikkat çekicidir. Bu çekincelerin arkasında bölge siyasetinde ağırlığı olan Rusya etkisinin olduğu da bir gerçektir.

Ancak Dağlık Karabağ meselesinin çok büyük oranda Azerbaycan lehine sonuçlanması ve söz konusu ülkelerin Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde kurumsallaşarak bölgesel bir aktör olma yolunda adım atabilmeleri bu çekincenin giderek azalmasını sağlamıştır. Hiç şüphesiz bu neticenin oluşmasında Dağlık Karabağ’ın işgalden kurtuluşunun yarattığı fırsatlar bulunmaktadır. Bir sonraki bölümde bu fırsatlar detaylı olarak incelenecektir.

3. Dağlık Karabağ Zaferinin Yarattığı Fırsatlar

Bölge siyaseti üzerinde etkili olan Rusya ve ABD’nin Ermenistan’ı destekleyen tutumları ve Minsk Grubu’nun çözümden uzak arabuluculuk faaliyetleri nedeniyle Dağlık Karabağ meselesi uzun yıllardır çözüm bekleyen bir gelişmedir. İkinci Dağlık Karabağ Savaşı’nın başlama zamanı değerlendirildiğinde, meselenin Azerbaycan lehine çözülmesi açısından 1994 yılından bu yana en uygun konjonktürün olduğu gözlemlenmiştir. Başta uluslararası sistemin önemli aktörlerinin Covid-19 salgınına öncelikli

⁸⁸ Mustafa Kemal Öztopal, “Azerbaycan ile İlişkileri Bağlamında Türkistan Devletlerinin Dağlık Karabağ Konusundaki Tutum ve Tepkileri”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2021, 7:1, s. 223-224.

⁸⁹ “Uzbekistan Expresses Concern over Developments on Azerbaijan-Armenia Border”, *Russian News Agency*, 15.07.2020, <https://tass.com/world/1178943> erişim 02.03.2022.

tehdit olarak algılaması ve bu durumun diplomasiyi kısıtlaması en önemli faktörlerdendir.

Ibrahimov ve Oztarsu göre, Covid-19 salgını nedeniyle uluslararası tepki ve müdahale bir şekilde “nötrleştirilmiştir.”⁹⁰ Bu durumun yanında Minsk Grubu’nun eş başkanlarından olan ABD’de devam eden başkanlık seçimi kampanyası, çatışmalara yönelik dikkati dağıtmıştır.⁹¹ Ermenistan politik iradesinin ve ABD’deki Ermeni lobilerinin baskılarına rağmen Donald Trump yönetimi, ilgili taraflar arasında ateşkesin sağlanmasına sadece bir kez aracılık etmiştir. Ancak ateşkes, Ermenistan’ın kısa bir süre sonra yeniden saldırı düzenlemesiyle başarısız olmuştur. Bu netice doğrultusunda Donald Trump ve Joe Biden arasındaki başkanlık mücadelesi sebebiyle ABD’nin kendi iç meselesine ağırlık vermesinden dolayı, ABD çatışmalara müdahil olmamış ve böylece Ermenistan aradığı desteği bulamamıştır.⁹²

Bir diğer önemli faktör ise bir diğer eş başkanlardan olan Rusya’nın tutumudur. Birinci Dağlık Karabağ Savaşı (1992-1994) sırasında Azerbaycan ile Rusya-Ermenistan ittifakı arasındaki güç dengesizliği nedeniyle, tehditleri dengeleme hamlesi olarak Azerbaycan, politikalarını Türkiye, İsrail ve ABD ile daha yakından uyumlu hale getirerek güvenliğini artırmaya çalıştı. Rusya, Batı ile güvenlik iş birliğini engellemek için Azerbaycan’a baskı yapmış ve askerî üslerinin ve sınır muhafızlarının Azerbaycan’da bulunmasında ısrar etmiştir.⁹³ Ayrıca Ermenistan’ın 2014 yılında Rusya ile Avrasya Ekonomik Birliği’ne katılımı, Rusya ve Ermenistan arasındaki genişleyen iş birliğini göstermektedir. Babayev’e göre güç politikası ve askerî strateji açısından Ermenistan, Rusya’ya pragmatik ilişkiler sürdürdüğü Azerbaycan’a göre daha sadık bir ortaktır.⁹⁴ Ancak Rusya’nın geçmişte Ermenistan’a olan desteğinden dolayı İkinci Karabağ Savaşı’nda konumu tahminlerin aksine Ermenistan’ın yanında olmamıştır. Bu durumun temel nedeni bazı kaynaklara göre Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan’a karşı kişisel bir antipatisi olmasıyla

⁹⁰ Ibrahimov and Oztarsu, age, s. 8.

⁹¹ de Waal, age., s. 4.

⁹² Boyraz ve Güngörmez, age.

⁹³ İsmayil and Yılmaz, age, s. 4

⁹⁴ Babayev, age, s. 24.

ilgilidir.⁹⁵ Gerçekten de Paşinyan'ın seçilmesinden bu yana Ermenistan ile Rusya arasında göreceli bir mesafe olmuştur. Rusya için Paşinyan, Ermenistan'ın Rusya'ya bağımlılığını azaltmak isteyen bir politikacı olarak görülmektedir. Örneğin Paşinyan, 2014 yılında Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılım anlaşmasının onaylanmasına karşı oy veren yedi Ermeni parlamenterden biridir. Hatta 2017'de Paşinyan'ın partisi Ermenistan'ın Avrasya Birliği'nden çekilmesini dahi önermiştir.⁹⁶ Ayrıca söz konusu durumun oluşmasında ABD'nin Ermenistan'ı Rusya'nın etki alanından çıkarmak için yürüttüğü politikalarının da rolü bulunmaktadır.

Öte yandan, ABD ve Rusya nezdinde gerekli desteği alamayan Ermenistan, uluslararası örgütler üzerinden de destek arayışında bulunmuştur. Ancak hem NATO hem de AB “alan dışı” konseptini öne sürerek herhangi bir desteğe ya da askerî müdahaleye sıcak bakmayarak, taraflara sadece müzakere çağrısı yaptılar. Üye ülkelerden sadece Fransa, Ermeni lobisinin çalışmalarından ve bölgedeki çıkarlarından dolayı Ermenistan'a siyasi ve askerî lojistik destek vermiştir.⁹⁷ NATO ve AB'nin sürece müdahil olmamalarının temel nedenleri Rusya ile karşı karşıya gelmek istememeleri ve hem Rusya'ya hem de Azerbaycan'a olan enerji bağımlılıkları olarak da görülebilir.

Son olarak BM'ye bakıldığında ise Ermenistan, Türkiye'yi taraf olarak göstermeye çalışarak BM Güvenlik Konseyi nezdinde arayışlarda bulunsa da, BM'den de herhangi bir destek alamamıştır. BM Genel Sekreteri sözcüsü Stefan Dujarric 28 Eylül'de yaptığı bir açıklamada, “*BM'nin Türkiye'nin Dağlık Karabağ'daki askerî çatışmaya müdahalesine ilişkin basında çıkan haberleri doğrulayacak veya tekrar edecek herhangi bir araca sahip olmadıklarını*” ifade etmiştir. Ayrıca 1994 yılında ateşkes yapılmasından önce BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu ve Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan geri çekilmesini öngören dört karara (822, 853, 874, 884 no'lu kararlar⁹⁸) Ermenistan tarafından uyulmayarak, işgal devam ettirilmiştir.⁹⁹

⁹⁵ de Waal, age, s. 5.

⁹⁶ Ismayil and Yilmaz, age, s. 5

⁹⁷ Boyraz ve Güngörmez, age.

⁹⁸ “1993 UN Security Council Resolutions on Nagorno-Karabakh”, *U.S. Department of States*, <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/13508.htm>, erişim 11.03.2022.

⁹⁹ Ali Asker, “İşgalin Kırılma Noktası veya Yalancı Ateşkesin Sonu: Eylül 2020

Değınilmesi gereken bir diğler husus ise bir diğler bölgesel aktör olan İıran'ın tutumudur. İıran, İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'nda daha önceki dönemlerde yaşanan gelişmelere kıyasla daha düşük bir angajman içerisine girmiştir.¹⁰⁰ İıran'ın, çatışma boyunca Güney Kafkasya'daki gücünü artırma arayışı yerine, sınır bölgesinde yaşanan çatışmaların İıran'ın kuzeyindeki Azeri bölgelerine sıçramasını tehdit olarak algıladığı görülmüştür. Bu çerçevede de iç güvenliğine yönelik tehdit algısı nedeniyle sürece doğrudan katılmamayı tercih etmiştir.¹⁰¹

Sonuç olarak bölgesel ve uluslararası aktörlerin bu pasif tutumları savaşın 44 gün gibi kısa bir sürede Azerbaycan'ın lehine sonuçlanmasına etki etmiştir. Ayrıca söz konusu aktörlerin bu pasif tutumları ve Azerbaycan'ın gösterdiği askerî başarıyla sorunun büyük oranda çözülmesi, savaş sonrası bölgede oluşacak yeni düzende Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın bir araya gelmesini kolaylaştırmış, Türk Devletleri Teşkilatı'nın önünü açmıştır. Özellikle de Rusya çekincelerinden dolayı bağımsız politikalar üretebilme konusunda problem yaşayan Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan, Azerbaycan'ın önemli bir başarı elde etmesinin yarattığı psikolojik üstünlükle bir araya gelme ve kendi aralarındaki problemleri çözebilme noktasında cesaret kazandılar.

Dağlık Karabağ zaferi ile Kafkasya'da dayatılan “statüko” bir daha geri gelmeyecek şekilde dönüşüm geçirmektedir.¹⁰² Türk devletleri, artık sadece geleneksel ve tarihsel bağlar üzerinden ilişki kurmayacak, ortak çıkarlar doğrultusunda bir araya geleceklerdir. Ortak çıkarların başında ise öncelikle Doğu-Batı ulaşım ve ticaret güzergâhında Türk Devletleri Teşkilatı üye devletlerinin bölgesel ve küresel bir merkez olması gelmektedir. Bu çerçevede İkinci Dağlık Karabağ Savaşı sonrasında Azerbaycan'ın kazanımlarıyla Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile Azerbaycan arasında

Azerbaycan-Ermenistan Savaşını Geniş Tablodan Okumak”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, 2020, <https://www.sde.org.tr/degerlendirme/ısgalin-kirilma-noktasi-veya-yalanci-ateskesin-sonu-eylul-2020-azerbaycan-ermenistan-savasini-genis-tablodan-okumak-analizi-18517>, erişim 03.03.2022.

¹⁰⁰ Ferhat Pirinççi, “Karabağ Zaferi Sonrası Kafkasya'da Yeni Dönem”, *Kriter*, 2021, Sayı 53, <https://kriterdergi.com/dis-politika/karabag-zaferi-sonrasi-kafkasyada-yeni-donem>, erişim 03.03.2022.

¹⁰¹ Boyraz ve Güngörmez, age.

¹⁰² Pirinççi, age.

bağlantıyı kuracak olan Zengezur Koridoru'nun hayata geçirilmesi öncelikli hedefdir. Böylelikle Orta Asya-Kafkasya-Türkiye hattı, Çin'den Avrupa'ya ulaşan güzergâhların en önemlisi haline gelecektir.¹⁰³

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev de savaştan sonra yeni fırsatların oluştuğunu ifade etmiştir. Aliyev'e göre bunların arasında en önemlisi ulaşım fırsatlarıdır. Aliyev, Zengezur Koridoru üzerinde aktif bir şekilde planlamalar yaptıklarını belirterek, “Zengezur’un geçmişte Azerbaycan’dan koparılmasının Türk dünyasını coğrafi olarak parçaladığını, Zengezur’un şimdi Türk dünyasının birleştiricisi rolünü oynayacağını” söylemiştir.¹⁰⁴

Söz konusu koridorun dünya pazarlarına enerji arzı noktasında yeni fırsatlar yaratması da muhtemeldir. Türk devletlerinin jeopolitiğinde bulunan petrol ve doğal gaz kaynakları, özellikle Avrupa devletleri için oldukça önemlidir. Bu noktada Hazar Denizi'nin doğalgaz ve petrollerinin Avrupa pazarına ulaşmasına imkân sağlayabilecek birçok projenin geçiş güzergâhında olan Dağlık Karabağ üzerinden kurulacak yeni enerji hatları ile Rusya ve İran'a alternatif doğal gaz alımının da oluşacağı tahmin edilmektedir.

Bu noktada Rusya'nın önce 2014 yılında Kırım'ı ilhakıyla, akabinde de 2022 yılının Şubat ayında Ukrayna'yı işgal girişimiyle, ABD ve AB ülkeleri tarafından uygulanan petrol ve doğalgaz yaptırımları sonucu ortaya çıkan ihtiyacın giderilebilmesi için alternatif arz kaynakları gündeme gelmiştir. Bu ihtiyacı fırsata çevirmesi gereken Türk Devletleri Teşkilatı daha fazla inisiyatif alarak yeni enerji hatları oluşumunda aktif bir rol oynamalıdır.

¹⁰³ Emrah Kaya, “Türk Dünyası'nın Yenilenen Yüzü: Türk Devletleri Teşkilatı”, *ANKASAM*, 2021, <https://www.ankasam.org/turk-dunyasinin-yenilenen-yuzu-turk-devletleri-teskilati/>, erişim 03.03.2022, Cavid Veliyev, “Şuşa Beyannamesi ve Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Yeni Ufuklar”, *Anadolu Ajansı*, 16.06.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/susa-beyannamesi-ve-turkiye-azerbaycan-iliskilerinde-yeni-ufuklar/2275640>, erişim 03.03.2022.

¹⁰⁴ “Aliyev: Zengezur, Tüm Türk Dünyasını Birleştirecek”, *TRT Haber*, 31.03.2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/aliyev-zengezur-tum-turk-dunyasini-birlestirecek-569191.html>, erişim 03.03.2022, Ruslan Rehimov, “Zengezur Koridoru Türkiye İle Azerbaycan Arasında Yeni Bağlantı Sağlayacak”, *Anadolu Ajansı*, 31.05.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/zengezur-koridoru-turkiye-ile-azerbaycan-arasinda-yeni-baglanti-saglayacak/2259193>, erişim 03.03.2022.

Sonuç

Ural-Altay dil ailesinden gelen ülkelerden Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ın normatif bağlar üzerinden bir araya gelmesiyle başta kültürel birlikteliği sağlamak ve akabinde ekonomik ve politik problemleri çözmek amacıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Zirveleri sürecinin sonunda ortaya çıkan Türk Devletleri Teşkilatı, Orta Asya ve Kafkasya jeopolitiğinde önemli bir bölgesel aktör olma yolunda ilerlemektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın jeopolitik önemine etki eden ana faktör 2020 yılındaki Dağlık Karabağ Zaferidir. Söz konusu savaşın Azerbaycan lehine sonuçlanması, Türk Devletleri Teşkilatı ile birlikte Türk entegrasyonuna doğru büyük bir adıma da kapı aralamıştır. Dağlık Karabağ Zaferi'nin Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın bir araya gelmesini ve Türk dünyasının güçlenmesini pekiştirmiştir. Bu noktada Dağlık Karabağ Zaferi'nin ve hemen ardından Türk Konseyi'nin kurumsallaşarak Türk Devleti Teşkilatı'na dönüşmesinin Türk dünyası tarihinde yeni bir dönemin başlangıçları olarak görülebilir. Türk Devletleri Teşkilatı ile yakın gelecekte iş birliğine dayalı siyasi, askerî, ekonomik ve sosyo-kültürel bir yapı oluşturulabilme ihtimali doğmuştur.

Söz konusu devletler, dış ticaret hacimleri, yatırım stokları ve üretim kapasiteleriyle bölgede ciddi bir ekonomik gücü temsil etmektedirler. Bu güçten tam olarak faydalanabilmek ve siyasi çıktılar elde edebilmek için ilgili devletlerin dış politika ve ekonomi politikaları hususunda koordinasyon içerisinde olmaları gerekmektedir. Koordinasyonun bir ileri seviyesi AB'de olduğu gibi siyasi ve ekonomik entegrasyon olmakla birlikte, Türk Devletleri Teşkilatı'ndan beklenti de bu yöndedir. Bu noktada enerji arzı beklentisine ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan petrol ve doğalgaz kaynağı bakımından zengin rezervlere sahip olması ve Türkiye'nin de jeopolitik konumu gereği söz konusu kaynakları Avrupa'ya aktarabilme potansiyeli, Türk Devletleri Teşkilatı'nın jeopolitik önemini daha da pekiştirmektedir.

Ancak söz konusu jeopolitik öneme rağmen, teşkilata üye devletler arasında bölgesel iş birliğinin zayıf olması ve Hazar hidrokarbon kaynakları için az sayıda ihracat seçeneği, bu gücün tam olarak kullanılmasını engellemektedir. Bu bakımdan teşkilata üye devletler arasında enerji

politikaları konusunda iş birliği ve stratejik ortaklık öncelikli olarak önem arz etmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde sağlanabilecek bu ortaklık sayesinde teşkilatın bölgesel bir güç olma yönünde önemli adımlar atılmış olacak hem de ilgili Türk devletleri, Türkiye üzerinden Avrupa'ya enerji arzını sağlayarak Rusya bağımlılığını azaltacak ve böylelikle de enerji jeopolitiği bakımından daha da önemli aktörler olacaklardır.

Sonuç olarak Teşkilatın, özellikle bölgesel ve uluslararası sorunlar olmak üzere; siyasi, güvenlik, ekonomi ve enerji konularında, ortak tutum ve söylem gerçekleştirmesi beklentisi hâkimdir. İlgili devletlerin İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'ndaki destekleyici/ortak tutumları ile ortak dil ve tarih bilinci gibi avantajları da kullanılabilir ise özellikle Rusya ve Çin bloğu karşısında Teşkilatın yeni bir bölgesel güç bloğu oluşturma durumu söz konusu olacaktır.

Summary

The end of the Cold War and the collapse of the Soviet Union in the 1990s has enabled the emergence of new opportunities for cooperation among new actors in the international system like Türkiye and the newly independent states Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Turkmenistan. Therefore, these states have turned to the search for various cooperation at the bilateral and regional levels. As of 1992, along with Türkiye, there are languages of Azerbaijan in the South Caucasus, Kazakhstan, Uzbekistan and Kyrgyzstan in Central Asia that comes from the same Ural-Altai language family and these languages are all related to each other. Together with this language union, the process of Cooperation Summits of Turkic-Speaking Countries started to ensure cultural unity and solve economic and political problems by coming together. These mentioned summits were convened to bring together the Turkic States having a common history and cultural values and, in particular, to solve economic and political problems. This process turned into the Turkic Council in 2009, laying the foundation for organizational integration.

However, full organizational integration was not achieved until the Organization of Turkic States was established in 2021. The reason for this was considered to be Russia's desire to keep the states of the region in its sphere of influence, but the main reason is the inability of these states to

support each other in problems with other states. The most important example of these problems is the Nagorno-Karabakh conflict, expected to be solved since 1988. Undoubtedly, the most important development affecting the process leading to this organizational integration is again Nagorno-Karabakh. The Nagorno-Karabakh Victory in 2020 is a development that strengthens Azerbaijan's geostrategic position in the region. In addition, both the support of the relevant states, especially Türkiye, in solving the problem and the new position of Nagorno-Karabakh have led to a major step towards Turkic integration.

Considering the time of the start of the Second Karabakh War, it was observed that the most favourable conjuncture has been formed since 1994 in terms of resolving the issue in favour of Azerbaijan. Among the most important factors is that the key actors of the international system perceive the Covid-19 pandemic as a priority threat and that this situation restricts diplomacy. Another factor is that the ongoing presidential election campaign in the United States has distracted its attention from conflicts. Besides these reasons, Armenia's inability to get the support it expected from Russia and Iran's entry into a lower engagement compared to the developments in previous periods had also an impact on the outcome of the war in Azerbaijan's favour in just 44 days. In addition, the passive attitudes of these mentioned actors and the large-scale solution to the problem with the military success of Azerbaijan have facilitated the decoupling of Türkiye, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan in the new order to be formed in the post-war region and this new order pave the way for the Organization of Turkic States. While Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan have problems formulating independent policies due to their fear of Russia, they gained the courage to come together with the psychological superiority created by Azerbaijan's significant success and solve the problems among themselves.

As a result, the "status quo" imposed in the Caucasus has disappeared so that it will never come back. The Nagorno-Karabakh Victory has consolidated the decisiveness of Türkiye, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan and strengthened the Turkic world. At this point, the Nagorno-Karabakh Victory, subsequent institutionalization of the Turkic Council and its transformation into the Organization of the Turkic States can all be considered as the beginning of a new era in the

history of the Turkic world. There is a possibility that a political, military, economic, and socio-cultural structure based on cooperation with the Organization of Turkic States may be created in the near future.

The Turkic states will no longer establish relations only through traditional and historical ties but will come together through their common interests. First, these common interests of the member states of the Organization of Turkic States should be to form a regional and global centre on the East-West transport and trade route. In this context, the implementation of the Zengezur Corridor establishing a connection between the Autonomous Republic of Nakhchivan and Azerbaijan with the achievements of Azerbaijan after the Second Nagorno-Karabakh War is a priority goal. Thereby, the Central Asia-Caucasus-Türkiye line will become the most important of the routes reaching from China to Europe.

Çatışma ve Çıkar Beyanı:

Araştırmanın yazarı olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanım bulunmamaktadır. Bu çalışmanın hazırlanmasında hiçbir dış finansmandan yararlanılmamıştır.

Kaynakça

Basılı Eserler

- ASKER Ali ve ÖZPINAR Zeynep Gizem (2021). “Azerbaycan’ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 10-1, 83-106.
- ASKER Ali, “İşgalin Kırılma Noktası veya Yalancı Ateşkesin Sonu: Eylül 2020 Azerbaycan-Ermenistan Savaşını Geniş Tablodan Okumak”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, 2020, <https://www.sde.org.tr/degerlendirme/ısgalin-kirilma-noktasi-veya-yalanci-ateskesin-sonu-eylul-2020-azerbaycan-ermenistan-savasini-genis-tablodan-okumak-analizi-18517>, erişim 03.03.2022.
- ARSLAN Mukaddes (2021). “TÜRKPA ve Türk Dünyasına Yönelik Adımları (2008-2019)”, Erdem Ünlen ve Aytuğ Tokur (ed.), *9. Uluslararası Atatürk Kongresi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1425-1452.
- ASLAN Murat (2021). “Türk Konseyi Fırsatlar ve Algılar”, *SETA Perspektif*, 321, 1-5.
- ASLANLI Araz (2013). *Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Karabağ Sorunu*, EkoAvrasya Yayınları, Ankara.

- AYDIN Mustafa (2001). "Geopolitics of Central Asia and the Caucasus; Continuity and Change Since the End of the Cold War", *The Turkish Yearbook of International Relations*, 32, 168-216.
- BAEV Pavel (2003). "Russia's Policies in the North and South Caucasus", *European Union Institute for Security Studies*, 41-52.
- BABAYEV Azer (2020). "Nagorno-Karabakh: The Genesis and Dynamics of the Conflict", Azer Babayev, Bruno Schoch ve Hans-Joachim Spanger (ed.), *The Nagorno-Karabakh Deadlock*, Springer VS, 17-38.
- BATSAIKHAN Uuriintuya ve DABROWSKI Marek (2017). "Central Asia Twenty-five Years After the Breakup of the USSR", *Russian Journal of Economics*, 3, 296-320.
- BİLGİN Mustafa Sıtkı (2020). "Karabağ Zaferine Giden Süreç ve Jeopolitik Sonuçları", *ULİSA*, 8, 14-19.
- BRZEZİNSKI Zbigniew (2005). *Büyük Satranç Tahtası*, (çev. Yelda Türedi), İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- BOYRAZ H. Mehmet ve GÜNGÖRMEZ Oğuz, "Karabağ Zaferinin Anatomisi", *SETA Analiz*, 2020, <https://www.setav.org/karabag-zaferinin-anatomisi/>, erişim 01.03.2022.
- BÜYÜKAKINCI Erhan (2004). "Sovyet Sonrası Orta Asya'da Türkiye'nin Dış Politika Açılımları: Özbekistan ve Türkmenistan ile İlişkiler", Faruk Sönmezoglu, (ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, DER Yayınları, İstanbul, 781-804.
- CORNELL, Svante E. ve STARR, S. Frederick (2018). *Modernization and Regional Cooperation in Central Asia: A New Spring?*, American Foreign Policy Council, Washington.
- DUGİN Aleksandr (2014). *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım* (Çeviri: Vügar İmanov), Küre Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.
- EFEĞİL Ertan (2010). "Orta Asya Devletlerinin Dış Politikasını Belirleyen Temel Faktörler: Rejim Güvenliğine Karşı Yayılımcı Jeopolitik Rekabet", Tayyar Arı (ed.), *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, Bursa, 41-64.
- HASANOĞLU Murteza ve MEMMEDOV Asim vd. (2020). "İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan-Türkiye İlişkileri", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3, 522-529.
- HO Ben, "The Second Nagorno-Karabakh War: Takeaways for Singapore's Ground-Based Air Defense", *Journal of Indo-Pacific Affairs*, 2021, <https://www.airuniversity.af.edu/JIPA/Display/Article/2743721/the-second-nagorno-karabakh-war-takeaways-for-singapores-ground-based-air-defen/>, erişim 23.02.2022.
- İBRAHİMOV Rovshan ve OZTARSU Mehmet Fatih (2022). "Causes of the Second Karabakh War: Analysis of the Positions and the Strength and Weakness of Armenia and Azerbaijan", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 24:4, 595-613.
- İSMAYIL Elnur ve YILMAZ Suhnaz (2020). "Strategic Alignments and Balancing of Threats: Military and Political Alliances in the South Caucasus (1991-2021)", *Central Asian Survey*. İSTİKBAL Deniz, "Türk Dünyasının Ekonomik Potansiyeli", *SETA ANALİZ*, <https://www.setav.org/turk-dunyasinin-ekonomik-potansiyeli/>, erişim 25.02.2022.
- İŞYAR Ömer G. (2004). *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, Alfa Yayınları, İstanbul.

- KAMBECK Michael ve GHAZARYAN Sargis (2013). “Timeline 1918–2011”, Michael Kambeck and Sargis Ghazaryan (ed.), *Europe’s Next Avoidable War Nagorno-Karabakh*, Palgrave Macmillan, New York, 24-32.
- KARATAY Osman (2020). *Ural-Altay Kuramı*. Selenge Yayınları, İstanbul.
- KARIMI Mahdi (2015). “Rivalry of Global Powers in Central Asia after the Cold War”, *Geopolitics Quarterly*, 10:4, 122-148.
- KAYA Emrah, “Türk Dünyası’nın Yenilenen Yüzü: Türk Devletleri Teşkilatı”, *ANKASAM*, 2021, <https://www.ankasam.org/turk-dunyasinin-yenilenen-yuzu-turk-devletleri-teskilati/>, erişim 03.03.2022.
- KAYGUSUZ Yeşim (2020). “Kuruluşunun 10.Yılında Türk Konseyi’nin Türkiye ile Diğer Üye Ülkeler Arasındaki Ticarete Etkileri”, *Tesam Akademi Dergisi*, 8:1, 199-236.
- KLEVER Emma, “The Nagorno-Karabakh Conflict Between Armenia and Azerbaijan: An Overview of the Current Situation”, *European Movement*, 2013, s. 5, <https://europeanmovement.eu/wp-content/uploads/2015/05/2013-09-Current-situation-Nagorno-Karabakh.pdf> erişim 28.02.2022.
- KRAPOHL Sebastian ve DIENES Alexandra Vasilev (2020). “The Region That Isn’t: China, Russia and the Failure of Regional Integration in Central Asia”, *Asia Europe Journal*, 18, 347-366.
- MANIOĞLU Oğuzhan, “Türk Devletleri Teşkilatı”, *Uluslararası Politika Akademisi*, 2021, <http://politikaakademisi.org/2021/11/18/turk-devletleri-teskilati/>, erişim 22.02.2022.
- MENON Rajan, “Central Asia’s Foreign Policy and Security Challenges: Implications for the United States”, *The National Bureau of Asian Research*, 1995, s. 7, <https://www.files.ethz.ch/isn/144608/vol6no4.pdf> Erişim 24.02.2022.
- NAUMKIN Vitaly V. (2002). “Russian Policy in the South Caucasus”, *Connections*, 1:3, 31-38.
- ÖZTOPAL Mustafa Kemal (2021). “Azerbaycan ile İlişkileri Bağlamında Türkistan Devletlerinin Dağlık Karabağ Konusundaki Tutum ve Tepkileri”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7:1, 216-232.
- PİRİNÇÇİ Ferhat, “Karabağ Zaferi Sonrası Kafkasya’da Yeni Dönem”, *Kriter*, 2021, <https://kriterdergi.com/dis-politika/karabag-zaferi-sonrasi-kafkasyada-yeni-donem>, erişim 03.03.2022.
- RAPTİS Kalli, “Nagorno Karabakh and the Eurasian Transport Corridor”, *Hellenic Foundation for European and Foreign Policy*, 1998, s. 1. <https://ethz.ch/content/specialinterest/gess/cis/center-for-securities-studies/en/services/digital-library/publications/publication.html/23252> erişim 27.02.2022.
- TANRISEVER Oktay F., “Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleri ile İlişkilerinde Enerji Boyutu”, *Kriter*, 2021, <https://kriterdergi.com/dosya-turk-dunyasi/turkiyenin-turk-cumhuriyetleri-ile-iliskilerinde-enerji-boyutu>, erişim 23.02.2022.
- TEMİR, Ahmet, “Ural-Altay ve Altay Dilleri”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, <https://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/temir.pdf>, erişim 24.06.2022.
- TOPSAKAL İlyas ve ZENGİN, A. Kürşad, “Türk Devletleri Teşkilatı: Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Çıktılar”, *Kriter*, 2021, <https://kriterdergi.com/dis-politika/turk-devletleri-teskilati-siyasi-ekonomik-ve-kulturel-ciktilar>, erişim 23.02.2022.
- TUĞUN Teoman E., “Kazakistan Cumhuriyeti: Türk Devletleri Teşkilatı’nın Öncü Ülkesi”, *OSF Preprints*, 2022, <https://osf.io/fwg4z>, erişim 21.02.2022.

- SARIKAYA Yalçın, “Türk Dünyasında Örgütlenme ve Bütünleşme Süreci”, *Kriter*, 2021, 62, <https://kriterdergi.com/dosya-turk-dunyasi/turk-dunyasin-da-orgutlenme-ve-butunlesme-sureci>, erişim 21.02.2022.
- SARIKAYA, Yalçın “Türki Cumhuriyetler’den Türk Devletleri Teşkilatı’na 30 Yılın Muhasebesi”, *TASAV*, 2021, <https://www.tasav.org/index.php/turki-cumhuriyetler-den-turk-devletleri-teskilati-na-30-yilin-muhasebesi.html>, erişim 21.02.2022.
- SCHOCH Bruno ve SPANGER Hans-Joachim (2020). “Introduction”, Azer Babayev, Bruno Schoch ve Hans-Joachim Spanger (ed.), *The Nagorno-Karabakh Deadlock*, Springer VS, 1-14.
- SHAIKH Shaan ve RUMBAUGH, Wes, “The Air and Missile War in Nagorno-Karabakh: Lessons for the Future of Strike and Defense”, *Center for Strategic International Studies*, 2020, <https://www.csis.org/analysis/air-and-missile-war-nagorno-karabakh-lessons-future-strike-and-defense> erişim 02.03.2022.
- SMITH Dianne L., “Central Asia: A New Great Game?”, *US Army War College Press*, 1996, https://www.files.ethz.ch/isn/109548/Central_Asia_New_Great.pdf erişim 24.02.2022.
- ŞAHİN Çiğdem (2015). “Uluslararası Örgüt İşlevleri Açısından Türk Konseyi (Türk Keneşi)”, Vecdi Can, Köksal Şahin ve M. Kürşad Uçar, (ed.), *13. Türk Dünyası Kongresi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1165-1174.
- YALÇINKAYA Haldun, “Turkey’s Overlooked Role in the Second Nagorno-Karabakh War”, *The German Marshall Fund of the United States*, 21.01.2021, <https://www.gmfus.org/news/turkeys-overlooked-role-second-nagorno-karabakh-war>, erişim 08.03.2022.
- WAAL, Thomas de, “The Nagorny Karabakh Conflict in its Fourth Decade”, *CEPS Working Document*, 2021, Vol 2, s. 1.

İnternet Kaynakları

- “Aliyev: Zengezur, Tüm Türk Dünyasını Birleştirecek”, *TRT Haber*, 31.03.2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/aliyev-zengezur-tum-turk-dunyasin-i-birlestirecek-569191.html>, erişim 03.03.2022.
- Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Cumhurbaşkanlarına Teşekkür Etti”, *Türk Devletleri Teşkilatı*, 08.10.2020, <https://www.turkkon.org/tr/haberler/azerbaycan-cumhurbaskani-ilham-aliyev-kazakistan-ozbekistan-ve-kirgizistan-cumhurbaskanlarina-tesekkur-etti-2079>, erişim 01.03.2022.
- “Azerbaycan’ın Karabağ Zaferi: İşte Anlaşmanın Maddeleri”, *TRT Haber*, 11.11.2020, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycanin-karabag-zaferi-iste-anlasmanin-maddeleri-529782.html>, erişim 24.02.2022.
- “Cumhurbaşkanı İlham Aliyev: Türk Konseyi, Azerbaycan’ın haklı davasını en güçlü şekilde desteklemiş olan uluslararası teşkilattir”, *Türk Devletleri Teşkilatı*, 19.01.2021, <https://www.turkkon.org/tr/haberler/cumhurbaskani-ilham-aliyev-turk-konseyi-azerbaycanin-hakli-davasini-en-guclu-sekilde-desteklemis-olan-uluslararası-teskilattir-2154>, erişim 01.03.2022.
- “Global Conflict Tracker”, *Council on Foreign Relations*, 2022, <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/nagorno-karabakh-conflict>, erişim 27.02.2022.
- “Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev’den Azerbaycan’a Destek”, *TRT AVAZ*, 09.10.2020, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrayadan/kazakistan-cumhurbaskani-tokayevden-azerbaycana-destek/5f7f593801a30a2b3479c26e>, erişim 02.03.2022.

- REHİMOV Ruslan, “Zengezur Koridoru Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yeni Bağlantı Sağlayacak”, *Anadolu Ajansı*, 31.05.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/zengezur-koridoru-turkiye-ile-azerbaycan-arasinda-yeni-baglanti-saglayacak/2259193>, erişim 03.03.2022.
- REHİMOV Ruslan, “Naççıvan Anlaşması 10. yılında tarihi dönemeçte”, *Anadolu Ajansı*, 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/nahcivan-anlasmasi-10-yilinda-tarihi-donemecte/1600917>, erişim 25.06.2022.
- “Statement of Secretary General of the Turkic Council on Nagorno-Karabakh Settlement”, *Türk Devletleri Teşkilatı*, 10.11.2020, <https://www.turkkon.org/en/haberler/statement-of-secretary-general-of-the-turkic-council-on-nagorno-karabakh-settlement-2107>, erişim 01.03.2022.
- “The Nagorno-Karabakh Conflict: A Visual Explainer”, *International Crisis Group*, 15.02.2022, <https://www.crisisgroup.org/content/nagorno-karabakh-conflict-visual-explainer>, erişim 27.02.2022.
- TOMAR Cengiz, “Tarihi dönüm noktası: Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi”, *Anadolu Ajansı*, 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/tarihi-donum-noktasi-turk-dunyasi-2040-vizyon-belgesi/2425103>, erişim 25.02.2022.
- “Türk Akademisi”, *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkkon.org/tr/iliskili-kurumlar/turk-akademisi-1>, erişim 25.06.2022.
- “Türk Devletleri Teşkilatı Hakkında”, *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkkon.org/tr/turk-konseyi-hakkinda>, erişim 22.02.2022.
- “Türk Devletleri Teşkilatı Organizasyon Şeması”, *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-semasi>, erişim 22.02.2022.
- “Türk Devletleri Teşkilatı Sekizinci Zirve Bildirisi”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*, 2021, <https://tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-11-12-turkkonseyi-bildiri.pdf>, erişim 23.02.2022.
- “Türk Dünyası 2040 Vizyonu”, *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>, erişim 25.02.2022.
- “Türk Konseyi (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi)”, *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa>, erişim 21.02.2022.
- “Türk Konseyinden Azerbaycan’ın Toprak Bütünlüğüne Destek”, *Kırım Haber Ajansı*, 28.09.2020, <https://qha.com.tr/haberler/guvenlik/turk-konseyinden-ermenistan-a-issale-son-ver-cagrisi/252113/>, erişim 27.02.2022.
- “Türk Konseyi Genel Sekreterinin Beyanatı”, *Türk Devletleri Teşkilatı*, 28.09.2020, <https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-konseyi-genel-sekreterinin-beyanati-2075>, erişim 27.02.2022.
- “Türk Kültür ve Miras Vakfı”, *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkkon.org/tr/iliskili-kurumlar/turk-kultur-ve-miras-vakfi>, erişim 25.06.2022.
- “Uzbekistan Expresses Concern over Developments on Azerbaijan-Armenia Border”, *Russian News Agency*, 15.07.2020, <https://tass.com/world/1178943>, erişim 02.03.2022.
- VELİYEV, Cavid, “Şuşa Beyannamesi ve Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Yeni Ufuklar”, *Anadolu Ajansı*, 16.06.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/susa-beyannamesi-ve-turkiye-azerbaycan-iliskilerinde-yeni-ufuklar/2275640>, erişim 03.03.2022.
- “1993 UN Security Council Resolutions on Nagorno-Karabakh”, *U.S. Department of States*, <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/13508.htm>, erişim 11.03.2022.

Afganistan'da Taliban İktidarı Sonrası Orta Asya Bölgesel Güvenliği

Central Asian Regional Security after the Taliban Takeover in Afghanistan

Rüştü KAYA* - Erdal BAYAR**

Öz

Bu çalışma ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi ve Taliban'ın iktidarı ele geçirmesinin önümüzdeki süreçte Orta Asya bölgesel güvenlik ilişkilerini nasıl etkileyeceği sorusuna cevap aramaktadır. Afganistan kaynaklı güvenlik tehditleri doksanlı yıllar boyunca yeni bağımsız Orta Asya devletlerinin en önemli güvenlik sorunları arasında yer almıştır. 2021 Ağustos ayı itibariyle ABD'nin Afganistan'daki yirmi yıllık askerî varlığını sona erdirmesinin ardından Taliban'ın tekrar yönetime hâkim olması Orta Asya'da Afganistan kaynaklı istikrarsızlık potansiyelini yeniden gündeme getirmiştir. Bu makalede Orta Asya bölgesel güvenlik ilişkilerine etkisi bakımından doksanlı yıllardaki birinci Taliban iktidarı dönemi ile 2021 yılı Ağustos ayı sonrası Taliban'ın yönetime tekrar hâkim olması ile birlikte başlayan ikinci Taliban dönemi karşılaştırmalı yöntemle incelenmektedir. Afganistan'dan kaynaklanan güvenlik sorunlarının Orta Asya devletleri için gerçek bir güvenlik tehdidi olup olmadığı ve gerek bölge devletleri gerek de Rusya ve Çin gibi aktörler tarafından bu sorunların araçsallaştırılma potansiyeli güvenikleştirme yaklaşımı çerçevesinde tartışılmaktadır. Karşılaştırmalı vaka analizi yöntemiyle, birincil ve ikincil kaynakların betimsel analizine dayanarak makalede şu üç temel bulguya ulaşılmıştır: Doksanlı yıllara kıyasla, Tacikistan dışındaki Orta Asya devletlerinin Afganistan'daki ikinci Taliban iktidarını daha az güvenikleştirdikleri ve Taliban'ın iktidarı ele geçirmesini daha özgüvenli bir şekilde karşıladıkları görülmektedir. Doğrudan

* Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye, ORCID: 0000-0001-9247-9300, e-posta: rustu.kaya@hbv.edu.tr.

** Arş. Gör. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erciş İşletme Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Van, Türkiye, ORCID: 0000-0002-1726-7989, e-posta: erdalbayar@yyu.edu.tr.

Geliş Tarihi / Submitted: 05.05.2022
Kabul Tarihi / Accepted: 15.08.2022

Taliban'dan olmasa da, Horasan İslam Devleti gibi Afganistan'daki diğer radikal dini örgütlerden kaynaklanabilecek tehditler özellikle de Afganistan'a sınırı olan bölge ülkeleri için belli ölçüde somut güvenlik riskleri oluşturmaktadır. Afganistan kaynaklı tehdit algısının hem bölge ülkelerindeki yönetimlerin kendi iktidarlarını korumasına, hem de Rusya ve Çin gibi devletlerin başta bölgesel güvenlik ilişkilerinde olmak üzere bölge ülkeleri üzerindeki etkisinin artmasına yardım edecek şekilde güvenleştirilerek araçsallaştırılma potansiyeli bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Afganistan, Bölgesel Güvenlik, Güvenleştirme, Orta Asya, Taliban.

Abstract

This study seeks to answer the puzzle of how the US withdrawal from Afghanistan and the Taliban takeover will affect Central Asian regional security relations in the forthcoming period. Security threats originating from Afghanistan were among the most important security problems of the newly independent Central Asian states during the 1990s. After the end of the twenty-year military presence of the US in Afghanistan as of September 2021, the Taliban's takeover of power brought forth the potential of Afghanistan-based instability in Central Asia again. In this article, the first Taliban rule during the 1990s and the second one that has begun since the Taliban takeover as of August 2021 are examined in terms of their impacts on Central Asian security relations through the comparative method. It is discussed within the framework of the securitization approach whether the security problems arising from Afghanistan are real security threats for the Central Asian states and the potential of these problems to be instrumentalized by both regional states and actors such as Russia and China. Through the comparative case analysis method and based on the analysis of primary and secondary sources, the article comes up with the following three main findings: Compared to the 1990s, Central Asian states, except Tajikistan, have less securitized the second Taliban rule in Afghanistan and they reacted to the Taliban takeover more confidently. Although not coming directly from the Taliban, threats originating from other radical religious organizations in Afghanistan such as the Islamic State-Khorasan pose to a certain degree real security risks for the regional states, especially for those bordering Afghanistan. The threat perception originating from Afghanistan has the potential to be securitized and instrumentalized in such a way as to help the governments in the countries of the region maintain their own power and states such as Russia and China increase their influence on the regional countries, especially in regional security relations.

Keywords: Afghanistan, Regional Security, Securitization, Central Asia, Taliban.

Giriş

2001 yılında uluslararası terörizmle mücadele kapsamında ABD'nin diğer bazı NATO ülkelerinin de desteğiyle Afganistan'a askerî müdahalesi Sovyet sonrası Orta Asya bölgesel güç dengelerini ve siyasi ilişkilerini etkileyen en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Bu girişim bölgeden uzak bir küresel güç konumundaki ABD'yi bölge politikalarına doğrudan etki edebilecek bir Avrasya gücü hâline getirmişti. Afganistan'da konuşlanmış bir ABD hem Orta Asya ülkeleri üzerindeki siyasi, askerî ve ekonomik etkisini arttırmış hem de Rusya ve Çin gibi diğer bölgesel güçlerin yanında Orta Asya güç dengesine doğrudan etki eden bir aktör haline gelmişti. Afganistan'daki El-Kaide bağlantılı Taliban iktidarını sona erdiren ABD artık Orta Asya devletleri için Afganistan kaynaklı güvenlik sorunlarını ortadan kaldırma potansiyeli olan bir güvenlik ve istikrar sağlayıcı güç konumundaydı. Gerçekten de doksanlı yıllar boyunca Afganistan'daki güç boşluğundan ve buradaki Taliban iktidarından kaynaklı güvenlik tehditleri yeni bağımsız Orta Asya devletlerinin en önemli güvenlik kaygıları arasındaydı. Tacikistan'da bağımsızlığın ilk yıllarına damga vurmuş olan iç savaşta muhalefet bu ülkedeki güç boşluğundan yararlanarak Afganistan'ın kuzeyinde konuşlanmıştı. Özbekistan İslami Hareketi (ÖİH) gibi daha çok Orta Asya kökenli kişilerden oluşan ve başta Özbekistan ve Tacikistan gibi bölge ülkelerinde mevcut iktidarı değiştirerek İslami rejimler kurmayı hedefleyen örgütler de Afganistan'da kendilerine alan bulmuşlar ve iktidarda olduğu yıllarda Taliban rejimi tarafından desteklenmişlerdi. Dolayısıyla ABD'nin Afganistan'daki askerî varlığı ile Taliban iktidarının devrilerek Afganistan'da modern bir ulus devlet inşa edilmesi ve buradaki güç boşluğunun giderilmesi yönündeki çabaları bölge devletlerinde iktidarda bulunan yönetimlerin çıkarları ile örtüşmekteydi.

2021 yılı Ağustos sonu itibariyle ABD'nin Afganistan'daki yirmi yıllık askerî varlığını sonlandırma kararı ve eş zamanlı olarak Taliban militanlarının ABD destekli merkezî hükümet güçlerini yenerek kısa sürede ülkenin tamamına yakınına kontrol altına almasıyla ülkede yeniden Taliban iktidarı başlamış oldu. Bu gelişmeyle birlikte Orta Asya devletlerine yönelik Afganistan kaynaklı güvenlik tehditleri ve istikrarsızlık potansiyeli de tekrar gündeme gelmeye başladı. Taliban'ın iktidara gelmesi Orta Asya devletlerindeki İslami muhalefeti tekrar canlandırabilir bu da bölge devletlerinde bir rejim güvenliği sorunu doğurabilirdi. Ayrıca oluşabilecek

güç boşluğu ya da Taliban'ın olası desteği sayesinde OİH ve IŞİD gibi radikal dini örgütler bu ülkede kendilerine daha rahat yaşam alanı bularak bölge ülkeleri için tehdit oluşturabilirdi. Afganistan'daki çatışmalar ve siyasi istikrarsızlık bölge ülkelerine yönelik kontrol edilmesi güç bir kitlesel göçü tetikleme potansiyeline de sahipti. Her ne kadar Orta Asya devletleri doksanlı yıllara kıyasla ülkelerine yönelik güvenlik tehditlerine cevap verebilme kapasitesi bakımından daha iyi durumda olsalar da Afganistan kaynaklı söz konusu güvenlik soruları bu ülkelerin her birinin ulusal güvenliğine dair kaygılarını ve önceliklerini değiştirme potansiyeline sahipti. Diğer taraftan, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi aynı zamanda Orta Asya güvenlik ilişkilerinden de büyük oranda soyutlanması anlamına geliyordu. Bu Rusya ve Çin gibi diğer iki büyük gücün bölgedeki etkinliğinin daha da artmasına yol açabilirdi. Nitekim her iki ülke de ABD'nin çekilmesini müteakiben Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) ve Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) kapsamında düzenledikleri zirveler ve askerî tatbikatlarla yeni durumu olabildiğince kendi avantajlarına kullanma arayışına giriştiler. Zaten Rusya ve Çin'in bölgeye yönelik güvenlik politikalarının temelini oluşturan bu güvenlik örgütleri büyük oranda Afganistan kaynaklı aşırıcılık, terörizm, ayrılıkçılık ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi olguların güvenikleştirilmesine dayanmaktaydı. Komşu Afganistan'ın yeniden Taliban yönetimine girmesi ile birlikte Orta Asya'da bu güvenikleştirme için daha müsait bir zemin oluşmaya başladı.

Afganistan kaynaklı güvenlik tehditleri Orta Asya devletleri için somut ve gerçek bir güvenlik sorunu olagelmıştır. Bu özellikle de doksanlı yıllarda, bağımsızlığını yeni kazanmış, askerî ve ekonomik kapasitesi yetersiz, ulus ve devlet inşasının en sancılı dönemlerini yaşayan Orta Asya devletleri için daha da gerçek bir tehditti ve bu ülkeler söz konusu dönemde Afganistan kaynaklı güvenlik sorunları karşısında daha kırılgan durumdaydılar. Fakat bu güvenlik tehditleri zaman zaman gerçek bir güvenlik tehdidi olmalarının ötesinde ve bundan bağımsız olarak bölge devletlerindeki hükümetler ya da Rusya ve Çin gibi bölgede etkili diğer aktörler tarafından güvenikleştirilerek somut ve gerçek bir güvenlik tehdidi gibi sunuldu. Kopenhag Okulu bünyesinde geliştirilen güvenikleştirme

yaklaşımına göre bir meseleyi güvenlik konusu hâline getiren ortada mutlaka gerçek bir tehdidin var olması değil, varmış gibi sunulmasıdır.¹ Meseleler bir sosyal inşa süreci içerisinde, belli söylemler yoluyla güvenlik tehdidi olarak gösterilir ve tanımlanırlar. Bu güvenlikleştirmeyi yapan aktör bu sayede belli bir meseleyi özel bir güvenlik alanına çekerek, bu tehdide karşı normal kuralların ve siyasi süreçlerin dışına taşarak, gerekli her türlü olağüstü önlemi alma hakkını elde eder.² Güvenliği bu şekilde ele almak, belli bir konunun başlı başına gerçek bir güvenlik tehdidi olup olmadığından çok, hangi konunun, hangi şartlar altında, kim tarafından ve ne zaman güvenlikleştirildiğine odaklanmayı gerektirmektedir.³

Bu çalışmada da güvenlikleştirme yaklaşımı çerçevesinde ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi sonrasında bu ülkeden kaynaklanan güvenlik sorunlarının Orta Asya devletleri için gerçek bir güvenlik tehdidi olup olmadığı sorusuna cevap aranmakta ve gerek bölge devletleri gerek de Rusya ve Çin gibi aktörler tarafından bu sorunların güvenlikleştirilme potansiyeli incelenmektedir. Bu kapsamda, birincil ve ikincil kaynaklardan elde edilen verilerin betimsel analizine dayanarak, doksanlı yıllardaki birinci Taliban iktidarı dönemi ile 2021 yılı Ağustos ayı sonrası Taliban'ın yönetime tekrar hâkim olması ile birlikte başlayan ikinci Taliban dönemi, Orta Asya bölgesel güvenlik ilişkilerine etkisi bakımından karşılaştırmalı vaka analizi yöntemiyle tahlil edilmektedir. Makalenin birinci bölümünde Taliban'ın iktidarda olduğu 1996-2001 arası dönem ve daha geniş olarak doksanlı yıllar ele alınarak meselenin tarihsel boyutu analiz edilecektir. İkinci bölümde ise ilk olarak Orta Asya devletlerinin Afganistan'daki yeni duruma bugün nasıl tepki verdikleri incelenecek, ardından bölgesel güvenliği tehdit etme potansiyeli yüksek olan Afganistan'daki radikal dini örgütler ele alınacaktır. Bu örgütlerin bölge ülkeleri için yaratabileceği güvenlik riskleri tahlil edildikten sonra, bu güvenlik risklerinin bölge devletlerindeki iktidarlar ve Rusya ve Çin gibi bölgesel güçler tarafından

¹ Barry Buzan, Ole Waever vd., *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London, 1998, s. 24.

² Ole Waever, "Securitization and Desecuritization", (ed.) Ronnie D. Lipschutz, *On Security*, Columbia University Press, New York, 1995, s. 55.

³ Barry Buzan, Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s. 71.

nasıl güvenlikleştirilerek araçsallaştırılabileceği tartışılacaktır. Bu kapsamda, 2022 yılının Ocak ayında Kazakistan’da yaşanan protestolar ve sonrasındaki gelişmeler bu araçsallaştırma potansiyelinin önemli bir ampirik kanıtı olarak ele alınacaktır.

1. Mücahitler Dönemi Afganistan ve Taliban’ın Ortaya Çıkışı

Sovyetler Birliği’nin çökmesinden sonra Afganistan’da Dr. Muhammed Necibullah liderliğindeki komünist rejim önemli bir destekten yoksun kalmıştı. Buna karşın bir süre daha kent merkezlerinde kontrolü elinde tutabildi. Fakat muhalefet ile uzlaşmanın yollarını arayan komünist yönetimin bu çabaları sonuç vermeyince mücahit grupların 1992 yılında Kabil’e girmesiyle Necibullah yönetimi son buldu. Böylece Afganistan’da mücahitlerin yönetimi devraldığı yeni bir döneme girilmiş oldu.⁴

Necibullah yönetiminin devrilmesinden sonra kurulan Afganistan İslam Cumhuriyeti’nin ilk Cumhurbaşkanı Burhaneddin Rabbani oldu. ABD’nin 2001 yılında Afganistan’a müdahalesi sonrasında Hamid Karzai’nin geçici hükümet başkanı olarak seçilmesine kadar BM nezdinde Afganistan’ın meşru Cumhurbaşkanı olarak görevini sürdürdü. Mücahitler arasındaki koalisyon hükümeti uzun süreli olmadı. Burhaneddin Rabbani’nin Tacik kökenli olması nedeniyle Peştun kökenli mücahitler tarafından fazla desteklenmemesi⁵ ve Gulbiddin Hikmetyar’ın Cumhurbaşkanlığı makamına gözünü dikmiş olması nedeniyle mücahit gruplar arasında çatışmalar baş gösterdi. Burhaneddin Rabbani’nin lideri olduğu Cemaat-i İslami ile Hikmetyar’ın başını çektiği Hizb-i İslami Gulbiddin grupları arasında kanlı çatışmalar yaşandı. Hikmetyar’ın zaten yıllardır süren savaşın

⁴ Geçici hükümette gücün gruplar arasında bölünmesine benzer şekilde başkent Kabil farklı mücahit gruplar arasında 12 sektöre bölünmüştü. Kabil düzene kadar birlikte mücadele eden grupların, yönetimin düşmesi sonrasında birbirlerine düşman olma ihtimali oldukça yüksekti. Bakınız: Amin Saikal, *Modern Afganistan: A History of Struggle and Survival*, I.B. Tauris, London, 2004, s. 213.

⁵ 1747 yılında kuruluşundan itibaren Afganistan’da Peştun hâkimiyeti yaklaşık 250 yıl boyunca yalnızca 1929 yılında dokuz aylık bir kesintiye uğramıştı. Peştunlar kendilerini Afganistan’ın asli unsuru olarak gördükleri (hatta Afgan sözcüğü genellikle Peştun etnik kimliğine mensup vatandaşlara atfedildiği) için iktidarın Peştun olmayan birine bırakılmasını desteklemedi.

dolayı zarar görmüş Kabil'e füzelerle saldırısı sonucu şehrin güney kesimleri harabeye döndü ve çok sayıda sivil hayatını kaybetti.⁶

Mücahitler arasındaki çatışmaların yarattığı güç boşluğu ve bu boşluğun sebep olduğu asayişsizlik ortamı, hâlihazırda zor durumda olan Afgan halkının yaşam koşullarını daha da ağırlaştırdı. 1994 yılı ortalarında Kandahar şehrinde Molla Ömer adında bir din adamı yerel komutanların halkı suiistimaline tepki olarak öğrencileri (Taliban) ile birlikte asayiş sağlamaya çalıştı. 1994 yılı Ekim ayında Spin Boldak'ta kamyon mola yerini ve Pakistan sınırı yakınındaki Pasha silah deposunu ele geçirdi. Pakistan İstihbarat Servisi görevlileri nezaretindeki 30 kamyonluk silah desteğinin yanı sıra Pakistan'dan Taliban'a takviye güçlerin katılmasına izin verilmesi Taliban'ın Kandahar'ı ele geçirmesini kolaylaştırdı.⁷ Başlangıçta politik mesajlardan ziyade düzenin ve güvenliğin sağlanmasına odaklanan Taliban, çatışmaların doğurduğu kaotik ortamdan bıkmış olan Afgan halkı nezdinde itibar kazanmaya başladı. Birçok şehri çok az direnişle karşılaşılarak kontrolü altına alan Taliban, ülkenin güney bölgelerinde kontrolü sağladıktan hemen sonra kuzeye yöneldi.⁸ Rabbani ve Ahmed Şah Mesud'un Hikmetyar'a bırakmayı kabul ettikleri Kabil'i kısa bir süre sonra onun elinden alan Taliban, ülke topraklarının yaklaşık yüzde doksanlık kısmında yönetimi ele aldı.⁹

Taliban karşısında tutunmaya çalışan mücahit gruplar ülkenin kuzeyinde bir ittifak oluşturdu. Afganistan'daki Peştun olmayan üç büyük etnik grup (Tacikler, Özbekler ve Hazaralar) bir araya gelerek Afganistan Yüksek Savunma Konseyini kurdu. Bu İttifak Taliban'ın kuzeye ilerleyişini durdurmak ve Orta Asya bölgesine doğrudan tehdit oluşturmasını

⁶ Amin Saikal 1800 sivilin öldüğünü belirtirken, bakınız: Amin Saikal, age, s. 215, Jonathan L. Lee ölen sivil sayısının 2000 olduğunu iddia etmektedir. Bakınız: Jonathan L. Lee, *Afghanistan: A History from 1260 to the Present*, Reaktion Books, London, 2018, s. 625.

⁷ Angelo Rasanayagam, *Afghanistan: A Modern History*, I.B. Tauris, London, 2003, s. 145.

⁸ Taliban'ın hızla büyümesi ve nüfuz alanını genişletmesinde harekete katılanların tamamına yakınının Peştun kökenli olmasının da etkisi bulunmaktadır. 1994 yılı Ekim ayında yaklaşık 800 kişi oldukları tahmin edilen Taliban mensuplarının, 1995 yılı Şubat ayına geldiğinde 25.000'e ulaşmasında özellikle Pakistan sınır bölgelerindeki Peştunlardan geniş katılım sağlanmasının etkili olduğu da iddia edilmektedir. Bakınız: Amin Saikal, age, s. 221.

⁹ Abdulkader Sinno, "Explain the Taliban's Ability to Mobilize the Pashtuns", (ed.) Robert D. Crews ve Amin Tarzi, *The Taliban and The Crisis of Afghanistan*, Harvard University Press, Massachusetts, 2009, s. 69.

engellemek amacıyla Tacikistan, Özbekistan, İran e Rusya tarafından da desteklendi. Tacik kökenli Burhaneddin Rabbani'nin liderliğindeki Cemiyet-i İslami, Özbek asıllı General Raşid Dostum'un kurduğu Cünbüş-i Milli ve Hazara kökenli Kerim Halili'nin öncülüğündeki Hizb-i Vahdet-i İslami-yi Afganistan partilerinin birlikte hareket etmesiyle Taliban'ın ilerleyişi bir süre durduruldu, hatta geriletildi. Ancak Cünbüş-i Milli içerisindeki önemli komutanlardan biri olan General Abdülmelik Taliban'a katılınca dengeler değişti ve Taliban Mezar-ı Şerif şehrine girdi. Abdülmelik'in tekrar saf değiştirmesi sonrasında Taliban Mezar-ı Şerif'ten çıkarıldı. Ancak General Raşid Dostum ile General Abdülmelik arasında Cünbüş-i Milli ve Özbeklerin liderliği konusundaki rekabet Taliban karşıtı blokta zayıflamayı da beraberinde getirdi. Afganistan Milli ve İslami İttifak Cephesi, gruplar arasında ortaya çıkan rekabet ve çatışmalar nedeniyle Taliban'a karşı başarılı mücadele edemedi.¹⁰ Hazaracat Bölgesinde ve Özbeklerin yaşadığı bölgelerde bazı gerilla tarzı direniş hareketlerinin dışında Taliban karşısında en güçlü direnç "Pencşir Aslanı" Ahmed Şah Mesud tarafından sürdürüldü. Bu direniş, 9 Eylül 2001 tarihinde gazeteci kılığına girmiş iki El Kaide militanı tarafından düzenlenen bombalı saldırı sonucu hayatını kaybedene kadar devam etti.¹¹ Taliban'ın Afganistan içerisindeki en güçlü rakibinden "kurtulduğu" bu olayın hemen ertesinde gerçekleşen 11 Eylül saldırıları Taliban'ın ABD askerî müdahalesiyle iktidardan düşürülmesi sürecini başlattı.

2. Taliban Afganistan'ı ve Orta Asya Ülkelerinde Artan Güvenlik Kaygıları

Radikal olarak nitelendirebileceğimiz bir anlayışa sahip Taliban mensuplarının yalnızca medreselerde aldıkları dini eğitime değil, Peştunvali (Peştun Yolu-Peştun Töresi şeklinde çevrilebilir) denilen Peştun geleneklerine ve kabile değerlerine de son derece bağlı oldukları göz ardı edilmemelidir. Peştunvali'nin çoğu zaman İslam hukukundan dahi öncelikli olarak uygulandığına şahit olunmuştur.¹² Bu değerlerden

¹⁰ Abdullah Yegin, *Afganistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*, Rapor, SETA Yayınları 53, İstanbul, 2015, s. 30.

¹¹ Abdulkader Sinno, a.g.e. ss.68-69.

¹² Namus, Cesaret, Misafirperverlik, Sadakat, İntikamcılık... gibi değerlere son derece önem verilen bu değerler sistemi kabileler ile bu kabile mensupları arasında tutkal

“misafirperverliğin”, Taliban tarafından mümkün olduğunca uygulanmaya çalışıldığı ve Taliban'ın kendi kontrolü altındaki bölgelerde çeşitli İslami örgütlere ev sahipliği yaptığı görülmüştür. Taliban'ın, başta El-Kaide olmak üzere Özbekistan İslami Hareketi, Doğu Türkistan İslami Hareketi ve Hakkani Ağrı örgütleri için barınma, eğitim ve operasyon için uygun zemin hazırladığına ilişkin veriler Afganistan'a komşu olan ülkelerde ciddi güvenlik kaygılarına yol açmıştır.¹³ Ahmed Rashid'in “Talibanization” (Talibanlaştırma) olarak adlandırdığı ve Afgan tarzı radikal İslami anlayışın ihraç edilerek özellikle Orta Asya ve Güney Asya bölgelerinde “istikrarsızlaştırıcı” bir rol oynaması endişesi birçok bölge ülkesini rahatsız etmiştir. Ahmed Rashid'e göre Afganistan'da Taliban yönetimi sonrası ortaya çıkan siyasi bölünmüşlük, ekonomik çöküş, İslami fundamentalizm, etnik veya mezhepsel çatışma gibi sorunların yalnızca Afganistan sınırları içerisinde kalması pek mümkün değildir. Bu tür sorunların bölgesel çapta da yansımaları olacak ve sorunlar yerel olmaktan çıkacaktır.¹⁴ BM Güvenlik Konseyi tarafından 8 Aralık 1998 tarihli ve 1214 sayılı karar ile Taliban'a bu konudaki derin rahatsızlıklarını bildiren BMGK üyeleri, Taliban'dan uluslararası teröristlere ve terörist örgütlere ev sahipliği yapmamasını talep etmiştir.¹⁵

Sovyetler Birliği'nin dağılmasını müteakiben bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya devletleri bir taraftan kuruluş döneminin getirdiği sancılarla uğraşırken aynı zamanda sınırlarının hemen ötesinde bir istikrarsızlık adası hâline gelmiş Afganistan'ın ortaya çıkardığı sorunlarla da uğraşmak durumunda kalmışlardır. Bağımsızlıklarını yeni kazanan bu ülkelerde İslam inancının yoğun bir şekilde canlandığı görülmüştür. Ancak yalnızca geleneksel ve ılımlı İslami anlayışların değil, bunların yanı sıra her ne kadar geniş toplum kesimleri tarafından çok benimsenmese de, radikal ve

vazifesi görmektedir. Aynı kabileye mensup olmak bir dış tehdide karşı ortak mücadele etmek için yeterli nedendir.

¹³ İran, Rusya ve Orta Asya ülkeleri, Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesinin ardından, kuzeye yönelmesi halinde Taliban karşıtı ittifaka yardımda bulunacaklarını ve bu grupları silahlandıracaklarını ilan etmiştir. Ahmed Rashid, *Taliban: İslam, Oil...* ss. 53-54.

¹⁴ Ahmed Rashid, *The Taliban: Exporting Extremism, Foreign Affairs*, 78:6, 1999, s. 22.

¹⁵ Resolution 1214 (1998), United Nations Security Council, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1214>, erişim 18.04.2022.

militan anlayışların da yeniden ortaya çıktığına şahit olunmuştur.¹⁶ Orta Asya'daki rejimlerin ayırım yapmaksızın İslami hareketleri baskılaması ılımlı veya sıradan Müslümanların radikallerin tarafına itilmesi sonucunu doğurmuştur.¹⁷

Jeremy Gunn Orta Asya'da İslami kimliği etkileyen güç ve faktörleri dört gruba ayırmıştır: 1) Hanefi mezhebi öğretileri, Sufi tarikatlar ve halkın uygulamaları tarafından şekillendirilen geleneksel ve yerli İslam, 2) Şiiilik, 3) 1991 sonrası dış etkiler, 4) İslamcı Hareketler.¹⁸ Orta Asya'da Sünni Hanefi inancı oldukça yaygındır. Orta Asya'da İslam'ın yayılmasında ve yerleşmesinde etkili olan başlıca Sufi tarikatlar ise; Nakşibendiyye, Yeseviyye ve Kübreviyye olmuştur.¹⁹ Orta Asya'daki Şii inancına sahip halkın büyük bir kısmı İsmaili'dir ve çoğunluğu Pamir Dağlarında yaşamaktadır. Orta Asya'da birçok İslami grup bölgede aktif olarak faaliyetlerde bulunurken, bu gruplardan faaliyet sahasının genişliği ve örgüt büyüklüğü açısından ön plana çıkan üç gruptan söz etmek mümkündür: İslami Rönesans (Yeniden Doğuş veya Uyanış) Partisi, Hizb'ut-Tahrir Hareketi ve Özbekistan İslami Hareketi (ÖİH).²⁰

İslami Rönesans (Uyanış) Partisi Haziran 1990 yılı Haziran ayında Muhammed Şerif Himmetzade ve Abdullah Saidov (Seyid Abdullah Nuri) tarafından Astrahan'da kurulmuş²¹ ve Sovyetlerin yıkılmasından sonra Müslüman cumhuriyetlerde tesis edilen yeni rejimlerin “resmî” İslam anlayışının karşısında yer almış ve İslami okulların açılmasını talep etmiştir.

¹⁶ Mariya Y. Omelicheva, *Counterterrorism in Central Asia*, Routledge, New York, 2011, s. 2.

¹⁷ Ahmed Rashid, *Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia*, Yale University Press, New Haven, 2002, s. 7-8.

¹⁸ T. Jeremy Gunn, “Shaping an Islamic Identity: Religion, Islamism, and the State in Central Asia”, *Sociology of Religion*, 64:3, Special Issue (Autumn, 2003), s. 395.

¹⁹ T. Jeremy Gunn, a.g.m. s. 395-397.

²⁰ Orta Asya'daki İslami hareketler yalnızca bu üç grupta sınırlı değildir. Adı geçen gruplardan zaman içerisinde yaşanan kopmalar sonucunda birçok yeni grup (Akramiya, Hizb an Nusra, İslami Cihat Birliği gibi) ortaya çıkmıştır. Bu gruplar genellikle daha radikal noktalara evrilmişlerdir. Bakınız: Mariya Y. Omelicheva, a.g.e, s. 2-3.

²¹ 1990 tarihi Partinin resmî kuruluş tarihi olsa da, daha öncesinde gizli bir şekilde kurulduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, Ahmed Rashid parti kurucularının Molla Muhammed Rüstemov Hindustani'nin talebeleri olduğunu ve adı geçen kişinin Hindistan'daki Deobendi medreselerinde eğitim aldığını da belirtmektedir. Bakınız: Ahmed Rashid, *Jihad*: s. 97-98.

Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte üyelerinin bir kısmı farklı ülkelerde ayrı partilere bölünmüştür. Bunlardan Tacikistan İslami Rönesans Partisi bu ülkede yaşanan ve 1997 yılına kadar devam eden iç savaş sırasında muhalefet bloğu içindeki en güçlü grup olmuştur. 1992'de Tacik yönetiminin İslami partileri yasaklamasından sonra pek çok İslamcı muhalif Afganistan'daki güç boşluğundan istifade ederek bu ülkenin kuzeyine yerleşmiş ve burada kurdukları Birleşik Tacik Muhalefeti üzerinden 1997 yılına kadar merkezî yönetime karşı mücadelelerini Afganistan topraklarından sürdürmüşlerdir.²² Bu süreçte Afganistan'daki İslami hareketlerden destek alan Tacik muhalefeti özellikle de kuzeydeki Tacik kökenli Afgan gruplar tarafından desteklenmiştir. Taliban'ın Afganistan'da yönetimi ele geçirmesi ve kuzeye doğru ilerleyişi Tacik muhalefeti merkezî hükûmetle uzlaşmaya zorlasa da bazı Tacik gruplar bu dönem Taliban'ın da desteğini almıştır.²³ Jeremy Gunn, Tacikistan İslami Rönesans Partisi'nin Tacikistan İç Savaşı sırasında Taliban yönetimindeki Afganistan'dan maddi ve lojistik destek aldığını belirtmektedir.²⁴ İç Savaşın sona ermesiyle birlikte, 1997 yılında bir siyasi parti olarak Tacikistan siyasetine katılan hareket 2015 yılında Duşanbe'de gerçekleşen saldırılarla ilişkili oldukları iddiasıyla terör örgütü ilan edilmiş ve yasaklanmıştır.²⁵

Hizb'ut-Tahrir (Özgürlük Partisi) 1953 yılında Kudüs'te Takıyüddin en-Nebhani tarafından kurulmuş ve temel amaç olarak hilafetin tesis edilmesini belirlemiş bir örgüttür. Dünya'nın birçok farklı ülkesinde faaliyet gösteren bu örgüt, temel amacı olan İslam düzenine ulaşmayı üç aşamada gerçekleştirebileceğini iddia etmektedir. İlk aşamada Müslümanların örgütün kendi felsefesi ve amaçları doğrultusunda eğitilmesi amaçlanmaktadır. Örgüt tarafından eğitilen ve örgütün felsefesini benimseyen Müslümanlar kendi ülkelerinde bu görüşlerin özellikle güç merkezlerinde yayılmasına

²² Saodat Olimova, Muzaffar Olimov, "The Islamic Renaissance Party", (ed.) Kamoludin Abdullaev, Catherina Barnes, *Politics of Compromise: The Tajikistan Peace Process, ACCORD*, Issue 10, Conciliation Resources, London, 2001, s. 26-27.

²³ Kamoludin Abdullaev, Catherina Barnes (ed.), *Politics of Compromise: The Tajikistan Peace Process, ACCORD*, Issue 10, Conciliation Resources, London, 2001, s. 92.

²⁴ Gunn, a.g.m. s. 399.

²⁵ Ayetullah Karabeyeser, "Tacikistan İslami Uyanış Partisi Kapatıldı", *Anadolu Ajansı*, 30.09.2015, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tacikistan-islami-uyanis-partisi-kapatildi/389851>, erişim 27.04.2022.

katkıda bulunurlar. Son aşamada ise etnik kimliklerin, milliyetlerin ve politikaların üzerinde yalnızca İslam'a sadakatle bağlı Müslümanlar, seküler düzenleri ortadan kaldırarak ideal bir İslami düzen kuracaklardır. Görüşlerini yaymak amacıyla şiddeti değil, eğitimi bir araç olarak gören Hizb'ut-Tahrir, küresel bir Hilafet/İslam Devleti kurmayı hedeflemektedir. "İnsan (kul) yapımı" ve gayr-i İslami olarak gördüğü modern, seküler devlet yapılarını ve demokrasiyi reddeden örgüt,²⁶ seçimlere katılmamakta ve laik demokratik sistem içerisinde yer alarak iktidara gelmeyi amaçlamamaktadır. Zira bunu "haram" olarak görmektedir.²⁷

1999 yılında Taşkent'te gerçekleşen bir dizi bombalı saldırıdan sorumlu tutulan Hizb'ut-Tahrir, Orta Asya ülkeleri tarafından şiddetle bastırılmakta ve birçok ülke tarafından terör örgütü olarak ilan edilip yasaklanmaktadır. Örgütün şiddet eylemlerine katıldığına ilişkin kesin deliller bulunmamasına karşın, savunduğu düşüncelerin radikal olması nedeniyle, rejimlerin birçoğu tarafından tehdit olarak algılanmaktadır. Hizb'ut-Tahrir'in terör örgütü olup olmadığı hususunda tüm devletlerin ortak kanaatte olmadıkları görülmektedir. Rusya, Çin, Pakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Almanya ve birçok Arap ülkesinde yasaklanmış olmasına karşın, ABD, İngiltere, Hollanda, Danimarka ve Avustralya gibi ülkelerde terör örgütü olarak değerlendirilmemiştir.²⁸

ÖİH adı geçen örgütler içerisinde doğrudan şiddet eylemleriyle ilişkilendirilen ve "terör örgütü" olduğu konusunda en az şüphe duyulan İslami harekettir. Tahir Abdulhaliloviç Yoldaşev ve Jumaboi Ahmadzhanovitch Khojaev (Cuma Namangani) tarafından kurulan bu grup, 1990 yılında Namangan'da yaklaşık beş bin kişilik bir takipçi kitlesiyle ve Suudi fonlarıyla yeni bir cami ve yaklaşık iki bin öğrencinin kalabildiği bir medrese inşa ederek faaliyetlerine başlamıştır.²⁹ Yukarıda bahsi geçtiği üzere Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra İslami Rönesans Partisi'nden

²⁶ Hizb ut-Tahrir al-Islami (Islamic Party of Liberation), *Globalsecurity.org*, <https://www.globalsecurity.org/military/world/para/hizb-ut-tahrir.htm>, erişim 28.04.2022.

²⁷ Mahmut Hamsici, "Hizb-ut-Tahrir: Bazı Ülkelerde Yasaklanan Örgütün Türkiye'deki Konumu Ne?", *BBC Türkçe*, 22 Ocak 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55752612>, erişim 28.04.2022.

²⁸ Mahmut Hamsici, a.g.m.

²⁹ Ahmed Rashid, *Jihad...* s. 137-138.

birçok üye ayrılarak, kendi ülkelerinde yeni partiler kurmuşlardır. Tahir Yoldaşev ve Cuma Namangani de İslami Rönesans Partisi'nden ayrılarak Adalet Partisini kurmuşlar ve bir İslam Devleti kurmayı kendilerine hedef olarak seçmişlerdir. 1991 yılı boyunca Fergana Vadisinde yerel yönetimi sokak milisleri aracılığıyla bir süreliğine devralan hareket, Mart 1992'de yasadışı bir örgüt ilan edilmiş ve liderleri Tacikistan'a sürgüne zorlanmıştır.³⁰ Tacikistan'a geçerek Tacikistan İç Savaşına katılan Yoldaşev ve Namangani, savaşın sona ermesinden sonra, Taliban yönetimindeki Afganistan'a geçmiştir. İç savaşı bitiren anlaşmaya karşı olan Namangani, İslam Kerimov'un baskılarının artması üzerine 1998 yılında Tacikistan'daki güçlerinin büyük kısmını Taliban'ın iktidarda olduğu Afganistan'a kaydırmıştır. Namangani ve Yoldaşev Afganistan'a geçiş yaptıktan sonra adı Adalet Partisi olan gruplarının adını Özbekistan İslami Hareketi olarak değiştirmişlerdir.³¹

16 Şubat 1999'da Taşkent'te bir dizi bombalama eylemi gerçekleştirilmiş ve Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'a yönelik bu suikast girişimi sonucunda on altı sivil hayatını kaybederken, yüzden fazla sivil vatandaş ise yaralanmıştır. Tutuklanan yirmi iki şüphelinin hepsi suçlu bulunmuş, altı şüpheli idam mangası tarafından infaz edilirken kalan şüphelilere on ila yirmi yıl arasında hapis cezaları verilmiş ve olaylardan ÖİH sorumlu tutulmuştur.³²

ÖİH'nin gerçekleştirdiğine emin olunan terör saldırılarının bir kısmı yine 1999 yılı içerisinde Kırgızistan'da yaşanmıştır. Tacikistan'daki iç savaştan sonra Duşanbe yönetimi ülkenin her yerinde tam hâkimiyet kuramamıştır ve ÖİH gibi örgütler ülkenin çeşitli bölgelerinde konuşlanmaya ve buradan Fergana vadisindeki sınır bölgelerinden sızarak Kırgızistan ve Özbekistan gibi ülkeleri tehdit etmeye devam etmişlerdir. 1999 yılı Ağustos

³⁰ Svante E. Cornell, "Narcotics, Radicalism, and Armed Conflict in Central Asia: The Islamic Movement of Uzbekistan", *Terrorism and Political Violence*, 17:4, 2005, s. 626.

³¹ Thomas M. Sanderson, Daniel Kimmage, David A. Gordon, "From the Fergana Valley to South Waziristan: The Evolving Threat of Central Asian Jihadists", CSIS Report, March 2010, s. 6.

³² Naumkin, Vitaly V., "Militant İslam in Central Asia: The Case of the Islamic Movement of Uzbekistan", *Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies*, Working Paper Series, Spring 2003, s. 28-29.

ayının başlarında Namangani liderliğindeki bir grup savaşçı Fergana Vadisi'nin Kırgızistan tarafında kalan Batken bölgesindeki birkaç köyü ele geçirmiş ve Ekim ayına kadar bu bölgede Kırgız güçleri ile mücadele etmişlerdir.³³ Ağustos 1999'da yirmi bir kişilik bir militan grubunun Oş bölgesinde ufak bir kasabada bir belediye başkanını ve çalışanlarından üçünü rehin alması sonrasında rehineler için istenen fidyenin Kırgız makamlarınca ödenmesi ve kendilerine bir helikopter tahsis edilerek Afganistan'a geçişlerinin sağlanması olayı Özbek makamlarınca sert bir şekilde eleştirilmiştir.³⁴ Bir meteoroloji istasyonunun ele geçirilmesi, dört Japon jeoloğun ve sekiz Kırgız askerinin rehin alınması gibi eylemleri de gerçekleştiren ÖİH, bölge ülkelerinin ortak öfkelerini üzerine çekmiştir. Ekim 1999'da Özbek ve Kazak Hava Kuvvetleri destekli Kırgız güçleri ÖİH militanlarını püskürtmüştür. Bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra düzinelerce ÖİH ve diğer gruplardan militanların başlattığı saldırı Kırgız Askerî Güçleri tarafından engellenmiş,³⁵ 12 Ağustos 2000'de Kırgızistan'da dört Amerikalı dağcının kaçırılmasından yaklaşık altı hafta sonra ÖİH, ABD tarafından terör örgütü listesine alınmıştır.³⁶

ABD'nin Afganistan'a askerî müdahalesi sonrasında Pakistan'a geçen ÖİH'nin yeni üs noktası Peştun kabilelerin yoğun olarak bulunduğu Kuzey Veziristan bölgesi olmuştur.³⁷ Bu dönemden itibaren Taliban ve El-Kaide ile daha yakın teması geçen ÖİH militanları "Küresel Cihat" düşüncesine daha aşına oldular. Yalnızca Özbekistan ve çevresinde kurulacak bir İslam Devleti hedefine mi odaklanmak gerektiği, yoksa daha küresel çapta bir mücadeleye mi dâhil olunmasının daha faydalı olacağı konusu ÖİH içerisinde tartışılmıştır. Nitekim bu tür tartışmaların zamanla örgüt içerisinde farklı fraksiyonların ortaya çıkmasına yol açtığı görülecektir. Özellikle 2013-2016 yılları arasında ÖİH başta olmak üzere Orta Asya kökenli İslami hareketlerde çeşitli ayrışmalar yaşandı. Suriye'deki "Cihad"a katılmak için bölgeye giden savaşçıların büyük bir kısmının Suriye'deki

³³ Thomas M. Sanderson, Daniel Kimmage, David A. Gordon, age, s. 6-7.

³⁴ Naumkin, Vitaly V., a.g.e. s.40. Svante E. Cornell, s. 627.

³⁵ Thomas M. Sanderson, Daniel Kimmage, David A. Gordon, age, s. 7

³⁶ Counter Extremism Project, "Islamic Movement of Uzbekistan", <https://www.counterextremism.com/threat/islamic-movement-uzbekistan>, erişim 27.04.2022.

³⁷ Thomas M. Sanderson, Daniel Kimmage, David A. Gordon, age, s.7

El-Kaide yanlısı El-Nusra'dan ziyade İŞİD'e bağlılık göstermeleri, El-Kaide ve Taliban ile bu savaşçı grupların arasının açılmasına sebep oldu. ÖİH lideri Osman Gazi'nin İŞİD'e bağlılığını ilan etmesinden sonra ÖİH içerisinde El Kaide'ye bağlı olanlar ve İŞİD'e bağlı olanlar şeklinde ayrışmalar yaşandı. 2015 yılı Kasım ayında Zabul şehrinde ÖİH (Osman Gazi Grubu) ve Horasan İslam Devleti ile Taliban arasındaki çatışmalarda ÖİH lideri Osman Gazi Taliban tarafından öldürüldü.³⁸ ÖİH içinden çıkan Ömer Gazi Grubu, İslami Cihat Birliği ve Türkmenistan İslami Hareketi gruplarının El Kaide ve Horasan İslam Devleti örgütleriyle ilişkilerinde dalgalanmalar görüldü. Cemaat-i Buhari gibi El Kaide'ye sadakatle bağlı bazı gruplar dışında neredeyse tüm İslami gruplar İŞİD'in bölgedeki kolları olarak adlandırılabilir Horasan İslam Devleti veya Orta Asya İslam Devleti ile az veya çok temasa geçti. Bu tercihlerin yalnızca ideolojik olmadığını, fon ve lojistik destek alabilme umudunun oldukça ciddi bir motivasyon unsuru olduğu akılda tutulmalıdır. 2010 yılından sonra Afganistan'ın kuzey bölgelerine yerleşmeye başlayan Orta Asya kökenli cihatçı örgütlere mensup çok sayıda militanın 2014 yılı itibariyle Orta Doğu'daki çatışmalarda İŞİD saflarına katılması Orta Asya ülkelerinde de tehdit algısını yükseltti.³⁹

3. Afganistan'da İkinci Taliban İktidarına Orta Asya Devletlerinin Yaklaşımları

ABD'nin Afganistan'dan askerlerini çekmesiyle birlikte Taliban'ın hızlı bir biçimde Afganistan'da iktidarı ele geçirmesi Orta Asya'da devletlerinde Afganistan kaynaklı güvenlik sorunlarının görece daha çok gündemde olduğu doksanlı yılların hatırlanmasına ve bugün de benzer sorunların yaşanıp yaşanmayacağına dair soruların tekrar sorulmasına sebep oldu. Taliban tıpkı Afganistan'da olduğu gibi Orta Asya ülkelerinde de İslami rejimler kurulmasını destekleyen bir siyaset izleyecek miydi? Orta Asya ülkelerindeki İslamcı muhalefet hareketleri ya da dini yapılanmalar Taliban'ın Afganistan'da iktidarı ele geçirmesinden cesaret alarak kendi ülkelerinde de benzer bir dönüşüm yaşanması için faaliyetlerini

³⁸ Antonio Giustozzi, *The Islamic State in Khorasan: Afghanistan, Pakistan and the New Central Asian Jihad*, Hurst & Company, London, 2018, s. 51.

³⁹ Antonio Giustozzi, age, s. 154-156.

yoğunlaştıracak mıydı? Taliban bu gibi ajandaları olan ve hâlihazırda Afganistan'da konuşlu ÖİH gibi radikal örgütlere ya da İŞİD bağlantılı militanlara destek vererek bunların Orta Asya ülkelerine yönelik eylemlerinde Afganistan topraklarının kullanılmasına müsaade edecek miydi? Öte yandan hem bölge ülkelerine yönelik potansiyel güvenlik tehditlerinin artması hem de ABD'nin bölgeden çekilmesi Rusya ve Çin gibi diğer bölgesel güçlerin Orta Asya güvenlik mimarisindeki ve bölge ülkeleri üzerindeki etkilerinin artmasıyla mı sonuçlanacaktı? Taliban'ın iktidarı ele geçirdiği 2021 yılı Ağustos ayından bugüne yaşananlar ve yapılan açıklamalar tüm bu soruların belli ölçüde cevaplanmasına ve gelişmelerin Orta Asya bölgesel güvenlik ilişkilerini bundan sonra nasıl etkileyeceğine dair çıkarımlarda bulunulmasına imkân sağlayacak belli ipuçları içermektedir.

Orta Asya devletlerinin Afganistan'daki Taliban iktidarına yönelik ilk tepkilerinden yola çıkarak bu ülkelerin gelişmeleri doksanlı yıllara nazaran daha özgüvenli bir şekilde karşıladıklarını söyleyebiliriz. Aslında ABD Afganistan'dan çekileceğini çok önceden henüz Obama döneminde ilan etmişti, dolayısıyla bu Orta Asya devletleri için beklenmedik ve onları hazırlıksız yakalayan bir gelişme değildi. Öte yandan Orta Asya devletleri uzun yıllar sınırında istikrarsız bir Afganistan'la yaşamayı da öğrenmişti ve bölge ülkeleri bugün buradan kaynaklanabilecek herhangi bir tehdide karşı daha hazırlıklı durumdaydı. Ayrıca bu ülkeler uzun süredir Taliban'ın Afganistan'da yönetimi ele geçirme ihtimaline karşı hazırlık yaparak sınır güvenliklerini güçlendirmeye odaklanmışlardı.⁴⁰ Dolayısıyla, Orta Asya bugün görece istikrarlı bir bölgedir ve bölge ülkeleri arasında iletişim ve iş birliği doksanlı yıllara göre daha güçlü; bölge devletlerinin askerî imkânları ve sınır güvenliği kapasiteleri ise çok daha gelişmiş durumdadır. Ayrıca bu ülkeler Taliban'ı doksanlı yıllara göre çok daha iyi tanımaktadırlar ve Taliban'la aralarında daha güçlü bir iletişim vardır.⁴¹

⁴⁰ Temur Umarov, "Do the Taliban Pose a Threat to Stability in Central Asia?", *Carnegie Moscow Center*, 3 Eylül 2021, <https://carnegiemoscow.org/commentary/85271>, erişim 29.04.2022.

⁴¹ Bruce Pannier, "How Much Will Afghanistan Change Central Asia's Relations With Russia, China, And The United States?", *RFE/RL*, 24 Ağustos 2021, <https://www.rferl.org/a/central-asia-afghanistan-neighbors/31426320.html>, erişim 29.04.2022.

Diğer taraftan Taliban da Orta Asyalı delegasyonlarla görüşmelerinde komşu ülkelere Afganistan üzerinden saldırılar düzenlenmesine asla izin verilmeyeceğini vurgulamaktadır. Taliban'ın Dışişleri Bakanı Muttaki Afganistan topraklarının başka ülkelerin güvenliğini tehdit etmek üzere kullanılmasına müsaade etmeyeceklerini belirtti⁴² ve buna benzer açıklamalar sonrasında başka Taliban yöneticileri tarafından da çeşitli vesilelerle tekrarlandı. Tüm bu sebeplerle Orta Asya devletleri her ne kadar henüz Taliban'ı Afganistan'ın meşru temsilcisi olarak tanımasalar da ilk andan itibaren sahadaki gerçekliğe kayıtsız kalmayarak Taliban yönetimiyle iletişim kurmaktan çekinmediler.

Bu genel trendin tek istisnası ise başından beri Taliban'ın Afganistan'da hâkim olmasından çeşitli sebeplerle tedirginlik duyan Tacikistan oldu. Tacikistan bu süreçte şimdiye kadar Afganistan'a heyet yollayıp Taliban yönetimi ile diyalog kurmayan tek bölge ülkesi oldu. Tacikistan Devlet Başkanı İmamali Rahman, Taliban ile birlikte Afganistan'ın yeniden uluslararası terörizmin merkezi hâline geldiğini ve bu süreçte IŞİD, El-Kaide ve daha çok Tacik vatandaşlarından oluşan Ansarullah örgütü gibi radikal gruplarla bağlantılı binlerce militanın hapisten salıverildiğini söyledi. Başta Ansarullah militanları olmak üzere binlerce militanın Tacikistan'ın güneyindeki Afgan topraklarındaki terörist kamplarında yuvalandığını söyleyen Tacik yönetimi bu unsurların Tacikistan'ın güvenliğine tehdit oluşturduklarını düşünüyor.⁴³ Ayrıca Tacikistan, nüfusun yaklaşık dörtte birini Taciklerin oluşturduğu Afganistan'da, Peştun milliyetçiliğinin hâkim olduğu Taliban'ın yeterince kapsamlı bir yönetim kurmadığını ve Tacikler yeni yönetimde hak ettiği şekilde temsil imkânı bulamadığı sürece Taliban'ı tanımayacağını belirtti.⁴⁴ Taliban'a karşı ülkenin kuzeyindeki Tacik direnişini temsil eden Pencşir

⁴² Navbahor Imamova, "Taliban Takeover Spurs Central Asian Diplomatic Activity", *VOA*, 29 Ekim 2021, <https://www.voanews.com/a/taliban-takeover-spurs-central-asian-diplomatic-activity/6290950.html>, erişim 29.04.2022.

⁴³ Mumin Ahmadi, "Istochniki: "Ansorullakh' gotovit napadenie na Tadzhiqistan. Tadzhiqskie siloviki perevedeny v rezhim povyshennoi gotovnosti", *Radio Ozodi*, 24 Eylül 2021, <https://rus.ozodi.org/a/31476419.html>, erişim 29.04.2022.

⁴⁴ Ayzirek İmanaliyeva, Kamila İbragimova, "Kyrgyzstan, Tajikistan diverge on approaches to Afghanistan" *Eurasianet*, <https://eurasianet.org/kyrgyzstan-tajikistan-diverge-on-approaches-to-afghanistan>, erişim 29.04.2022.

hareketini de destekleyen Tacikistan yönetimi, Taciklerin Afganistan yönetimine hak ettiği oranda temsil edilmesi için Taliban yönetimi ile Pencşir hareketi arasında diyalog kanalları oluşturmaya çalışsa da Taliban'dan karşılık bulamadı.⁴⁵

Afganistan'daki gelişmelerden etkilenme potansiyeli yüksek bir diğer Orta Asya ülkesi Özbekistan ise başından beri Taliban iktidarına yönelik daha yapıcı bir yaklaşım sergiledi. Bir yandan Afganistan ile sınır bölgesinde bulunan Tirmiz bölgesinde kurduğu lojistik merkez üzerinden Afganistan'a yönelik uluslararası insani yardımların ulaştırılmasını sağlarken diğer taraftan Afganistan'dan yapılan tahliyeler için diğer devletlere lojistik destek verdi.⁴⁶ Özbek yetkililer başta elektrik ihracatı olmak üzere karşılıklı ticari ilişkileri sürdürmek ve güvenlik noktasındaki kaygıları gidermek adına pek çok kez Taliban ile görüşmekten çekinmedi. Afganistan'daki Mezar-ı Şerif havalimanının onarımına yardım edeceğini ilan eden Özbek yönetimi bu ülkeye yönelik elektrik ihracatının da devam edeceğini belirterek, bu ihracatın karşılığını tahsil edebilmek için uluslararası finans kurumlarından Afgan varlıklarının dondurulmasına son verilmesini bile talep etti.⁴⁷ Başta Çin ve Kazakistan olmak üzere diğer devletlerin Afganistan'la ticaretlerinin geçiş güzergâhında yer alan Özbekistan'ın, bu ticari faaliyetlerden elde ettiği gelir⁴⁸ düşünüldüğünde Taliban üzerindeki finansal yaptırımların sonlandırılmasını istemesi son derece anlaşılabilir bir durumdur.

Afganistan'a doğrudan sınırı olan diğer bir bölge ülkesi Türkmenistan da bu ülkedeki yeni gerçekliği hemen kabul edip Taliban ile resmî temaslarda

⁴⁵ Farangis Najibullah, Mumin Ahmadi, "Resistance Leader Masud 'Visited Dushanbe' For Afghan Peace Talks, But Taliban Didn't Show Up", *RFE/RL*, 13 Ekim 2021, <https://www.rferl.org/a/tajikistan-masud-talks-taliban/31507572.html>, erişim 29.04.2022.

⁴⁶ Navbahor Imamova, "Central Asia Wrestles With New Reality in Afghanistan", *VOA*, 25 Ağustos 2021, https://www.voanews.com/a/south-central-asia_central-asia-wrestles-new-reality-afghanistan/6209983.html, erişim 29.04.2022. ve Navbahor Imamova, "Taliban Takeover Spurs..."

⁴⁷ "Uzbekistan predlozhit razmorozit' aktivy Afganistana v zarubezhnykh bankakh. Chto o nikh izvestno?", *Gazeta.uz*, 17 Eylül 2021, <https://www.gazeta.uz/ru/2021/09/17/frozen-assets/>, erişim 29.04.2022.

⁴⁸ Bruce Pannier, "Uzbekistan Has Good Reasons To Be On Good Terms With The Taliban", *RFE/RL*, 23 Eylül 2021, <https://www.rferl.org/a/uzbekistan-taliban-business-relations/31474600.html>, erişim 29.04.2022.

bulunma yolunu tercih etti. Bu temaslarda ele alınan en önemli konular enerji ile ilgili projelerdi. Türkmenistan Afganistan topraklarından geçen Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI) doğalgaz boru hattı ve Türkmenistan-Afganistan-Pakistan (TAP) elektrik iletim hattı gibi projelerin bu ülkedeki yönetim değişikliğinden etkilenmeden devam ettirilmesini istemekteydi. Taliban ile yapılan görüşmelerde Türkmenistan-Afganistan demiryolu projesi de dâhil olmak üzere tüm bu projelerin yapımına devam edilmesi kararı alındı.⁴⁹ Diğer bölge ülkelerinin aksine Afganistan ile ortak sınırı olmayan ve Afganistan'da görece daha az soydaşı olan Kazakistan ve Kırgızistan liderlerinden ise her ne kadar bölgede dini bir rejim kurulmuş olmasının çeşitli riskler barındırdığına yönelik açıklamalar gelse de,⁵⁰ her iki ülke de Taliban ile gayri resmî görüşmeler yoluyla bağ kurmanın hem ticari ilişkilerin sürdürülmesine hem de Afganistan kaynaklı potansiyel istikrarsızlıkların kontrol altına alınmasına imkân sağlayacağını düşünüyor.⁵¹ Özellikle de Kazakistan Afganistan'a önemli miktarda buğday, un ve petrol ihraç ediyor. Bir önceki yıl Kazakistan'ın toplam un ihracatın yaklaşık üçte ikisinin Afganistan'a yapıldığı⁵² düşünülecek olursa bu ticari ilişkilerin sürdürülmesinin Kazakistan'ın Taliban siyasetinde önemli bir belirleyici ve öncelik olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

4. Bölge Devletlerine Tehdit Olarak Afganistan'daki Radikal Dini Örgütler

Orta Asya devletlerinin Afganistan'da Taliban iktidarının yerleşmesine verdiği tepkiler ve Taliban'la kurduğu ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda buradaki temel tehdit algısının Taliban'ın kendisinden

⁴⁹ “Turkmenistan: TAPI talk turn to pragmatic matters”, *Eurasianet*, 18 Ocak, 2022, <https://eurasianet.org/turkmenistan-tapi-talk-turns-to-pragmatic-matters>, erişim 29.04.2022.

⁵⁰ “Prezident Sadyr Zhaparov na sammite ODKB ozvuchil pozitsiiu Kyrgyzstana po situatsii v Afganistane”, 16 Eylül 2021, *Prezident Kyrgyzskoi Respublki*, http://www.president.kg/ru/sobytiya/20675_prezident_sadir_ghaparov_na_sammite_od_kb_ozvuchil_pozitsiyu_kirgizstana_po_situacii_v_afganistane, erişim 29.04.2022.

⁵¹ Bruce Pannier - Kazakhstan, Kyrgyzstan Open Channels With The Taliban”, *RFE/RL*, 1 Ekim 2021, <https://www.rferl.org/a/kazakhstan-kyrgyzstan-taliban/31487684.html>, erişim 29.04.2022.

⁵² Almaz Kumenov, “Kazakhstan wheat redirected away from Afghanistan”, *Eurasianet*, 26 Ağustos 2021, <https://eurasianet.org/kazakhstan-wheat-redirected-away-from-afghanistan>, erişim 29.04.2022.

çok, Afganistan'da yaşam alanı bulan ve Orta Asya kökenli militanların sayıca fazla miktarda bulunduğu Horasan İslam Devleti, Ansarullah, İslami Cihat Birliği, İmam Buhari Cemaati ya da ÖİH'nin uzantılarından oluşan diğer radikal gruplardan kaynaklandığı görülmektedir. Gerek bölge devletleri gerek Rusya ve Çin gibi ülkeler için ABD'nin Afganistan çekilmesi ve Taliban'ın iktidarı ele geçirmesi iki sebepten dolayı bu güvenlikleştirmeyi beslemektedir. Birincisi bu çekilme sonrası Afganistan'da ortaya çıkabilecek güç boşluğu bu radikal örgütlerin daha da güçlenmesine yol açabilecektir. Bu örgütler her hâlükârda ABD'nin çekilmesini kendileri için bir zafer olarak görmektedirler⁵³ ve bu algı söz konusu devletlerdeki güvenlik kaygılarını beslemekte ya da bu güvenlikleştirmeyi kolaylaştırmaktadır. İkincisi, Taliban'ın bu örgütlerle mücadelede gereken özeni göstermeyeceği ve hatta bunları zımnî olarak destekleyeceği endişesi de bu güvenlikleştirmeye zemin hazırlamaktadır. Tacikistan dışındaki bölge devletleri Taliban'la iyi ilişkiler kurarken sadece ticari saiklerle değil bunun Afganistan'daki diğer radikal örgütlerle mücadeleye de olumlu yansıtacağı düşüncesiyle hareket etmektedirler. Buna karşılık, Taliban da bölge devletlerine güven vermek adına Afganistan topraklarını komşu devletlere tehdit olarak kullanılmasına izin verilmeyeceğini açıkladı ve sınır bölgelerindeki güvenliği arttırmak için buralara ek kuvvetler konuşlandıracağını ilan etti.⁵⁴ Söz konusu örgütlerin varlığı bir yandan Taliban'ın Afganistan'daki iktidarını tehdit edip, sahada ülkenin bütün bölgelerinde hâkimiyet kurmasına engel olurken, diğer yandan da bu örgütlerle mücadele izlenimi Taliban'a "daha az radikal" bir örgüt olarak diğer devletler nezdinde görece meşruiyet kazandırmaktadır. Yine de Taliban'ın El-Kaide ve IŞİD bağlantılı bu örgütlerle ilişkisinin geleceğine dair kesin öngörülerde bulunmak zordur. Her ne kadar Taliban Orta Asya devletlerine karşı askerî herhangi bir girişimi desteklemeyeceğini açıklamış

⁵³ "TM Interview with Chairman of the Kazakhstan Council on International Relations' Erlan Karin", *The Jamestown Foundation, Terrorism Monitor*, 19:19, 2021, https://jamestown.org/wp-content/uploads/2021/10/TM_October-7-2021_2.pdf?x91599, erişim 29.04.2022.

⁵⁴ Farangis Najibullah, Mustafa Sarwar, "Taliban Says New Troops Near Central Asian Borders Will Bring Stability. The Neighbors Are Not So Sure", *Gandhara*, 16 Şubat 2022, <https://gandhara.rferl.org/a/taliban-troops-central-asia-borders-stability/31706961.html>, erişim 29.04.2022.

ve IŞİD'e karşı olduğunu ilan etmişse de hem Taliban'ın geçmişte El-Kaide bağlantılı örgütlerin bölgedeki faaliyetlerini desteklemiş olması hem de Taliban ile diğer örgütler arasındaki geçişkenlik ve organik bağlar nedeniyle Taliban iktidarının bölge ülkeleri için tehdit potansiyelinin dışlanamayacağını savunan görüşler de bulunmaktadır.⁵⁵

Son yıllarda Orta Asya devletlerinin Afganistan'daki durumdan duydukları güvenlik kaygılarını derinleştiren diğer bir husus da daha önce Suriye ve Irak'ta savaşan Orta Asya kökenli IŞİD militanlarının, örgüt bu ülkelerde zemin kaybettikçe Afganistan'a geçmiş olmalarıdır. Dünyanın diğer pek çok ülkesinden olduğu gibi Orta Asya ülkelerinden ve Afganistan'da bulunan Orta Asyalı militanlar arasından da IŞİD'e katılımlar olmuştur. Sayılarının yaklaşık dört-beş bin civarında olduğu tahmin edilen ve sayıca Özbek ve Taciklerin büyük çoğunluğu oluşturduğu bu Orta Asyalı militanların bir kısmının bugün Afganistan'a geçmiş olduğu ve başta Horasan İslam devleti olmak üzere bu ülkedeki diğer radikal örgütlerin bünyesinde faaliyet gösterdikleri düşünülmektedir.⁵⁶ Daha çok ülkenin kuzey bölgesinde konuşlanmış bu gruplar Afganistan'a sınırı olan Orta Asya devletlerinin güney sınırlarının güvenliğini tehdit etmektedirler. Orta Asya devletleri hem sınır bölgelerinde bu gruplardan gelebilecek saldırılara hem de sınırlardan yaşanacak militan sızmalarına karşı daha dikkatli olmak durumunda kalmışlardır.

Yukarıda değindiğimiz üzere, Tacikistan Afganistan'ın kuzeyinde konuşlanmış bu örgütleri hâlihazırda güvenlikleştirmiş durumdadır. Taliban yönetimi ile diyalogu sürdüren Özbekistan'da ise sınır güvenliğine dair sorunlar çok dillendirilmese de sınır bölgelerinde yaşanan gelişmeler belli ölçüde güvenlik risklerinin bulunduğunu göstermektedir. Örneğin Horasan İslam Devleti nisan ayında Özbekistan'ın Tirmiz bölgesindeki askerî tesislere roket saldırısı düzenlediğini açıklamış, Özbekistan yönetimi ise bu haberleri

⁵⁵ Bkz. Andrey Kazantsev, "Afghanistan Crisis: Security Problems for Russia and Central Asian States", *Russian International Affairs Council – RIAC*, 16 Ağustos 2021, <https://russiancouncil.ru/en/analytcs-and-comments/analytcs/afghanistan-crisis-security-problems-for-russia-and-central-asian-states/>, erişim 29.04.2022.

⁵⁶ Erica Marat, "All eyes on Central Asia", *IPS Journal*, 16 Ağustos 2021, <https://www.ips-journal.eu/topics/democracy-and-society/all-eyes-on-central-asia-5367/> erişim 29.04.2022. ve Andrey Kazantsev, age.

yalanlamıştı.⁵⁷ Fakat Taliban konu ile ilgili yaptığı açıklamada Özbekistan'a roket saldırısını doğrulamış ama atılan roketlerin Özbekistan'a ulaşmadığını belirtmişti. Ayrıca olayın hemen sonrasında Afganistan tarafında Özbek helikopterlerinin uçuş yaptığı gözlemlenmişti.⁵⁸ Daimi tarafsızlık statüsüne sahip bir ülke olan Türkmenistan'ın sınırları ise Afganistan'dan gelebilecek saldırılara karşı en korumasız sınır olarak göze çarpmaktadır. Türkmen yönetimi her ne kadar gelişmelerle ilgili hiçbir açıklama yapmasa da merkezî Afgan yönetimi ile Taliban ve diğer örgütler arasında kuzey bölgelerde çatışmaların yoğunlaştığı 2014 yılından bugüne zaman zaman Türkmenistan sınırında ihlaller yaşanmış; Taliban iktidarı ele geçirdikten sonra ise Taliban güçleri ile Türkmen askerleri arasında ufak çaplı çatışmalar rapor edilmiştir.⁵⁹

5. Taliban Sonrası Orta Asya Bölgesel Güvenliğinde Rusya ve Çin

Taliban'ın iktidarı sonrası sadece bölge devletlerinin değil, Rusya ve Çin gibi bölgesel güçlerin de Taliban'ın kendisinden çok Afganistan'daki diğer cihatçı örgütleri güvenliklendiklerini ve bu örgütlerden kaynaklı olarak hem Orta Asya ülkelerine hem de hem kendi topraklarına yaşanacak olası sızmalardan ve eylemlerden çekindikleri gözlenmektedir. Elbette, bu ülkeler için ABD'nin Afganistan çekilmesi ve Taliban'ın iktidarı ele geçirmesi, hem doğabilecek muhtemel güç boşluğu bu örgütlerin güçlenmesine imkân sağlayacağından hem de Taliban'ın bunlarla mücadelede gereken özeni göstermeyeceği ve hatta bu örgütleri zımnî olarak destekleyeceği endişesinden dolayı bu güvenlikleştirmeyi beslemektedir. Dolayısıyla yaşanan gelişmeler Orta Asya'da Afganistan'daki radikal akımlardan kaynaklanabilecek risklere karşı bir güvenlikleştirme için gayet müsait bir zemin hazırlamıştır ve Rusya ve Çin'in bunu bölgedeki etkinliklerini arttırmak için kendi avantajlarına kullanmak istemeleri

⁵⁷ "Uzbekistan Rejects Claim By Islamic State Affiliate In Afghanistan Over Rocket Assault", *RFE/RL's Uzbek Service*, 19 Nisan 2022, <https://www.rferl.org/a/uzbekistan-islamic-state-afghanistan--rocket-assault/31810956.html> erişim 29.04.2022.

⁵⁸ "Raketi IGİL ne doleteli do Uzbekistana - 'Taliban'", *Gazeta.uz*, 20 Nisan 2022, <https://www.gazeta.uz/ru/2022/04/20/afghanistan-border/> erişim 29.04.2022.

⁵⁹ Bruce Pannier, "First Firefight: Turkmen, Taliban Engage In Border Shoot-Out", *RFE/RL*, 5 Ocak 2022, <https://www.rferl.org/a/turkmen-taliban-border-shoot-out/31640971.html> erişim 29.04.2022.

beklenebilir bir gelişmedir. Nitekim aradan geçeden kısa zaman içerisinde bile bunun emareleri görülmüştür. Tarihsel olarak da bölgede radikal İslami örgütlerin eylemlerinin yoğunlaştığı dönemlerde Rusya ve Çin'in, öncülük ettiği KGAÖ ve ŞİÖ gibi örgütler aracılığıyla, bölgesel güvenlik konuları üzerindeki etkisinin arttığı görülmektedir. Örneğin, ÖİH'nin 1999 ve 2000 yıllarında Kırgızistan ve Özbekistan'da gerçekleştirdiği terör eylemlerini müteakip 2001 yılında Özbekistan'ın da katılımıyla ŞİÖ'nün kurulması kararlaştırılmış ve kurucu altı devlet arasında imzalanan "Terörizm, Ayrılıkçılık ve Aşırıcılığa Karşı Şangay Anlaşması" ile örgütün temel amacı "üç şeytan" olarak formüle edilen etnik ayrılıkçılık, dini radikalizm ve uluslararası terörizm ile mücadele olarak tanımlanmıştır.⁶⁰ Benzer şekilde, 2005 yılında Özbekistan'ın Andican kentinde yaşanan olaylardan sonra Özbekistan daha önceleri üye olmaya yanaşmadığı Rusya liderliğindeki KGAÖ'ye katılma kararı almıştır.⁶¹

Bugün de, Taliban'ın Afganistan'da iktidarı ele geçirdiği Ağustos ayından itibaren Rusya ve Çin'in bölgedeki faaliyetleri ve temasları yoğunlaşmıştır. Ağustos ayının ilk günlerinde Rus ve Özbek askerî unsurları Özbek-Afgan sınırında bir askerî tatbikat gerçekleştirdiler. 5 Ağustos'ta ise bu sefer Tacikistan'da Rus, Özbek ve Tacik güçleri üçlü bir askerî tatbikat gerçekleştirdiler.⁶² İki gün sonra ise Kırgızistan'da konuşlu olan KGAÖ Acil Müdahale Gücü'ne mensup Rus, Kazak, Kırgız ve Tacik askerler tarafından bir askerî tatbikat yapıldı.⁶³ Tacikistan'da Ekim ayında yine KGAÖ bünyesinde, altı gün süren başka bir askerî tatbikat daha gerçekleştirildi ve KGAÖ Genel Sekreteri Tacikistan sınırlarından hiçbir saldırıya izin vermeyeceklerini açıkladı.⁶⁴ 16-17 Eylül'de Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de düzenlenen KGAÖ ve ŞİÖ zirvelerinden ise iki önemli

⁶⁰ Yuan, Jing-dong. (2010) "China's Role in Establishing and Building the Shanghai Cooperation Organization (SCO)", *Journal of Contemporary China*, 19:67, 2010, s. 862.

⁶¹ Özbekistan daha sonra 2012 yılında bu örgütten ayrılacaktır.

⁶² "Russian and Uzbek militaries begin joint Afghan border drills", *Reuters*, 2 Ağustos 2021, <https://www.reuters.com/world/russia-scale-up-military-drills-near-afghan-border-ifax-2021-08-02/>, erişim 29.04.2022.

⁶³ "CSTO Rapid Deployment Force begins exercise in Kyrgyzstan", *TASS*, 7 Eylül 2021, <https://tass.com/defense/1334701>, erişim 29.04.2022.

⁶⁴ "Russia-led bloc concludes drills near Afghan border to boost Tajik security", *Reuters*, 24 Ekim 2021, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/russia-led-bloc-concludes-drills-near-afghan-border-boost-tajik-security-2021-10-23/>, erişim 29.04.2022.

sonuç çıktı: Bölge ülkeleri Afganistan'dan mülteci kabul etmeyecek ve bölgede yabancı askerî üslerin kurulmasına izin verilmeyecekti.⁶⁵ İkinci husus doğrudan ABD'yi hedef alan bir tutumdur. ABD Afganistan'dan ayrıldıktan sonra bu ülkedeki radikal örgütlerle mücadeleyi sürdürebilmek için komşu ülkelerde askerî üslere ihtiyaç duymaktaydı, aksi takdirde bu gibi hava operasyonları için Körfez ülkeleri gibi uzak bölgelerdeki üslerini kullanmak zorundaydı. Çin ve Rusya, ABD'nin Orta Asya'da askerî üs kurması seçeneğini böylelikle baştan reddetmiş oluyordu. Hatta Rusya ABD'ye eğer çok ihtiyaç duyuyorsa bölgedeki Rus üslerini kullanabileceğini, bu konuda müzakerelere açık olduklarını ilettiler.⁶⁶

Mülteci meselesi ise Afganistan'daki radikal örgütlere mensup militanların mülteci kılığında bölge devletlerine sızabilecekleri endişesinden dolayı ilgili bütün ülkelerin üzerinde hassasiyetle durduğu bir konuydu. Özellikle de Rusya hem bu militanlar bölge ülkelerinde istikrarsızlık yaratabileceği hem de Orta Asya ülkeleri üzerinden Rusya topraklarına sızabilecekleri için bölge ülkelerine mülteci kabul etmeme çağrısı yaptı. Mülteci akımını kontrol altında tutulmasının yanı sıra, radikal ideolojinin yayılmasının ve uyuşturucu kaçakçılığının engellenmesi ve KGAÖ'nün askerî tatbikatlar, askerî eğitim, güvenlik iş birliği ve istihbarat paylaşımı noktasında bölgedeki etkinliğinin artırılması Rusya'nın bölgeye yönelik Afganistan siyasetinin temel amaçlarını oluşturmaktadır.⁶⁷

Çin güvenlik konularında Orta Asya ülkeleri üzerinde Rusya kadar etkili olmasa da, Afganistan'daki gelişmeler bir yandan ŞİÖ bünyesindeki terörizm ve aşırılıkçılık karşıtı iş birliğini yoğunlaştırma, diğer taraftan da

⁶⁵ "CSTO, SCO summits presage policy of wary tolerance of Taliban regime in Afghanistan", *Eurasianet*, 17 Eylül 2021, <https://eurasianet.org/csto-sco-summits-presage-policy-of-wary-tolerance-of-taliban-regime-in-afghanistan> erişim 29.04.2022.

⁶⁶ Michael R. Gordon, Gordon Lubold, "U.S. Asked Russia About Offer of Bases to Monitor Afghan Terror Threat", *The Wall Street Journal*, 27 Eylül 2021, <https://www.wsj.com/articles/u-s-asked-russia-about-offer-of-bases-to-monitor-afghan-terror-threat-11632767164>, erişim 29.04.2022.

⁶⁷ Jeffrey Mankoff, "Afghanistan Will Put Russia's Regional Ambitions to the Test", *World Politics Review*, 7 Eylül 2021, <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/29937/for-russia-afghanistan-is-an-opportunity-and-a-test>, erişim 29.04.2022. ve Dimitri Trenin, "Afghanistan After the U.S. Pullout: Challenges to Russia and Central Asia", *Carnegie Moscow Center*, 13 Temmuz 2021, <https://carnegiemoscow.org/commentary/84951>, erişim 29.04.2022.

başta Tacikistan olmak üzere Çin'in bölgedeki askerî varlığını arttırma potansiyeli taşımaktadır. Çin için Afganistan'daki en önemli mesele doksanlı yıllarda Afganistan'da kurulmuş ve bir dönem Taliban'ın desteğini de almış olan Doğu Türkistan İslami Hareketi'nin bu ülkedeki varlığıdır. Taliban bugün her ne kadar Afganistan'da Uygur direnişçilerinin faaliyet göstermediğini söylese de Çin ile yapılan görüşmeler neticesinde Çin'in desteğini almak karşılığında Uygurların Çin sınırına yakın bölgelerden uzaklaştırılmasını kabul ettiği iddia edilmektedir.⁶⁸ Öte yandan Çin ile Afganistan sınırında yer alan ve Doğu Türkistanlı direnişçilerin faaliyet gösterdiği Wakhan bölgesine komşu Tacikistan topraklarında Çin'e ait askerî tesislerin olduğu; bu askerî unsurların yaklaşık beş yıldır Tacikistan'da faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Geçtiğimiz ekim ayı itibariyle ise Çin'in aynı bölgede Tacikistan'daki ikinci askerî üssünü kurması Tacik makamları tarafından onaylanmıştır.⁶⁹

6. Kazakistan Protestoları ve Afganistan

Görüldüğü üzere Afganistan kaynaklı güvenlik riskleri özellikle bu ülkeye sınırı olan bölge devletleri için belli ölçüde somut güvenlik problemleri oluştursa da bunun bölge devletleri ve diğer bölgesel güçler tarafından güvenleştirilerek kendi çıkarları doğrultusunda araçsallaştırılma potansiyeli de bulunmaktadır. Bunun en iyi örneklerinden biri 2022 yılı Ocak ayında Kazakistan'da yaşanan protestolar sonrasında ülkede düzenin sağlanması için Kazak hükûmetinin KGAÖ üyesi devletleri ülkeye barış gücü göndermeye davet ederken yaşananları başta Afganistan olmak üzere yurtdışında eğitim görmüş teröristlerin gerçekleştirdiği profesyonel bir saldırı olarak nitelemesiydi. Sene başında LPG fiyatlarına yapılan yüksek zamları protesto etmek için öncelikle batı Kazakistan'daki Janaozen şehrinde başlayan gösteriler kısa sürede ülkenin geneline yayıldı ve ekonomi merkezli barışçıl protestolar olmaktan çıkarak özellikle de Almatı gibi

⁶⁸ Reid Standish, "Taliban 'Removing' Uyghur Militants From Afghanistan's Border With China", *RFE/RL*, 5 Ekim 2021, <https://www.rferl.org/a/afghanistan-taliban-uyghurs-china/31494226.html>, erişim 29.04.2022.

⁶⁹ Reid Standish, "Tajikistan Approves Construction Of New Chinese-Funded Base As Beijing's Security Presence In Central Asia Grows", *RFE/RL*, 27 Ekim 2021, <https://www.rferl.org/a/tajikistan-approves-chinese-base/31532078.html>, erişim 29.04.2022.

büyük şehirlerde güvenlik güçleriyle silahlı çatışmaların yaşandığı şiddet gösterilerine dönüştü.

Protestoların dördüncü gününde Kazak Cumhurbaşkanı Tokayev büyük şehirlerdeki şiddet gösterilerini ülkesine yönelik bir terör saldırısı olarak nitelendirdi ve KGAÖ üyesi devletleri Kazakistan'a yardım etmeye davet etti. Tokayev'e göre bu teröristler yurt dışında eğitilmişlerdi ve bu itibarla yaşanan olaylar Kazakistan'a yönelik yabancı bir saldırı olarak görülmeliydi.⁷⁰ Rusya Federasyonu Federasyon Konseyi Başkan Yardımcı Konstantin Kosaçev ise yaptığı açıklamada Kazakistan'daki göstericiler arasında Afganistan'da konuşlu radikal örgütlere mensup eğitilmiş militanların bulunduğunu söyledi.⁷¹ Benzer bir açıklama da Rusya Federasyonu Devlet Duması Uluslararası İlişkiler Komisyonu Başkanı Leonid Slutski'den geldi.⁷² Avrupa Birliği Konseyi Başkanı Charles Michel ile gerçekleştirdiği bir toplantıda konuya tekrar değinen Tokayev bu olayların yabancı militanların katılımıyla Kazakistan'a karşı düzenlenmiş bir terör saldırısı olduğunu belirtti. Ona göre bu yabancı militanların çoğu da Orta Asya ülkelerinden ve Afganistan'dan gelmekteydiler ve amaçları da Kazakistan'da yönetimi zorla ele geçirmektir.⁷³ Buna karşılık Taliban yönetimi ise yaptığı açıklamada bu iddiaların doğru olmadığını söyleyerek bunu destekleyecek bir kanıt da bulunmadığını belirtti. Ayrıca Afganistan topraklarının komşu ülkelere saldırı için kullanılmayacağına dair vermiş oldukları taahhüde bağlılıklarının devam ettiğini söyledi.⁷⁴

KGAÖ üyesi ülkelere ait askerî birlikler Kazakistan'da hiçbir çatışmaya girmediler ve olayların yatışmasıyla birlikte bu ülkeden ayrıldılar.

⁷⁰ “Prezident Kazakhstana obratilsia k glavam gosudarstv ODKB za pomoshch'iu”, *Interfax*, 5 Ocak 2022, <https://www.interfax.ru/world/814011>, erişim 29.04.2022.

⁷¹ “Kosachev zaiavil, chto v chisle protestuiushchikh v Kazakhstane est' boeviki iz band Afganistana”, *Interfax*, 6 Ocak 2022, <https://www.interfax.ru/world/814085>, erişim 29.04.2022.

⁷² “Slutskii uvidel v situatsii v Kazakhstane pocherk terroristicheskoi interventsii”, *Interfax*, 6 Ocak 2022, <https://www.interfax.ru/world/814121>, erişim 29.04.2022.

⁷³ “Kasym-Zhomart Tokaev provel peregovory s Prezidentom Evropeiskogo Soveta Sharlem Mishelem”, *Akorda*, 10 Ocak 2022, <https://www.akorda.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-provel-peregovory-s-prezidentom-evropeyskogo-soveta-sharlem-mishelem-1002514>, erişim 29.04.2022.

⁷⁴ “Talibi oprovergli svoiu prichastnost' k besporiadkam v Kazakhstane”, *Interfax*, 2 Şubat 2022, <https://www.interfax.ru/world/819823>, erişim 29.04.2022.

Tokayev yönetimi ise iktidarını korudu. Kazak hükûmeti gösterilere katılan yabancılara dair bugüne kadar hiçbir kanıt sunamadı. Buna yönelik yapmış oldukları bazı girişimler ise fiyasko ile sonuçlandı.⁷⁵ Kazakistan'da sokakları savaş alanına çeviren grupları kimin silahlandığı, KGAÖ'nün askerî yardımının Astana'daki iktidar mücadelesinde nasıl bir rol oynadığı konularını irdelemek bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Fakat yaşanan olaylar göstermektedir ki Afganistan kaynaklı güvenlik riskleri özellikle de Taliban'ın iktidara gelmesiyle birlikte bir yandan bölge ülkeleri için belli ölçüde gerçek bir güvenlik tehdidi ve istikrarsızlık kaynağı olma özelliği taşıırken diğer yandan da hem bölge ülkelerindeki siyasi iktidarların hem de diğer bölgesel güçlerin çıkarlarına hizmet edecek şekilde güvenikleştirilmeye de gayet elverişlidir.

Sonuç

Hem doksanlı yıllarda yaşananlar hem de bugünkü gelişmeler Afganistan'da Taliban iktidarının Orta Asya ülkeleri ve ilgili bölgesel güçler tarafından Afganistan'daki diğer iktidar seçeneklerine göre daha fazla güvenikleştirildiğini göstermektedir. Başka bir deyişle bölge ülkeleri modern bir ulus devlet projesi olarak gördükleri Afganistan İslam Cumhuriyeti ile komşu olmayı Taliban'lı Afganistan İslam Emirliği'ne göre daha az güvenlik riskleri barındıran bir seçenek olarak görmektedirler. Taliban'lı Afganistan'a yönelik bu güvenikleştirmenin temel sebeplerinin şunlar olduğu anlaşılmaktadır: Taliban'ın diğer Orta Asya devletlerinde de benzer İslami rejimlerin kurulması için faaliyet gösterme ve Afganistan'da kendine yaşam alanı bulan ve üyelerinin ciddi bir kısmı Orta Asya kökenli kişilerden oluşan diğer radikal İslamcı örgütleri destekleyerek bölge ülkelerini istikrarsızlaştırma potansiyeli. Bu tehditler doksanlı yıllardaki birinci Taliban iktidarı döneminde daha da geçerliydi, fakat bugün

⁷⁵ Örneğin, Kazakistan'daki protestolara katıldığı iddiasıyla tutuklanıp işkence sonrası olaylara para karşılığı katıldığı yönünde açıklama yaptırılan bir Kırgız vatandaşı Kırgızistan'da bilinen bir müzisyen çıkınca Bişkek'teki Kazakistan büyükelçiliği önünde protesto düzenlenmiş, Kırgız cumhurbaşkanı da dâhil olmak üzere üst düzey bazı yöneticiler konu ile ilgili açıklamalar yapmış ve olay iki ülke arasında küçük çaplı bir siyasi krize dönüşmüştü. Kırgız müzisyen ancak bir sene sonra tahliye edildi. "V Kazakhstane osvobodili kyrgyzskogo muzykanta Ruzakhunova, zaderzhannogo za 'uchastie v protestakh'", *Fergana*, 10 Ocak 2022, <https://fergana.news/news/124591/>, erişim 29.04.2022.

Taliban'ın dış meşruiyet arayışı çerçevesinde uluslararası muhataplarına vermiş olduğu garantiler düşünüldüğünde en azından kısa vadede ve açık bir biçimde yukarıda bahsedilen rejim ihracı arayışına tevessül etmemesi ve diğer radikal dini örgütlere destek vermemesi beklenebilir. Yine de ABD'nin Afganistan'dan çekilmesiyle ortaya çıkabilecek güç boşluğunun bile tek başına bu ülkedeki radikal dini örgütlerin daha da güçlenmesi için uygun bir zemin hazırlayacağı endişesi bugünkü güvenlik kaygılarını arttırmaktadır.

Doksanların ilk yarısında ve Taliban'ın Afganistan'daki birinci iktidar döneminde Afganistan kaynaklı güvenlik tehditleri yeni bağımsız Orta Asya devletlerinin en önemli güvenlik sorunları arasındaydı. Hem bu ülkedeki güç boşluğu Tacikistan iç savaşının uzamasına sebep olmuş hem de ÖİH gibi İslamcı örgütler Taliban'ın desteğini alarak bu ülkede kendine hayat alanı bulmuş ve Orta Asya ülkelerinde çeşitli eylemler gerçekleştirerek bölge güvenliğini tehdit etmişlerdi. Bunun karşısında yeni bağımsız Orta Asya ülkeleri söz konusu sorunlarla yeteri kadar etkili mücadele edememiş ve bu durum Rusya gibi bölge dışı aktörlerin bu ülkeler üzerindeki etkisinin artmasına sebep olmuştu. ABD'nin Afganistan'dan çekilmesiyle birlikte yeniden iktidara gelen Taliban yönetimi Afganistan topraklarının komşu ülkelere tehdit oluşturacak şekilde kullanılmasına izin vermeyeceklerini açıkladı. Hem bu sebeple hem de artık sahada oluşan gerçekliği değiştirme imkânı bulunmadığından bugün Tacikistan dışındaki bölge ülkeleri Taliban yönetiminin bizzat kendisinden daha çok bu ülkedeki diğer IŞİD ve El-Kaide bağlantılı diğer radikal örgütlerden gelebilecek tehditleri güvenlikleştirmektedir. Yine de Taliban'ın bu gibi örgütleri destekleme noktasındaki geleneksel tutumu ve bu konuda hâlihazırda var olan tarihsel hafıza başta Tacikistan yönetimi olmak üzere pek çok kesimde Taliban iktidarına karşı oluşan olumsuz tavrı beslemektedir. Diğer taraftan Taliban iktidarının ve Afganistan'daki radikal örgütlerin bölge ülkelerine somut bir güvenlik tehdidi oluşturduğu kadar, yukarıda değinilen Kazakistan örneğinde olduğu gibi, bölge ülkelerindeki siyasi iktidarlar ve Rusya ve Çin gibi bölgesel güçler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda güvenlikleştirilme potansiyeli de bulunmaktadır. Dolayısıyla, bugün Afganistan kaynaklı tehditler bir yandan bölge ülkeleri için, özellikle de sınır bölgelerinde, belli ölçüde somut bir güvenlik riski oluştururken, diğer taraftan ise bu tehdit algısının hem bölge ülkelerindeki yönetimlerin kendi iktidarlarını korumasına, hem de Rusya ve Çin gibi devletlerin

başta bölgesel güvenlik ilişkilerinde olmak üzere bölge ülkeleri üzerindeki etkisinin artmasına yardım edecek şekilde araşsallaştırıldığı görölmektedir.

Summary

This article questions possible security outcomes for the Central Asian states of the US withdrawal from Afghanistan and the simultaneous Taliban takeover. Drawing on the securitization approach, it also discusses the potential for the instrumentalization of security problems originating from Afghanistan by regional states and other actors such as Russia and China. Through the comparative case analysis method and based on the analysis of primary and secondary sources, the first Taliban rule during the 1990s and the second one that has begun since the Taliban takeover as of August 2021 are examined comparatively in terms of their impacts on Central Asian security relations. Within this framework, in the first part of the study, the security problems in Central Asia arising from Taliban-ruled Afghanistan during the 1990s are examined. In the second part, the reactions of the Central Asian states to the second Taliban rule in Afghanistan and the potential security risks stemming from religious militant groups located in this country are discussed. Lastly, the potential for the instrumentalization of security problems originating from Taliban-ruled Afghanistan is revealed by referring to the January protests in Kazakhstan.

After the withdrawal of the Soviet Union from Afghanistan, power struggles between mujahideen groups have put the country in a chaotic situation. Taliban, which expanded its sphere of influence by taking advantage of the power vacuum, became a security problem for the countries of the region. Between 1996 and 2001, international terrorist organizations with radical Islamic views such as Al-Qaeda and the Islamic Movement of Uzbekistan found a safe haven in Afghanistan under Taliban rule. After the US military intervention in Afghanistan, the Taliban and other organizations relocated to the tribal areas on the Pakistani borders and continued their activities there.

The chaotic environment and instability in Afghanistan were perceived as serious security problems by the newly independent Central Asian states. These countries developed much better relations with the new governments established in Afghanistan after 2001 compared to the Taliban

period. Contributing to Afghanistan's attainment of a stable administration, the regional countries wanted to eliminate problems such as international terrorism, drug smuggling, and illegal immigration from Afghanistan. After the withdrawal of the US troops, the Taliban took over the administration of the country and the Central Asian states re-evaluated their relations with Afghanistan. Since these countries have reached more stable structures compared to the 1990s, they perceived a relatively low threat level during the second rule of the Taliban.

After the Taliban's takeover of power, both regional and international actors reviewed their relations with Afghanistan and none of them recognized the Taliban as a legitimate government. However, the relations were kept at a certain level by considering important issues, especially humanitarian aid and international problems. It cannot be said that all regional or global actors approach the Taliban administration in the same way. There are differences in the policies and the degree of securitization applied by the countries of Central Asia toward Taliban-ruled Afghanistan. However, the general tendency is to keep the channels of dialogue with the Taliban open and to maintain relations based on mutual interests. On the other hand, security threats posed by religious militant groups located in Afghanistan such as ISIS-K continue to worry Central Asian states.

It can be argued that security risks originating from Afghanistan create concrete security problems to a certain extent, especially for the regional states bordering the country. However, this situation also has the potential to be securitized by regional states and other regional powers and instrumentalized in their own interests. Thus, it can be turned into a useful instrument in suppressing national opposition movements, which use Islamic discourse or protest movements against the current administrations. As a matter of fact, the protest in Kazakhstan showed that security risks originating from Afghanistan could easily be turned into an appropriate tool for securitization by both the governments of regional states and the other big powers. In short, both regional countries and states such as Russia and China can securitize and instrumentalize Taliban rule in Afghanistan in a way that will help to increase their influence on regional countries, especially in regional security relations.

Çatışma Beyanı:

Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışması beyanımız bulunmamaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:

Yazarların çalışmaya katkı oranları %50'dir.

Kaynakça

- ABDULLAEV Kamoludin ve BARNES Catherina (ed.) (2001). *Politics of Compromise: The Tajikistan Peace Process*, ACCORD, Issue 10, Conciliation Resources, London.
- BUZAN Barry, WAEVER Ole vd. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London.
- BUZAN Barry ve WAEVER Ole (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge.
- CORNELL Svante E. (2005). "Narcotics, Radicalism, and Armed Conflict in Central Asia: The Islamic Movement of Uzbekistan", *Terrorism and Political Violence*, 17:4, 619-639.
- GIUSTOZZI Antonio (2018). *The Islamic State in Khorasan: Afghanistan, Pakistan and the New Central Asian Jihad*, Hurst & Company, London.
- GUNN T. Jeremy (2003). "Shaping an Islamic Identity: Religion, Islamism, and the State in Central Asia", *Sociology of Religion*, 64:3, 389-410.
- JING-DONG Yuan (2010). "China's Role in Establishing and Building the Shanghai Cooperation Organization (SCO)", *Journal of Contemporary China*, 19:67, 855-869.
- LEE Jonathan L. (2018). *Afghanistan: A History from 1260 to the Present*, Reaktion Books, London.
- NAUMKIN Vitaly V. (2003). "Militant İslam in Central Asia: The Case of the Islamic Movement of Uzbekistan", *Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies*, Working Paper Series.
- OLIMOVA Saodat ve OLIMOV Muzaffar (2001). "The Islamic Renaissance Party", Kamoludin Abdullaev, Catherina Barnes (ed.), *Politics of Compromise: The Tajikistan Peace Processes*, ACCORD, Issue 10, Conciliation Resources, London, ss.26-27.
- OMELICHEVA Mariya Y. (2011). *Counterterrorism in Central Asia*, Routledge, New York.
- RASANAYAGAM Angelo (2003). *Afghanistan: A Modern History*, IB Tauris, London.
- RASHID Ahmed (1999). The Taliban: Exporting Extremism, *Foreign Affairs*, 78:6, 22-35.
- RASHID Ahmed (2002). *Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia*, Yale University Press, New Haven.
- SAIKAL Amin (2004). *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*, IB Tauris, London.

- SANDERSON Thomas M., KIMMAGE Daniel, GORDON David A. (2010). "From the Fergana Valley to South Waziristan: The Evolving Threat of Central Asian Jihadists", *CSIS Report*.
- SINNO Abdulkader (2009). "Explain the Taliban's Ability to Mobilize the Pashtuns", (ed.) Robert D. Crews ve Amin Tarzi, *The Taliban and The Crisis of Afghanistan*, Harvard University Press, Massachusetts.
- WAEVER Ole (1995). "Securitization and Desecuritization", (ed.) Ronnie D. Lipschutz, *On Security*, Columbia University Press, New York, 46-86.
- YEGİN Abdullah (2015). "Afganistan Siyasetini Anlama Kılavuzu", Rapor, *SETA*, Yayın no: 53, İstanbul.
- İnternet Kaynakları**
- AHMADI Mumin (2021). "İstochniki: "Ansorullakh' gotovit napadenie na Tadzhiqistan. Tadzhiqskie siloviki perevedeny v rezhim povyshennoi gotovnosti", *Radio Ozodi*, <https://rus.ozodi.org/a/31476419.html>, erişim 29.04.2022.
- COUNTER EXTREMISM PROJECT, "Islamic Movement of Uzbekistan", <https://www.counterextremism.com/threat/islamic-movement-uzbekistan>, erişim 27.04.2022.
- "CSTO Rapid Deployment Force begins exercise in Kyrgyzstan", *TASS*, 7 Eylül 2021, <https://tass.com/defense/1334701>, erişim 29.04.2022.
- "CSTO, SCO summits presage policy of wary tolerance of Taliban regime in Afghanistan", *Eurasianet*, 17 Eylül 2021, <https://eurasianet.org/csto-sco-summits-presage-policy-of-wary-tolerance-of-taliban-regime-in-afghanistan> erişim 29.04.2022.
- GLOBALSECURITY.ORG, Hizb ut-Tahrir al-Islami (Islamic Party of Liberation), <https://www.globalsecurity.org/military/world/para/hizb-ut-tahrir.htm>, erişim 28.04.2022.
- GORDON Michael R.ve LUBOLD Gordon (2021). "US. Asked Russia About Offer of Bases to Monitor Afghan Terror Threat", *The Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/u-s-asked-russia-about-offer-of-bases-to-monitor-afghan-terror-threat-11632767164> erişim 29.04.2022.
- HAMSİCİ Mahmut (2021). "Hizb-ut-Tahrir: Bazı Ülkelerde Yasaklanan Örgütün Türkiye'deki Konumu Ne?", *BBC Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55752612>, erişim 28.04.2022.
- IMAMOVA Navbahor (2021). "Central Asia Wrestles With New Reality in Afghanistan", *VOA*, <https://www.voanews.com/a/south-central-asia-central-asia-wrestles-new-reality-afghanistan/6209983.html>, erişim 29.04.2022.
- IMAMOVA Navbahor (2021). "Taliban Takeover Spurs Central Asian Diplomatic Activity", *VOA*, <https://www.voanews.com/a/taliban-takeover-spurs-central-asian-diplomatic-activity/6290950.html>, erişim 29.04.2022.
- IMANLIYEVA Ayzirek ve IBRAGIMOVA Kamila, "Kyrgyzstan, Tajikistan diverge on approaches to Afghanistan" *Eurasianet*, <https://eurasianet.org/kyrgyzstan-tajikistan-diverge-on-approaches-to-afghanistan>, erişim 29.04.2022.
- KARABEYESER Ayetullah (2015). "Tacikistan İslami Uyanış Partisi Kapatıldı", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tacikistan-islami-uyanis-partisi-kapatildi/389851>, erişim 27.04.2022.
- "Kasym-Zhomart Tokaev provel peregovory s Prezidentom Evropeyskogo Soveta Sharlem Mishelem", *Akorda*, 10 Ocak 2022, <https://www.akorda.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-provel-peregovory-s-prezidentom-evropeysko-go-soveta-sharlem-mishelem-1002514>, erişim 29.04.2022.

- KAZANTSEV Andrey (2021). "Afghanistan Crisis: Security Problems for Russia and Central Asian States", *Russian International Affairs Council*, <https://russiancouncil.ru/en/analytcs-and-comments/analytcs/afghanistan-crisis-security-problems-for-russia-and-central-asian-states/>, erişim 29.04.2022.
- "Kosachev zaiavil, chto v chisle protestuiushchikh v Kazakhstane est' boeviki iz band Afganistana", *Interfax*, 6 Ocak 2022, <https://www.interfax.ru/world/814085>, erişim 29.04.2022.
- KUMENOV Almaz (2021). "Kazakhstan wheat redirected away from Afghanistan", *Eurasianet*, <https://eurasianet.org/kazakhstan-wheat-redirceted-away-from-afghanistan>, erişim 29.04.2022.
- MANKOFF Jeffrey (2021). "Afghanistan Will Put Russia's Regional Ambitions to the Test", *World Politics Review*, <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/29937/for-russia-afghanistan-is-an-opportunity-and-a-test>, erişim 29.04.2022.
- MARAT Erica (2021). "All eyes on Central Asia", *IPS Journal*, <https://www.ips-journal.eu/topics/democracy-and-society/all-eyes-on-central-asia-5367/>, erişim 29.04.2022.
- NAJIBULLAH Farangis ve AHMADI Mumin (2021). "Resistance Leader Masud 'Visited Dushanbe' For Afghan Peace Talks, But Taliban Didn't Show Up", *RFE/RL*, <https://www.rferl.org/a/tajikistan-masud-talks-taliban/31507572.html>, erişim 29.04.2022.
- NAJIBULLAH Farangis ve SARWAR Mustafa (2022). "Taliban Says New Troops Near Central Asian Borders Will Bring Stability. The Neighbors Are Not So Sure", *Gandahara*, <https://gandhara.rferl.org/a/taliban-troops-central-asia-borders-stability/31706961.html>, erişim 29.04.2022.
- PANNIER Bruce (2021). "How Much Will Afghanistan Change Central Asia's Relations With Russia, China, And The United States?", *RFE/RL*, <https://www.rferl.org/a/central-asia-afghanistan-neighbors/31426320.html>, erişim 29.04.2022.
- PANNIER Brucev (2021). "Uzbekistan Has Good Reasons To Be On Good Terms With The Taliban", *RFE/RL*, <https://www.rferl.org/a/uzbekistan-taliban-business-relations/31474600.html>, erişim 29.04.2022.
- PANNIER Bruce (2021). "Kazakhstan, Kyrgyzstan Open Channels With The Taliban", *RFE/RL*, <https://www.rferl.org/a/kazakhstan-kyrgyzstan-taliban/31487684.html>, erişim 29.04.2022.
- PANNIER Bruce (2022). "First Firefight: Turkmen, Taliban Engage In Border Shoot-Out", *RFE/RL*, <https://www.rferl.org/a/turkmen-taliban-border-shoot-out/31640971.html>, erişim 29.04.2022.
- "Prezident Kazakhstana obratilsia k glavam gosudarstv ODKB za pomoshch'iu", *Interfax*, 5 Ocak 2022, <https://www.interfax.ru/world/814011>, erişim 29.04.2022.
- "Prezident Sadyr Zhaparov na sammite ODKB ozvuchil pozitsiiu Kyrgyzstana po situatsii v Afganistane", 16 Eylül 2021, Prezident Kyrgyzskoi Respublikı, http://www.president.kg/ru/sobytiya/20675_prezident_sadir_ghaparov_na_sammite_odkb_ozvuchil_poziciyu_kirgizsta_na_po_situacii_v_afganistane, erişim 29.04.2022.
- "Raketi IGIL ne dol'eteli do Uzbekistana- 'Taliban'", *Gazeta.uz*, 20 Nisan 2022, <https://www.gazeta.uz/ru/2022/04/20/afghanistan-border/>, erişim 29.04.2022.
- "Russian and Uzbek militaries begin joint Afghan border drills", *Reuters*, 2 Ağustos 2021, <https://www.reuters.com/world/russia-scale-up-military-drills-near-afghan-border-ifax-2021-08-02/>, erişim 29.04.2022.

- “Russia-led bloc concludes drills near Afghan border to boost Tajik security”, *Reuters*, 24 Ekim 2021, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/russia-led-bloc-concludes-drills-near-afghan-border-boost-tajik-security-2021-10-23/>, erişim 29.04.2022.
- “Slutskii uvidel v situatsii v Kazakhstane pocherk terroristicheskoi intervensii”, *Interfax*, 6 Ocak 2022, <https://www.interfax.ru/world/814121>, erişim 29.04.2022.
- STANDISH Reid (2021). “Taliban ‘Removing’ Uyghur Militants From Afghanistan’s Border With China”, *RFE/RL*, <https://www.rferl.org/a/afghanistan-taliban-uyghurs-china/31494226.html>, erişim 29.04.2022.
- STANDISH Reid (2021). “Tajikistan Approves Construction Of New Chinese-Funded Base As Beijing’s Security Presence In Central Asia Grows”, *RFE/RL*, <https://www.rferl.org/a/tajikistan-approves-chinese-base/31532078.html>, erişim 29.04.2022.
- “Talibi oprovergli svoiu prichastnost’ k besporiadkam v Kazakhstane”, *Interfax*, 2 Şubat 2022, <https://www.interfax.ru/world/819823>, erişim 29.04.2022.
- “TM Interview with Chairman of the Kazakhstan Council on International Relations’ Erlan Karin”, *The Jamestown Foundation, Terrorism Monitor*, 19:19, 2021, https://jamestown.org/wp-content/uploads/2021/10/TM_October-7-2021_2.pdf?x91599, erişim 29.04.2022.
- TRENIÑ Dimitri (2021). “Afghanistan After the US Pullout: Challenges to Russia and Central Asia”, *Carnegie Moscow Center*, <https://carnegiemoscow.org/commentary/84951>, erişim 29.04.2022.
- “Turkmenistan: TAPI talk turn to pragmatic matters”, *Eurasianet*, 18 Ocak, 2022, <https://eurasianet.org/turkmenistan-tapi-talk-turns-to-pragmatic-matters>, erişim 29.04.2022.
- UMAROV Temur (2021). “Do the Taliban Pose a Threat to Stability in Central Asia?”, *Carnegie Moscow Center*, <https://carnegiemoscow.org/commentary/85271>, erişim 29.04.2022.
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL, Resolution 1214 (1998), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1214>, erişim 18 Nisan 2022.
- “Uzbekistan predlozhit razmorozit’ aktivy Afganistana v zarubezhnykh bankakh. Chto o nikh izvestno?”, *Gazeta.uz*, 17 Eylül 2021, <https://www.gazeta.uz/ru/2021/09/17/frozen-assets/>, erişim 29.04.2022.
- “Uzbekistan Rejects Claim By Islamic State Affiliate In Afghanistan Over Rocket Assault”, *RFE/RL’s Uzbek Service*, 19 Nisan 2022, <https://www.rferl.org/a/uzbekistan-islamic-state-afghanistan--rocket-assault/31810956.html>, erişim 29.04.2022.
- “V Kazakhstane osvobodili kyrgyzskogo muzykanta Ruzakhunova, zaderzhannogo za ‘uchastie v protestakh’”, *Fergana*, 10 Ocak 2022, <https://fergana.news/news/124591/>, erişim 29.04.2022.

Arktik ve Sub-Arktik Bölgede Yaşayan Türk Halklarının/Türkçe Konuşan Halkların Kültürel/Dil Güvenliğinin Sağlanmasında Türk Devletleri Teşkilatı'nın Rolü

The Role of the Organization of Turkic States
in Ensuring the Cultural/Language Security of
the Turkic Peoples/Turkic-Speaking People Living
in the Arctic and Sub-Arctic Region

Burcu GÜÇLÜ AKPINAR*

Öz

Rusya'nın Sibiryaya bölgesi içinde kalan Arktik ve sub-Arktik bölge, Türk halklarının/ Türkçe konuşan halkların yaşadığı bir bölgedir. Bu bölgede yaşayan Türk halkları/Türkçe konuşan halklar Rusya'nın kültürel politikalarından olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu nedenle kültürel güvenlik ve dilin korunması sorunsal ortaya çıkmaktadır. Günümüzde küreselleşme ile birlikte iletişim kanallarının sunduğu imkânlar ve teknolojik gelişimin sağladığı etkileşim Arktik ve sub-Arktik'te Türk kültürünün yaşatılması ve dilinin korunması problemini daha belirgin hale getirmiştir. Bu yüzden Arktik ve sub-Arktik Bölge'de yaşayan Türkler ile Türkçe konuşan halkların kültürel güvenliğinin sağlanması, kültürün yaşatılması ve sürdürülmesi birtakım çalışmaları gerekli kılmaktadır. Türk halklarının bu coğrafyada oluşan zorlu yaşam koşullarına karşı geliştirdikleri hayatta kalma becerileri tüm dünya kültürünü ilgilendirmektedir. Bu bakımdan Sibiryaya'da yaşatılmaya çalışılan Türk kültürü ve dili insanlığın kültürel mirasında önemli bir paya sahiptir. Bu çalışma, Sibiryaya'da yaşayan Türkçe konuşan halkların kültür ve dilinin sürdürülebilirliğinin tehlike altında olduğuna değinmekte ve korunma ihtiyacından bahsetmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı'nın hem Arktik hem de sub-Arktik bölgede yaşayan Türkçe konuşan halkların kültürel ve dil güvenliğinin sağlanması noktasında Arktik Konsey'de gözlemci üye statüsü alarak uluslararası arenada aktif bir rol alabileceği düşünülmektedir.

* Dr, Bağımsız Araştırmacı, Ankara, Türkiye, Türkiye, ORCID: 0000-0001-5386-7714, e-posta: i.gucluburcu@gmail.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 10.05.2022
Kabul Tarihi / Accepted: 11.08.2022

Anahtar kelimeler: Arktik Bölge, Sibiryâ Türk Halkları, Kültürel Güvenlik, Dilin Korunması, Türk Kültürü, Türk Devletleri Teşkilatı.

Abstract:

The Arctic and sub-Arctic region, which is within the Siberia region of Russia, is a region where Turkic peoples/Turkic-speaking peoples live. Turkic peoples/Turkic-speaking peoples living in this region are adversely affected by Russia's cultural policies. For this reason, the problem of cultural security and language preservation arises. Today, with globalization, the possibilities offered by communication channels and the interaction provided by technological development have made the problem of keeping Turkic culture alive and language preservation in the Arctic and sub-Arctic more evident. For this reason, ensuring the cultural security of the Turkic peoples and Turkic language speakers living in the Arctic and sub-Arctic region, keeping the culture alive, and sustaining it requires some studies. The survival skills developed by the Turkic peoples against the harsh living conditions in this geography are of interest to the entire world culture. In this respect, the ancient Turkic culture and language, which is tried to be kept alive in Siberia has an important share in the cultural heritage of humanity. This study mentions that the sustainability of the culture and language of the Turkic-speaking peoples living in Siberia is under threat and points out the need for protection. It is thought that the Organization of Turkish States can take an active role in the international arena by obtaining the status of an observer member in the Arctic Council to ensure the cultural and linguistic security of the Turkish-speaking peoples living in both the Arctic and sub-Arctic regions.

Keywords: Arctic Region, Siberian Turkic Peoples, Cultural Security, Language Preservation, Turkic Culture, Organization of Turkic States.

Giriş

Arktik ve sub-Arktik olarak tanımlayacağımız bölge içerisinde Türk halklarının ya da Türkçe konuşan halkların yaşadığı bilinmektedir. Bu bölge siyasi olarak Rusya Federasyonu toprakları içinde Sibiryâ dediğimiz bölgeye tekabül etmektedir. Sibiryâ'nın bugün bilinen tarihinde Türkler, öncelikle Hun yönetimi altında hâkimiyet kurmuştur. Zaman içinde hâkimiyet Türklerin kendi aralarında el değiştirmiş Moğol hükümlarlığına kadar bu böyle devam etmiştir.¹

¹ Fatih Ünal, "Çarlık Döneminde Rusların Sibiryâ Araştırmaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8:41, 2015, s. 613.

Rus imparatorluğu ile başlayıp günümüze kadar uzanan süreçte ise bölgede yaşayan Türk halkları dil üzerinden belirli birtakım genelleştirme politikalarına² tabi kılınmış, eski kültürel varlıklarında kayıplar yaşamıştır. Rusların bölgeye gelmeleriyle birlikte bu bölgede yaşayan Türkler/Türkçe konuşan halklar³ farklı adlandırmalara tabi tutularak kendi içinde ayrıştırmaya maruz kalmıştır. Buradan hareketle Ruslar genelleştirici bir adlandırma perspektifinden bazı Türk halklarını farklı gruplar altında birleştirirken aslında sözcüğün işaret ettiği şey ile gerçeğin üstünü örtterek diğer Türklerden ayırmıştır. Bu duruma nüfus açısından yaklaşan Gökburun, aynı soydan gelen halkların farklı adlarla yeniden yapılandırıldığına ve oluşan yeni grupların nüfus açısından azaltılmasına dikkat çekmektedir.⁴ Böylece söz konusu coğrafya kolay yönetilebilir hale getirilmekte, aynı zamanda aynı halk arasında ayrıklık ortaya çıkarılmaktadır. Bu durum sayısı az olan halkların büyük gruplar içinde erimesine vesile olmaktadır. Rusların genel olarak İrtiş nehri boyunca yerleşen ve farklı adlara sahip

² Klasik çağda dilde kullanılan genelleştirilmiş adlandırma teorisi dili şeylere indirgerken şeyleri de işarete bağlar. Foucault, Saussure'cü dil yaklaşımındaki gibi adlandırma sürecinin kökenine inildiğinde imleyen ve imlenen arasındaki ilişkinin keyfilik ve uzlaşım çerçevesinde geliştiğine kanaat getirir. (Bkz. James Harkness, "Önsöz", Michel Foucault, *Bu Bir Pipo Değildir*, Çev. Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2017, s. 10.); Bu sadece konuştuğumuz dil için değil matematik, müzik, bilgisayar kodlaması vb. tüm dillerin yapı taşında yer alan yapısalcılığın zihniyetini teşkil eder. "(...) genel bir temsil taxinomia'sının yerleştiği yerde ad vardır. Adlandırmak, aynı anda hem bir temsilin füsül temsilini vermek hem de onu genel bir tablonun içine yerleştirmektir. Tüm klasik dil teorisi bu ayrıcalıklı ve merkezî varlığın etrafında düzene girmektedir. Dilin bütün işlevleri onda kesişmektedirler, çünkü temsiller bir cümlenin içinde ancak onun aracılığıyla yer alabilirler. Öyleyse, söylem de bilgiyle onun aracılığıyla eklenmektedir." (Michel Foucault, *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitapevi, 5. Baskı, Ankara, 2015, s. 181-182.); "Klasik söylemin temel görevi, şeylere bir ad yakıştırmak ve onların varlıklarını bu adla adlandırmaktır." (Foucault, *age*, s. 186.)

³ Çalışmanın başlığında Türk Halkları/Türkçe konuşan halklar şeklinde yapılan çifte vurgunun sebebi makalenin ulusu ve kültürü harmanlayan bir çerçeveye benimsenmesinden kaynaklanmaktadır. Sibiry'a da yaşam süren bir Türk toplumu olan Dolganların günümüzde artık birçoğu Rusça konuşup ana dilleri olan Dolgancayı konuşmuyor. Aynı şekilde Sibiry'a da Türk olmayan fakat Altay, Yakut, Tuva dilini konuşan farklı grupların olduğu da bilinmekte. Bu bağlamda Türk olmak dışında Türkçe konuşmak da kültürün yaşatılması ve sürdürülmesi için önemli görülmüştür.

⁴ İbrahim Gökburun, "Küresel ve Bölgesel Güçler Çağında Türk Dünyası Nüfusu", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 21:1, 2021, s. 20.

Türkçe konuşan halklara bütüncül olarak “Tatar” adını vermesi⁵ bir bakıma Türk kültüründeki çeşitliliği tek tipleştirme ve zenginliği basitleştirme örneğidir.

Kültürel kompozisyonu değiştiren faaliyetlerde yaşanan artış yerel halkların kültürel anlamda zarar görmesine sebep olmuştur. Sibirya’nın çeşitli bölgelerinde yaşayan bu halklar tarih boyunca kültürlerini devlet politikalarına karşı korumaya çalışırken günümüzde ise küresel bakımdan kültüre tehdit oluşturan tehlikelere karşı daha da savunmasız hale gelmiştir. Kısacası söz konusu bölgede yaşamlarını sürdüren diğer yerli halklar gibi Türkler/Türkçe konuşan halklar hem bağlı oldukları devletin hem de küresel alanın etkisinde hızla değişim geçirmektedir. Son dönemde teknolojinin ve internet teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla oluşan yeni tür yaşam şeklinin mevcut kültürler üzerinde negatif etki oluşturduğu gözlenmektedir. Dünya üzerinde yaşayan tüm kültürlerde gerçekleşen bu olumsuz değişim karşısında Sibirya’daki Türk kültürünün nasıl etkileneceği ise bir muammadır.

Adorno modern dönem kitle kültürünü aynılık üzerinden betimlerken kültür endüstrisinin standardize eden yönüne dikkat çekmiş ve bunu tüketim mantığıyla işleyen ekonomi mekanizmasına bağlamıştı.⁶ O dönemden itibaren kültür endüstrisi kültürü bir meta haline getirmeye başlamıştı.⁷ Günümüzde ise ABD Dış Politikasının Hollywood film sektörü üzerinden yürütmüş olduğu küresel kültürel emperyalizm⁸ “GAFAM (Google/Alphabet, Amazon, Facebook, Apple ve Microsoft) ve diğer kurumsal devler” le yeni nesil emperyalizme⁹ evrilmiştir. Küresel medyanın dijitalleşmesiyle beraber entegre kültürler metalaşmaya ve tekelleşmeye neden olurken diğer kültürel formların varoluşuna tehdit yaratmaktadır.¹⁰ Bu yeni düzende

⁵ Н. И. Никитин, *Освоение Сибири В Хvii Веке Книга Для Учащихся Средних И Старших Классов*, Просвещение, Москва, 1990, s, 7.

⁶ Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, *Dialectic of Enlightenment*, (ed.) Gunzelin Schmid Noeri, Translated by Edmund Jephcott, Stanford University Press, Stanford, 2002, s. 94-95.

⁷ Age, s 131.

⁸ Bkz. Paul Moody, “U.S. Embassy Support for Hollywood’s Global Dominance: Cultural Imperialism Redux”, *International Journal of Communication*, 11, 2017, s. 2913-2915.

⁹ Michael Kwet, “Digital colonialism: US empire and the new imperialism in the Global South”, *Race & Class*, 60:4, 2019, s. 4.

¹⁰ Mark Poster, “Global Media and Culture”, *New Literary History*, 39:3, 2008, s. 690-691.

tüketici aynı zamanda veri üreten bir yaratıcı rolüne girerken¹¹ eski kültürel formların dışında internet tabanlı yepyeni ortak bir kültürel forum oluşmasına¹² katkı sunmaktadır. Bu haliyle dijital kitle kültürü insanlığı sanki ortak bir hafızaya yerleştirmek için pozitif algılamalar yaratan bir işlemler yumağı gibi gözükmektedir. Oysaki ortak bir platform aynı zamanda kullanıcılarına bireyselleşme kapısını da açmaktadır. Mevcut durumda hem kullanan hem sağlayan moduyla verinin kendisi haline gelen dijital birey, üretim-tüketim ilişkisi içerisine girerek metalaşmakta, dijital emperyalizme hizmet etmektedir. Dijital kültürün yaratmış olduğu bu durum tüm bireyler ve hassas gruplar için risk oluştururken Sibiry'a'da yaşayan Türk halklarının da bu durumdan etkileneceği değerlendirilmektedir.

Arktik bölgede yaşayan bu insanların doğa üzerinde edindikleri eşsiz deneyimlerle sahip oldukları öğretiler iklim değişiminin yaratacağı etkileri göğüslemede tüm insanlığın yararına görülmekte ve bu durum onların kıymetlerini daha da artırmaktadır.¹³ İklim değişikliği ile beraber, insanın doğaya yönelik kötü müdahalelerine bağlı olarak ortaya çıkan ekosistem bozukluğu; kuraklık, aşırı yağış, kaynakların azalması, bunların ekonomiler ve insan hayatının sürdürülebilirliği üzerindeki etkileri,¹⁴ kültürleri tehdit eden diğer faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin son dönemde Yakutistan'da endüstrileşmenin yarattığı dezavantajlara ek olarak küresel ısınma ve iklim değişikliğinden kaynaklanan sorunlar¹⁵ Yakut inancı, dili ve kültürü üzerinde negatif etkiler doğurmuştur.¹⁶ Bu yüzden Yakutlar genç nesli geleneklerine bağlamak amacıyla kültürel yenilenme programları yaratmak zorunda kalmıştır.¹⁷

¹¹ Agm, s.692.

¹² Agm, s. 695.

¹³ Igor Krupnik, "The Cultural Icescapes of the Arctic", March 2014, <https://ocean.si.edu/ecosystems/poles/cultural-icescapes-arctic>, erişim 28.04.2022.

¹⁴ Mirian Masaquiza Jerez, "Challenges and Opportunities for Indigenous Peoples' Sustainability", April 2021, ss.1-2, Decade of Action Policy Brief No. 101, https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2021/04/PB_101.pdf, erişim 11.06.2022.

¹⁵ Marjorie Mandelstam Balzer, "Indigenous Politics, Economics, and Ecological Change in Siberia", *Georgetown Journal of International Affairs*, 11:1, 2010, s. 29-30.

¹⁶ Agm, s. 31.

¹⁷ Agm, s. 32.

Genel olarak günümüzde yerli halklar kültürel hakların ihlali ile yüzleşmekte, ayrımcılık ve marjinalleşmeye maruz kalmaktadır.¹⁸ Küresel entegrasyon süreci yerli ve dezavantajlı gruplar için tehdit oluşturmaya devam etmektedir. Örneğin yatırımcılar projelerini sadece kar odaklılık anlayışıyla yaparak yerel halkın yaşam alanına, gıda kaynaklarına, ata mirasına, gelenek, inanç ve değerlerine geri döndürülemez zararlar vermektedir.¹⁹ Arktik ve sub-Arktik bölgede yaşayan Türkler ve Türkçe konuşan halkların sahip olduğu kültürü günümüze dek yaşatabilse bile sürdürülebilirliği ile ilgili endişeler bulunmaktadır. Örneğin Covid-19 salgını boyunca Rus Arktik’inde durum yerli halklar için olumsuz seyretmiş ve bölgede yaşayan yerli halklara yönelik politikalar yerel kültürlerin yaşatılması açısından risk yaratmıştır.²⁰

Bu çalışma Arktik ve sub-Arktik bölgedeki Türk kültürünün kendine özgü yaşam şekli ve dili bakımından tehlike altında olduğunu ve bunun küresel düzeyde bir koruma gerektirdiğini savunmaktadır. Çalışma aynı zamanda Rusya Federasyonu iç hukuk düzenlemelerinin hâkim kültüre/dile yönelik korumacı bir yaklaşım sergilerken yerel kültürler ile dillerin korunması ve sürdürülebilmesi noktasında yetersiz kaldığı yönünde bir eleştiri sunmaktadır. Özellikle Rusya’nın son dönemde Arktik Bölge ekonomisini geliştirmek adına çıkarmış olduğu yasaların bölgedeki yerel kültürlerin güvenliğine oluşturduğu tehdit çalışmanın vurguladığı bir diğer konudur. Bu bağlamda Türk Devletleri Teşkilatı’nın Arktik ve sub-Arktik’te, Türk kültürünün yaşatılması, korunması ve sürdürülebilmesi adına sorumluluk üstlenebileceği, bu doğrultuda özellikle Arktik Konsey’e gözlemci üye olarak bölgede etkin bir rol alabileceği değerlendirilmektedir.

¹⁸ <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/mandated-areas1/environment.html#:~:text=Multiple%20threats%20and%20obstacles%20hinder,the%20rights%20to%20legal%20recognition%2C>, erişim 10.06.2022.

¹⁹ Citra Hennida, Santi Isnaini, Sri Endah Kinasih, “Globalization and Indigenous People Adaptation: Sasi as Social Institution in Maluku”, In Proceedings of the 4th International Conference on Contemporary Social and Political Affairs (ICoCSPA 2018), ss. 97-98, <https://www.scitepress.org/Papers/2018/88173/88173.pdf>, erişim 10.06.2022.

²⁰ Pavel Devyatkin, “Vulnerable Communities: How has the COVID-19 Pandemic Affected Indigenous People in the Russian Arctic?” December 10, 2020, <https://www.thearcticinstitute.org/vulnerable-communities-covid-19-pandemic-indigenous-people-russian-arctic/>, erişim 28.04.2022.

Bu üyelik çerçevesinde Rusya ile yapılacak ortak çalışmaların bölgedeki Türk kültürü ve dili açısından daha verimli sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.

1. Sibirya'daki Türk Varlığı

Sibirya coğrafi olarak kuzeyde Arktik Okyanusuna sınır olurken güneyde Asya'nın ortasına kadar uzanır. Doğu-batı boylamında ise Ural Dağları'ndan başlayıp Okhotsk Denizi'nde son bulan ve toplamda yaklaşık 10 milyon km'lik bir alanı kapsar.²¹ Sınırları açıkça belirtilen bu alan Rus Arktik bölgesi ile sub-Arktik bölgesini içine alır.

Rusya Federasyonu toprakları içerisinde yer alan Sibirya tarihsel olarak Türk kültürünün ve dilinin hayat bulduğu bir alan olmuştur. Türk halklarının büyük göçlerle Asya'ya yayılmalarına neden olan bu coğrafya ve iklim aynı zamanda orada kalan Türklerin kültürel izlerinin korunmasında da etkili olmuştur. Örneğin, Sibirya'daki kurganların donmuş topraklar üzerinde yer almaları, bilim insanlarının buluntular üzerinde proto-Türk tarihi ve kültürü açısından önemli tespitler yapmalarına olanak sunmuştur.²² Bölgede yapılan birçok arkeolojik kazı sonucunda Türk kültürünün “dünya uygarlık tarihi” açısından ne derece önemli olduğu ifade edilmiştir.²³ Arkeolojik çalışmalar sonrası ortaya çıkan veriler kültürel birtakım özellikler hakkında bilgi sunmaktadır. Bu bilgiler ışığında Güney Sibirya'daki M.Ö. 2500'lere kadar dayandırılan Afanasyevo Kültürü'nün de Sibirya Türklerinin tarihî izlerini taşıdığı değerlendirilmektedir.²⁴ Dugin de Finlandiya'dan Çukotka hattına kadar olan bölgede arkaik halkların yerleşik olduğuna ve bu halkların arasında Türklerin yer aldığına değinmiştir.²⁵ Günümüz Sibirya'sında hâlâ Türk dilinin çeşitli diyalektlerini konuşan halklar bulunmaktadır: “Altaylılar,

²¹ Никитин, *Освоение Сибири В XVII Веке*, s. 5.

²² Mehmet Kutlu, Leila Kutlu, “Berel'deki 11. Kurgan ve Pazırık Kültürü”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 29:1, 2020, s. 178.

²³ Jelobstov F. Fedotoviç, “Saha Yeri ve Saha Türkleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 16:27, 1992, s. 232.

²⁴ Ahmet Bican Ercilasun, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, 17. Baskı, Ankara, 2016, s. 39-40.

²⁵ Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, Çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2010, s. 136.

Kazaklar, Soyotlar, Sibirya Tatarları, Tofalar, Tuvalar, Hakaslar, Çulımlar, Şorlar, Yakutlar, Dolganlar²⁶ bu halklar arasında yer almaktadır.

Bölgede yüzyıllarca ikamet eden Türklere karşı Rusya'nın Sibirya macerası ise 16. yüzyıl sonundan itibaren Kosak lider Yermak vekâletinde başlamıştır. Sibirya ilhakının arkasındaki önemli sebep ise bölgede Hristiyanlık vasıtasıyla Rus Çarının etkisini artırmak olarak görülmüştür.²⁷ İlk kez 17. yüzyıldaki seyahatnamelerde yer alan Sibirya ancak coğrafi zenginliğinin fark edilmesiyle beraber Rusya'nın ilgi alanına girmiştir.²⁸ Rusya'nın bu yeni topraklarında Stroganovların ticari faaliyetlerini artırması ve bölgede hâkim olmalarıyla Sibirya'da kendine özgü yaşam biçimleriyle hayat bulmuş yerel halkların varlığı tehlike altına girmiştir.²⁹

Radloff Sibirya'da çalışmalarını sürdürdüğü zamanlarda Altaylı halkların Rus tüccarları karşısında var olma mücadelesi verdiklerine dikkat çekmiştir.³⁰ Rusya'nın Sibirya üzerindeki kolonizasyon faaliyetlerini arttırmasından itibaren Sibirya'da yerel halkların varlık ve kültür problemi ortaya çıkmıştır. Özellikle misyonerlerin faaliyetleri sonrası yerel halkın bir kısmı bu faaliyetleri tehdit olarak görüp geleneklerini koruma refleksiyle Rus yayılmacılığına karşı bir direnç oluştururken, bir kısmı ise Ruslarla aynı statüye sahip olmak için Ruslaşma yolunu seçmiştir.³¹

Yaşanan onca olumsuzluklara rağmen Sibirya halklarının kültürlerini günümüze kadar koruma gayretleri dikkat çekicidir. Kazarkin'in ifadesiyle Sibirya kelimesi Ruslar için kökeni belli olmayan bir kelimedir ve bu kelime tarih boyunca kendi varoluşunu kendi başına sürdüren bir kültüre gönderme yapmaktadır.³² Ayrıca Kazarkin Sibirya'daki yerel halkların 21. yüzyıla

²⁶ А.М. Малолетко, *Древние Народы Сибири Этнический Состав По Данным Топонимики: Том V1 Раннее Заселение Северной Азии*, Томский Университет, Томск, 2012, s. 45-69.

²⁷ İlyas Topsakal, "An Analysis Of Studies On Siberian History, Culture, Archeology And Civilization", *Siberian Studies*, 2:6, 2014, s. 3-4.

²⁸ И.А. Жерносенко, Е.И. Балакина, *Культура Сибири и Алтай Монография*, Издательство Жерносенко С.С., Барнаул, 2011, s. 9-10.

²⁹ Boris Kagarlitsky, *Çevrenin İmparatorluğu Rusya ve Dünya Sistemi*, Çev. Esin Soğancılar, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2007, ss. 204-206.

³⁰ W. Radloff, *Sibirya'dan I*, Çev. Ahmet Temir, Maarif Basımevi, İstanbul, 1956, s. 295.

³¹ Age, s. 332-334.

³² Казаркин, А.П. *Регионализм – перекресток мнений // Сибирь в контексте мировой культуры*. – Томск, 2003. – С.4-7'den aktaran; И.А. Жерносенко, Е.И.

kadar kendi öz varlıklarını korumayı başarabildiğine değinirken gelecek yıllar için çekincesini de açıkça ortaya koymakta ve bu yüzden Sibirya'yı dünya kültürü bağlamında düşünmektedir.³³

2. Sibirya'daki Türk Kültürü ve Dillerinin Güvenlik Sorunu

Rusya'da Rusça konuşan etnik Ruslardan sonraki en büyük nüfusu yaklaşık 12 milyon kişi ile Türkçe konuşan halklar oluşturmaktadır.³⁴ Kuzeyin ve Sibirya'nın dilleri ve dil aileleri içerisinde Türk dilleri grubunda bulunanlar ise Kumandin, Telengit, Teleut, Tofalar, Tubalar, Tuva, Tuva-Tojinsk, Çelkan, Çulum, Şor ve Yakut dilleri'dir.³⁵ Güney Sibirya'da Türkçe konuşan halkların Türk dilinin kullanımı konusundaki istikrarlı vaziyeti kültürel gelişimlerine önemli katkı sunmuştur.³⁶ Burada dilin kullanılması kültürün korunmasına, kültürün korunması da dilin kullanımının devam ettirilmesine neden olmuştur. Bu bağlamda tarih boyunca Kuzey Avrasya'da konuşulan etnik dil kategorisi içerisinde yer alan Türk dillerinden hiçbirinin tarih sahnesindeki yerini terk etmediği ifade edilmektedir.³⁷ Fakat bu görüşe karşı Rusların bölgeye hâkim olmalarıyla birlikte birçok yerel dilin kademeli olarak tarih sahnesinden silindiği söylenmektedir.³⁸ Sibirya'da var olmuş birçok yerel halk Rusya'nın asimilasyon ve Sovyet milliyetleri politikasına maruz kalmıştır.³⁹ Çarlık döneminde açıkça Ruslaştırma politikalarının uygulanmasına şahit olunurken, Sovyetler Birliği döneminde ise Rus olmayan milliyetlere karşı

Балакина, *Культура Сибири и Алтая*, s. 44.

³³ Age, s. 44.

³⁴ Дмитрий Насилов, “Законодательная База Языковой Политики В Российской Федерации”, *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 2:2, 2013, s. 28.; Rusya Federasyonu son nüfus sayımını gecikmeli olsa da tamamlamış ve sonuçlarını 2022 yılı son çeyreğinde yayınlama taahhüdünde bulunmuştur. Bkz. “Rosstat озвучил первые итоги переписи”, <https://rosstat.gov.ru/folder/313/document/160796>, erişim 29.04.2022. Bu yüzden çalışmada belirtilen nüfus istatistikleri Rusya Federasyonu 2010 yılının nüfus verilerine dayanmaktadır.

³⁵ Николай Вахтин, *Языки Сибири И Севера Материалы к Учебнику*, Нестор-история, Санкт-Петербург, 2016, s. 7.

³⁶ Малолетко, *Древние Народы Сибири*, s. 69.

³⁷ Age, s. 31.

³⁸ İlyas Topsakal, “Türk Tarihi Açısından Sibirya'nın Kısa Tarihi (Başlangıçtan XVI. yüzyıla kadar)”, *Turkish Studies*, 6:1, 2011, s. 1869.

³⁹ Ivan Sablin & Maria Savelyeva, “Mapping Indigenous Siberia: Spatial Changes and Ethnic Realities, 1900–2010”, *Settler Colonial Studies*, 1:1, 2011, s. 88-89.

daha kapsayıcı ve yerel kültürlerle dilleri olumlayan yerleştirme (*korenizatsiya-Korenizatsiya*) politikasına geçilmiş fakat Stalin'in başa gelmesiyle durum Ruslaştırma boyutuna varmıştır.⁴⁰ Bu bağlamda Rus kültür tarihinde sırasıyla kültürel asimilasyon, entegrasyon ve daha sonra ise Ruslaştırma metodlarının birbirini takip ettiği anlaşılmaktadır. Böylelikle, "(...) çoğullukları bir arada tutmanın gerekleri ve çoğullukları/farklılıkları bir üst kimlikle (*Sovyet/Rus kimliği*) kaynaştırma hedefi Rus/Sovyet devletlerinin klasik bir sorunu/açmazı olmaya devam etmiştir."⁴¹ Rusya'nın Federasyon haline gelmesiyle birlikte ademimerkeziyetçilik-merkeziyetçilik tartışmaları yeniden gündeme gelmiştir. 90'lı yıllarda federal-yerel arasında yaşanan sıkıntıların zirve yapması, 2000'li yıllarda terörist eylemlerde yaşanan artışlar,⁴² yeniden merkezileşmenin ilk tetikleyici unsurları olarak karşımıza çıkmış ve nihayetinde yerel yöneticilerin seçimi yerine atanması sistemi getirilmiştir.⁴³ Putin'in başkanlık federasyonunu Yeltsin'in inşa ettiği federasyon fikrinden ayıran en temel fark, yeniden merkeziyetçi yönetim anlayışını benimseyerek bir nevi entegrasyon olan federalizmi otoriteryanizm ile harmanlayarak, siyasi erki kuvvetlendirmek olmuştur.⁴⁴ Burges, Grüder'den yaptığı referansta, 19. yüzyıl Rusya'sının homojen yapıda bir ulus-devlet kurma, SSCB bünyesinde ise uluslar üstü bir entegrasyon oluşturma girişimlerinde bulunduğu değinmiştir.⁴⁵ Grüder'in başarısızlık

⁴⁰ Bkz. Sevinç A. Özcan, *Bir Sovyet Mirası: Rus Azınlıklar*, Küre Yayınları, İstanbul, 2005, s. 7-15.

⁴¹ Zeynep Dağı, *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış politika: Rusya'nın Dönüşümü*, Boyut Kitapları, İstanbul, 2002, s. 89.

⁴² Federasyon içindeki kimi cumhuriyetlerin federal kanunlara aykırı pratiklerle donatılmış kendi anayasaları bulunmakta ve bu cumhuriyetler kendi anayasalarına göre hüküm vermekteydi. Daha fazla bilgi için bkz. Feryal Kalkavan, "Rusya Federasyonu'nda Federalizm ve Ünitarizm Tartışmaları", (ed.) Erhan Büyükkancı, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, Phonix Yayınevi, Ankara, 2004, s.16.

⁴³ Vladimir Gel'man, "Leviathan's return The policy of recentralization in contemporary Russia", (ed.) Cameron Ross and Adrian Campbell, *Federalism and Local Politics in Russia*, Routledge, Oxon, 2009, s. 1.

⁴⁴ Bkz. Andreas Heinemann-Grüder, "Is Russia's Federalism Sustainable?", *Perspectives on European Politics and Society*, 3:1, 2002, ss. 69-86; Andreas Heinemann-Grüder, "Federal Discourses, Minority Rights, and Conflict Transformation", (ed.) Cameron Ross and Adrian Campbell, *Federalism and Local Politics in Russia*, Routledge, Oxon, 2009 s. 57-58.

⁴⁵ Michael Burgess, "Between a Rock and a Hard Place: The Russian Federation in Comparative Perspective", (ed.), Cameron Ross and Adrian Campbell, *Federalism and Local Politics in Russia*, Routledge, Oxon, 2009, s. 42.

olarak değerlendirdiği bu iki girişim “ *bir entegrasyon aracı olarak zorunlu asimilasyonu’ meşrulaştırmaya hizmet etmektedir.*”⁴⁶ Oluşturulan farklı formdaki bu federal düzen içinde “*Geleneksel üretim biçimlerinin değişmesi, karma evlilikler, göç süreçleri ve sürekli bir asimilasyon, geleneksel yaşam tarzlarının, kültürlerin, geleneklerin ve yerli dillerin ortadan kalkmasına katkıda bulunmaktadır.*”⁴⁷ Rusya’nın kuzeyinde, Sibiry’a da ve Uzak Doğu’sunda yaşayan yerli halklar, dillerinin ve kültürlerinin kaybolmasına neden olabilecek birçok problemle beraber yaşamaktadır. Bunların arasında okuma yazma oranındaki yetersizlik, dağınık yaşamın getirdiği zorluklar, yerel dildeki eğitim materyali ve öğretici yoksunluğu, yerel halkın kültürel haklarını savunacak hukukçuların bulunmayışı vb. konular yer almaktadır.⁴⁸ Rusya Federasyonu içerisinde yer alan Türk halkları/Türkçe konuşan halklar için de durum aynıdır.

Dil, farklı coğrafyalardaki insanlar arasındaki etkileşim, insan hareketleri, küreselleşme vb. etkiler nedeniyle değişim ve gelişime açık olmuş, kimi diller ise farklı dillerin baskın karakteri ile zamanla yok olma tehlikesi içerisine girmiştir. “*Dünyadaki dillerin %95’inin içinde bulunduğumuz yüz yılın sonunda yok olacağı tahmin edilmektedir. Günümüzde dünyadaki dillerin %96’sına karşılık gelen yaklaşık 6700 dil dünya nüfusunun sadece %3’ü tarafından kullanılmaktadır.*”⁴⁹ Dünya dillerindeki kayıp öyle bir seviyeye ulaşmıştır ki insanlık her iki haftada bir, bir dilin yok oluşuna şahitlik etmektedir.⁵⁰ İnsanların yaşamlarında geçirdikleri köklü değişimler, yaşadıkları toprakların kaybı,⁵¹ konuşan kişi sayısındaki azalma, küçük

⁴⁶ Age, s. 42.

⁴⁷ Heinemann-Grüder, “Federal Discourses, Minority Rights, and Conflict Transformation”, s. 61.

⁴⁸ Федерика Прина, “Защита прав меньшинств и коренных народов Российской Федерации: проблемы и решения для будущего”, Группа по правам меньшинств Европы, 2014, <https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2014/11/mrg-protecting-rights-minorities-indigenous-peoples-russian-federation-RU.pdf>, erişim 05.08.2022.

⁴⁹ UN Economic and Social Council, “Indigenous languages: preservation and revitalization (articles 13, 14 and 16 of the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples)”, Permanent Forum on Indigenous Issues Fifteenth session, New York, 9-20 May 2016, s. 4. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/055/48/PDF/N1605548.pdf?OpenElement>, erişim 08.05.2022.

⁵⁰ “Protecting languages, preserving cultures”, <https://www.un.org/en/desa/protecting-languages-preserving-cultures-0>, erişim 08.05.2022.

⁵¹ Marleen Haboud, interview with Lucía Iglesias Kuntz “An Epidemic is Threatening

bir alanda sınırlı bir yapıya sahip dil kullanımını, küreselleşmenin yarattığı etkiler ile göçler dilin sürdürülebilirliğinin önündeki en önemli engellerdir.⁵² Diğer yandan dil ve dilin yaşadığı coğrafya arasında doğrudan bir bağ söz konusudur. Bu nedenle çevrenin ya da çevresel şartların değişimi dilin değişiminde rol oynamaktadır.⁵³ Dilin yitirilmesi bir nevi “kültürel ve entelektüel bir kayıp” olarak nitelendirilirken bu kayıp “zoolojik ve botanik” dünyalarda yaşanan kayıplarla da ilişkilendirilmektedir.⁵⁴ Yerel dillerin yok olmasında bir diğer neden günlük hayatta kullanılan siyasi ve ticari faaliyetlere ait dilin *lingua franca* haline gelmesidir.⁵⁵ Teknolojinin gelişmesi ve internetin yaygınlaşmasıyla da dillerin tekipleşme tehlikesi sadece yerel dilleri değil buna maruz kalan tüm dillerin güvenliğini tehlikeye atmaktadır.⁵⁶

Günümüzde Sibiryâ'da hâlâ konuşulmakta olan Türk dilleri arasındaki yerini koruyan Yakut Dili'nin son dönemde “savunmasız diller kategorisi”⁵⁷ içine alınması dil güvenliği açısından endişe yaratmaktadır. Yakutistan'da yer alan büyük şehirlerde nüfusun büyük bir bölümünü daha çok Rus ve Ukraynalılar oluşturmakta Yakutlar ise daha çok kırsal alanda yaşamakta ve şehirlerde dil olarak Rusça'yı kullanmaktadırlar.⁵⁸ Yakut diline benzer

Indigenous Languages” *The UNESCO Courier- Special edition*, October 2009, s. 11-12, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000185904>, erişim 08.05.2022.

⁵² Jived Jafarov, “Language Safety in the Context of National Security”, *Bulgarian Historical Review*, 1:2, 2018, s. 207-208.

⁵³ Minnie Degawan, “Indigenous languages: Knowledge and hope”, *The UNESCO Courier*, <https://en.unesco.org/courier/2019-1/indigenous-languages-knowledge-and-hope#:~:text=For%20indigenous%20peoples%2C%20languages%20not,and%20aspirations%20of%20their%20youth>, erişim 08.05.2022.

⁵⁴ Ken Hale, “On endangered languages and the safeguarding of diversity”, Ken Hale, Michael Krauss, Lucille J. Watahomigie, Akira Y. Yamamoto, Colette Craig, LaVerne Masayeva Jeanne and Nora C. England, “Endangered Languages”, *Language*, 68:1, 1992, s. 1.

⁵⁵ Richard Solash, “Silent Extinction: Language Loss Reaches Crisis Levels”, *Rferl*, February 19, 2010, https://www.rferl.org/a/Silent_Extinction_Language_Loss_Reaches_Crisis_Levels/1963070.html, erişim 07.05.2022.

⁵⁶ Сайяр Габиб оглы Абдуллаев, Тофик Гасанага оглы Кязимов, Судаба Ейбалы гызы Абасова, “Безопасность и Тенденции Развития Языка в Условиях Глобализации”, *Безопасность информационных технологий*, [S.1.], 26:2, 2019, s. 111.

⁵⁷ Juha Janhunen, “North-East Asia”, (ed.) Christopher Moseley, *Atlas of the World's Languages Danger*, UNESCO Publishing, 3rd Edition, Paris, 2010, s. 50.

⁵⁸ Brigitte Pakendorf and Innokentij Novgorodov, Loanwords in Sakha (Yakut), A Turkic Language of Siberia, (ed.) Martin Haspelmath, Uri Tadmor. *Loanwords in the*

olarak bilinen Dolgan dilinin (bazı kaynaklarda diyalekt olarak geçer) durumu ondan farklı değildir. Yakutça'yı konuşan kişi sayısı fazla olmasına rağmen çok büyük bir arazide dağınık bir biçimde yaşıyor olmaları, dilin korunması ve yaşatılması bakımından ayrı bir tehdit oluştururken Dolgan dilinde ise konuşan kişi sayısının giderek azalması dilin kaybolma tehlikesini ortaya çıkartmaktadır.⁵⁹ Örneğin 1970'lerin sonuna kadar Dolganca üzerine yok denecek kadar az sayıda çalışma yapılmıştır.⁶⁰ Dolgan dili ile ilgili yapılan çalışmalarda ancak 1980'li yıllarda, az da olsa bir gelişme gözlenmiştir. Coğrafi ve demografik açıdan kültürlerini daha çok koruma şansına sahip olmalarına karşın yeni nesilde Dolganca'nın kullanımının Rusça karşısında savunmasız duruma düştüğü anlaşılmaktadır.⁶¹ Dile vakıf olan kişi sayısı gün geçtikçe azalmakta ve bölgede Türk kültürü ve dilinin yaşatılması tehlike altına girmektedir. Başka bir kaynağa göre 7885 kişi olarak verilen Dolgan nüfusunun ancak 1054'ü Dolgan diline hâkimdir.⁶² Bu veriler Arktik ve sub-Arktik bölgede yaşayan Türk halklarının dil açısından tehlike altında bulunduğunu ve dilin kaybı ile kültürün de kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir.

3. Rusya Federasyonu Yasal Düzenlemelerinde Kültürel Güvenlik ve Bunun Yerel Kültürlere Etkisi

Rusya güvenlik konusunda geleneksel anlayışla ilerlemiştir. Ancak son dönemde değişen tehdit algılamaları Rusya'yı da güvenlik konularında çeşitlenmeye gitmeye zorlamıştır. Kültürün de bir güvenlik meselesi olarak kabul edildiği ve "kültürel egemenlik" (*cultural sovereignty*) teriminin de ilk kez geçtiği 2015 yılında yayınlanan güvenlik stratejisi ile ilgili kararnamede terimin tam olarak yasal prosedürde neye karşılık geldiği belirtilmemiştir.⁶³ Rusya Güvenlik stratejisinin 2021 yılındaki yeni versiyonunda kültürel güvenlik, "*Geleneksel Rus manevi ve ahlaki değerlerinin,*

World's Languages: a Comparative Handbook, De Gruyter Mouton, Berlin, 2009, s. 496.

⁵⁹ Janhunen, "North-East Asia", s. 50.

⁶⁰ Вкз. Александр А. Петров, "Долганский Язык" *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 8:13, 2018, s. 44.

⁶¹ Gülsüm Killi, "Rusya Federasyonu Azınlık Politikasının Sibirya Türk Halklarının Dillerine Etkileri", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 9, 2008, s. 374-375.

⁶² Вахтин, *Языки Сибири И Севера*, s. 11.

⁶³ Anna K. Rozhkova, Irena V. Kochetkova, "The Legal Issues of The Substantiation of New Types of National Security", *Law Enforcement Review*, 4:2, 2020, s. 68-69.

kültürünün ve tarihî hafızasının korunması” başlığı altında ele alınırken kültüre karşı genel bir tehdit algısı üzerinde durulmuştur.⁶⁴ Örneğin, bu Kararnamenin 87. maddesinde “*kültüre, ahlaki değerlere ve tarihe karşı bir saldırı olduğundan*”, 89. maddede ise “*Rus dili ve kültürünün tehlike altında olduğundan*” bahsetmektedir.⁶⁵ Aynı Strateji belgesinin 93. maddesi Rusya Federasyonu halklarının kültürlerinin korunması konusunda birtakım ödevler sıralarken⁶⁶ 8. kısım Rus halkının “*somut ve somut olmayan kültürel mirasının korunmasına*”, 12. kısım ise “*Federasyon içinde Rus dilinin resmî dil olarak kullanılmasının desteklenmesi ve korunması gerektiğine*” değinmektedir.⁶⁷ Nitekim bununla ilgili yürürlükte olan Rusya Federasyonu Devlet Dili hakkındaki kanun “*Rus dilinin resmîyetinden ve yasal mevzuata uygunluğundan*” açıkça bahsetmektedir.⁶⁸

Devlet dilinin kullanım alanlarından bahseden 3. maddenin özellikle kültürel alanı yakından ilgilendiren 9. Kısımında “*kütle iletişimin kapsamına giren, sinemalardaki film gösterimlerinde, tiyatro, edebiyat ve diğer kültürel etkinliklerde, Rusçanın yanında Federasyonda yer alan cumhuriyetlerin dillerinin, Federasyonda yer alan halkların dillerinin, hatta mevzuata uygun olduğu takdirde diğer yabancı dillerin kullanılabilceği*”⁶⁹ ifade edilmektedir.

Diğer taraftan nüfus olarak az sayıya sahip yerli halklara ilişkin kanununun 10. maddesinde “*anadilin korunması ve geliştirilmesi*”, “*anadilde bilgi almak ve yaymak*” birer hak olarak belirtilmektedir.⁷⁰ Ancak Rus anayasasının dil konusunda hak ve yükümlülükler ayırımına giderek Rusça dışındaki dillerin korunma hakkına vurgu yaparken dilin devlet

⁶⁴ Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400, О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации, Вкз. <http://kremlin.ru/acts/bank/47046/page/5>, erişim 13.04.2022.

⁶⁵ Agk.

⁶⁶ Agk.

⁶⁷ Agk.

⁶⁸ Российская Федерация Федеральный Закон О Государственном Языке Российской Федерации, <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102092715>, erişim 05.05.2022.

⁶⁹ Agk.

⁷⁰ Российская Федерация Федеральный Закон О Гарантиях Прав Коренных Малочисленных Народов Российской Федерации, 30 апреля 1999 года № 82-ФЗ, <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102059473>, erişim 02.05.2022.

Arktik ve Sub-Arktik Bölgede Yaşayan Türk Halklarının/Türkçe Konuşan Halkların Kültürel/Dil Güvenliğinin Sağlanmasında Türk Devletleri Teşkilatı'nın Rolü tarafından korunmasına ilişkin herhangi bir yükümlülük altına girmediği anlaşılmaktadır.⁷¹

Ayrıca 1999 yılında Yeltsin'in imzalamış olduğu yerli halkların haklarını konu edinen federal yasaya göre bir topluluğun kendini “nüfusu az olan yerli halklar” (*коренные малочисленные народы*) grubunda tanımlaması için sayısal olarak 50 bin kişiden az olma şartı getirilmiştir.⁷² Bu sayının kanunda neye göre belirlendiği açıkça belirtilmemiştir. Günümüzde dünya nüfusu, söz konusu kanununun yayımlandığı zamandakine oranla oldukça artmıştır. Ancak nüfusu az olan yerli halk tanımını veren 50 bin sayısında revizyona gidilmemiştir. Bu yüzden dünya nüfusuna göre sayıları oldukça az olan Yakutlar (2010 nüfus sayım sonuçlarına göre: 478.085 kişi⁷³) sayı kısıtlaması bağlamında bu kanun içinde değerlendirilmemektedir. Fakat bu grup içinde başta Dolganlar olmak üzere kuzeyde yer alan diğer Türkçe konuşan halklar yer almaktadır. Bu kanunun 5. Maddesinin 2. Kısmı ana hatlarıyla kanunda belirtilen yerli halkların “yaşam biçimlerinin, kültürlerinin, dillerinin gelişmesi, korunması ve canlandırılması için” bir program oluşturulmasına izin verirken⁷⁴ kanun sadece hak vermek temelinde kalmıştır. Yerli halkların bu hakkı nasıl kullanacağı, kültürün korunması ve sürdürmesi için devletin sorumluluk ve yükümlülüklerin neler olduğu açıkça belirtilmemiştir.

Öncelikle yerel kültürlerin ve dillerin korunması için gerekli olan ekonomik ve sosyal bazı ihtiyaçların karşılanma sorumluluğu tamamıyla yerel yönetimlere bırakılamayacak kadar önem arz eden bir konudur. Bu nedenle ulusal veya federal ölçekte yönetimin desteği, teşviki ve düzenleyici yasal mevzuatı ile ortak uygulama ve denetim sisteminin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Kymlicka'ya göre, uluslararası etkileşimden kaynaklı

⁷¹ Sufian Zhemukhov, Şener Aktürk, “The Movement Toward a Monolingual Nation in Russia: The Language Policy in the Circassian Republics of the Northern Caucasus”, *Journal of Caucasian Studies*, 1:1, 2015, s. 47-48.

⁷² Вкз. Российская Федерация Федеральный Закон О Гарантиях Прав Коренных Малочисленных Народов Российской Федерации, 30 апреля 1999 года № 82-ФЗ, <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102059473>, erişim 02.05.2022.

⁷³ Вахтин, Age, s. 13.

⁷⁴ Российская Федерация Федеральный Закон О Гарантиях Прав Коренных Малочисленных Народов Российской Федерации, 30 апреля 1999 года № 82-ФЗ, <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102059473>, erişim 02.05.2022.

dışsal faktörlerin olumsuz etkisinin de var olduğu küresel bir ortamda, yerel halkların haklarının sağlanması ve taleplerinin gerçekleşmesi noktasında tüm gücün yerel yönetimlere verilmesi, ulusal ya da federal ölçekte yeterli desteği bulamayan yerel yönetim ve halkların kazanımlarında kayıplara neden olmaktadır.⁷⁵ Burada önemli olan nokta merkezî yönetimin farklılıklara saygı prensibi çerçevesinde yerel yönetimi olumlayan, kültürel zenginliği destekleyen ve onu koruyan politik kararların alınmasıdır.

Yerel kültürleri etkileyeceği düşünülen bir diğer kanun ise Rusya Federasyonu'nun Arktik Bölgesi'ndeki İş Girişimlerinin Desteklenmesi hakkında yayınladığı kanunudur. Bu kanunun 1. bölüm 2. madde 3. kısmında Arktik Bölge'nin kara toprakları içerisinde Türk kültürünün yaşatıldığı Saha Cumhuriyeti (Yakutistan) ile Krasnoyarsk krayının belirli bölgeleri de yer almaktadır.⁷⁶ Kanunda belirlenen bölgelerin tamamı Rusya'nın Arktik Okyanusuna çıkış sağlayan ve ekonomik avantaj sunan kıyılarıdır. Böyle bir ayırım kıyı ile iç kesim arasında eşitsiz bir durum oluşturarak ileride idari yönetimlerin bölünmelerine yol açacak bir ortam yaratmaktadır. Aynı kanun Arktik Bölge'nin kalkınması adına belirli bir meblağ karşılığında yatırım yapan özel ya da tüzel kişi için Arktik Bölge'de ikamet sunmaktadır. İkametlerin sözleşmelerde yer alan tarihe kadar sürebileceği belirtilse de bu sürenin uzatılabileceğine yer verilmiştir.⁷⁷ Yeni ikametlerin, nüfus bakımından hassas olan bu bölgenin bir bütün olarak demografik yapısında yaratacağı değişim hakkında bir ön çalışma yapılmış mıdır? Bununla ilgili bir kota konulmuş mudur? Bu belirli değildir. Kanunun 28. Maddesi bu bölgede yer alan ve nüfusu az olan yerli halkların geleneksel ticari faaliyetlerini yürütmelerine ve ekonomik hayata katılmalarına yönelik destek sunma taahhüdünde bulunmaktadır.⁷⁸ Ayrıca Arktik Bölge'de yeni ikamet edeceklere burada yaşayan yerli halklara karşı davranışlarını düzenleyen, kısmen tavsiye niteliği taşıyan bir sorumluluk

⁷⁵ Will Kymlicka, *Çok Kültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 122-123.

⁷⁶ Российская Федерация Федеральнй Закон о Государственной Поддержке Предпринимательской Деятельности в Арктической Зоне Российской Федерации, от 13.07.2020 № 193-ФЗ (последняя редакция), <http://kremlin.ru/acts/bank/45677>, erişim 06.05.2022. Bu iki bölge Sibiryaya bağlamında belirtilmiştir.

⁷⁷ Agk.

⁷⁸ Agk.

standartı getirilmiştir. Bu standart yerli halkların yaşam biçimlerini korumaya yönelik bir adım olarak görülürken, yerli halk temsilcileri bu yaşamın güçlendirilmesi ve geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁹

Günümüzde Rusya Federasyonu'nun Arktik Gelişme Projesi gibi birtakım projeleri ya da uzun vadede kırsal bölgelerde dâhi demografiyi değiştireceği tahmin edilen girişimleri⁸⁰ Arktik ve sub-Arktik bölgede yaşayan Türkçe konuşan halkların kültürel güvenliğine yönelik tehdit oluşturmaktadır. Nitekim Rusya 2000 yılındaki bir kararnameyle ülkeyi federal bölgelere ayırmış tarihî Sibiryâ bölgesini, Sibiryâ ve Uzak Doğu olmak üzere iki ayrı federal bölge olarak tasarlamıştır: "*Sibiryâ Federal Bölgesi içerisinde Altay, Tuva ve Hakas Cumhuriyetleri; Krasnoyarsk ve Altay Kralları; Omsk, Tomsk, Novosibirsk, Kameroovskaya ve İrkutsk Oblastları bulunur. Uzak Doğu Federal Bölgesinde ise, Saha (Yakut) ve Buryat Cumhuriyetleri; Habarovsk, Primorski, Zabaykalski, Kamçatka Kralları; Amur, Magadan, Sahalin ve Yahudi Özerk Oblastı, Çukotka Otonom Okruğu bulunur*".⁸¹

Rusya Sibiryâ'yı federal bölgelere ayırsa da bu bölgeyle ilgili alınacak kararlarda Sibiryâ ve Uzakdoğu'yu genellikle birlikte almakta, hatta buna kuzeyde yer alan diğer rayonları da eklemektedir.⁸² Sibiryâ her ne kadar federal olarak bölgelere ayrılrsa da zorlu iklime karşı oluşan ortak kültürden dolayı yine eski tarihsel bütünlüğü içinde ele alınmaktadır. Uzakdoğu Federal Bölgesi içinde yer alan Türk yurdu Saha Cumhuriyeti (bir diğer adıyla Yakutistan) bu açıdan tarihî Sibiryâ'nın bir parçası olarak görülmektedir. Yakutistan'ın coğrafi konumu Rusya için üzerinde denetim gerektirecek bir alan olarak görülmekte ve Yakutistan'ın Laptev Denizi ile Doğu Sibiryâ Denizi'ne tekabül eden kıyı hattını kapsayan bölgelerinin

⁷⁹ Стандарт Ответственности Резидентов Арктической Зоны РФ Сохранит Традиционный Уклад Жизни КМНС, 08.02.2021, <https://iltumen.ru/news/19249>, erişim 06.05.2022.

⁸⁰ Dugin, *Rus Jeopolitiği*, s. 139-140.

⁸¹ Вкз. Указ Президента Российской Федерации от 13.05.2000 N 849 "О полномочном представителе Президента Российской Федерации в федеральном округе", <http://sfo.gov.ru/polpred/polpred/doc5/>, erişim 08.04.2022.

⁸² Вкз. Постановление Правительства Российской Федерации от 20.11.2021 г. № 1981, Постановление Правительства Российской Федерации от 16.11.2019 г. № 1462, Постановление Правительства Российской Федерации от 05.05.2018 г. № 558...etc. <http://government.ru/docs/all/>, erişim 08.04.2022.

idari olarak ayrılması ve Moskova'nın kontrolünde yeniden formüle edilmesi düşüncesi⁸³ Yakutistan'ın denize çıkışını engelleyerek Kuzey Deniz Yolu'ndan (*Северный морской путь- Севморпуть (СМП)*) elde edeceği ekonomik avantajın önlenmesine neden olacaktır. Rusya için ekonomik anlamda gelişen ve bağımsız hareket eden bir Yakutistan'ın bağımsızlığını ilan etme riski bulunmaktadır. Nitekim bu çerçevede Yakutistan'ın kıyı hattını⁸⁴ da içerecek şekilde yeni bir "Arktik Bölge" tanımlaması Arktik'e ilişkin Rus politikasının yasal zeminini oluşturmaktadır.⁸⁵ Krasnoyarsk krayı içerisinde ise Norilsk, Taymyrsky Dolgano-Nenetsky ve Turukhansky rayonları "Arktik Bölge" alanında ilan edilmiştir. Norilsk'e ileri karakol vazifesi verilmesinin⁸⁶ temel mantığı da bu yasal prosedürlerle desteklenmektedir.

Rusya Federasyonu'nun Arktik Bölge dışında yaşayanlara burada faaliyet alanı açmasıyla bölgenin demografik ve kültürel yapısında değişim yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Çin gibi büyük bir gücün bölgedeki etkileri düşünüldüğünde bunun kolonizasyon döneminde Rus İmparatorluğu'nun bölgede yarattığı değişimden daha güçlü sonuçlar yaratmaya muktedir olduğu anlaşılmaktadır. Çin'in enerji bakımından Rusya'dan başta doğal gaz olmak üzere diğer doğal kaynak talepleri, bölgede dengeleri değiştirecek etki yaratmaktadır. 2019 yılında Yakutistan'dan Çin'e enerji akışına başlanan Sibiry'a'nın Gücü (*Сила Сибири*)⁸⁷ boru hattına ek olarak Sibiry'a'nın Gücü 2 (*Сила Сибири-2*) ve diğer hatların konuşulması⁸⁸ bölgede Çin'in etkisinin daha da artacağını göstermektedir. Yakutistan Cumhuriyeti ve

⁸³ Dugin, Age, s. 152-153.

⁸⁴ Yakutistan Cumhuriyeti içerisinde kıyı hattında yer alan: Allaikovsky, Anabarsky, Bulunsky, Nizhnekolymskiy ve Ust-Yansky Rayonları Arktik Bölge olarak ilan edilip farklı bir yasal zemine oturtulmuştur. Bkz. Указ Президента Российской Федерации от 02.05.2014 г. № 296, <http://static.kremlin.ru/media/acts/files/0001201405050030.pdf>, erişim 07.05.2022.

⁸⁵ Agk.

⁸⁶ Dugin, Age, s. 149.

⁸⁷ "О компании Сила Сибири", <https://tomsk-tr.gazprom.ru/about/sila-sibiri/>, erişim 07.05.2022.

⁸⁸ Henry Ridgwell, "Power of Siberia 2' Pipeline Could See Europe, China Compete for Russian Gas", *Voanews*, January 18, 2022, <https://www.voanews.com/a/power-of-siberia-2-pipeline-could-see-europe-china-compete-for-russian-gas-/6402242.html>, erişim 07.05.2022.

Krasnoyarsk krayında zengin doğal kaynakların varlığı ve bunu işleyecek nüfusun bulunmayışı⁸⁹ buna karşın Çin'in enerji ihtiyacının gün geçtikçe artması ve endüstrinin ihtiyacı olan insan kaynağına sahip olması bölgeye olan ilgisini arttırmaktadır.⁹⁰ Çin'in ticari alanda söz sahibi olmaya başlaması, buradaki dillerin daha fazla baskı altına alınarak kültürün yanında dilin de tehlike altına girmesine neden olabilecektir. Nitekim Çin-Rusya sınırının Çin tarafında nüfusun yoğun olduğu, Rusya tarafının ise nüfus açısından yetersiz olduğu gerçeği⁹¹ bölgede yaşayan tüm yerli halklar gibi Türkçe konuşan halkların kültüründe sürdürülebilirlik riski oluşturmaktadır. Rusya'nın Kırım'ın ilhaki sonrasında Batılı ülkeler ile olan anlaşmazlığı onu Çin'e daha da yakınlıştırmıştır. Bu yeni konjonktür Rus toplumunun özellikle Sibiry ile Uzak Doğu Federal bölgelerinde Çinli göçmenleri bir tehdit olarak görme eğiliminde azalma yaratmıştır.⁹² Arktik Bölge'nin ekonomik gelişmesini destekleyen kanun Çin'in bölgedeki faaliyetlerinde kolaylaştırıcı etki sunmaktadır. Böylece Yakutistan hem Rusya'nın iç politikaları hem de bölgede artması öngörülen Çin'in ticari faaliyetlerinin etkisiyle dilsel ve kültürel açıdan baskılandığı bir süreç içerisine girecektir. Baskıyla birlikte asimilasyon ya da entegrasyon politikalarının ön plana çıkması kaçınılmaz ve bu durum farklılıkların hayat bulduğu bir yapıda kültürel zenginliğin ve mirasın yok olmasına sebep olur. Oysa ki birçok halkı ve kültürü bünyesinde barındıran bir yönetim için düzen sağlamanın tek seçeneği asimilasyon ya da entegrasyon değildir. Zira bu yöntemler toplumsal zenginliğin ortadan kalkmasına yol açarken savunmasız olan küçük halkların büyük uluslar tarafından tarih sahnesinden silinmesine, sahip olduğu kültürel mirasın yok olmasına neden olmaktadır.⁹³ Bu durum kendinde varlık anlayışı temelinde her

⁸⁹ Molly Lempriere, "Siberia: will the once-frozen wilderness give up its riches?", May 8, 2018, <https://www.mining-technology.com/analysis/siberia-will-frozen-wilderness-give-riches/#:~:text=%E2%80%9CThe%20Siberian%20region%20is%20rich,Krasnoyarsk%20Krai%20and%20Irkutsk%20Oblast.%E2%80%9D>, erişim 07.05.2022.

⁹⁰ Matthias Schupp, Change in Russia's Far East: China's Growing Interests in Siberia, Çev. Christopher Sultan, 06.05.2011, <https://www.spiegel.de/international/world/change-in-russia-s-far-east-china-s-growing-interests-in-siberia-a-761033.html>, erişim 07.05.2022.

⁹¹ Agk.

⁹² Shiau-shyang Liou, "Chinese Immigration to Russia and Its Non-traditional Security Impact", *East Asia* 34, 2017, ss.280-283.

⁹³ Kymlicka, *Çok Kültürlü Yurttaşlık*, s. 121.

unsurun sadece var olduğu, var olma fırsatına sahip olduğu için olumlandığı bir ilişki anlayışına ihtiyaç duyar. Taylor'ın da belirttiği üzere “eşitlikçi tanıma politikası veya farklılık politikası” bu anda devreye girer.⁹⁴ Bu bağlamda asimilasyon ya da entegrasyon bir toplum oluşturmada önemini yitirmiş gözükmektedir. Zaten yerli halkların günümüze kadar kültürel ve dilsel karakterlerini halihazırda taşıyabiliyor olmaları asimilasyon ve sıkı entegrasyon politikalarına karşı bir mukavemet oluşturduklarını göstermektedir. Asıl mesele küresel kapsamda yaşanan değişimlerle birlikte federal kısıtlamalar ve zorlamaların daha da artacağına yönelik duyulan çekincedir. Son tahlilde mevcut küresel ortam devletlerin özünü koruma refleksiyle farklı bir tutum içerisine sürüklenmesine neden olabilir. Bu durumdan en çok yerel halkların zarar göreceği açıktır. Bu bağlamda ilgili üçüncü tarafların ya da uluslararası örgütlerin iş birliği ve desteği önem arz etmektedir.

4. Türk Devletleri Teşkilatının Arktik ve sub-Arktik Bölgedeki Türk Kültürünün ve Dilinin Korunmasındaki Rolü

Türk Devletleri Teşkilatı, ilk olarak Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi adı ile Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye arasında imzalanan Nahçıvan Anlaşması'yla 2009 yılında kurulan oldukça yeni bir oluşumdur.⁹⁵ Çolpan Ata zirvesinde Macaristan'ın gözlemci üye olması ve 2019'daki Bakü zirvesinde Özbekistan'ın tam üye olmasıyla örgüt genişlemiştir.⁹⁶ 2021 yılında İstanbul'da düzenlenen sekizinci zirvede Türkmenistan'ın gözlemci üye olarak katılımıyla teşkilat günümüzdeki halini almıştır.⁹⁷ Aynı zirvede Konsey ismini “Türk Devletleri Teşkilatı” olarak değiştirme kararı almıştır.⁹⁸ Başından beri Organizasyonun temeline

⁹⁴ Milena Doytcheva, *Çokkültürlülük*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 56-57.

⁹⁵ Bkz. “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin Kurulmasına dair Nahçıvan Anlaşması”, https://www.turkkon.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf, erişim 26.04.2022.

⁹⁶ Diplomatiya Aləmi World of Diplomacy, Journal of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, 56/2020 Special Edition, s. 3. <https://www.turkkon.org/assets/pdf/yayinlar/azerbaycan-cumhuriyeti-disisleri-bakanliginin-yayini-diplomasi-dunyasi-dergisi-turk-konseyi-ozel-sayisi-12-tr.pdf>, erişim 27.04.2022.

⁹⁷ “Organizasyon Tarihçesi”, <https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-tarihcesi>, erişim 27.04.2022.

⁹⁸ Agk.

“tarihî bağları, ortak dil, kültür ve gelenekleri” yerleştiren anlaşmayı imzalayarak üyeler, iş birliği çerçevesinde hareket etmeyi taahhüt etmiş, güvenlik ve barışın sağlanmasında mutabık kalmışlardır.⁹⁹ Türk Devletlerini birbirine yakınlaştıran ve müşterek bir anlayış çerçevesinde hareket etmeyi sağlayan şey “ortak tarih, dil, kültür mirası” olmuştur.¹⁰⁰ Birçok meseleyi gündemine taşıyan Türk Devletleri Teşkilatı kültürel konuları ikinci zirvesinde ele alarak ilgili kurum ve kuruluşların oluşturulması hususu bu zirvede hayata geçirilmiştir.¹⁰¹ Ancak Türk kültürünü ve dilini merkeze alan prensipler sayesinde örgütlenebilen Türki Cumhuriyetlerin, Rusya içerisinde yer alan diğer Türki halkların kültür ve dilleriyle ilgili problemleri karşısında etkinliği sınırlı olmuştur. Bilindiği üzere Türkleri ilgilendiren kültür ve dil unsurları üye devletlerin ötesine kadar uzanmaktadır. Bu nedenle özünde Türklük barındıran her bir unsurun bu teşkilatın konusu içinde yer alması beklenmektedir. Nitekim Türk Devletleri Teşkilatı ile ilişkili olan Türksoy’un, kültürel alandaki çalışmalar üzerine yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Türk Kültür Dünyası’nın temsilcisi olarak 1996 yılında UNESCO ile yapılan protokol gereği Türksoy “kültürel çeşitliliğin sürdürülmesi”, “somut olmayan mirasın korunması”, “kültürlerin yakınlaşması” konularında aktif rol almaktadır.¹⁰² Aynı zamanda BM, Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütlerle de iş birliği anlaşmaları çerçevesinde çalışmalar yürütmektedir.¹⁰³

Diğer yandan teşkilatla ilişkili bir kurum olarak belirtilen Türk Akademisi de “(...) *dil, edebiyat, kültür ve tarih alanlarında ortak bilimsel araştırmaları koordine etmek ve kadim Türk medeniyetinin özgün kaynaklara*

⁹⁹ “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi’nin Kurulmasına dair Nahçıvan Anlaşması”, https://www.turkkon.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf, erişim 26.04.2022.

¹⁰⁰ Ömer Faruk Kocatepe, “Türk Cumhuriyetleri’nin Bölgesel Güvenlik Kaygıları Bağlamında Uluslararası Örgütlerle İş Birliği”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 130:257, 2022, s. 410.

¹⁰¹ Agm, s. 423.

¹⁰² Dusen Kasseinov, “The Importance of Turksoy on the 10th Anniversary of The Nakhchivan Agreement”, s. 42, (ed.) Ceyhun Şahverdiyev, Cavid Veliyev, “Turkic Council: 10th Anniversary of the Nakhchivan Agreement” Baku, 2019, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/yayinlar/ozel-yayin-turk-konseyi-nahcivan-anlasmasin-10-yil-donumu-11-tr.pdf>, erişim 26.04.2022.

¹⁰³ Agm, s. 43-44.

*dayalı olarak incelenerek insanlığa olan katkısını değerlendirmek amacıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) himayesinde uluslararası bir kuruluş olarak (...)*¹⁰⁴ çalışmalar yapmaktadır.

Akademinin 2018 yılında UNESCO bünyesinde düzenlediği bir forumda Türk halklarının yok olma riski taşıyan dillerine vurgu yaptığı ve bu açıdan uluslararası camianın dikkatini çektiği bilinmektedir.¹⁰⁵ Bunlara ek olarak Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi¹⁰⁶ ile Türk Kültür ve Miras Vakfı'nın¹⁰⁷ da Türk dili konuşan halkların kültür ve medeniyetini kapsayan çalışmalarla alakadar olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu çalışmalarda yukarıda da ilgili yerlerde önemi belirtilmiş olan, Türk kültürünün arkaik ve klasik dönemdeki kültüründen izler taşıyan Sibirya'nın eksik kaldığı görülmektedir. Bölgede Türkçe'nin çeşitli diyalektlerinin hâlâ konuşuluyor ve Türklere ait kültürün de yaşatılıyor olması umut verici olsa da karşı karşıya kaldığı tehditler bakımından hakkında özel çalışma gereken bir durum ortaya çıkmıştır.

Türk Devletleri Teşkilatının 2040 vizyon belgesinde bahsedildiği üzere Türk kültürünün uluslararası arenada tanıtılması, Türk diaspora topluluklarıyla ilgili çalışmalar yapılması ve kültürel alanda gelişim sağlanması adına alt organlar arasında koordinasyon kurulması hedeflenmiştir.¹⁰⁸ Kültürel açıdan özellikle Türk dünyasının kültürel mirasını kayıt altına alma, koruma ve geliştirme konusunda bir hedef belirlenirken¹⁰⁹ kültüre yönelik küresel tehditlerin bertaraf edilmesi ve Türk dilinin korunması için daha kapsamlı çalışmalar gerekmektedir. Bu çalışmalardan birisi “Tehlikedeki Türk Dilleri Projesi” olmuştur. Kydyrali, Türk dilinin SSCB dönemi politikalarından zarar gördüğünü ifade ederken

¹⁰⁴ “Türk Akademisi”, https://www.turkkon.org/tr/iliskili-kurumlar/turk-akademisi_1, erişim 26.04.2022.

¹⁰⁵ Darkhan Kydyrali, “Ten Years of the Turkic Academy: Activities, Achievements And Lessons” ss. 53-54. (ed.) Ceyhun Şahverdiyev, Cavid Veliyev, Turkic Council: 10th Anniversary of the Nakhchivan Agreement” Baku, 2019, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/yayinlar/ozel-yayinlar-turk-konseyi-nahcivan-anlasmasinin-10-yil-donumu-11-tr.pdf>, erişim 26.04.2022.

¹⁰⁶ https://turk-pa.org/tr/content/about_turkpa/activities, erişim 27.04.2022.

¹⁰⁷ <https://itchf.org/haqqimizda/>, erişim 27.04.2022.

¹⁰⁸ “Türk Dünyası 2040 Vizyonu”, s. 6-8, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>, erişim 13.06.2022.

¹⁰⁹ Agk.

bu bağlamda Türk Akademisi ve Ahmet Yesevi Üniversitesi tarafından desteklenen bu projenin önemine dikkat çekmiştir.¹¹⁰ Ancak Türk Devletleri Teşkilatı'na üye olmayan ülkelerde yaşayan Türk halkları ile Türkçe konuşan halklar Teşkilata davet edilerek Türk kültürü ve dili çalışmalarında yer aldıkları takdirde tüm Türk halklarını kapsayan bütüncül bir yaklaşım sergilenebilir. Böylelikle Türk Devletleri Teşkilatı dışında yaşayan Türk halkları karşı karşıya oldukları tehditler karşısında bir nebze de olsa korunabilir. Ayrıca Rusya'nın Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci ülke olması için davet edilmesi iyi niyet çerçevesinde hareket edileceğini göstermesi açısından önemlidir. Bölgede Türk halklarının/Türkçe konuşan halkların dilleri ile kültürünün korunmasına yönelik ortak projelerin birlikte yürütülebileceği fikrinin aktarılmasıyla beraber Ruslarla karşılıklı güvenin tesis edilmesi, yapılacak faaliyetlerin Rus kültürüne karşı olmadığını ifade etme bakımından faydalı olabilir.

Rusya Federasyonu içerisinde yer alan Türk halkları ve Türkçe konuşan halkların dillerinin ve kültürlerinin korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için devletlerarası ve çok taraflı düzeyde daha etkin bir iletişim zeminine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda Türk halkları ile iletişime geçilmesi ve temsilcilerin davet edilmesiyle ilgili önermenin gerçekleşmesi için ise Rusya Federasyonu devletiyle iş birliğinin sağlanması gerekmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı'nın devletler düzeyinde temsil etmesi esas alınarak hem Rusya Federasyonu ile ikili ilişkilerde hem de Arktik Konsey gibi bir uluslararası oluşum çerçevesinde dilin korunması ve kültürel güvenliğin sağlanması bakımından etkili olabilecek önemli fırsatlar yaratılabilir. Bu çerçevede Arktik ve sub-Arktik bölgenin içinde yer aldığı Sibiryaya bölgesi Arktik Konsey ve onun politikalarının merkezinde yer alan bir bölge olarak ön plana çıkmaktadır. Arktik Konsey bilindiği üzere Kuzey Kutbu'nu kendisine çalışma alanı olarak belirleyen; ABD, Danimarka, Finlandiya, İsveç, İzlanda, Kanada, Norveç ve Rusya Federasyonu'nun daimî üye olarak yer aldığı hükümetler arası bir forumdur. Daimî üyeler yanında 32 gözlemci üye arasında Almanya,

¹¹⁰ Bkz. Darkhan Kydyrali, "Message From The President", ss.VI-VII, (ed.) Süer Eker, Ülku Çelik Şavk, *Tehlikedeki Türk Dilleri II A: Örnek Çalışmalar, Cilt 2*, Uluslararası Türk Akademisi&Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Astana, 2016, http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/TTD_cilt_2.pdf, erişim 13.06.2022.

Fransa, Hindistan, Çin, G. Kore, Japonya gibi ülkeler ile Uluslararası Denizcilik Örgütü, Dünya Meteoroloji Örgütü gibi kuruluşlar da örgütün çalışmalarına katılım sağlamaktadır.¹¹¹ Bu platformda yer alan üyeler tüm dünyayı ilgilendiren iklim, sağlık, enerji, ulaştırma, lojistik vb. ortak birçok konuda bilimsel çalışmalar yapmaktadır. Fakat kültürel alanda yapılan çalışma sayısı diğer alanlardaki çalışmalara nazaran azdır. Bu çalışmalar arasında Arktik Konsey'e gözlemci üye olan Çin'in Arktik'teki yerli halkların kültürlerinin korunması üzerine yaptığı çalışma¹¹² ile diğer bir gözlemci üye olan Dünya Ren Geyiği Çobanları Derneği'nin yerlilerin gıdaları üzerindeki geleneksel bilgilerine dikkat çektiği çalışma¹¹³ bölgedeki kültürel hafızanın korunması için yürütülen nadir çabalara birer örnektir. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Arktik Konseyi'ne gözlemci üye olması halinde buradaki Türk halkları ile Türkçe konuşan halkların kültürel hafızasının korunmasında ve Arktik Konsey bünyesinde yapılan kültürel alandaki çalışmaları zenginleştirmede etkin rol oynayacağı değerlendirilmektedir.

Arktik Konsey'in raporlarında bölgede yaşayan yerli halkların haklarının savunulması ve Arktik meselelerinin yönetiminde önemli konumda yer almaları konusunda aktif tavır sergilenmesi salık verilmiştir. Çünkü gelinen noktada yerli halkların Arktik'i ilgilendiren politik, ekonomik ve ekolojik alanlarda seslerinin duyulması yaşam haklarıyla yakından ilişkilidir.¹¹⁴ Rusya'nın Ukrayna'ya olan işgali gerekçelendirilerek Arktik Konsey'de büyük çoğunluk (Kanada, Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Norveç, İsveç ve ABD) bölgeyle ilgili çalışmalarını duraklatacağını beyan etmiştir.¹¹⁵ Fakat kısa süre sonra yerli halklara ve Arktik halklarına karşı sorumluluk bilinci içerisinde davranma gerekliliğiyle ancak Rusya'nın yer almadığı projelerdeki çalışmaları sürdürme kararı alınmıştır.¹¹⁶ Buradan

¹¹¹ Daha fazla bilgi için bkz. <https://arctic-council.org>, erişim 02.08.2022.

¹¹² Compilation of Observer Regular Reports 2019-2021, Arctic Council, s. 26-27, https://oarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/2567/SAOIS203_2021_RVK-Virtual1_04_Observer-Regular-Reports-Compilation.pdf?sequence=5&isAllowed=y, erişim 02.08.2022.

¹¹³ Agk, s. 86-88.

¹¹⁴ Balzer, Agm, s.35.

¹¹⁵ Joint Statement on Arctic Council Cooperation Following Russia's Invasion of Ukraine, March 3, 2022, <https://www.state.gov/joint-statement-on-arctic-council-cooperation-following-russias-invasion-of-ukraine/>, erişim 13.06.2022.

¹¹⁶ Joint Statement on Limited Resumption of Arctic Council Cooperation, June 8,

hareketle Arktik Konsey'in Rusya Arktik'inde yaşayan yerli halklar konusunda sınırlı bir etki yaratacağı tahmin edilmektedir. Bölgede yaşayan Türk halkları ile Türkçe konuşan halklar uluslararası korunma avantajından mahrum kalmaktadır. Bu durum Türk Devletleri Teşkilatı'na sorumluluk yüklerken aynı zamanda Arktik Konseyi'nde gözlemci üyelik fırsatı da sunmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı, Arktik Konsey'e gözlemci üye olduğu takdirde Rusya ile diğer Arktik ülkeleri arasında köprü işlevi görebilir ve bu temsil Türk halkları/Türkçe konuşan halkların kültürel güvenliğine doğrudan etki yaratabilir.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın İstanbul'da gerçekleşen sekizinci zirve bildirisinde üçüncü taraflarla iş birliği başlığı altında “uluslararası kuruluşlarla iş birliğini arttırma” ile “ortak ilgi alanlarında birlikte projeler yürütülmesini teşvik ettiklerini” ifade etmişlerdir.¹¹⁷ Bu kapsamda Türk devletleri Teşkilatı'nın ortak dil, kültür ve tarihî değerler bağlamında Yakut ve Dolganların Türk kimliğini geliştirmek ve korumak vazifesiyile küresel bir aktör haline gelmesi açısından Arktik Konsey'e gözlemci üye olmasının yerinde olacağı, bölgede eş güdümlü hareket eden Rus ve Çin karşısında dengeleyici bir kuvvet olacağı değerlendirilmektedir.¹¹⁸ Böylelikle Türk Devletleri Teşkilatı Arktik ve sub-Arktik Bölge politikalarında hükümetler arası bir örgüt olarak çalışmalar yapan Arktik Konsey'de gözlemci üye olarak yer almasıyla birlikte Sibiry'a'da Türk Dili Konuşan halkların kültürel güvenliğinin sağlanması ve dilin korunması üzerine çeşitli faaliyetler yürütebilir.

Rusya'nın Ukrayna işgali sonrası Arktik güvenliği meselesi de İsveç'in denizaltıları ve Finlandiya'nın buzkıranları ile birlikte düşünölmeye başlanmış, bu ölkelerin NATO üyelikleri gündeme gelmiştir.¹¹⁹ NATO'ya

2022, <https://www.state.gov/joint-statement-on-limited-resumption-of-arctic-council-cooperation/>, erişim 13.06.2022.

¹¹⁷ Bkz. Türk Devletleri Teşkilatı Sekizinci Zirve Bildirisi, <https://tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-11-12-turkkonseyi-bildiri.pdf>, erişim 16.06.2022.

¹¹⁸ Luke Coffey, “Is there space for the Organization of Turkic States at the Arctic Council?”, *Trtworld*, 7 December 2021, <https://www.trtworld.com/opinion/is-there-space-for-the-organization-of-turkic-states-at-the-arctic-council-52404>, erişim 14.06.2022.

¹¹⁹ Arthur Herman, “Sweden and Finland Will Help NATO Counter Russia in the Arctic”, *The Wall Street Journal*, June 9, 2022, <https://www.wsj.com/articles/sweden-and-finland-will-help-nato-confront-russia-in-the-arctic-ice-submarine-nuclear->

üye olmamasına rağmen NATO'nun birçok görevinde yer alan bu iki ülkenin NATO üyeliğinin, Arktik stratejisini otomatikman NATO'nun gündemine taşıyacağı öngörülmektedir.¹²⁰ Türk Devletleri Teşkilatı üyesi olan tek NATO ülkesi olarak Türkiye'nin NATO, Arktik Konsey ve Türk Devletleri Teşkilatı arasında sağlayacağı koordinasyon sayesinde hem kendisinin hem de teşkilatın önemini arttırabileceği düşünülmektedir. Böyle bir uluslararası ortamda Türk Devletleri Teşkilatı'nın Arktik Konsey'e gözlemci üye olması Arktik politikalarında başta denge sağlayıcı rolüyle küresel politikada yerini sağlamlaştırabilecek, Türk kültürü ve dilinin korunması için küresel destek sağlayabilecektir.

Bu makalenin konusu olmamakla birlikte Arktik Konsey'e üye olma yolu dış politikada karar alıcı organların izleyeceği bir yol olup konseyin bununla ilgili yayınlamış olduğu üyelik kılavuzu bulunmaktadır.¹²¹ AB gibi bir örgütün Arktik Konsey'e gözlemci üyelik başvuru süreci Türk devletleri Teşkilatı'na model alınabilir. Gözlemci üyeler Arktik Konsey'in daimî üyelerinin bölgedeki egemenliklerini tanıırken Arktik'teki çalışmalarını gözleme, proje önerme, görüş bildirme ve beyanda bulunma¹²² gibi elde edecekleri birtakım haklarla dolaylı olarak bölgedeki yerli halkların kültürel güvenliğine pozitif katkı sunabileceklerdir. Gözlemci üyeliğe başvurunun neticelenmesi ise karar mercilerinin tutumları, uluslararası politik durum ve konseyin ajandasına bağlı olarak gelişecektir.

Sonuç

Günümüzde Arktik ve sub-Arktik bölgeyi içine alan Sibirya, Türklerin kültürel ve dilsel varlığını sürdürdüğü bir alan olmuştur. Sibirya'daki Türk varlığı son dönemde kültürel ve dilsel olmak üzere hem iç hem de dış sistemden kaynaklı iki katmanlı tehdit altındadır. Bu tehdit kaynağı

11654786841, erişim 15.06.2022.

¹²⁰ Luke Coffey and Daniel Kochis, "Finland's and Sweden's NATO Accession Is in the National Interest and Should Receive Senate Support", *The Heritage Foundation*, May 26, 2022, <https://www.heritage.org/global-politics/report/finlands-and-swedens-nato-accession-the-national-interest-and-should-receive>, erişim 15.06.2022.

¹²¹ Arctic Council Observer Manual for Subsidiary Bodies, https://oarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/939/EDOCS-3020-v1B-Observer-manual-with-addendum-finalized_Oct2016.pdf?sequence=13&isAllowed=y, erişim 13.06.2022.

¹²² Bkz. <https://www.arctic-council.org/about/observers/>, erişim Tarihi: 16.06.2022.

ilk kademede sınırları içerisinde yaşadıkları ülke, ikinci düzeyde ise etkileşimde oldukları uluslararası çevredir. Dil, duygu ve düşüncelerin ifade edilmesi, iletişimin sağlanması, ortak bilincinin oluşturulması, kültürel mirasın sonraki nesillere aktarılması ve bu doğrultuda kültürel güvenliğin tesis edilmesinde önemli bir role sahiptir. Dilin korunması kültürün korunmasını sağlarken insanlığın arkaik dönemden itibaren hayatta kalma, gelişim sağlama, soyut düşünme, problem çözme vb. yetenekler kazanmasına vesile olmuştur. Dil sayesinde tekrar tekrar deneme-yanılma ya da hataya düşme olasılıkları azalmış faydalı ve yararlı bilgiler kayıt altına alınabilmiş, aktarılabilmiş, pratik hafıza oluşmuştur. Dilin yitilmesi ortak hafızanın kaybı anlamına da gelmekte ve insanlığın farklı coğrafyalarda edindikleri tecrübelerin yitilmesine, bilginin kaybolmasına neden olmaktadır. Bu yüzden Arktik ve sub-Arktik bölgede Türk kültürü ve dilinin tehlike altında olması doğal olarak korunmasını gerektirmektedir.

Rusya Federasyonu'nu içerisinde yaşayan Türk halkları/ Türkçe konuşan halklar dillerini ve kültürünü günümüze dek yaşatmayı başarsa da sürdürülebilirlik konusunda ciddi politikalara ihtiyaç duymaktadır. Rusya'nın günümüze dek yayınlamış olduğu güvenlik stratejileri ve diğer federal kanunlar içerisinde kültüre ve dile yönelik aldığı kararların daha çok Rus dilini korumaya yönelik olduğu, yerel diller için aldığı kararların ise pratikte karşılık bulmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumdan tüm Türkçe konuşan halklar olumsuz etkilenmektedir. Özellikle Arktik Bölge'yi ilgilendiren kararnamelerin burada yaşayan Türk halkları/ Türkçe konuşan halkların demografik yapısında değişiklik yaratması beklenmekte ve bölgede artan Çin kültürünün yerel halklar için tehlike oluşturabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda Rusya Federasyonu içerisinde alınan bazı kararların Rusya'nın kendi dili ve kültürü için dahi uzun vadede olumsuz etkiler yaratabileceği değerlendirilmektedir.

Tehlike Altındaki Dünya Dilleri UNESCO Atlası'nda, Sibiry'a'da yaşayan Türkçe konuşan halkların birçoğunun dilleri tehlikeli diller kategorisi içerisinde yer almaktadır. Dolgan, Hakas, Sibiry/Yurt Tatar, Şor, Çulum, Tofa gibi diller tehlikedeki diller grubunda yer alırken Yakut dilinin de savunmasız diller kategorisi içinde yerini almasıyla birlikte bölgedeki Türk dilleri ve kültürlerinin korunma ihtiyacının önemli dereceye vardığı anlaşılmaktadır. Arktik ve sub-Arktik Bölgede yaşayan bazı Türkçe konuşan halkların sadece dilleri değil kendi varoluşları da

tehlike altındadır. Ayrıca bu halkların Sibiry'a'nın zorlu yaşam koşulları altında en eski Türk kültürü ile dilinin özelliklerini yaşatmaları dışında hayatta kalma başarıları da etkin bir şekilde korunmalarını gerekli kılmaktadır. Rus Arktik'i yerel grupları içinde yer alan bu halkların bir kısmının Arktik Konseyi içinde temsili söz konusu olsa da kültür ve dil durumunu ortaya koyan veriler, bu halkların kültürel ve dilsel varlıklarının yaşatılması, korunması ve sürdürülmesi açısından daha kuvvetli bir temsiliyete ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Bu durumda Türk Devletleri Teşkilatı'nın Arktik Konsey'e gözlemci üye olmasının ve bölgedeki Türkçe konuşan halkların dilleriyle birlikte kültürlerinin de korunarak sürdürülebilmesi için Arktik Konseyi içerisinde Rusya ile iş birliği sağlayarak sorumluluk üstlenmesinin fayda getireceği değerlendirilmektedir. Ayrıca bu konsey vasıtasıyla uluslararası camianın desteği alınarak bölgedeki Türk halklarının dillerini ve kültürlerinin güvenliğinin garanti altına alınması hedeflenmelidir. Diğer taraftan, iklimle ilgili olan konuların önem kazanması, yeryüzünün zorlu iklimsel koşulları altında hayatta kalmış, yaşamını idame ettirmiş; kültür ve medeniyet yaratmış Türk halklarının daha fazla araştırılması, günümüzde Sibiry'a'da yaşayan tüm öğelerinin bütün dünyanın mirası olarak görülmesi ve korunması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Türk kültürü ve arkaik yaşam alanının korunması tüm Türk devletlerinin ve Türkçe konuşan halkların ilgi alanında olması gereken bir konudur. Bu özel alanda kültürel varlığını koruyabilmiş Türkçe konuşan halklar tüm insanlığa örnek olabilecek yaşam biçimleriyle ve yarattıkları kültürle Türk Devletleri Teşkilatı'nın daha fazla ilgisini hak etmektedir.

Teknolojinin getirdiği yeniliklerin dile hem olumlu hem olumsuz yansımaları bulunmaktadır. Özellikle dijital kültürün yarattığı ve empoze ettiği dilin zaman içerisinde tekelleşerek, diğer dilleri kayba uğratması tehlikesi bulunmaktadır. Diğer yandan teknolojinin sunduğu fırsatlarla yerel diller ve kültürler dijital hafızada yerlerini koruyabilir ve uzaktan etkileşim araçları ile yaşatılarak ileriki nesillere aktarılıp dillerin yeniden canlandırılabilmesi sağlanabilir. Bu bağlamda yaşayan bir varlık olan dilin korunması, sürdürülebilmesi ve gelişimi için teknolojinin sunduğu fırsatların kullanılması dil güvenliği açısından önem arz etmektedir. Dünyada Türkçe konuşan halkların tümünü kapsayacak dijital bir platform oluşturularak Türkçe konuşan halkların birbiriyle iletişimleri sağlanmalı, dillerin

Arktik ve Sub-Arktik Bölgede Yaşayan Türk Halklarının/Türkçe Konuşan Halkların Kültürel/Dil Güvenliğinin Sağlanmasında Türk Devletleri Teşkilatı'nın Rolü eğitim ve öğretiminin kolaylaştırılması hedeflenmelidir. Böylece dilin korunması kültürlerin korunmasına da hizmet edecek hem kültürde hem dilde sürdürülebilirlik, paylaşarak yaşatılabilecektir.

Summary

As a part of the Arctic and sub-Arctic Region, Siberia has been important for the Turkic/Turkic-speaking peoples because Siberia became the home for several Turkic-speaking peoples throughout history. However, Russia began to gain influence in the region by the end of the 16th century. During the imperial period of Russian history, Siberia was subjected to the process of colonization. Thus, the Turkic-speaking peoples were demographically, linguistically, and culturally exposed to the influence of Russification and their characteristic features began to disappear.

The number of people speaking Turkic languages in Russia has begun to decrease day by day and many of them have become in need of protection. The languages and cultures of the Turkic-speaking peoples have been endangered. Moreover, Russia put these peoples into groups with a small population (*малочисленных народов*) created to be handled with special legal regulations. It has been revealed that other legal regulations that focus on culture and language cannot ensure the protection of peoples whose populations are decreasing and endangered and that laws cannot be put into practice in reality.

Even the Yakut language, which had a better linguistic situation in the region, has recently entered the category of vulnerable languages and begun to resemble the languages of many other Turkish-speaking peoples (for example, Shors, Chulym, Tofalar and Tuvans, etc.). If the protection of the Yakut language is not ensured, it may suffer the same end as other languages in near future.

According to the law put into force by the Russian Federation regarding the Support of Business Enterprises in the Arctic Region, the reasons such as the absence of certain quotas on the number of settlers coming to the region, uncertainty in the duration, leaving the rights of indigenous peoples open to manipulation, etc. have shown that the Turkic-speaking peoples living in Arctic region will also be affected

adversely. After the annexation of Crimea, the negative political relations with Western countries brought Russia closer to China. When China's increasing energy demand and Siberia's rich natural resources are considered together, it is thought that the law enforced by Russia for the development of the Arctic Region will serve China. The increase of Chinese influence in the region will negatively affect both Turkic-speaking peoples and Russian people in terms of culture and language in the long run.

In this context, it is thought that if the Organization of Turkic States becomes an observer member of the Arctic Council, it will have a facilitating effect to ensure the cultural and linguistic security of the Turkic-speaking peoples living in the Arctic and sub-Arctic regions. As known, the Organization of Turkic States continues to work in cultural fields within the framework of the International Organization of Turkic Culture (TÜRKSOY), the Turkic Academy, the Parliamentary Assembly of Turkic Speaking Countries, and the Turkic Culture and Heritage Foundation. However, the efforts provided by these institutions are not sufficient to establish cultural and linguistic security in the region. It is thought that the Organization of Turkic States should take responsibility for ensuring the cultural and linguistic security of Turkish-speaking peoples by cooperating with Russia on the international platform within the Arctic Council. Such an attempt would have positive effects on the cultural and linguistic security of the Turkic Peoples.

Çatışma Beyanı:

Araştırmamın yazarı olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanım bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Basılı Eserler

- BALZER Marjorie Mandelstam (2010). "Indigenous Politics, Economics, and Ecological Change in Siberia", *Georgetown Journal of International Affairs*, 11:1, 27-36.
- BURGESS Michael (2009). "Between a Rock and a Hard Place: The Russian Federation in Comparative Perspective", (ed.) Cameron Ross and Adrian Campbell, *Federalism and Local Politics in Russia*, Routledge, Oxon, 25-53.
- DAGI Zeynep (2002). *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya'nın Dönüşümü*, Boyut Kitapları, İstanbul.
- DOYTCHEVA Milena (2009). *Çokkültürlülük*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DUGIN Aleksandr (2010). *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, Çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.
- ERCİLASUN Ahmet Bican (2016). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, 17. Baskı, Ankara.
- FEDOTOVIÇ Jelobstov F. (1992). "Saha Yeri ve Saha Türkleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 16:27, 227-241.
- FOUCAULT Michel (2015). *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitapevi, 5. Baskı, Ankara.
- GEL'MAN Vladimir (2009). "Leviathan's return The policy of recentralization in contemporary Russia", (ed.) Cameron Ross and Adrian Campbell, *Federalism and Local Politics in Russia*, Routledge, Oxon, 1-24.
- GÖKBURUN İbrahim (2021). "Küresel ve Bölgesel Güçler Çağında Türk Dünyası Nüfusu", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 21:1, 1-33.
- HALE Ken (1992). "On endangered languages and the safeguarding of diversity", Ken Hale, Michael Krauss, Lucille J. Watahomigie, Akira Y. Yamamoto, Colette Craig, LaVerne Masayesva Jeanne and Nora C. England, "Endangered Languages", *Language*, 68:1, 1.
- HARKNESS James (2017). "Önsöz", Michel Foucault, *Bu Bir Pipo Değildir* (çev. Selahattin Hilav), Yapı Kredi Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 7-16.
- HEINEMANN-GRÜDER, Andreas (2009). "Federal Discourses, Minority Rights, and Conflict Transformation", (ed.) Cameron Ross and Adrian Campbell, *Federalism and Local Politics in Russia*, Routledge, Oxon, 54-81.
- HEINEMANN-GRÜDER, Andreas (2002). "Is Russia's Federalism Sustainable?", *Perspectives on European Politics and Society*, 3:1, 67-91.
- HORKHEIMER Max ve ADORNO Theodor W. (2002). *Dialectic of Enlightenment*, (Ed.) Gunzelin Schmid Noeri, Translated by Edmund Jephcott, Stanford University Press, Stanford.
- HOSKING Geoffrey (2011). *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, Çev. Kezban Acar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- JAFAROV Jived, (2018). "Language Safety in the Context of National Security", *Bulgarian Historical Review*, 1:2, 206-213.
- JANHUNEN Juha (2010). "North-East Asia", (Ed.) Christopher Moseley, *Atlas of the World's Languages Danger*, UNESCO Publishing, 3rd Edition, Paris, 48-58.
- KAGARLITSKY Boris (2007). *Çevrenin İmparatorluğu Rusya ve Dünya Sistemi*, Çev. Esin Soğancılar, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- KALKAVAN Feryal (2004). "Rusya Federasyonu'nda Federalizm ve Unitarizm Tartışmaları", (Der.) Erhan Büyükkacıncı, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, Phonix Yayınevi, Ankara, 3-22.

- KİLLİ Gülsüm (2008). “Rusya Federasyonu Azınlık Politikasının Sibirya Türk Halklarının Dillerine Etkileri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 9, 349-379.
- KOCATEPE Ömer Faruk (2022). “Türk Cumhuriyetleri’nin Bölgesel Güvenlik Kaygıları Bağlamında Uluslararası Örgütlerle İş Birliği”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 130:257, 407-434.
- KUTLU, Mehmet ve KUTLU Leila (2020). “Berel’deki 11. Kurgan ve Pazırık Kültürü”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 29:1, 173-207.
- KWET Michael (2019). “Digital colonialism: US empire and the new imperialism in the Global South”, *Race & Class*, 60:4, 3-26.
- KYMLICKA Will (1998). *Çok Kültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi* (çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- LIU Shiau-shyang (2017). “Chinese Immigration to Russia and Its Non-traditional Security Impact”, *East Asia*, 34, 271-286.
- MOODY Paul (2017). “U.S. Embassy Support for Hollywood’s Global Dominance: Cultural Imperialism Redux”, *International Journal of Communication*, 11, 2912-2925.
- ÖZCAN Sevinç A. (2005). *Bir Sovyet Mirası: Rus Azınlıklar*, Küre Yayınları, İstanbul.
- PAKENDORF Brigitte ve NOVGORODOV Innokentij (2009). “Loanwords in Sakha (Yakut), a Turkic language of Siberia” (ed.) Martin Haspelmath, Uri Tadmor, *Loanwords in the World’s Languages: a Comparative Handbook*, De Gruyter Mouton, Berlin, 496-524.
- POSTER Mark (2008). “Global Media and Culture”, *New Literary History*, 39:3, 685-703.
- RADLOFF W. (1956). *Sibirya’dan I*, Çev. Ahmet Temir, Maarif Basımevi, İstanbul.
- ROZHKOVA, Anna K. ve KOCHETKOVA Irena V. (2020). “The Legal Issues of The Substantiation Of New Types Of National Security”, *Law Enforcement Review*, 4:2, 67-72.
- SABLIN Ivan ve SAVELYEVA Maria (2011). “Mapping Indigenous Siberia: Spatial Changes and Ethnic Realities, 1900-2010”, *Settler Colonial Studies*, 1:1, 77-110.
- TOPSAKAL İlyas (2014). “An Analysis Of Studies On Siberian History, Culture, Archeology And Civilization”, *Siberian Studies*, 2:6. 1-22.
- TOPSAKAL İlyas (2011). “Türk Tarihi Açısından Sibirya’nın Kısa Tarihi (Başlangıçtan XVI. yüzyıla kadar)”, *Turkish Studies*, 6:1, 1863-1883.
- ÜNAL Fatih (2015). “Çarlık Döneminde Rusların Sibirya Araştırmaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8:41, 613-647.
- VERNADSKY George (2011). *Rusya Tarihi*, Çev. Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- ZHEMUKHOV Sufian ve AKTÜRK Şener (2015). “The Movement Toward a Monolingual Nation in Russia: The Language Policy in the Circassian Republics of the Northern Caucasus”, *Journal of Caucasian Studies*, 1:1, 33-67.
- АБДУЛЛАЕВ, сайяр габиб оглы; Кязимов, тофик гасанага оглы; Абасова, судаба ейбалы гызы (2019). “безопасность и тенденции развития языка в условиях глобализации”, *безопасность информационных технологий*, [s.l.], 26:2, 109-116.
- ВАХТИН Николай (2016). *Языки Сибири И Севера Материалы к Учебнику*, Нестор-история, Санкт-Петербург.

- Arktik ve Sub-Arktik Bölgede Yaşayan Türk Halklarının/Türkçe Konuşan Halkların Kültürel/Dil Güvenliğinin Sağlanmasında Türk Devletleri Teşkilatı'nın Rolü
- ЖЕРНОСЕНКО И. А. ve БАЛАКИНА Е. И. (2011). *Культура Сибири и Алтай Монография*, Издательство Жерносенко С.С., Барнаул.
- МАЛОЛЕТКО А. М. (2012). *Древние Народы Сибири Этнический Состав По Данным Топонимики: Том VI Раннее Заселение Северной Азии*, Томский Университет, Томск.
- НАСИЛОВ Дмитрий (2013). “Законодательная База Языковой Политики В Российской Федерации”, *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 2:2, 25-47.
- НИКИТИН Н. И. (1990). *Освоение Сибири В XVII Веке Книга Для Учащихся Средних И Старших Классов*, Просвещение, Москва.
- ПЕТРОВ Александр А. (2018). “Долганский Язык” *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 8:13, 43-57.

İnternet

- “Arctic Council Observer Manual for Subsidiary Bodies”, *Arctic Council*, https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/939/EDOCS-3020-v1B-Observer-manual-with-addendum-finalized_Oct2016.pdf?sequence=13&isAllowed=y, erişim 13.06.2022.
- COFFEY Luke (2021). “Is there space for the Organization of Turkic States at the Arctic Council?”, *Trtworld*, <https://www.trtworld.com/opinion/is-there-space-for-the-organization-of-turkic-states-at-the-arctic-council-52404>, erişim 14.06.2022.
- COFFEY Luke ve KOCHIS Daniel (2022). “Finland’s and Sweden’s NATO Accession Is in the National Interest and Should Receive Senate Support”, *The Heritage Foundation*, <https://www.heritage.org/global-politics/report/finlands-and-swedens-nato-accession-the-national-interest-and-should-receive>, erişim 15.06.2022.
- “Compilation of Observer Regular Reports 2019-2021”, *Arctic Council*, https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/2567/SAOIS203_2021_RVK-Virtual_04_Observer-Regular-Reports-Compilation.pdf?sequence=5&isAllowed=y, erişim 02.08.2022.
- DEGAWAN Minnie, “Indigenous languages: Knowledge and hope”, *The UNESCO Courier*, <https://en.unesco.org/courier/2019-1/indigenous-languages-knowledge-and-hope#:~:text=For%20indigenous%20peoples%2C%20languages%20not,and%20aspirations%20of%20their%20youth>, erişim 08.05.2022.
- DEVYATKIN Pavel (2020). “Vulnerable Communities: How has the COVID-19 Pandemic Affected Indigenous People in the Russian Arctic?”, <https://www.thearcticinstitute.org/vulnerable-communities-covid-19-pandemic-indigenous-people-russian-arctic/> (Erişim Tarihi: 28.04.2022)
- Diplomatiya Aləmi World of Diplomacy, Journal of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, 56/2020 Special Edition, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/yayinlar/azerbaycan-cumhuriyeti-disisleri-bakanliginin-yayini-diplomasi-dunyasi-dergisi-turk-konseyi-ozel-sayisi-12-tr.pdf>, erişim 27.04.2022.
- HABOUD Marleen interview with KUNTZ Lucía Iglesias, (2009) “An Epidemic is Threatening Indigenous Languages” *The UNESCO Courier-Special edition*, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000185904>, erişim 08.05.2022.
- HENNIDA Citra ISNAINI Santi ve KINASIH Sri Endah. (2018). “Globalization and Indigenous People Adaptation: Sasi as Social Institution in Maluku”, In Proceedings of the 4th International Conference on Contemporary Social and Political Affairs, 96-100, <https://www.scitepress.org/Papers/2018/88173/88173.pdf>, erişim 10.06.2022.

- HERMAN Arthur (2022). "Sweden and Finland Will Help NATO Counter Russia in the Arctic", *The Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/sweden-and-finland-will-help-nato-confront-russia-in-the-arctic-ice-submarine-nuclear-11654786841>, erişim 15.06.2022.
<https://arctic-council.org>, erişim 02.08.2022.
<https://itchf.org/haqqimizda/>, erişim 27.04.2022.
https://turk-pa.org/tr/content/about_turkpa/activities, erişim 27.04.2022.
<https://www.arctic-council.org/about/observers/>, erişim 16.06.2022.
<https://www.un.org/development/desa/indigenoupeoples/mandated-areas1/environnement.html#:~:text=Multiple%20threats%20and%20obstacles%20hinder,the%20rights%20to%20legal%20recognition%2C>, erişim 10.06.2022.
- JEREZ Mirian Masaquiza (2021). "Challenges and Opportunities for Indigenous Peoples' Sustainability", Decade of Action Policy Brief No. 101, https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2021/04/PB_101.pdf, erişim 11.06.2022.
- "Joint Statement on Arctic Council Cooperation Following Russia's Invasion of Ukraine", <https://www.state.gov/joint-statement-on-arctic-council-cooperation-following-russias-invasion-of-ukraine/>, erişim 13.06.2022.
- "Joint Statement on Limited Resumption of Arctic Council Cooperation", <https://www.state.gov/joint-statement-on-limited-resumption-of-arctic-council-cooperation/>, erişim 13.06.2022.
- KASSEINOV Dusen (2019). "The Importance of Turksoy on the 10th Anniversary of The Nakhchivan Agreement", (ed.) Ceyhun Şahverdiyev, Cavid Veliyev, *Turkic Council: 10th Anniversary of the Nakhchivan Agreement*, Baku, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/yayinlar/ozel-yayin-turk-konseynahcivan-anlasmasinin-10-yil-donumu-11-tr.pdf>, erişim 26.04.2022.
- KRUPNIK Igor (2014). "The Cultural Icescapes of the Arctic", <https://ocean.si.edu/ecosystems/poles/cultural-icescapes-arctic>, erişim 28.04.2022.
- KYDYRALI Darkhan (2016). "Message From The President", (ed.) Süer Eker, Ülkü Çelik Şavk, *Tehlikedeki Türk Dilleri II A: Örnek Çalışmalar*, Cilt 2, Uluslararası Türk Akademisi& Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Astana, http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/TTD_cilt_2.pdf, erişim 13.06.2022.
- KYDYRALI Darkhan (2019), "Ten Years of the Turkic Academy: Activities, Achievements And Lessons", (ed.) Ceyhun Şahverdiyev, Cavid Veliyev, *Turkic Council: 10th Anniversary of the Nakhchivan Agreement*" Baku, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/yayinlar/ozel-yayin-turk-konseynahcivan-anlasmasinin-10-yil-donumu-11-tr.pdf>, erişim 26.04.2022.
- LEMPRIERE Molly (2018). "Siberia: will the once-frozen wilderness give up its riches?" <https://www.mining-technology.com/analysis/siberia-will-frozen-wilderness-give-riches/#:~:text=%E2%80%9CThe%20Siberian%20region%20is%20rich,Krasnoyarsk%20Krai%20and%20Irkutsk%20Oblast.%E2%80%9D>, erişim 07.05.2022.
- "Organizasyon Tarihiçesi", <https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-tarihcesi>, erişim 26.04.2022.
- "Protecting Languages, Preserving Cultures", <https://www.un.org/en/desa/protecting-languages-preserving-cultures-0>, erişim 08.05.2022.
- RIDGWELL Henry (2022). "Power of Siberia 2' Pipeline Could See Europe, China Compete for Russian Gas", *Voanews*, <https://www.voanews.com/a/power-of-siberia-2-pipeline-could-see-europe-china-compete-for-russian-gas-6402242.html>, erişim 07.05.2022.

- Arktik ve Sub-Arktik Bölgede Yaşayan Türk Halklarının/Türkçe Konuşan Halkların Kültürel/Dil Güvenliğinin Sağlanmasında Türk Devletleri Teşkilatı'nın Rolü
- SCHEPP Matthias (2011). "Change in Russia's Far East: China's Growing Interests in Siberia", çev Christopher Sultan, *Spiegel*, <https://www.spiegel.de/international/world/change-in-russia-s-far-east-china-s-growing-interests-in-siberia-a-761033.html>, erişim 07.05.2022.
- SOLASH Richard (2010). "Silent Extinction: Language Loss Reaches Crisis Levels", *Rferl*, https://www.rferl.org/a/Silent_Extinction_Language_Loss_Reaches_Crisis_Levels/1963070.html, erişim 07.05.2022.
- "Türk Akademisi", https://www.turkkon.org/tr/iliskili-kurumlar/turk-akademisi_1, erişim 26.04.2022.
- "Türk Devletleri Teşkilatı Sekizinci Zirve Bildirisi", <https://tcbb.gov.tr/assets/dosya/2021-11-12-turkkonseyi-bildiri.pdf>, erişim 16.06.2022.
- "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin Kurulmasına dair Nahçıvan Anlaşması", https://www.turkkon.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf, erişim 26.04.2022.
- "Türk Dünyası 2040 Vizyonu", <https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>, erişim 13.06.2022.
- UN Economic and Social Council (2016) "Indigenous languages: preservation and revitalization (articles 13, 14 and 16 of the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples)", Permanent Forum on Indigenous Issues Fifteenth session, New York, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/055/48/PDF/N1605548.pdf?OpenElement>, erişim 08.05.2022.
- "О компании Сила Сибири", <https://tomsk-tr.gazprom.ru/about/sila-sibiri/>, erişim 07.05.2022.
- "Постановление Правительства Российской Федерации от 20.11.2021 г. № 1981, Постановление Правительства Российской Федерации от 16.11.2019 г. № 1462, Постановление Правительства Российской Федерации от 05.05.2018 г. № 558...etc." <http://government.ru/docs/all/>, erişim 08.04.2022.
- Prina Federika (2014). "Защита прав меньшинств и коренных народов Российской Федерации: проблемы и решения для будущего", Группа по правам меньшинств Европы, <https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2014/11/mrg-protecting-rights-minorities-indigenous-peoples-russian-federation-RU.pdf>, erişim 05.08.2022.
- "Российская Федерация Федеральный Закон О Гарантиях Прав Коренных Малочисленных Народов Российской Федерации, 30 апреля 1999 года № 82-ФЗ", <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102059473>, erişim 02.05.2022.
- "Российская Федерация Федеральный Закон о Государственной Поддержке Предпринимательской Деятельности в Арктической Зоне Российской Федерации, от 13.07.2020 № 193-ФЗ (последняя редакция)", <http://kremlin.ru/acts/bank/45677>, erişim 06.05.2022.
- "Российская Федерация Федеральный Закон О Государственном Языке Российской Федерации", <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102092715>, erişim 05.05.2022.
- "Ростат озвучил первые итоги переписи", <https://rosstat.gov.ru/folder/313/document/160796>, erişim 29.04.2022.
- "Стандарт Ответственности Резидентов Арктической Зоны РФ Сохранит Традиционный Уклад Жизни КМНС", <https://iltumen.ru/news/19249>, erişim 06.05.2022.

- “Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400, О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации”, <http://kremlin.ru/acts/bank/47046/page/5>, erişim 13.04.2022.
- “Указ Президента Российской Федерации от 02.05.2014 г. № 296”, <http://static.kremlin.ru/media/acts/files/0001201405050030.pdf>, erişim 07.05.2022.
- “Указ Президента Российской Федерации от 13.05.2000 N 849 "О полномочном представителе Президента Российской Федерации в федеральном округе", <http://sfo.gov.ru/polpred/polpred/doc5/>, erişim 08.04.2022.

Uluslararası Hukuk Bakımından Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı

Organization of Turkic States
as an International Organization in terms of International Law

Hakkı Hakan ERKİNER* - İlayda ERAY**

Öz

Uluslararası hukuk bakımından bir uluslararası örgüt olarak Türk Devletleri Teşkilatı başlıklı eldeki bu makalede, 2009 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi adıyla kurulan ve Türk Devletleri için bir çatı kuruluş niteliğinde olan Türk Devletleri Teşkilatı'nın uluslararası hukuk bakımından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Uluslararası hukuka göre Türk Devletleri Teşkilatı'nın hangi unsurların mevcudiyeti ile bir uluslararası örgüt niteliğine sahip olduğu analiz edilmiştir. Söz konusu analiz Türk Devletleri Teşkilatı'nın organizasyon yapısı, organların yetki ve görevleri ile çalışma esasları incelenmek suretiyle yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Uluslararası Hukuk, Uluslararası Örgüt, Türk Devletleri Teşkilatı, Hükümetlerarası Örgütler, İnşacılık.

Abstract

The present article titled Organization of Turkic States as an International Organization in terms of International Law aims to assess the Organization of Turkic States, which is an umbrella organization for the Turkic States that was established in 2009 under the name of Organization of Turkic Language Speaking Countries. The assessment is carried out by analysing whether the Organization of Turkic States is an

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, ORCID: 0000-0002-0779-6414, e-posta: herkiner@marmara.edu.tr.

** Avukat, Yüksek Lisans Öğrencisi, Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Harp ve Silahlı Çatışma Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, ORCID: 0000-0001-6246-0182, e-posta: ilayda.eray@outlook.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 05.05.2022
Kabul Tarihi / Accepted: 30.07.2022

international organization in terms of international law. Therefore, the analysis was conducted by discussing the organizational structure of the Organization of Turkic States, as well as the competencies and missions of the organs and their working principles.

Keywords: International Law, International Organization, Organization of Turkic States, Intergovernmental Organizations, Constructivism.

Giriş

Devletlerin çeşitli konularda gayelerine ulaşmaları amacıyla bir araya gelerek oluşturdukları bir iş birliği mekanizması olarak karşımıza çıkan uluslararası örgütler, günümüzde uluslararası alanda devletlerden bağımsız uluslararası hukuki kişilikleriyle önemli bir yer kaplamaktadırlar. Uluslararası bir anlaşma ile belirli işlevleri yerine getirmek için kurulan uluslararası örgütler, sahip oldukları organlar aracılığıyla faaliyetlerini sürdürmekte ve kuruluş amaçlarını yerine getirmektedirler.

Uluslararası hukuk bakımından bir uluslararası örgüt olarak Türk Devletleri Teşkilatı başlıklı eldeki bu makalede, SSCB'nin dağılması ile egemenliklerini kazanan Türk Devletleri'nin 1992 yılına kadar geriye uzanan bir çatı kuruluş kurma girişimleri sonucu ortaya çıkan Türk Devletleri Teşkilatı'nın uluslararası hukuk bakımından incelenmesi konu edilmiştir. Türk Dünyasındaki kuvvetli manevi bağların somut olarak ortaya konulduğu bir örnek olan Türk Devletleri Teşkilatı kısaca siyasî, sosyal, ekonomik, kültürel iş birliği ile hukuki ve diğer nitelikteki bilgi alışverişini taraflar arasında gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur.

Eldeki makale, “Uluslararası Hukuk Bakımından Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı” başlığını taşımakta ve ele aldığı konuyu dört bölüm altında incelemektedir. Birinci bölüm “Uluslararası Örgüt Kavramına Genel Bir Bakış” başlığını taşıırken, ikinci bölüm “Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı” başlığını taşımaktadır. Makalenin üçüncü bölümünde “Türk Devletleri Teşkilatı'nın Organları ve İlişkili Kuruluşlar” başlığı altında Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Aksakallar Konseyi, Sekreteryaya incelenen organlar; Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKP), Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY), Türk Akademisi, Türk Kültür ve Mirası Vakfı, Türk İş Konseyi ise incelenen Türk Devletleri Teşkilatı ile ilişkili kuruluşlar olmaktadır.

Çalışmada, Türk Devletleri Teşkilatı'nın uluslararası hukuka göre hangi kriterler doğrultusunda bir uluslararası örgüt niteliğine sahip olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Eldeki makale bakımından birincil amaç, TDT'nin kurumsal yapısının incelenmesi ile diğer uluslararası örgütlerden hangi noktalarda ayrıldığı orta koymaktır. Nitekim TDT, üye olan bölge devletlerin karakterine uygun olacak şekilde oluşturulmuş organları ile *sui generis* niteliklere haiz bir uluslararası örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası örgütler, uluslararası alanda norm oluşturma mekanizması sağlayan önemli aktörlerdir. Makalenin dördüncü bölümünde uluslararası örgütlerin bu niteliği ve inşacılık kuramının konuya bakışı açıklanmıştır. Önceki bölümlerde incelenen TDT'nin kurumsal yapısı ve faaliyetleri inşacılık kuramı bağlamında değerlendirilmiştir.

1. Uluslararası Örgüt Kavramına Genel Bir Bakış

Tarihî kökenleri antik çağa kadar uzanan uluslararası örgüt kavramı, uluslararası alandaki yatay yapılanmanın vazgeçilmez bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.¹ Uluslararası örgütlerin bu yapılanmanın içerisindeki yerinin, her ne kadar 1856 tarihinde kurulan Avrupa Tuna Nehri Komisyonu ve 1865 tarihinde kurulan Uluslararası Telgraf Birliği gibi örneklerde görüleceği üzere, başlangıçta sınırlı yetkilerle donatılmış olsalar da, özellikle 18. ve 19. yüzyılın başlarında devletlerin diplomasiye olan güveni tamamlamak amacıyla çok taraflı iş birliği biçimleri geliştirmeleriyle sağlamlaştığı görülmektedir.² Batı dünyasında 1826 yılından itibaren Pan-Amerikan sisteminin bölgesel düzeyde gerçekleştirdiği konferanslar, devletler arasında iş birliği modeli oluşturma bakımından dikkat çekicidir. Bununla birlikte evrensel nitelikte bir uluslararası örgüt kurma girişimi 1919 Versay Anlaşması akabinde Milletler Cemiyeti'nin kurulması ile sonuçlanmıştır.³ Genel olarak, uluslararası hukukun temel kaidelerini

¹ Hakkı Hakan Erkiner, "Uluslararası Topluluk Kavramı", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2010, 1-2: 16, s. 41; Hakkı Hakan Erkiner, "Uluslararası Topluluk Kavramının Başlıca Görünümleri", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2010, 1-2:16, s. 85.

² James Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law*, Oxford University Press, 8th Edition, Oxford, 2019, p. 156.

³ Chittharanjan Felix Amerasinghe, *Principles of the Institutional Law of International Organizations*, Cambridge University Press, 2nd Ed., Cambridge, 2005, p. 5.

ortaya koyan Birleşmiş Milletler gibi örgütler de dikkate alındığında, uluslararası örgütlerin bir iş birliği mekanizması olarak devletlerarası ilişkilerin sürdürülmesine katkıları da aşikârdır.⁴

Günümüze kadar uzanan süreçte gerek sayılarının günden güne artması gerekse kendi içlerinde çok çeşitli ve kompleks yapılanmalara sahip olmaları sebepleriyle ortak bir uluslararası örgüt tanımına ulaşılabilmesi oldukça güç olmuştur. Nitekim Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK) 2003 yılında uluslararası örgütün ayırt edici unsurlarına ulaşma gayesi ile yaptığı çalışmalar sonucunda yayınladığı raporda “bir anayasaya ve ortak organlara sahip, bir anlaşmayla kurulmuş, üye devletlerinden ayrı bir kişiliği ve anlaşma yapma kabiliyeti bulunan, uluslararası hukukun bir konusu olan devletler birliği” olarak uluslararası örgütü tanımlamıştır.⁵ Benzer şekilde Schermers ve Blokker uluslararası örgütleri üç temel unsur üzerinden açıklamıştır. Bu unsurlara göre uluslararası örgütün, uluslararası hukuka göre tesis edilmiş olması, bir anlaşma ile kurulmuş olması ve hukuki işlem yapma kabiliyeti bulunan en az bir organa sahip bir tüzel kişiliği olması gerekmektedir.⁶ Bu unsurlara ek olarak Amerasinghe, bazı hallerde devletlerin ayrıcalıklı üyeliklerinin bulunabileceğini ve her halükârda devletlerin etkili üyeliklerinin bulunması gerektiğini ifade etmiştir.⁷ Burada etkili üyelikten kasıt, devletlerin çoğunluğu oluşturacak şekilde, örgüt içerisinde baskın aktörler niteliğine sahip olmalarıdır. Çağırın ise daha kapsamlı bir değerlendirmeye, BM UHK’nin tanımından yola çıkarak uluslararası örgütlerin beş temel unsuru olduğunu tespit etmiştir. Bu unsurlar; uluslararası bir anlaşma ile

⁴ Hakkı Hakan Erkiner, “Yirmi Birinci Yüzyılda Birleşmiş Milletler’in Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü Yaklaşımı ve Bunun Uluslararası Hukuk Bakımından Yeri ve Değeri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 2013, 1:71, s. 370; Hakkı Hakan Erkiner, Hakkı Hakan Erkiner, Emerant Yves Omgba Akoudou, “The Concepts of the Responsibility to Protect and Human Security within the United Nations: Return on the Meanings”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2:8, s. 396.

⁵ Document A/CN.4/101, Report by G.G. Fitzmaurice, Special Rapporteur, Yearbook of the ILC, 1956, Cilt II, s. 108.

⁶ Henry G Schermers and Niels M Blokker, *Institutional Law: Unity within Diversity*, Martinus Nijhoff Publishers; Revised edition, Boston/Leiden, 2011, s. 26-36.

⁷ Amerasinghe, age, s. 10.

kurulma, uluslararası hukuki kişiliğinin bulunması, kurumsal bir yapıya sahip olma, işlevsel bir kuruluş olma ve iş birliği unsurlarıdır.⁸

Uluslararası örgütlerin kuruluşunun hukuki zeminini uluslararası anlaşmalar oluşturmaktadır. Pazarıcı'ya göre uluslararası anlaşmalar, uluslararası hukuk kişilerinin haklar ve yükümlülükler üstlenmeleri yönündeki iradelerinin ortaya koyulduğu yazılı irade uyuşmalarıdır.⁹ Kural olarak uluslararası örgütlerin akdi temelini oluşturan hukuk kişileri devletler olsa da istisnai olarak uluslararası örgütlerin bir araya gelerek başka bir uluslararası örgüt kurmaları da mümkündür.¹⁰ Netice itibariyle uluslararası örgütler, kural olarak devletlerin, kuraldışı olarak diğer uluslararası örgütlerin ortak bir amaç çerçevesinde bir araya gelmeleri yönündeki yazılı beyanları sonucunda vuku bulan kuruluşlardır.

Uluslararası örgütleri diğer kuruluşlardan ayıran ikinci unsur, uluslararası hukuki kişiliklerinin bulunmasıdır. Uluslararası hukuki kişilik kavramı haklara ve yükümlülükler sahip olma ehliyetini ifade etmektedir.¹¹ Pazarıcı'ya göre bir uluslararası örgütün uluslararası hukuki kişiliğe sahip olabilmesi için anlaşma yapma, temsil ilişkileri kurma, iç düzenlemesini serbestçe oluşturma, uluslararası sorumluluğa sahip olma gibi yetki ve yükümlülüklerin bir bölümüne sahip bulunması, diğer bir ifade ile kendisini oluşturan devletlerden bağımsız bir işlem yapma kapasitesi bulunması gerekmektedir.¹² Dolayısıyla uluslararası hukukun süjesi olan uluslararası örgütler, hak sahibi olabilen, yükümlülük altına girebilen ve kurucu anlaşmaları ile yetkilendirildikleri ölçüde hukuki işlem yapabilme kapasitesine sahip kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³

⁸ Mehmet Emin Çağırın, *Uluslararası Örgütler*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2013, s. 7-13. Uluslararası hukukta uluslararası örgüt kavramı için ayrıca bkz. Dominique Carreau, *Droit International*, Pedone, Paris, 2004, s. 386-402; Joe Verhoeven, *Droit International Public*, Larcier, Bruxelles, 2000, s. 199-265; Pierre-Marie Dupuy, *Droit international public*, Dalloz, Paris, 2006, s. 154-211.

⁹ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2021, s. 46.

¹⁰ Çağırın, age, s. 7.

¹¹ Schermers and M. Blokker, age, s. 44.

¹² Pazarıcı, age, s. 142.

¹³ Jan Klabbbers, *An Introduction to International Institutional Law*, Cambridge University Press, 1st Ed., Cambridge, 2002, p. 52.

Uluslararası örgütler, amaçlarını öncelikli olarak organları aracılığıyla gerçekleştirirler.¹⁴ Bir örgütün kurumsal yapıda olabilmesi için o örgütün fonksiyonlarını yerine getiren örgüt organları bulunmalıdır. Örgütün yürütme görevini üstlenen genel sekreterlik gibi idarî organlarının yanı sıra belirli alanlarda faaliyet gösteren uzmanlık kuruluşları da bulunabilmektedir. Bununla birlikte uluslararası örgütlerin kendi yargı organlarını oluşturması da mümkündür. Böyle bir kurumsallaşmanın en bilinen örneği, BM bünyesinde faaliyet gösteren ve örgütün esas yargı organı niteliğinde olan Uluslararası Adalet Divanı'dır. Genel olarak uluslararası örgütlerin himayesinde teşkil edilen bu organların fonksiyonları her örgütün kendine has yapısı içerisinde değişiklik göstermektedir.

Uluslararası örgütlerin dördüncü unsuru ise işlevsellik, diğer adıyla fonksiyonellik unsurudur. Uluslararası örgütler, kendilerini kuran devletlerin amaçlarını gerçekleştirmek için akdettikleri anlaşmalar doğrultusunda iş görme yeteneğine sahip kuruluşlardır. Bu yetenek, uluslararası örgütlere genel bir yetki verilmesinden ziyade üye devletleri temsil edecek şekilde kendilerine anlaşma ile atfedilen yetkilerle sınırlı olarak faaliyet gösterebilmeleri anlamına gelmektedir.¹⁵ Diğer bir deyişle uluslararası örgütler, genel bir faaliyet mekanizmasına değil, kuruluş amaçlarını yerine getirmekle sınırlı, işlevsel bir niteliğe sahiptirler.

Son olarak iş birliği unsuru ise devletlerin, onları bir araya getiren amaçların gerçekleştirilebilmesi için koordineli bir şekilde hareket etmelerini ifade etmektedir. Bununla beraber bir uluslararası örgütün kuruluşunun altında yatan temel motivasyon, devletlerin tek başlarına gerçekleştirmeleri güç olabilecek amaç ve hedeflere, kolektif irade ile ulaşılmasından fayda sağlama beklentisidir. Devletler bu faydayı sağlamak güdüsüyle eylemlerinin sınırlarını ve ortak amaçlarını belirledikleri uluslararası anlaşmalar doğrultusunda birlikte hareket etmektedirler. Diğer bir ifade ile devletler, uluslararası örgüt kurma iradelerini yansıtan

¹⁴ Amerasinghe, age, s. 131.

¹⁵ Lorenzo Gasbarri, "The Concept of an International Organization in International Law", (ed.), Catherine Redgwell, Roger O'Keefe, *Oxford Monographs in International Law*, Oxford University Press, 1st Ed., Oxford, 2021, s. 17.

bir uluslararası anlaşma ile belirlenen kurallara tabi olarak iş birliğini sürdürmektedir.

Uluslararası örgütlerin ayırt edici unsurlarını açıkladıktan sonra değinmemiz gereken husus bu örgütlerin hangi özelliklerine göre sınıflandırılacağı hususudur. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin, BM Şartı'nın hükümetlerdışı örgütlerin danışma statüsüne ilişkin 71. maddesinin uygulanmasıyla ilgili 27 Şubat 1950 tarihli 288 (X) sayılı kararına göre “*Hükümetlerarası bir anlaşma ile kurulmamış olan her bir uluslararası örgüt, bu düzenlemelerin amaçları bakımından hükümetlerdışı örgüt olarak kabul edilecektir.*”¹⁶ Bu karardan, zımnen de olsa, tarafları devletler olan bir uluslararası anlaşma ile kurulması halinde uluslararası örgütün hükümetlerarası örgüt niteliğine sahip olacağı ile kuruluşu bir uluslararası anlaşmaya dayanmayan uluslararası örgütlerin hükümetlerdışı uluslararası örgüt olarak nitelendirileceği sonucunu çıkartmaktayız. İlave olarak, hükümetlerarası örgüt ve uluslararası örgüt kavramlarının çoğunlukla birbirini yerine kullanıldığını da ifade etmemiz gerekmektedir. Çalışmamız bakımından da uluslararası örgüt kavramı 1969 Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 2. maddesindeki¹⁷ uluslararası örgüt tanımına sadık kalınarak “hükümetlerarası örgüt” anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Uluslararası örgütler bakımından ikinci bir sınıflandırma usulü uluslararası örgütlerin jeopolitik konumları ve faaliyet alanları dikkate alınarak sınıflandırılması usulüdür. Dünya çapındaki bütün uluslara ve bütün insanlığa yönelik faaliyetlerde bulunan uluslararası örgütler, evrensel örgütler olarak adlandırılmaktadır.¹⁸ Geniş faaliyet alanına sahip evrensel örgütlere karşın bölgesel örgütler, devletler arasında çoğunlukla siyasî, ekonomik ve askerî konular gibi belirli alanlarda entegrasyonu sağlamayı amaçlayan örgütlerdir.¹⁹ Şüphesiz bölgesel örgütlerin bu amaçlarını yerine

¹⁶ Resolutions adopted by the UN Economic and Social Council, 10th session, Review of Consultative Arrangements with Non-governmental Organizations, Resolution 288 (X) Lake Success N.Y., 1950, para. 8.

¹⁷ 1969 Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi madde 2/1-i: “Uluslararası Örgüt, Bir Hükümetlerarası Örgüt Demektir.” https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf, erişim 26.04.2022.

¹⁸ Süleyman Sırrı Terzioğlu ve Bahadır Bumin Özarslan, *Uluslararası Örgütler Hukuku*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s. 42.

¹⁹ Çağırın, age, s. 71.

getirebilmeleri için iş birliği alanlarının karakterine uyan devletlerden oluşması gerekmektedir. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler gibi evrensel örgütler, geniş faaliyet alanları sebebiyle bütün ulusların katılımına açık bir uluslararası örgüt olmakta iken bölgesel örgütler, işlevlerinin ayırıcı niteliklerine uyan devletlerin katılımıyla kurulan kapalı uluslararası örgütler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası örgütler kendilerini kuran devletlerin ortak amaçları çerçevesinde faaliyetlerini sürdüren kuruluşlardır. Uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliği vardır. Dolayısıyla alınan kararlar uyarınca yapılan hukuki işlemler, uluslararası örgütün tek bir kişiymişçesine yaptığı tek taraflı hukuki işlemler niteliğinde olmaktadır.²⁰ Örgüt faaliyetlerinin sürdürülmesi için gerekli kararlar örgütün yetkili organları tarafından alınmaktadır. Uluslararası örgütlerin organlarının sahip olduğu bu karar mekanizması, çoğunlukla kurucu anlaşmalarında belirtilen usullere göre çalışmaktadır. Bir kararın bağlayıcı mı yoksa tavsiye niteliğinde mi olduğu, oy birliği ile mi yoksa oyçokluğu ile mi alınacağı gibi hususlar bu anlaşmalarla veya anlaşmalara ek yönetmeliklerle düzenlenmektedir. Bu doğrultuda, örnek mahiyetinde BM Şartı'nın IV. Bölümünde²¹ Genel Kurul toplantı usulleri hakkında özel bir düzenleme getirilmiştir. Buna göre BM Genel Kurulu, önemli konularda toplantıda hazır bulunan ve oy verenlerin üçte iki çoğunluğuyla karar alacaktır.²² Bunun yanında BM Şartı kapsamında BM'nin adli organı olarak görev yapan Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nde²³ Divan'ın bütün üyeleriyle toplanacağı belirtilmiştir.²⁴ Ayrıca Statü'ye göre Divan kararları kesin hüküm niteliğinde olup kararlara karşı itiraz yolu da kapalıdır.²⁵

Uluslararası örgütler uluslararası anlaşmalarla yetkilendirildikleri ölçüde devletleri temsil etmekteLERdir. Bu temsil ilişkisi, bir devletin bir uluslararası örgüte üyeliği sonucunda ortaya çıkmaktadır. Üyelik şartları

²⁰ Pazarıcı, age, s. 134.

²¹ Statü metni için bkz.: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-4>, erişim 27.04.2022.

²² BM Şartı madde 18.

²³ Statü metni için bkz.: <https://www.icj-cij.org/en/statute>, erişim 27.04.2022.

²⁴ Uluslararası Adalet Divanı Statüsü madde 25.

²⁵ Uluslararası Adalet Divanı Statüsü madde 60.

ve usulleri her örgüte göre farklılık göstermektedir. Örnek olarak BM Şartı uyarınca BM'ye üyelik, Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Genel Kurul kararı ile mümkün olmaktadır²⁶ Afrika Birliği Kurucu Yasası'na²⁷ göre ise Afrika Birliği Örgütü'ne üyelik için herhangi bir Afrika ülkesinin üyelik niyetini bildirmesi üzerine kabul kararı, üye devletlerin basit çoğunluğu ile alınmaktadır.²⁸ Yani uluslararası örgütlere üyelik, Afrika Birliği Örgütü örneğinde görüldüğü üzere basit çoğunlukla karar alınması gibi yumuşak usullerle veya BM örneğinde olduğu gibi özel usullerle gerçekleştirilebilmektedir. Bunun yanında devletler, değişik usul ve şartlarla gerçekleşen tam üyelik olmadan da uluslararası örgütlerle sıkı ilişkiler kurabilmektedir. Böylesine bir ilişkinin kurulması ise ilgili örgüt tarafından devlete gözlemci statüsü verilmesi ile gerçekleştirilmektedir. Bu sayede örgüte üye olamayan devlet, gözlemci üye statüsü ile oy hakkı bulunmasa da örgütün bazı organlarındaki çalışmalara katılma hakkı elde etmektedir.²⁹ Bu statü sayesinde üyelik şartlarını sağlamayan veya ulusal mevzuatında üyelik için bir engeli bulunan devletler, uluslararası örgütün kurucu anlaşmasında düzenlendiği çerçevede kendilerine verilen haklardan yararlanabilmektedirler.

Uluslararası örgütler üyelik şartlarını ve üyeliğe alternatif olan yolları kurucu anlaşmalarında belirlemekte olup bu meselelerin muhtevası her örgütte değişiklik göstermektedir. Yukarıda izah ettiğimiz gözlemci üye statüsünün yanında bazı özel enstrümanlarla da benzer ilişkiler kurulabilmektedir. Nitekim Avrupa Birliği Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi 11 Mart 2014 tarihinde 234/2014 sayılı “Üçüncü Ülkelerle İşbirliği için Ortaklık Belgesi”ni kabul etmiştir.³⁰ Bu belge ile siyasî destek sunmak ve küresel zorluklara yanıt vermek, Avrupa'nın uluslararası boyutunun projelendirilmesi, AB şirketleri için pazara erişim ile ticaret, yatırım ve iş fırsatlarının artırılması; kamu diplomasisi ve akademik iş birliğini teşvik

²⁶ BM Şartı madde 4/2.

²⁷ Afrika Birliği Kurucu Yasası için bkz.: <https://au.int/en/constitutive-act>, erişim 27.04.2022.

²⁸ Afrika Birliği Kurucu Yasası madde 29.

²⁹ Çağırın, age, s. 228.

³⁰ Regulation (EU) No 234/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 Establishing a Partnership Instrument for Cooperation with Third Countries, *Official Journal of the European Union*, 2014.

etmek gibi hususlarda özel bir iş birliği mekanizması getirilmiştir. Bu mekanizma ile AB, bireysel üyeliğin dışında diğer ülkelerle de uluslararası ilişkiler kurmakta ve çeşitli alanlarda nüfuz sahibi olmaktadır.

2. Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı

Kuruluş sürecinin başlangıcı 1992 yılına kadar uzanan “Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)”, 3 Ekim 2009 tarihinde imzalanan “Nahçıvan Anlaşması” ile Türkçe Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi adıyla kurulmuştur. 12 Kasım 2021 tarihinde düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatı 8. Zirvesi’nde Devlet Başkanları tarafından kabul edilen İstanbul Bildirisi³¹ ile Türkçe Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi’nin adının “Türk Devletleri Teşkilatı” olarak değiştirilmesine karar verilmiştir. Bugün itibariyle TDT’ye üye devletler Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan olmakla birlikte Türkmenistan ve Macaristan TDT’nin gözlemci üyeleridir.

Nahçıvan Anlaşması’nın³² 1. maddesinde de belirtildiği üzere Türk Devletleri Teşkilatı, “uluslararası bir kuruluş” niteliğine sahip bir iş birliği mekanizmasıdır. Bu maddede TDT’nin “uluslararası kuruluş” olduğu belirtilmiş olmakla birlikte bu niteliğin uluslararası hukuka göre TDT’ye “uluslararası örgüt” sıfatını kazandırıp kazandırmayacağı sorusu gündeme gelmektedir. Yukarıda izah etmeye çalıştığımız üzere bir kuruluşun uluslararası örgüt olabilmesi için anlaşma ile kurulmuş olması, uluslararası hukuki kişiliğinin bulunması, kurumsal yapıda ve işlevsel olması, ayrıca bir iş birliği mekanizması olarak kurulması gerekmektedir. Her uluslararası örgütte olduğu gibi TDT de varlığını uluslararası bir anlaşma olan Nahçıvan Anlaşması’na borçludur. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasında imzalanan ve taraf devletlerin TDT’nin kuruluşuna yönelik rıza ve irade beyanlarını ihtiva eden Nahçıvan Anlaşması, Türk Devletleri Teşkilatı’nın kurucu anlaşması mahiyetindedir.

Burada incelenmesi gereken bir diğer mesele TDT’nin uluslararası hukuki kişiliğinin olup olmadığı meselesidir. Uluslararası hukukta genel kabul uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğe sahip oldukları

³¹ Bildiri metni için bkz.: https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-devletleri-teskilati-8-zirvesi-istanbul-bildirisi_2395, erişim 27.04.2022.

³² Anlaşma metni için bkz.: R.G. 15.07.2010 tarih ve 27642 sayı.

yönündedir.³³ Uluslararası hukuki kişiliğe sahip olmanın sonucu olarak uluslararası örgütler bazı haklardan yararlanabilecek, yetkilendirildikleri hususlarda hukuki eylemlerde bulunabilecek ve yükümlülük altına girebileceklerdir. Nitekim Anlaşma'nın 10. maddesine göre TDT, anlaşmalar yapabilir, mülk edinebilir ve edindiği mülkü elden çıkarabilir, mahkemelere davacı veya davalı olarak katılabilir, banka hesabı açıp nakdi varlıklar üzerinde işlem yapabilir. Diğer bir ifade ile Teşkilat'ın kurucu anlaşması olan Nahçıvan Anlaşması ile Türk Devletleri Teşkilatı'nın uluslararası hukuki kişiliği teyit edilmiş olmaktadır.

TDT, himayesinde bulunan ve faaliyetlerini sürdürmesinde aracı olan organlarıyla kurumsal yapıya sahip bir uluslararası örgüttür. Örgüte kurumsal yapıyı kazandıran Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Aksakallar Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi ve Sekreteryaya, TDT'nin Anlaşma'da belirtilen kuruluş amaçlarını ve işlevlerini yerine getirmek üzere oluşturulmuş organlarıdır. Nahçıvan Anlaşması'nın 2. maddesine göre TDT, bölgede ve dünyada barışı korumak; dış politikada ortak tavır sergilemek; uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırıcılık ve sınır ötesi suçlarla mücadele için eylemleri koordine etmek; ortak hedeflerle ilgili tüm alanlarda etkili olmak için bölgesel ve ikili iş birliğini geliştirmek; ticaret ve yatırım açısından uygun koşullar sağlamak; sosyal ve kültürel kalkınmayı hedeflemek; kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyümeyi desteklemek; hukukun üstünlüğünün sağlanması; iyi yönetim, insan hakları ve temel özgürlükleri güvence altına almak; bilim, teknoloji, eğitim ve kültür alanlarında etkileşimi genişletmek; hukuki konularda bilgi alışverişi ve adli iş birliğinin teşvik etmek için kurulmuş bir uluslararası örgüttür.

TDT'nin uluslararası bir örgüt olduğu tespit edildikten sonra bu örgütün nitelikleri itibarıyla hangi uluslararası örgüt sınıflandırmasına

³³ Bu husus Uluslararası Adalet Divanı kararlarında da açıkça görülmektedir. Divan, 1949 tarihli BM Hizmetinde Uğranılan Zararların Tazmini Konusundaki Danışma Görüşü'nde "...uluslararası toplum üyelerinin büyük çoğunluğunu temsil eden elli Devletin, uluslararası hukuka uygun olarak, yalnızca kendileri tarafından tanınan bir kişiliği değil, uluslararası taleplerde bulunma kapasitesiyle birlikte uluslararası kişiliğe sahip bir tüzel kişilik meydana getirme gücüne sahip olduğu..." şeklindeki görüşünü belirtmiştir. (International Court of Justice, "Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations", Advisory Opinion: I.C.J. Reports 1949, s. 174).

gireceği belirlenmelidir. Bir önceki başlık altında izah etmeye çalıştığımız üzere bölgesel örgütler, devletler arasında siyasî, ekonomik ve askerî idari konular gibi belirli alanlarda entegrasyonu sağlamak için bazı operasyonel görevleri yerine getirmek üzere kurulmuş örgütler olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar Nahçıvan Anlaşması'nın amaç ve görevlerin sayıldığı 2. maddesi bölge ve dünyada barışın sağlanması şeklinde bir düzenleme ihtiva ediyor olsa da ortak tarih ve kültür altında bir araya gelmiş devletlerden oluşan TDT'nin faaliyetleri nazara alındığında, en azından henüz, bölgesel olarak işlevlerini sürdürdüğü açıktır. Ayrıca TDT'nin, Türk Dünyasında iş birliği ve koordinasyonun sağlanması ile Türk Dünyasının değerlerinin ve çıkarlarının bölgesel ve uluslararası alanda desteklenmesi için faaliyet gösteren bir örgüt olduğu, Türk Devletleri Teşkilatı 8. Zirvesi'nde kabul edilen İstanbul Bildirisi'nde de yinelenmiştir.

Nahçıvan Anlaşması'nın 18. maddesine göre idarî düzenlemeler Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından düzenlenecek ve Devlet Başkanları Konseyi tarafından onaylanacak bir yönetmelik ile belirlenecektir. Ayrıca Anlaşma'nın 21. maddesi uyarınca Anlaşma'ya ilişkin tadilat ve ilaveler ek protokoller aracılığıyla yapılacaktır. Bu doğrultuda Anlaşma'nın idarî hususların ayrı bir yönetmelikle düzenleneceği hükmünü içeren 18. maddesi uyarınca TDT Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından 20 Ekim 2011 tarihinde "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Çalışma Esasları"³⁴ kabul edilmiş ve bu regülasyonlar TDT Devlet Başkanları tarafından 21 Ekim 2011 tarihinde onaylanmıştır. Çalışma Esasları'nın 1. maddesine göre TDT'ye üye olmak isteyen devlet, katılma beyanı ile Dönem Başkanı'na başvurabilmektedir. Aynı madde TDT'nin Türk dili konuşan üye ülkelerden oluşacağını hüküm altına almıştır. Bu madde ile TDT'nin kuruluş amaçlarından hareketle doğal olarak bulunması gereken ortak kültürel, siyasî ve ekonomik gayelerin yanında, üye olacak devletin Türk dili konuşuyor olması şartı getirilmiştir. Devletlerin resmî dilleri kendi Anayasalarında düzenlenmekte olup buradan hareketle TDT'ye üyelik için Türki diller içerisinde bulunan bir dilin Anayasada resmî dil olarak düzenlenmesi gerektiği sonucunu çıkarmaktayız.

³⁴ Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Resmî Belgeler, İstanbul, 2014, s. 39-44.

Nahçıvan Anlaşması'nın 16. maddesi uyarınca TDT tarafından devletlere, uluslararası örgütlere ve uluslararası forumlara gözlemci üye statüsü verilebilmektedir. Nitekim TDT'nin kurucu üyeleri olan Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan'ın yanında Türkmenistan ve Macaristan da TDT'de gözlemci üyeler olarak bulunmaktadır. Devletlere gözlemci üye statüsü verilmesinin kapsamı her örgütte değişkenlik gösteren özel koşullara bağlanabilmektedir. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Çalışma Esasları'nın 4. maddesi gözlemci üye statüsünü düzenleme altına almıştır. Bu maddeye göre gözlemci üye statüsü almak isteyen bir devlet, uluslararası örgüt ya da forum, gözlemci üye olmak yönündeki beyanı ile TDT'ye üye devletlerin onayına tabi olmak şartıyla Dönem Başkanı'na başvurabilecektir. Bu yöndeki başvuru Devlet Başkanları Konseyi tarafından kabul edilmesinin ardından verilmiş sayılacaktır. Ayrıca anılan maddede gözlemci üyelerin sahip olacakları haklar da düzenleme altına alınmıştır. Gözlemci üyelerin aksine karar alınmadıkça Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi ve Kıdemli Memurlar Komitesi'ne katılma hakları olmakla birlikte bu organların toplantılarında oy kullanma hakları bulunmamaktadır. Bununla birlikte Dönem Başkanı tarafından gözlemci üyelere toplantılarda konuşma yapmak, uzman düzeyinde toplantı tartışmalarına katılmak ve belirli gündem maddeleri hakkında yazılı beyanlarda bulunmak üzere yetki verilebilecektir. Ayrıca gözlemci üye statüsü, Devlet Başkanları Konseyi tarafında askıya alınabilecek ya da sonlandırılabilir.

Kanımızca faaliyetleriyle çeşitli ülkelerin dikkatini üzerine çeken, ayrıca ortak siyasî, kültürel ve ekonomik amaçlar güden devletlerden oluşan ve bir çatı kuruluş niteliğine sahip olan TDT'nin de ilerleyen süreçte bu niteliğini korumak adına yapacağı düzenlemelerle gözlemcilik statüsüne bazı ek özel şartlar getirmesi olası gözükmektedir. Bunun yanında TDT, AB örneğinde görüldüğü gibi bir ortaklık enstrümanıya üçüncü devletlerle üyeliği ihtiva etmeyecek şekilde özel ilişkiler kurarak, uluslararası ilişkilerin çeşitli alanlarında nüfuz sahibi olabilecektir. İlave olarak gözlemci üyelerinden biri de Macaristan olan TDT'nin, yapılacak yeni düzenlemeler doğrultusunda iş birliği çevresinin genişlemesiyle yalnızca bölgesel nitelikte sınırlı kalmayıp, Orta Asya'dan başlayan ve Orta Avrupa'ya uzanan ilişkiler kurabilecek kapasitede bir uluslararası örgüt olduğu çıkarımında bulunulması doğru olacaktır.

3. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Organları ve İlişkili Kuruluşlar

3.1. Organlar

3.1.1. Devlet Başkanları Konseyi

Devlet Başkanları Konseyi'nin (DBK) örgüt içerisindeki fonksiyonları incelenmeden önce Dönem Başkanlığı makamından da bahsedilmesi gerekmektedir. Dönem Başkanlığı bir örgüt organı işlevine sahip olmayıp üyeliğin kabulü ve faaliyetlerle ilgili olarak daha çok sembolik anlamıyla öne çıkan bir makamdır. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Çalışma Esasları 2. maddesine göre Dönem Başkanı TDT etkinlikleri hakkında iş birliği ve iletişim için üye ülkeler adına sorumlu olup faaliyetlerin koordinasyonu ve bunlar hakkında rapor hazırlanmasında da görevlidir. Bununla birlikte Dönem Başkanına BM ve diğer uluslararası platformlarda TDT'yi temsil etme yetkisi verilmiştir. Ayrıca Dönem Başkanı'nın resmî beyanlarını içeren tebliğ metni, gönderildiği üye ülkeler tarafından itiraz edilmediği müddetçe onaylanmış sayılacaktır. Nahçıvan Anlaşması'nın 8. maddesine göre olağan toplantıya ev sahipliği yapan devlet, bir sonraki DBK toplantısına kadar dönem başkanlığını yürütecektir. Dönem başkanlığını Kasım 2021 tarihinde Türkiye'de düzenlenen İstanbul Zirvesi'ne kadar Azerbaycan yürütmüş olup 2022 yılı itibarıyla Türkiye, TDT'nin mevcut dönem başkanıdır.³⁵

Nahçıvan Anlaşması'nın 5. maddesine göre Devlet Başkanları Konseyi (DBK), sözleşmeye taraf devletlerin başkanlarından oluşan ana karar organıdır. DBK günümüz itibarıyla Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan devlet başkanlarından oluşmaktadır. DBK'nin faaliyet alanlarının çerçevesi de anılan maddede çizilmiştir. Buna göre bu organ, güncel uluslararası sorunların çözümüne ilişkin olarak Taraflar arasındaki etkileşimi değerlendirir, TDT kapsamında öncelikli iş birliği alanlarını belirler ve TDT'nin faaliyetlerinin değerlendirir. Olağan toplantıları yılda bir kez yapılmakla birlikte tarafların onayına bağlı olarak olağanüstü toplantı yapılması da mümkündür. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Çalışma Esasları 1. maddesine göre olağanüstü

³⁵ Dönem başkanlığı ile ilgili olarak bkz.: <https://www.turkkon.org/tr/baskan>, erişim 23.04.2022.

toplantı ancak üye devletlerden biri bildirim alınmasından sonra 10 gün içerisinde itirazda bulunmadıkça toplanabilecektir. Esaslar'ın 9. maddesi ile toplantı yeter sayısı getirilmiş olup buna göre bir TDT toplantısı üye ülkelerin en az üçte ikisinin toplanması ile yeter sayısına ulaşmış olacaktır. Ayrıca Türk Devletleri arasındaki manevî bağın da çatısını oluşturan TDT kararların ortak bir irade ile alınmasını öngörmüş, bu bağlamda Çalışma Esasları'nın 10. maddesi uyarınca, TDT bünyesinde alınan bütün kararların ve önerilerin oy birliği ile alınacağı düzenleme altına alınmıştır. Ayrıca DBK spesifik veya teknik meseleleri tartışmak üzere tarafların ilgili bakanlık, temsilci ve örgüt başkanlarını toplantıya çağırma yetkilidir.³⁶

DBK, hem ana karar organı olması hem de devletlerin üst düzey temsilcilerinden oluşması sebepleriyle bir genel kurul niteliği göstermektedir. TDT'nin tüm üyeleri bu organda temsil edilmekle birlikte, örgütün faaliyetleri ve örgütü etkileyen gelişmelerden de DBK aracılığıyla haberdar olmaktadır.

3.1.2. Dışişleri Bakanları Konseyi

Dışişleri Bakanları Konseyi'nin (DBİK) görev ve yetkileri Nahçıvan Anlaşması'nın 6. maddesinde düzenlenmiştir. DBİK, TDT'nin gündemindeki faaliyetleriyle ilgili konuları ve DBK'de ele alınacak güncel uluslararası meseleleri değerlendirmek ile Sekreteryaya'nın mali yapısını ve raporunu onaylamakla görevlidir. Ayrıca gerektiğinde TDT adına beyanatta bulunmaya da yetkilidir. DBİK olağan toplantıları DBK toplantılarının yapıldığı yerde ve onun öncesinde yapılır. Bununla birlikte tarafların mutabakatıyla olağanüstü toplantılar düzenlenmesi de mümkündür. Ayrıca DBİK spesifik veya teknik meseleleri tartışmak üzere tarafların ilgili bakanlık, temsilci ve örgüt başkanlarını toplantıya çağırma yetkili olup³⁷ üye devletlerin üçte ikisi ile toplanacak³⁸ ve kararlarını oy birliği³⁹ ile alacaktır.

³⁶ Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Çalışma Esasları Madde 8.

³⁷ Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Çalışma Esasları Madde 8.

³⁸ Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Çalışma Esasları Madde 9.

³⁹ Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Çalışma Esasları Madde 10.

3.1.3. Kıdemli Memurlar Komitesi

Anlaşma'nın 7. maddesine göre Tarafların en az bir temsilcisinin yer aldığı Kıdemli Memurlar Komitesi (KMK) Sekreteryasının faaliyetlerini koordine eder, Sekreteryaya tarafından hazırlanan belgeleri DİBK'nin tasvibine sunumundan ve DBK'nin onaylamasından önce değerlendirir ve onay verir. Ayrıca Anlaşma'nın 10. maddesi uyarınca KMK Sekreteryasında görevlendirilecek personeli onaylamaya da yetkilidir. Bu bağlamda Kıdemli Memurlar Komitesi, çoğunlukla Sekreteryaya ile iş birliği içerisinde çalışan ve Sekreteryaya yardımcı olmak ile görevli organdır.

3.1.4. Aksakallar Konseyi

Aksakallar Konseyi, TDT himayesinde faaliyet gösteren, daimi bir danışma kuruldur. Konsey'in yapısı, görev ve yetkileri ile Konsey'e dair mali konular Anlaşma'da düzenlenmemiş olmakla birlikte 9. maddede bu hususların ayrıca bir Yönetmelikle düzenleneceği belirtilmiştir. Nitekim 21 Ekim 2011 tarihinde Almatı'da gerçekleştirilen 1. Zirve sonucunda Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Himayesinde Faaliyet Gösteren Aksakallar Konseyi Yönetmeliği⁴⁰ kabul edilmiştir.⁴¹ Anılan yönetmeliğe göre Aksakallar Konseyi danışma organı olma görevini bu yönetmeliğin yanında Nahçıvan Anlaşması, Türk Keneşi Prosedür Kuralları hükümleri ve Sekreteryasının Mali Esasları uyarınca ifa edecektir.⁴² Ayrıca yönetmeliğin amaç ve görevlerin düzenlendiği 2. maddesi uyarınca Aksakallar Konseyi, Devlet Başkanları Konseyi ve Dışişleri Bakanları Konseyi'ne TDT'nin faaliyet alanlarıyla ilgili fikirlerinin, tekliflerinin, uygulama önerilerinin, konseptlerin, analitik ve bilgilendirici evrakların, eylem planlarının, programlarının ve raporlarının iletilmesi ile devletlerarası iş birliğinin geliştirilmesiyle ilgili meseleleri tartışmak üzere çalışma gruplarının oluşturulmasından sorumludur. Bununla birlikte Aksakallar Konseyi üye ülke halklarını tarihi, kültürel, dilsel yüksek manevi ahlaki değerlerin ve geleneklerinin desteklenmesi, korunması ve geliştirilmesi

⁴⁰ Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Resmî Belgeler, İstanbul, 2014, ss 55-60.

⁴¹ Bildiri metni için bkz.: https://www.turkkon.org/assets/dokuman/1_ZirveBildiris_i_TR.pdf, erişim 23.04.2022.

⁴² Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Himayesinde Faaliyet Gösteren Aksakallar Konseyi Yönetmeliği Madde 1.

konularında da faaliyet göstermektedir.⁴³ Aksakallar Konseyi'nin yapısı yönetmeliğin 3. maddesinde düzenlenmektedir. Anılan maddeye göre her üye ülke bir danışman tayin edecek olup bir de Konsey'in çalışmalarını koordine edecek ve oturumların gündem maddelerini oluşturmak gibi görevleri olan bir koordinatör belirlenecektir. Aksakallar Konseyi'nin, üye ülkeler tarafından ülkelerinin tanınmış ve saygıdeğer yurttaşları arasından seçilen danışmanlardan oluşan⁴⁴ yapısı ve donatıldığı önemli görevler ile donatılmıştır. Bununla birlikte TDT'nin ortak bir kimlik anlayışı üzerine inşa edilmiş olan kurumsal yapısıyla paralel olacak şekilde, Türk dünyasında temsil ettiği bilgelik makamı ile sembolik bir anlamı da bulunmaktadır.

3.1.5. Sekreteryaya

TDT'nin amaç ve görevlerini icra etmek üzere daimi bir yürütme organı olarak kurulmuş olan Sekreteryaya'nın yapısı, işleyişi ve görevleri Anlaşma'nın 10. maddesinde düzenlenmiştir. Sekreteryaya DBİK tarafından tavsiye edilen ve DBK tarafından onaylanan ve üç yıllık bir süre için atanan Genel Sekreter tarafından yönetilir. Genel Sekreter yardımcılarının her biri ise Taraf olan diğer devletlerden atanır. Sekreteryaya'nın diğer görevlileri ise taraf devletler tarafından kendi ulusal mevzuatları uyarınca atanmaktadır. Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcıları ve Sekreteryaya'nın diğer görevlileri görevlerini ifa ederken herhangi bir taraftan veyahut üçüncü bir taraftan talimat alamaz ve isteyemezler. Bununla birlikte bu kişiler DBK'ye karşı sorumlu uluslararası görevliler olarak konumlarını etkileyebilecek her türlü davranıştan kaçınma yükümlülüğü altına alınmışlardır. Sekreteryaya görevlilerine yüklenen bu yükümlülüğün yanında Taraf devletlerin de bu kişilerin görevlerine saygı göstermeyi ve görevlileri görevlerini ifa ettikleri sırada etki altında bırakmayacaklarını taahhüt ettikleri kabul edilmiştir.

Sekreteryaya'nın DBK, DİBK, KMK'nin toplantıları ile TDT bünyesinde gerçekleştirilecek diğer toplantılarla ilgili olarak idarî, örgütsel, protokoller ve teknik önlemlerin alınması ile taslak belgelerin hazırlanması,

⁴³ Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Himayesinde Faaliyet Gösteren Aksakallar Konseyi Yönetmeliği Madde 2.

⁴⁴ Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Himayesinde Faaliyet Gösteren Aksakallar Konseyi Yönetmeliği Madde 3.

belgelerin tasnif ve arşivlenmesi, görevlendirilecek personelin belirlenmesi ve KMK'nin onayına sunulması şeklinde muhtelif görevleri mevcuttur. Ayrıca Sekretarya'ya bir uluslararası hukuk kişiliği atfedilmiştir. Böylelikle anılan maddede de belirtildiği üzere Sekretarya, tarafların onayı ile anlaşma imzalayabilecek, mülk alım-satımı yapabilecek, mahkemelerde taraf olarak bulunabilecek ve banka hesapları açıp nakit varlıklar üzerinden anlaşmalar akdedebilecektir. Nitekim 27 Aralık 2011 tarihinde Sekretarya'ya verilen yetki sonrasında Türkiye ile TDT arasında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Sekretaryasına Dair Ev Sahibi Ülke Anlaşması⁴⁵ imzalanmıştır. İşbu anlaşma kapsamında Sekretarya ile Sekretarya personeli ve Sekretarya bina ve müştemilatının ev sahibi ülke olan Türkiye'de sahip oldukları ayrıcalık ve muafiyetler düzenleme altına alınmıştır.

TDT himayesinde ayrıcalık ve muafiyetlerin tanındığı diğer bir hüküm Nahçıvan Anlaşması'nın 12. maddesidir. Buna göre TDK, DBİK, KMK ve Aksakallar Konseyi toplantılarına katılacak olan heyet üyeleri ile Sekretarya görevlileri ev sahibi ülke tarafından uluslararası hukuk çerçevesinde diplomatik misyon mensuplarına sağlanan ayrıcalık ve muafiyetlerden yararlanacaklardır. Diğer bir ifadeyle bu kişiler 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi uyarınca diplomatik misyon ajanlarına tanınmış olan ayrıcalık ve dokunulmazlıklara sahip olacaklardır.⁴⁶

3.2. İlişkili ve Bağlı Kuruluşlar

3.2.1. Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKP)

Günümüzde parlamento diplomasisi, uluslararası alanda devletlerarası iş birliğinin gelişmesi bakımından oldukça önem kazanmıştır. Birçok devlet tarafından izlenen parlamento diplomasisi sonucunda devletler arasında çeşitli parlamento örgütleri kurulmuştur. Türk Devletleri arasında böyle bir parlamento örgütü ihdas edilmesi ihtiyacı 2001 yılında gerçekleşen Yedinci Zirve'de Kazakistan tarafından dile getirilmiştir. Bu doğrultuda 21 Kasım 2008 tarihinde Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan

⁴⁵ Anlaşma metninin tamamı bkz.: R.G. 28.06.2012 tarih ve 28337 sayı.

⁴⁶ Örnek mahiyetinde, Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi'nin 29. maddesi şu şekildedir: "Diplomatik ajanın şahsi dokunulmazlığı vardır. Hiçbir şekilde tutuklanamaz veya gözaltına alınamaz..."

arasında imzalanan İstanbul Anlaşması⁴⁷ ile TÜRKPA'nın kuruluşu gerçekleşmiştir. TÜRKPA'nın kurucu anlaşması olan İstanbul Anlaşması'nın 1. maddesine göre TÜRKPA bir danışma organı niteliğinde olup organları; Asamble Konseyi, Genel Kurul ve Sekreteryadır. Anlaşma'nın 9. maddesinde Anlaşma'ya taraf olmayan devletlerin de kurullara gözlemci üye olarak katılabilecekleri belirtilmiştir. Nitekim Macaristan Ulusal Meclisi, Anlaşma'ya taraf olmamakla birlikte gözlemci üye statüsüne sahiptir.

Çalışmamız açısından TÜRKPA'nın uluslararası hukuki kişiliği belirlenmeden önce parlamento örgütü kavramından ne anlaşılması gerektiğinin kısaca açıklanması önem arz etmektedir. Uluslararası veya bölgesel olarak kurulabilen parlamento örgütleri, ulusal parlamentolar tarafından yetkilendirilen resmî üyeleri bulunan kuruluşlardır. Kissling'in de tespit ettiği üzere ne hükümetlerarası örgüt ne de hükümetdışı örgüt nitelikleri taşımayan parlamento örgütleri *sui generis* bir hukuki kişilik kazanırlar.⁴⁸ Parlamento örgütlerinin uluslararası hukuki kişiliği meselesi doktrinde hâlihazırda süren bir tartışma olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁹ Ancak Çağırın'ın da belirttiği gibi, bir uluslararası örgütün uluslararası hukuki kişiliğinin bulunması için bunun kurucu anlaşmalarda açıkça teyit edilmesi gerekli olmayıp, kendisini kuran taraf devletlerden ayrı kararlar alabilecek yetkili organları bulunması yeterli görülmektedir.⁵⁰ Nitekim 30 Mart 2010 tarihinde Azerbaycan ile Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi Sekreteryası arasında imzalanan Ev Sahibi Ülke Anlaşması'nın⁵¹ 3. maddesinde Sekreteryanın hakları, yükümlülükleri ve yapabileceği işlemler hüküm kapsamına alınmakla uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduğu teyit edilmiş olmaktadır.

⁴⁷ Anlaşma metninin tamamına ulaşmak için bkz.: https://turk-pa.org/tr/content/documents/other_docs/579_istanbul_anlamasi_21_kasim_2008, erişim 24.04.2022.

⁴⁸ Claudia Kissling, "The Legal and Political Status of International Parliamentary Institutions", *Committee for a Democratic U.N.*, 2011, ss. 15-16. https://www.unpacampaign.org/files/2011ipis_en.pdf, erişim 05.05.2022.

⁴⁹ TÜRKPA'nın uluslararası hukuki kişiliği üzerine tartışmalarla ilgili detaylı bilgi için bkz.: Hakan Erdoğan, Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesinin (TÜRKPA) Uluslararası Hukuki Kişiliği, "Yasama Dergisi", 2014, 27, s. 5-30.

⁵⁰ Çağırın, age, s. 242.

⁵¹ Anlaşma metni için bkz.: https://turk-pa.org/tr/content/documents/other_docs/578_azerbaycan_cumhuriyeti_hkmeti_ile_trk_dili_konuan_lkeler_parlamenter_asamblesi_sekreterlii_trkpa_sekreteryas_arsnda_ev_sahibi_lke_anlamasi erişim 24.04.2022.

TÜRKPA ve TDT arasındaki hukuki ilişkinin niteliği ne İstanbul Anlaşması'nda ne de Nahçıvan Anlaşması'nda belirtilmemiştir. Nahçıvan Anlaşması'nın 4/1. maddesine göre TÜRKPA, TDT'ye üye devletlerin parlamentoları arasındaki iş birliğini derinleştirmek amacıyla faaliyet göstermektedir. Her ne kadar bu hususta açıkça bir hüküm veya bir Genel Kurul kararı bulunmasa da Nahçıvan Anlaşması'nın 4/1. maddesi ile iki kuruluş arasındaki ilişki sabit hale gelmektedir. Bu sebeple TÜRKPA, TDT'den bağımsız ancak TDT ile iş birliği halinde bulunan bir ilişkili kuruluş niteliğindedir.⁵²

3.2.2. Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı (TÜRKSOY)

12 Temmuz 1993 tarihinde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan arasında imzalanan TÜRKSOY'un Kuruluşu ve Faaliyet İlkeleri Hakkında Anlaşma⁵³ ile Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimini (TÜRKSOY) kurulmuştur. TÜRKSOY'un altı kurucu üyesinin yanında Altay Cumhuriyeti, Gagavuz Cumhuriyeti, Başkurdistan Cumhuriyeti, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Hakas Cumhuriyeti, Tataristan Cumhuriyeti, Saha (Yakut) Cumhuriyeti ve Tiva Cumhuriyeti'nden oluşan sekiz gözlemci üyesi bulunmaktadır. Anlaşma'nın giriş bölümünde açıklandığı üzere Kuruluşun amacı, Türk dili konuşan ülkelerin ve halkların kültür ve sanatının korunması, geliştirilmesi ve gelecek nesillere aktarılması ile bu ülkeler arasındaki kültürel iş birliğinin sürdürülerek sağlanmasıdır. TÜRKSOY'un açılımı, Bakü'de 17 Ekim 2009 tarihinde düzenlenen 26. Dönem Toplantısında "Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı" olarak değiştirilmiştir.

Anlaşma'nın 1. maddesine göre TÜRKSOY "uluslararası bir teşkilat" niteliğinde olup organları; Kültür Bakanları Konseyi, Dönem Koordinatörü ve Genel Sekreterdir. Anlaşma'nın 6. Maddesine göre TÜRKSOY'un merkezi Ankara olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda 4 Şubat 2010 tarihinde Türkiye ile Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) Arasında Ev Sahibi Ülke Anlaşması imzalanmıştır.⁵⁴ Anlaşma'nın 3. maddesi ile

⁵² Süleyman Sırrı Terzioğlu, Uluslararası Hukuk Açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, "Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi", 2013, 9:36, 45-72, s. 69.

⁵³ Anlaşma metni için bkz.: R.G. 09.06.1994 tarih ve 21955 sayı.

⁵⁴ Anlaşma metni için bkz.: R.G. 27.08.2011 tarih ve 28038 sayı.

TÜRKSOY'un tüzel kişiliği olduğu hüküm altına alınmıştır. Diğer bir ifade ile TÜRKSOY, hukuki işlem yapabilecek şekilde uluslararası hukuki kişiliği bulunan bir uluslararası örgüt statüsündedir. Ayrıca Nahçıvan Anlaşması'nın 4/2. maddesi uyarınca TDT ve TÜRKSOY, bilim, eğitim, sanat ve kültür alanlarında iş birliğinin geliştirilmesi, Türk dünyasının ortak değerlerinin uluslararası seviyede tanıtılması ve kitlelere yayılması, Türk Dili Konuşan Ülkeler arasındaki kültürel bağların derinleştirilmesi amacıyla iş birliği yapmaktadır. Bu sebeple TÜRKSOY, TDT'den ayrı bir uluslararası örgüt olmakla birlikte TDT ile ilişkili kuruluş niteliğindedir.⁵⁵

3.2.3. Türk Akademisi

3 Ekim 2009 tarihinde Nahçıvan'da düzenlenen Türk Dili Konuşan Devlet Başkanlarının 9. Zirvesinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Türk dünyası ile ilgili araştırmalar yürütmekle görevli uluslararası bilimsel bir merkez kurmayı önermiştir.⁵⁶ 23 Ağustos 2012 tarihinde Bişkek'te düzenlenen 2. Zirve Toplantısı sonucunda Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye tarafından dil, edebiyat, kültür ve tarih alanlarında ortak bilimsel araştırmaları koordine etmek ve kadim Türk medeniyetinin özgün kaynaklara dayalı olarak incelenerek insanlığa olan katkısını değerlendirmek amaçlarıyla Türk Akademisinin Kuruluşuna Dair Anlaşma⁵⁷ imzalanmıştır.

Anlaşma'nın 1. maddesinde Türk Akademisi, TDT himayesinde kurulmuş bir uluslararası örgüt olarak nitelendirilmiştir. Türk Akademisi'nin uluslararası örgüt statüsü kesin olmakla birlikte TDT ile arasındaki himaye ilişkisinin kapsamı ancak Anlaşma'nın tamamının incelenmesi sonucunda belirlenebilecektir. Anlaşma'nın 4. maddesi ile Türk Akademisi'nin Başkan ve Başkan Yardımcılarından oluşan ve örgütün idare organı olan Bilim Konseyi'nin yapısı ve fonksiyonları düzenlenmiştir. Buna göre Akademi Başkanı, TDT'nin Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından atanır. Ayrıca DİBK, Başkan ve Başkan Yardımcılarını acil müdahale gerektiren ciddi bir suiistimal veya ehliyetini kaybetmesine neden olacak bir hastalık halinde görevden almaya yetkilidir. Anlaşma'nın 5. maddesi uyarınca

⁵⁵ Terzioğlu, age, s. 68.

⁵⁶ Türk Akademisi Resmî Sitesi: <https://twesco.org/page/about>, erişim 25.04.2022.

⁵⁷ Anlaşma metni için bkz.: R.G. 05.06.2014 tarih ve 29021 sayı.

Akademi Başkanı, Akademi faaliyetleri hakkında hazırladığı İlerleme Raporu'nu TDT Sekreteryası vasıtasıyla DİBK'ye sunmakla yükümlüdür. Bunun yanı sıra Anlaşma'nın 6. maddesinde Kazakistan ile Ev Sahibi Ülke Anlaşması akdetmeye yetkili olan Akademi'nin anlaşma taslağının öncelikle Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından uygun bulunması gerektiği düzenleme altına alınmıştır. Himaye ilişkisinin çerçevesini çizen diğer Anlaşma hükümlerine göre DİBK, Türk Akademisi'nin bütçe taslağını onaylamaya, taraf devletlerin katkı payı oranlarını belirlemeye ve Türk Akademisi'nin mali faaliyetlerini denetlemeye yetkilidir.⁵⁸ Her ne kadar Türk Akademisi, TDT'den bağımsız bir uluslararası örgüt olsa da bu bağımsızlık, TDT'nin Türk Akademisi'nin işlemleri üzerindeki denetleme yetkisi ile sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla Türk Akademisi TDT gözetimi ve denetimi altındaki bir bağlı kuruluş niteliğindedir.

3.2.4. *Türk Kültür ve Miras Vakfı*

Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan arasında 23 Ağustos 2012 tarihli Bişkek Zirvesi'nde Türk Kültür ve Mirası Vakfı Şartı⁵⁹ imzalanmıştır. Vakfın amacı çeşitli uluslararası kuruluşlarla iş birliği yaparak kültür, eğitim, bilim, insan hakları, turizm, bilgi ve iletişim alanlarında ve Türk halkları arasındaki diğer öncelikli alanlardaki faaliyetleri destekleyerek Türk dili konuşan halkların kültür ve mirasını korumak, incelemek ve tanıtmaktır. Şart'ın 1. Maddesine göre Türk Kültür ve Miras Vakfı bir uluslararası örgüttür. Bununla birlikte Türk Akademisi ile TDT arasındaki himaye ilişkisi burada da mevcuttur. Bu ilişki Türk Akademisinin Kuruluşuna Dair Anlaşma'da olduğu gibi bir açık bir hüküm tesis edilmemiştir. Ancak Türk Kültür ve Mirası Vakfı Şartı'nın tamamına bakıldığında TDT'nin Vakıf üzerindeki denetim yetkisi kolaylıkla tespit edilebilmektedir. Şart'ın 4. ve 6. maddelerine göre TDT-DİBK, Vakıf Başkanı'nı seçmekle görevli olup bütçeyi onaylamak ve tarafların katkı paylarını belirlemekle yetkili bulunmaktadır. TDT ile Türk Kültür ve Mirası Vakfı arasındaki himaye ilişkisi dolayısıyla Vakıf, TDT'nin bir bağlı kuruluş niteliğindedir.

⁵⁸ Türk Akademisinin Kuruluşuna Dair Anlaşma, madde 8-9.

⁵⁹ Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Resmî Belgeler, İstanbul, 2014, s. 61-68.

3.2.5. *Türk İş Konseyi*

Türk İş Konseyi, ticaret, sanayi, yatırım, teknoloji transferi, hizmetler ve diğer ekonomik sektörlerde bölgesel iş birliğini tesis etmek amacıyla Kazakistan adına Kazakistan Ulusal Ekonomi Odası (Atameken), Türkiye adına Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi (DEİK), Azerbaycan adına Girişimci Kuruluşları Ulusal Konfederasyonu ve Kırgızistan adına Kırgızistan Ticaret ve Sanayi Odası temsilcilerinin katılımı ile imzalanan Türk İş Konseyi'nin Kuruluşuna Dair Anlaşması⁶⁰ neticesinde kurulmuştur.⁶¹ Türk İş Konseyi'ne üyelik, TDT'ye üye devletlerin, ülkelerinin iş topluluklarını temsil eden ulusal teşkilatları aracılığıyla gerçekleşmektedir.⁶² Türk İş Konseyi TDT himayesinde faaliyetlerini sürdürmektedir.⁶³ Dolayısıyla TDT'nin bağlı bir kuruluşu niteliğindedir.

4. İnşacılık Kuramı ve Türk Devletleri Teşkilatı

4.1. *İnşacılık Kuramı: Kimlik ve Değerler*

Esas olarak sosyoloji ve psikoloji gibi sosyal bilimler disiplinlerinde ortaya çıkan inşacılık kuramı, Soğuk Savaş döneminin sonlarına doğru uluslararası ilişkiler disiplininin de gündemine girmiştir. İnşacılık kuramı, pozitivism ve post pozitivism tartışmalarının yanında uluslararası ilişkilerin doğasının açıklanmasında yeni bir opsiyon olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁴ İnşacılık kuramı, uluslararası ilişkilerin doğasını, insan doğası ve rasyonel aktörlerin varlığı ile açıklamaya çalışan realizm ve liberalizm gibi kuramlardan farklı olarak, aktörlerin birbirleri ile etkileşimi neticesinde inşa edildiğini ifade etmektedir. Devletler ve uluslararası siyaset, birbirlerini yeniden üretip çift yönlü olarak beslemektelerdir.⁶⁵ Bu ise inşacılığın diğer

⁶⁰ Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Resmî Belgeler, İstanbul, 2014, s. 77-84.

⁶¹ Terzioğlu, age, s. 70.

⁶² Mustafa Bıyıklı, 25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Kuruluşlar İlişkiler ve İş Birlikleri, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, Bişkek, 2018, s. 43, <https://orasam.manas.edu.kg/rapor/02%20-%202025%20Yillik%20Tercubenin%20Ardindan%20Turk%20Kene.pdf>, erişim 05.05.2022.

⁶³ Bıyıklı, age, s. 44

⁶⁴ Adem Emre Köse, "Sosyal İnşacılık Çerçevesinde İspanya Dış Politikasında Avrupa Kimliği", Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2021, s. 9

⁶⁵ Alexander Wendt, "The Agent-Structure Problem in International Relations

ana akım teorilerden bir başka farkını ortaya koymaktadır. Şu itibarla ki realizm ve liberalizm gibi teoriler, kendi perspektiflerinde değişim ve dönüşüme kısıtlı bir alan tanımaktadırlar. İnşacılıkta ise söz konusu çift yönlü beslenme süreci değişim ve dönüşümü mümkün kılmaktadır. Sosyal inşacılık teorisini uluslararası ilişkiler disiplinine kazandıran en önemli düşünürlerden biri olan Alexander Wendt, söz konusu çift yönlü beslenmeyi pozitivist epistemoloji ile post pozitivist ontolojiyi bir araya getirerek aktör ve yapı arasındaki etkileşime dayandırmıştır.⁶⁶

İnşacılık kuramını uluslararası ilişkiler disiplinine taşıyan ilk isim olan Onuf ise sosyal bir yapı arz eden uluslararası sistemin onu oluşturan aktörlerin eylemleri ile inşa edildiğini vurgulamıştır. Söz konusu eylemler daha önce gerçekleşmiş olanlar, alınan kararlar ve söylenmiş sözlerden oluşmaktadır.⁶⁷ Dolayısıyla uluslararası sistem, verili bir yapı olmaktan çok sosyal olarak inşa edilmiş bir yapı arz etmektedir. Ayrıca bu sistem içindeki aktörlerin davranış ve dış politika tercihleri söz konusu sosyal inşanın hangi temeller üzerinde nasıl ortaya çıktığı ile yakından ilgili olmaktadır.

Bu çerçevede inşacılık kuramının kimlik kavramını uluslararası ilişkiler disiplinine kazandırdığından da bahsetmek gerekmektedir. İnşacı kuramcılar, aktörlerin dış politika yapım süreçlerini kimliğin oluşması ile başlatmaktadırlar. Buna göre aktörler, öncelikle kimliklerini belirler, akabinde ise belirlenen kimlikten yola çıkarak çıkarlarını tespit etmektedirler.⁶⁸ Bu itibarla aktörlerin kimlikleri bağımsız değişken iken çıkarları bağımlı değişkendir. Bir başka ifade ile aktörlerin çıkarları sabit ve verili değildir, aktörün kimliği ile doğrudan merbuttur. Örneğin Türkiye'nin savunma sanayisindeki niteliği ve niceliği artan faaliyetlerinin neden Azerbaycan için bir güvenlik ikilemi oluşturmadığını inşacı teorisyenler kimliğin dış politikadaki belirleyici ve hatta yönlendirici rolü ile açıklamaktadırlar.⁶⁹ Özetlemek gerekirse, inşacı teorisyenler, kimliğin

Theory”, *International Organization*, 41:3, 1987, s. 337-338.

⁶⁶ Birgül Demirtaş, İnşacılık, Şaban Kardaş ve Ali Balcı (Ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori ve Konular*, Küre Yayınları, İstanbul, 2014, s. 170.

⁶⁷ Nicholas Greenwood Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Routledge Press, New York, 2012, p. 36.

⁶⁸ Demirtaş, age, s. 172

⁶⁹ Köse, age, s. 11

uluslararası sistemdeki bir aktörün politikalarını doğrudan belirlediğini, bununla beraber hayata geçirilen politikaların da kimliği tahkim ve inşa ettiğini ifade etmekteledir.

İnşacılık teorisinin eldeki makalenin ana konusu ile temas eden argümanlarından bir diğeri, bu normların uluslararası sistemde oluşma süreci ve bunun aktörlerin davranışları ile nasıl bir ilişki içinde olduğu ile ilişkilidir. Normları bir anlamlar çerçevesi olarak ele alan inşacılar, söz konusu normları düzenleyici ve oluşturucu normlar olarak iki kategori altında değerlendirmektedir. Düzenleyici normlar Birleşmiş Milletler gibi kural koyucu ve sınır belirleyici normları oluşturmakta iken oluşturucu normlar kimlik oluşturma süreçlerine hizmet etmektedir.⁷⁰ Belli bir kimliğe uygun davranış biçim ve ölçüleri olarak da tanımlanan normlar uluslararası aktörlerin kimliklerini onaylamak işlevi görürler. Bu doğrultuda, aktörlerin çıkarları da temelde normlar tarafından biçimlenmektedir. Her ne kadar bu durum aktörlerin normların çizdiği sınırlar içinde hareket etme zorunluluğunu doğurmasa da normlar onu ihlal eden aktörleri izahta bulunmaya zorlamaktadır.⁷¹

Tüm bunlarla beraber her ne kadar sosyal inşacılığın en önemli temsilcilerinden biri olan Alexander Wendt, inşacılığı devlet merkezci olarak tanımlasa da⁷² Finnemore, Sikking ve Price gibi inşacılığı daha çok normlar üzerine bina eden ve devlet dışı aktörlere de büyük önem atfeden düşünürler de bulunmaktadır.⁷³ Söz konusu düşünürler aynı zamanda normların ortaya

⁷⁰ Micheal Barnett, "Constructivism". J. Baylis, S. Smith and P. Owens (ed), *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2011, s. 152.

⁷¹ Bahar Rumelili, "İnşacılık/Konstruktivizm", Evren Balta (der.) *Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s. 155

⁷² Alexander Wendt, uluslararası siyaset teorisini devlet merkezci olarak tenkit etmenin, bir ormanı "ağaç-merkezli" olarak tenkit etmeye benzediğini belirterek söz konusu eleştirinin bir anlam ifade etmediğini ileri sürmüştür. Bu doğrultuda bkz.: Alexander Wendt, *Social Theory of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

⁷³ Bu doğrultuda görüşler için bkz.: Martha Finnemore, ve Kathryn Sikkink, International Norm Dynamics and Political Change, *International Organization*, 52:4, 1998, s. 887-917; Micheal Barnett ve Martha Finnemore, "The Politics, Power and Pathologies of International Organizations", *International Organization*, 53:4, 1999, s. 699-732; Martha Finnemore "International Organizations as Teachers of Norms: The United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization and Science Policy" *International Organization*, 47:4, 1993, s. 565-597.

çıkışında üç aşamanın varlığından bahsederler. Normatif girişimciler olarak adlandırılan aktörler, öncülük yapmak suretiyle birtakım normları uluslararası sisteme tanıtır ve bir grup devleti uygulamaya ikna ederler. İkinci aşama ise normların yayılma dönemidir. Bu aşamada normlar diğer devletler arasında ikna ve taklit yoluyla yaygınlaşır. Üçüncü aşama ise söz konusu normlar uluslararası toplum tarafından geniş bir kabul görür, hatta sorgulanmaz hale gelir.⁷⁴ Bu bağlamda norm temelli hareket eden inşacı teorisyenler uluslararası örgütlere diğer ana akım teorilerin verdiği değerden daha büyük bir değer atfederler.

Uluslararası örgütleri devletlerin kimlik oluşumu ve kimlik pratiği süreçlerinin bir parçası olarak gören inşacılar uluslararası örgütlerin aynı zamanda kolektif kimliğin açığa çıktığı ve ortak kimlik anlayışının kuvvetlendiği platformlar olarak görürken uluslararası etkileşimin yadsınamaz önemdeki bir parçası sayarlar.⁷⁵ Bu bağlamda uluslararası örgütlerin üyelerinin kimliklerini beslediği ve uluslararası siyasetin değişen dinamiklerine göre üyelerinin kimliklerini ve dolayısıyla çıkarılarının yeniden üretildiği çıkarımına varmak mümkün olacaktır.

4.2. TDT'nin Yapısı ve İşleyişinin İnşacılık Kuramı Bağlamında Değerlendirilmesi

TDT'nin Çalışma Esasları'nın 1. maddesi ile örgüte üyelik için Türk dili konuşan ülkelerden olma mecburiyeti getirilmiştir. Ayrıca TDT, Türk Devletleri arasındaki ortak kültürel, siyasî ve ekonomik gayelerin gerçekleştirme için faaliyetlerini sürdürmektedir. TDT üyesi olan ülkeleri bir araya getiren itici güç, bölgede ortak siyasî kaygılarla hareket edilmesini sağlamaktır. Nitekim TDT'nin uluslararası alandaki politikası da bu doğrultuda belirlenmektedir. Ancak TDT'ye üye devletleri ortak paydada buluşturan temel sebep kimliktir. Bu çerçevede TDT'nin üye devletlerin kimlikleri doğrultusunda ortaya çıkmış bir örgüt olduğu görülmektedir. Ayrıca Türk Devletlerinden oluşan ve bir uluslararası örgüt olan TDT, söz konusu kimlik ile uluslararası hukuk disiplininin kesişim noktasındadır.

⁷⁴ Rumelili, age, s. 154-155

⁷⁵ Rumelili, age, s. 166-167

Bir uluslararası örgüt olarak TDT, “Türk” kimliği anlayışı üzerine inşa edilmiş olsa da bu anlayış, yalnızca örgütün çekirdeğinde değil, amaç ve hedefleri ile kurumsal yapısına da doğrudan yansımıştır. TDT’nin, Nahçıvan Anlaşması’nın 2. maddesinde işaret edilen, dış politikada ortak tavır sergilemek ve kültürel etkileşimi sağlamak gibi amaçları söz konusu yansıma için oldukça yerinde örnekler teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra örgütün kurumsal yapısı ve örgütlenme şekli de inşacılık bağlamında ayrıca değerlendirilmelidir. Özellikle örgütün kurumsal yapısı içinde yer alan Aksakallar Konseyi TDT’nin üye devletlerin kimliği neticesinde oluştuğuna önemli bir örnektir. Aksakallar Konseyi üye devlet halklarını tarihi, kültürel, dilsel yüksek manevî ahlaki değerlerin ve geleneklerinin desteklenmesi, korunması ve geliştirilmesi amacıyla çalışmaktadır. Ayrıca, Türk dünyasında sembolik bir konumu da olan Aksakallar Konseyi bu açıdan da TDT’ye özgü bir uluslararası örgüt organı olarak öne çıkmaktadır.

Uluslararası hukuk bakımından, bir uluslararası örgütün kurulması için kurucu anlaşması bulunması olmazsa olmaz unsurlardandır. Uluslararası örgütün normatif değerinin çerçevesi de kurucu anlaşmalar ile çizilmektedir. İnşacılık kuramı perspektifinde TDT’nin getirdiği normların düzenleyici norm niteliğinde mi yoksa oluşturucu norm niteliğinde mi olduğu tespit edilmelidir. BM sisteminde normlar devletlere uymaları gereken çeşitli kurallar ve sınırlar getirmektedir. Bu sebeple BM’nin getirdiği normlar bütünü düzenleyici nitelikte normlardan oluşmaktadır. Şüphesiz bir uluslararası örgütün düzenleyici norm oluşturabilme kabiliyeti, üye devletlerin bu yöndeki rızalarıyla mümkün olmaktadır. TDT ise yapısı itibariyle kimlik üzerine inşa edilmiş ve bir süreç içerisinde gelişimini devam ettiren bir uluslararası örgüttür. Nahçıvan Anlaşması’nın 2. maddesi açıkça Türk halklarının sahip oldukları kültür ve mirasın değerlendirilmesini örgütün amaç ve görevlerinden kabul etmektedir. Bu doğrultuda TDT’nin ilişkili bir kuruluşu niteliğinde olan TÜRKSOY çerçevesinde Türk dili konuşan ülkeler arasındaki sosyal ve kültürel bağların kuvvetlendirilmesine yönelik çalışmalar da hâlihazırda yapılmaktadır. Benzer şekilde, TDT’nin üyelik için aradığı “Türk dili konuşan ülkelere olma” şartı da TDT’nin “Türk” kimliği üzerinde kurulmuş olan inşacı karakterini yansıtmaktadır.

Sonuç

Uluslararası hukukun, kural koyucuların ve de bu kuralları uygulayanların devletler olması bakımından yatay bir yapılanmaya sahip olduğu açıktır. Bu yapılanma içerisinde etkin olmak isteyen devletler zaman içerisinde yeni iş birliği mekanizmaları geliştirmişlerdir. Bu mekanizmaların en kapsamlısı uluslararası örgütler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüze kadar uzanan süreçte çok çeşitli ve kompleks yapılanmalara sahip olan uluslararası örgütler için ortak bir tanıma ulaşılabilmesi oldukça güç olmuştur. BM UHK çalışmalarının da ışığında bir uluslararası örgütün sahip olması gereken beş temel unsur belirlenmiştir. Buna göre uluslararası örgüt, uluslararası bir anlaşma ile kurulan, uluslararası hukuki kişiliği bulunan, kurumsal bir yapıya sahip, işlevsel bir iş birliği mekanizması olarak tanımlanabilmektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı, Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan ve Kazakistan arasında 2009 yılında imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile kurulmuştur. Anlaşmaya göre TDT anlaşmalar yapabilir, mülk edinebilir ve edindiği mülkü elden çıkarabilir, mahkemelere davacı veya davalı olarak katılabilir, banka hesabı açıp nakdi varlıklar üzerinde işlem yapabilir. Diğer bir ifadeyle TDT uluslararası hukuki kişiliği bulunan ve bu doğrultuda hak sahibi olup yükümlülük altına girebilen bir uluslararası örgüttür. Ayrıca Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Aksakallar Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi ve Sekreteryaya TDT'nin kurumsal yapısını oluşturan ve Anlaşma'da belirtilen kuruluş amaçlarını ve işlevlerini yerine getirmek üzere oluşturulmuş organlarıdır.

Türk Devletleri Teşkilatı 8. Zirvesi'nde kabul edilen İstanbul Bildirisi'nde de belirtildiği üzere TDT, Türk Dünyasında iş birliği ve koordinasyonun sağlanması ile Türk Dünyasının değerlerinin ve çıkarlarının bölgesel ve uluslararası alanda desteklenmesi için faaliyet gösteren bir uluslararası örgüttür. Ayrıca bu doğrultudaki faaliyetler yalnızca TDT tarafından yürütülmemekte, TÜRKPA, TÜRKSOY gibi TDT'den bağımsız ancak TDT ile ilişkili kuruluşların yanında TDT himayesinde faaliyet gösteren Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı ve Türk İş Konseyi gibi bağlı kuruluşlar aracılığıyla da gerçekleştirilmektedir.

TDT, Türk dili konuşan ülkelerden oluşan ve Türk Devletleri arasındaki ortak kültürel, siyasî ve ekonomik gayelerin gerçekleştirmek için

faaliyetlerini sürdürmektedir. TDT'ye üye devletler arasında ortak bir kimlik anlayışı olduğu ve örgütün bu anlayış üzerine inşa edildiği görülmektedir. Bu durum, hem Nahçıvan Anlaşması maddelerine hem de TDT'nin organ yapısı hem de bağlantılı bulunduğu kuruluşların faaliyetlerine yansımıştır. TDT'nin uluslararası alandaki politikası üye ülkeleri bir araya getiren itici güç olan bu kimlik anlayışı ile bölgede ortak kaygılarla hareket edilmesini sağlamak amaçlanmaktadır. Bu çerçevede TDT'nin, üye devletlerin kimlikleri doğrultusunda ortaya çıkmış bir örgüt olduğu görülmektedir. Ayrıca Türk Devletlerinden oluşan ve bir uluslararası örgüt olan TDT, söz konusu kimlik ile uluslararası hukuk disiplininin kesişim noktasındadır.

Siyasî, ticari ve ekonomik konularda iş birliğinin sağlanmasının amaçlanması yanında ortak bir manevi motivasyon üzerine inşa edilmiş olması, şüphesiz TDT'yi diğer uluslararası örgütlerden ayıran önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte TDT, BM'nin aksine hâlihazırda olgunlaşma sürecinde olup üye ülkelerin katkılarıyla ileride yapılacak düzenlemeler ışığında gelişecektir.

TDT, ortak kültürel, ekonomik ve siyasî gayeler ile bir araya gelen devletlerden oluşan bölgesel bir çatı kuruluştur. Bununla birlikte Orta Asya'dan başlayan ve Orta Avrupa'ya uzanan ilişkiler kurabilecek kapasitede bir uluslararası örgüt olduğu çıkarımında bulunulması doğru olacaktır. Hem manevi motivasyonlarını korumak hem de uluslararası alanda çeşitli ilişkiler geliştirerek nüfuz sahibi olabilmek amaçlarıyla ilerleyen süreçte yapacağı regülasyonlar ve getireceği yeni enstrümanlar ile TDT, gelişmekte olan bir uluslararası örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır.

Summary

Incontestably, international law is a horizontal structure in which states are both rule makers and practitioners. Over time, states have developed new cooperation initiatives in order to be more active within this structure. The most comprehensive form of these initiatives is the international organizations whose core *raison d'être* is cooperation.

It is quite challenging to reach a common definition for international organizations due to their wide-ranged variety and fairly complex structures. Nevertheless, five basic criteria have been settled by the UN ILC intending to

determine whether an international institution is an international organization in terms of international law. Accordingly, an international organization can be defined as a functional cooperation mechanism established by an international agreement, with an international legal personality, and with an institutional structure.

The Organization of Turkic States (OTS) was established with the Nakhchivan Agreement signed in 2009 between Türkiye, Azerbaijan, Kyrgyzstan, and Kazakhstan. According to the agreement, OTS can make agreements, acquire and dispose of property, participate in courts as a party, open a bank account and transact on cash assets. In other words, OTS is an international organization with an international legal personality, which has rights and obligations. In addition, the organs that constitute the institutional structure of OTS are the Council of Heads of State, the Council of Foreign Ministers, the Council of Elders, the Senior Official Committee, and the Secretariat. These organs are established in light of the purposes and functions specified in the constitutive agreement.

As stated in the Istanbul Declaration accepted at the eighth Summit of the Organization of Turkic States, OTS is an international organization that operates to ensure cooperation and coordination in the Turkic World and to support the values and interests of the Turkic states in the regional and international levels. In addition, aiming to provide cooperation in political, commercial, and economic domains, the OTS is also built on a common moral motivation, which makes OTS distinctive among other international organizations. Nevertheless, OTS is still in the process of advancing and it is projected that it will develop further, in consideration of future regulations with the contributions of member states.

It is seen that the constructivism theory explains the establishment process of OTS correctly. According to the constructivist theory, states and international politics reproduce each other in two directions. It is obvious that there is a common sense of identity among the member states of OTS. This situation was reflected both in the articles of the Nakhchivan Agreement and in the activities of OTS. This Organization's policy in the international arena, with this understanding of identity, which is the prime mover that brings the member countries together, aims to ensure that common concerns are addressed in the region.

The Organization of Turkic States is an umbrella organization consisting of states that converged for common cultural, economic, and political purposes. Thus, it would be veridical to infer that it is an international organization capable of establishing relations from Central Asia to Central Europe. Consequently, through adopting new regulations and instruments, it emerges as a developing international organization by retaining its moral motivation and gaining influence while developing various relations in international politics.

Çatışma Beyanı:

Makalenin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı:

Makalenin zenginleştirilmesi adına Türk Devletleri Teşkilatı'na ilişkin resmî belgelere ulaşmamızda yardımları dokunan Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası'na teşekkürlerimizi arz ederiz.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:

Birinci yazarın çalışmaya katkı oranı %70'dir. İkinci yazarın çalışmaya katkı oranı %30'dur.

KAYNAKÇA

Basılı Eserler

AMERASINGHE Chittharanjan Felix (2005). *Principles of the Institutional Law of International Organizations*, Cambridge University Press, 2nd Ed., Cambridge.

BARNETT Micheal (2011). "Constructivism", (ed.) J. Baylis, S. Smith and P. Owens, *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, Oxford, 148-165.

BARNETT Micheal ve FINNEMORE Martha (1999). "The Politics, Power and Pathologies of International Organizations", *International Organization*, 53:4, 699-732.

CARREAU Dominique (2004). *Droit International*, Pedone, Paris.

CRAWFORD James (2019). *Browlie's Principles of Public International Law*, Oxford University Press, 8th Ed., Oxford.

- ÇAĞIRAN Mehmet Emin (2013). *Uluslararası Örgütler*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- DEMİRTAŞ Birgül (2014) “İnşacılık”, (ed.) Şaban Kardaş ve Ali Balcı, *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori ve Konular*, Küre Yayınları, İstanbul.
- DUPUY Pierre-Marie (2006). *Droit International Public*, Dalloz, Paris.
- ERDOĞAN Hakan (2014). “Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesinin (TÜRKPA) Uluslararası Hukukî Kişiliği”, *Yasama Dergisi*, 27, 5-30.
- ERKİNER Hakkı Hakan (2010). *Devletin Haksız Fülde Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu*, On İki Levha, İstanbul.
- ERKİNER Hakkı Hakan (2010). “Uluslararası Topluluk Kavramının Başlıca Görünümleri”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 16:1-2, 77-133.
- ERKİNER Hakkı Hakan (2013). “Yirmi Birinci Yüzyılda Birleşmiş Milletler’in Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü Yaklaşımı ve Bunun Uluslararası Hukuk Bakımından Yeri ve Değeri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71:1, 353-381.
- ERKİNER Hakkı Hakan ve AKOUDOU Emerant Yves Omgba (2021). “The Concepts of the Responsibility to Protect and Human Security within the United Nations: Return on the Meanings”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8:2, 387-444.
- FINNEMORE Martha ve SIKKINK Kathryn (1998). “International Norm Dynamics and Political Change”, *International Organization*, 52:4, 887-917.
- FINNEMORE Marth (1993). “International Organizations as Teachers of Norms: The United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization and Science Policy”, *International Organization*, 47:4, 565-597.
- GASBARRI Lorenzo (2021). “The Concept of an International Organization in International Law”, (ed.) Catherine Redgwell, Roger O’Keefe, *Oxford Monographs in International Law*, Oxford University Press, 1st Ed., Oxford.
- KLABBERS Jan (2002). *An Introduction to International Institutional Law*, Cambridge University Press, 1st Ed., Cambridge.
- KÖSE Adem Emre (2021). *Sosyal İnşacılık Çerçevesinde İspanya Dış Politikasında Avrupa Kimliği, Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- PAZARCI Hüseyin (2021). *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- RUMELİLİ Bahar (2021). “İnşacılık/Konstrüktivizm”, (ed.) Evren Balta, *Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 151-173.
- SCHERMERS Henry G. ve BLOKKER Niels M. (2011). *Institutional Law: Unity within Diversity*, Martinus Nijhoff Publishers, 4th Revised edition, Boston/Leiden.
- TERZİOĞLU Süleyman Sırrı (2013), “Uluslararası Hukuk Açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 36, 45-72.
- TERZİOĞLU Süleyman Sırrı ve ÖZARSLAN Bahadır Bumin (2016). *Uluslararası Örgütler Hukuku*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- VERHOEVEN Joe (2000). *Droit International Public*, Larcier, Bruxelles.
- WENDT Alexander (1987). “The Agent-Structure Problem in International Relations Theory”, *International Organization*, 41:3, 335-370.

WENDT Alexander (1999). *Social Theory of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge.

Resmî Belgeler

Document A/CN.4/101, Report by G.G. Fitzmaurice, Special Rapporteur, Yearbook of the ILC, Vol II, 1956.

International Court of Justice (1949). "Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations", Advisory Opinion: I.C.J. Reports.

Resmî Gazete, 15.07.2010 tarih ve 27642 sayı, Nahçıvan Anlaşması.

Resmî Gazete, 05.06.2014 tarih ve 29021 sayı, Türk Akademisi'nin Kuruluşuna Dair Anlaşma.

Resmî Gazete, 09.06.1994 tarih ve 21955 sayı, TÜRKSOY'un Kuruluşu ve Faaliyet İlkeleri Hakkında Anlaşma.

Resmî Gazete, 27.08.2011 tarih ve 28038 sayı, Türkiye ile Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) Arasında Ev Sahibi Ülke Anlaşması.

Resmî Gazete, 28.06.2012 tarih ve 28337 sayı, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Sekreteryasına Dair Ev Sahibi Ülke Anlaşması.

Regulation (EU) No 234/2014 of the European Parliament and of the Council (2014). "Establishing a Partnership Instrument for Cooperation with Third Countries", Official Journal of the European Union.

Resolutions adopted by the UN Economic and Social Council (1950). 10th session, "Review of Consultative Arrangements with Non-governmental Organizations", Resolution 288 (X) Lake Success N.Y.

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (2014). Resmî Belgeler, İstanbul.

İnternet Kaynakları

"Afrika Birliği Kurucu Yasası". <https://au.int/en/constitutive-act>, erişim 27.04.2022

"Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi Sekreteryası Arasında Ev Sahibi Ülke Anlaşması", https://turkpa.org/tr/content/documents/other_docs/578_azerbaycan_cumhuriyeti_hkmeti_ile_trk_dili_konuan_lkeler_parlamenter_asamblesi_sekreterlii_trkpa_sekreteryas_arasnda_ev_sahibi_lke_anlamas, erişim 24.04.2022

BIYIKLI Mustafa (2018). "25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Kuruluşlar İlişkileri ve İş Birlikleri", *ORASAM Raporları Dizisi No: 2*, <https://orasam.manas.edu.kg/rapor/02%20-%2025%20Yillik%20Tecrubenin%20Ardindan%20Turk%20Kene.pdf> erişim 05.05.2022

KISSLING Claudia, "The Legal and Political Status of International Parliamentary Institutions", Committee for a Democratic U.N., https://www.unpacampaign.org/files/2011lipis_en.pdf erişim 05.05.2022

"Uluslararası Adalet Divanı Statüsü", <https://www.icj-cij.org/en/statute>, erişim 27.04.2022

"UN Charter Chapter 4", <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-4>, erişim 27.04.2022

"Türk Akademisi Resmî Sitesi", <https://twesco.org/page/about>, erişim 25.04.2022

"Türk Devletleri Teşkilatı 1. Zirve Bildirisi", https://www.turkkon.org/assets/dokuman/1_ZirveBildirisi_TR.pdf, erişim 23.04.2022

"Türk Devletleri Teşkilatı Resmî Sitesi", <https://www.turkkon.org/>, erişim 23.04.2022

- “Türk Devletleri Teşkilatı 8. Zirvesi İstanbul Bildirisi”, https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-devletleri-teskilati-8-zirvesi-istanbul-bildirisi_2395, erişim 23.04.2022
- “Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi”, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf, erişim 26.04.2022

YAYIN İLKELERİ

Güvenlik Stratejileri Dergisi'ne gönderilen çalışmalar daha önce yayımlanmamış ve ilgili alana katkı sağlayacak özgün çalışmalar olmalıdır. "Yayın Etiği ve Değerlendirme Süreci"nde yer alan parametreler dışında deskriptif ya da ilgili konuda mükerrer olan çalışmalar değerlendirme safhasına alınmayacaktır. Bilimsel toplantılarda sunulmuş bildiriye dayanan çalışmalar, ilgili bildiri kitabında yayımlanmamış olması ve bu durumun Editörler Kuruluna belirtilmesi koşuluyla kabul edilebilir.

Güvenlik Stratejileri Dergisi'nin etik ilkeler ve yayın politikası Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayınlanan rehberler ve politikalar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Yayın ilkeleri, yazarlar ile ilişkiler ve hakemlerle ilişkiler konularında ayrıntılı bilgiye dergimizin internet sitesindeki ilgili başlıklar altından erişilebilir. Yayımlanmak üzere <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrti> üzerinden *Güvenlik Stratejileri Dergisi*'ne iletilen makale metinleri, aşağıda belirtilen biçimsel özellikleri haiz ve konu/alan açısından uygun bulunmaları halinde alan uzmanı (en az) iki hakeme gönderilir. Yazarlar, Yayın Kurulu tarafından reddedilen çalışmalarını hakem raporları çerçevesinde gözden geçirerek *Güvenlik Stratejileri Dergisi* editörlüğüne gönderir. Bu çalışmalardan yeterli değişiklik yapılmadığı tespit edilenler yazarlarına iade edilir ve süreç sona erer. Yeterli değişiklik yapıldığı tespit edilen çalışmalar ise tekrar değerlendirme sürecine alınır. Hakem raporları tavsiye niteliğindedir ve yayın kararı Editör Kurulu tarafından alınır.

Güvenlik Stratejileri Dergisi'ne yabancı dilde makale gönderen yazarlar, çalışmalarını makale yazım dili anadili olan ve alanında yetkinliği bulunan bir akademisyene/uzmana "son okuma" yaptırıp bunu ibraz etmekle yükümlüdür.

Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde yayımlanan çalışmalarda ifade edilen görüşler yazarların şahsi bilimsel değerlendirme ve görüşleri olup, mensubu oldukları kurum ve kuruluşlar ile derginin yayımcısı olan Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün ve Millî Savunma Üniversitesi'nin kurumsal kimliğini bağlamaz ve bu kurumların görüşü olarak lanse edilemez.

Dergide yayın yapmış tüm yazarlar, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*'nin doğal hakemleri sayılmaktadır. Yayın Kurulu'nun talebi üzerine yazarlar en az bir defaya mahsus hakemlik yapmakla mükelleftir.

Makale Metin Şekil Esasları

1. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*'nin yayın dili Türkçedir. Ancak İngilizce, Almanca ve Fransızca makale ve değerlendirme yazıları da yayımlanabilir. Türkçe makalelerin imla ve noktalamasında Türk Dil Kurumu kurumsal web sayfasında yer alan güncel sözlük ve yazım kuralları esas alınır. Gönderilen makaleler dil ve anlatım açısından bilimsel kıstaslara uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.

2. Gönderilen makale metni (öz, *abstract*, kaynakça, geniş özet-*summary*- ve dipnotlar dâhil) asgari 6000, azami 10.000 kelime olmalıdır. Belirtilen sınırların üzerinde veya altında olan çalışmalar değerlendirilmeden yazara iade edilir.

3. Makalelere Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış azami 200 kelimelik öz ve beş anahtar kelime (İngilizce *abstract* ve *keywords*) eklenmelidir. Öz, makalenin kaleme alınma amacını, yöntemini, hipotezini/araştırma sorusunu, bulguları ve sonucunu kısaca belirtmelidir. Öz yazımında “bir kısa, iki uzun cümle” prensibine riayet edilmelidir. (Almanca veya Fransızca olarak hazırlanan makalelerde Türkçe ve İngilizce öz/*abstract* ve anahtar kelime/*keywords* yanı sıra makalenin yazıldığı dilde de yukarıdaki ilkelerle öz ve anahtar kelime eklenmelidir.) Ayrıca makalenin sonunda 750 kelimeyi geçmeyecek şekilde geniş özete (*summary*) yer verilmelidir. Geniş özet, öz kısmında yer verilen hususlara ilave olarak vurgulanması gerekli görülen noktaları, tartışmaları ve makalenin genel akışını içermelidir. Türkçe hazırlanan makalelerde söz konusu geniş özet İngilizce; İngilizce hazırlanan makalelerde geniş özet Türkçe yazılmalı; Almanca ve Fransa hazırlanan makalelerde ise geniş özet hem İngilizce hem Türkçe olarak hazırlanmalıdır.

4. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*'ne gönderilen makaleler Microsoft Word programında Times New Roman karakteri kullanılarak 11 punto yazılmalıdır. Dipnotlar ise 9 punto yazılmalıdır. Metnin paragraf özellikleri hizalama iki yana ve satır aralığı 1,5 iken dipnotlarda paragraf özellikleri iki yana hizalı ve 1 satır aralığında olmalıdır. Sayfa numaraları sayfa altında verilmelidir.

5. Yazar adı, İngilizce ve Türkçe olarak yazılan makale başlığının altına yazılmalı; yazarın unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir. Makalelerde ikili alt başlık sistemi kullanılmalıdır. Alt başlıklar koyu yazılmalı ve (giriş ile sonuç dışında) rakam ile numaralandırılmalıdır.

6. Metnin içindeki alıntılar çift tırnak ile gösterilmeli; üç satırı geçen alıntılar yeni bir paragraf olarak, içerden, tek aralık ve iki yana yaslı şeklinde yazılmalıdır. Alıntı içerisindeki alıntılar tek tırnak içerisinde gösterilmelidir. Metin içinde vurgulanmak istenen kelimeler koyu veya altı çizili yapılmamalı, çift tırnak içerisinde yazılmalıdır.

7. Makalelerin hazırlanmasında kullanılan kaynaklara yapılacak atıflarda aşağıdaki Yazım Kurallarına uyulmalıdır. Bu kurallara riayet etmeyen çalışmalar, doğrudan reddedilecektir.

8. Birden fazla kez aynı kaynağa atıfta bulunulduğunda; ilk atıfta künye tam olarak verilmeli, ikinci atıfta yazarın soyadı ve çalışmanın kısaltılmış başlığı kullanılmalıdır. Birbirini takip eden dipnotlarda aynı kaynağa yapılacak atıflarda ise soyadı ile birlikte “age” kullanılmalıdır. (Yabancı dildeki makalelerde “Ibid.” kullanılmalıdır.)

9. Dipnotlarda atıflar şu şekillerde verilmelidir:

9.1. **Kitaplara yapılan atıflarda** yazar adı ve soyadı, *eser adı*, (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer, yayımlandığı tarih ve sayfa numarası aşağıdaki örneklere uygun olarak sırayla verilmelidir.

¹ Morris Janowitz, *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*, Free Press, New York, 1964, s. 210.

² John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, FSG Adult, 1st edition, New York, 2008, s. 92.

³ Mustafa Aydın, Mitat Çelikpala vd., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 79.

⁴ Janowitz, *The Professional Soldier*, s. 155.

⁵ Age, s. 156.

9.2. Makalelere yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, “makale adı” (varsa çeviren), yayımlandığı süreli yayının adı, yayımlandığı yıl, sayı ve cilt numarası, alıntının yapıldığı sayfa numarası aşağıdaki örneklere uygun olarak sırayla verilecektir. Ansiklopedi maddelerine yapılan atıflarda da makalelere atıf şekli kullanılacaktır.

Adam Grissom, “The Future of Military Innovation Studies”, *Journal of Strategic Studies*, 29:5, 2006, s. 910.

Özlem Durgun ve Mustafa Caner Timur, “Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, 2017, s. 119.

Lütfi Sürücü, Fehiman Eminer ve Murat Sağbaş, “The Relationship of Defense Expenditures and Economic Growth Examples of Turkey and China (2000-2020)”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 18:41, 2022, s. 175.

Dört ve daha fazla yazarlı makalelerde birinci yazardan sonra Gültekin Yıldız vd. şeklinde kısaltma yapılır.

Derleme kitaplar ve bildiri kitaplarında bölüm/makale:

Engin Avcı, “Ceza Adalet Sistemi Çerçevesinde Şiddet İçeren Radikalleşmeyle Mücadele: Terörist Rehabilitasyonu ve Yeniden Toplum Kazandırma”, Gökhan Sarı ve Cenker Korhan Demir, (ed.), *Uluslararası Güvenlik Kongresi, Kuram, Yöntem, Uygulama*, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Yayınları, Ankara, 2019, s. 433.

İnternette Makale:

George F. Kennan, “The Sources of Soviet Conduct”, *Foreign Affairs Magazine*, July 1947, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct>, erişim 21.11.2019.

Kaan Kılıç, “Türk Hava Sanayinin Gelişiminde Polonyalıların Etkisi”, <https://savasarastirmalari.com/turk-hava-sanayinin-gelisiminde-polonyanin-etkisi/>, erişim 21.05.2022.

“War in Ukraine”, www.internetkaynak.com, erişim 10.05.2022.

9.3. Tezlere yapılan atıflarda, yayımlanmamış tezlerin başlıkları için italik kullanılmayacaktır. Yazar adı ve soyadı, tezin adı, tezin derecesi, tezin yapıldığı kurum ve enstitü, yapıldığı yer ve tarih, sayfa numarası aşağıdaki şekilde verilecektir.

Tolga Öz, *Reverse Logistics and Applications in the Defense Industry*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2007, s.60.

10. Ekler yazının sonunda verilmeli ve altında belgenin içeriği ve kaynağına dair kısa bilgi yer almalıdır. Tablo, Grafik ve şekiller, Ekler kısmında verilebileceği gibi metin içerisine de yerleştirilebilir. Metin içerisinde verilmeleri durumunda tablo ve şekiller kendi içinde sıralanarak numaralandırılmalı (Tablo: 1, Şekil: 2 gibi) ve gerek bu numara gerekse tablo veya şeklin içeriğine dair tanıtıcı başlık tablo ve şeklin üst orta kısmında verilmelidir. Tablo, şekil, grafik ve resim için alıntı yapılmış ise mutlaka kaynak belirtilmelidir.

11. Aday makale metinlerinin sonlarında, alfabetik sıraya göre tasniflenmiş kaynakça yer almalıdır. İnternet kaynakları kaynakçanın sonuna eklenmelidir. Kaynakça düzenlenirken yazarın önce soyadı (BÜYÜK HARFLERLE) ve ardından adı yazıldıktan sonra, metin içindeki dipnotlarda yer alan bilgiler aynen aktarılmalıdır.

Kaynakça Örneği

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları(Varsa)

İlgili arşivin kendi atıf kuralları dikkate alınmalıdır.

Basılı Eserler

AVCI Engin (2019). “Ceza Adalet Sistemi Çerçevesinde Şiddet İçeren Radikalleşmeyle Mücadele: Terörist Rehabilitasyonu ve Yeniden Topluma Kazandırma”, (ed.) Gökhan Sarı ve Cenker Korhan Demir, *Uluslararası Güvenlik Kongresi, Kuram, Yöntem, Uygulama*, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Yayınları, Ankara, 429-444.

GRISSOM Adam (2006). “The Future of Military Innovation Studies”, *Journal of Strategic Studies*, 29:5, 905-934.

KALELİOĞLU Uğur Berk (2022). “Alman Askerî Sosyolojisi: Gelişim, Kurumsallaşma ve Sınırlılıklar”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 18: 41, 201-224,

MEARSHEIMER John J. ve WALT Stephen M. (2008). *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, FSG Adult, 1st edition, New York.

ÖZ Tolga (2007). Reverse Logistics and Applications in the Defense Industry, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

SCHELLING Thomas C. (2008). *Arms and Influence*, Yale University Press, Revised edition, New Haven.

YILDIZ Gültekin (ed.) (2017). *Osmanlı Askerî Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792 – 1918*, Timaş Yayınları, İstanbul.

İNALCIK Halil (2002). “Barbaros’tan İnebahtı (Lepono)’ya Akdeniz”, (ed.) Bülent Arı, *Türk Denizcilik Tarihi*, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 141-154.

İnternet

KENNAN George F. (1947). “The Sources of Soviet Conduct”, *Foreign Affairs Magazine*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct>, erişim 21.11.2019.

KILIÇ Kaan, “Türk Hava Sanayinin Gelişiminde Polonyalıların Etkisi”, <https://savasarastirmalari.com/turk-hava-sanayinin-gelisiminde-polonyanin-etkisi/>, erişim 21.05.2022.

“War in Ukraine”, www.internetkaynak.com, erişim 10.05.2022.

SUBMISSION GUIDELINES

Articles submitted to the *Journal of Security Strategies* (JSS) shall not be previously published and shall be authentic in a way that it will contribute to literature of the relevant field. Articles, which are descriptive, expect for the stated parameters in the “Publication Ethics and Evaluation Process” or which are repetitive in their field, will not be taken into evaluation. Articles based on presentations submitted in scientific meetings may be accepted for evaluation, provided that they have not been published in the proceedings of the meetings and that the authors inform the editors so.

The ethical principles and publication policy of the *Journal of Security Strategies* have been prepared in accordance with the guidelines and policies published by the Committee on Publication Ethics (COPE). Detailed information on publication principles, relations with authors and relations with referees can be found under the relevant sections on the website of our journal.

If the articles submitted via <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrti> comply with the formatting principles presented below and is found to eligible in terms of subject/field, they are assigned to (at least two) referees who are experts in the field for review and evaluation. The authors may re-submit their articles, which are rejected by the Publication Committee, after they revise their work in accordance with the reports of reviewers. If the article is considered to be ill-revised, it is rejected and the process is over. If the article is considered to be revised properly, it is taken as a newly submitted article into the reviewing process. The reports of the referees are of advisory nature and the decision to publish is taken by the Editorial Board.

Authors, who send articles in a foreign language to the Journal, are obliged to get their work proof-read by a native speaker academic who is considered as an expert on their field and to provide an evidence of this proof-reading.

Opinions expressed in the articles published in the Journal are the personal scientific evaluations of the authors and are not, in any way, the institutional views or opinions of their own organizations/institutes or of the Atatürk Strategic Studies and Graduate Institute or the Turkish National Defence University.

The authors whose articles have been published in the Journal of Security Strategies are considered as natural peer-reviewers of the Journal and they are obliged to perform a peer-review at least once upon the request of the Editors.

Formatting Principles for Articles

1. The publication language of Journal of Security Strategies is Turkish. However, articles written in English, German, and French may also be published. The texts submitted shall be clear and understandable, and be in line with scientific criteria in terms of language and expression.

2. The article submitted shall have minimum of 6000 words and maximum of 10,000 words including abstract, summary, bibliography, and footnotes. The articles which are below the minimum or above the maximum counts of words are returned to the authors without being evaluated.

3. The articles shall be submitted with the abstract no longer than 200 words and five keywords. The abstract shall include purpose, method, hypothesis/question, and findings of the article and present the conclusion reached in the article shortly. While writing the abstract, the author shall comply to the rule of “one short and two long sentences”. (In the articles written in German or French, abstracts and keywords in Turkish and English shall be added, as well as the abstract and keywords in the original language of the article.) The article shall also have a summary no longer than 750 words at the end of the text. The summary shall include the points and arguments, which are considered to emphasize and the general outline of the article, in addition to the points pointed out in the abstract. In the articles written in Turkish, the aforementioned extensive summary shall be in English. For articles written in English, extensive summary shall be written in Turkish. The articles written in German or France, the extensive summary shall be written in both English and Turkish.

4. . Articles submitted to the Journal of Security Strategies shall be written using the program Microsoft Word in 11 font size in the text and 9 font size in the footnotes. Paragraph properties of the text shall be aligned and line spacing of 1.5 line and paragraph properties of the footnotes shall be aligned and line spacing of 1 line. The page numbers shall be at the bottom of the page.

5. Name of the author shall be placed under the title of the article; their title, place of duty and e-mail address shall be indicated in the footnote with (*) in 9 font size. Footnotes for other explanations shall be provided in numbers at the bottom of the page. The article shall have two-level subheadings and these subheadings shall be written bold and numbered (except for introduction and conclusion).

6. Citations in the text shall be shown with double quotes (“...”) and citations with more than three lines shall be written as a new paragraph as an inward, single spaced and aligned paragraph. Citations within citations shall be shown with a single quote (‘...’). The words to be emphasized within the text shall not be written in bold or underlined but shall be written with double quotes (“...”).

7. The citations shall be made according to guidelines presented below. Articles, which do not comply with these guidelines, will be rejected directly.

8. Multiple references for the same publication shall be made by fully complying with the guidelines below in the first reference and then by using the surname and the shortened name of the study. For multiple references in subsequent footnotes, the phrase “ibid” shall be used.

9. **The citations in the** shall be written as follows:

9.1. Books: name and surname of the author, *name of the book*, (volume number, if any), (translator, if any), publishing house, place of publication, date of publication, and page number shall be given in order in accordance with the following examples.

¹ Morris Janowitz, *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*, Free Press, New York, 1964, s. 210.

² John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, FSG Adult, 1st edition, New York, 2008, s. 92.

³ Mustafa Aydın, Mitat Çelikpala vd., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 79.

⁴ Janowitz, *The Professional Soldier*, s. 155.

⁵ Ibid, p. 156.

9.2. Articles: name and surname of the author, “name of the article” (translator, if any), *name of the periodical*, date of publication, number and volume, page number of the reference shall be given in order in accordance with the following examples. For the reference to the encyclopedia articles, same rules apply.

Adam Grissom, “The Future of Military Innovation Studies”, *Journal of Strategic Studies*, 29:5, 2006, s. 910.

Özlem Durgun ve Mustafa Caner Timur, “Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, 2017, s. 119.

Lütfi Sürücü, Fehiman Eminer ve Murat Sağbaş, “The Relationship of Defense Expenditures and Economic Growth Examples of Turkey and China (2000-2020)”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 18:41, 2022, s. 175.

In the articles with four or more authors, the names are abbreviated after the first author, as “Gültekin Yıldız et al.”.

Chapters/articles in edited books and proceedings books:

Engin Avcı, “Ceza Adalet Sistemi Çerçevesinde Şiddet İçeren Radikalleşmeyle Mücadele: Terörist Rehabilitasyonu ve Yeniden Toplum Kazandırma”, Gökhan Sarı ve Cenker Korhan Demir, (ed.), *Uluslararası Güvenlik Kongresi, Kuram, Yöntem, Uygulama*, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Yayınları, Ankara, 2019, s. 433.

Online articles:

George F. Kennan, “The Sources of Soviet Conduct”, *Foreign Affairs Magazine*, July 1947, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct>, erişim 21.11.2019.

Kaan Kılıç, “Türk Hava Sanayinin Gelişiminde Polonyalıların Etkisi”, <https://savasarastirmalari.com/turk-hava-sanayinin-gelisiminde-polonyanin-etkisi/>, erişim 21.05.2022.

“War in Ukraine”, www.internetkaynak.com, erişim 10.05.2022.

9.3. Theses/dissertations, no italics shall be used for the titles of the unpublished theses/dissertations. Name and surname of the author, title of the thesis/dissertation, degree of the thesis/dissertation, institution or institute to which it was submitted, place and date, page number shall be given in accordance with the following example.

Tolga Öz, *Reverse Logistics and Applications in the Defense Industry*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2007, s.60.

10. Attachments shall be presented at the end of the text and brief information as to the content and source of the document shall be presented at the bottom of it. Tables and figures (including graphics) may be presented within the text of the article as well as in the attachments. If they are to be presented within the text of article, tables, figures, and graphics shall be numbered in their own order (such as Table 1, Figure 2, etc). The number of the table or figure and the introductory title regarding the content

of it shall be given at the bottom of the table or figure centered. If citations are made for tables, figures, graphics and pictures, the sources of the citations shall be given with a footnote.

11. Resources shall be sorted alphabetically in a bibliography at the end of the article. Internet sources shall be added at the end of the bibliography. The entries of the bibliography shall be written by putting the surname of the author first (IN CAPITAL LETTERS) and then name of the author; then all the other information of the sources shall be included as done in the references.

REFERENCES SAMPLE:

REFERENCES

Archival Sources (If available)

The referencing rules of the relevant archive should be taken into account.

Published Works

AVCI Engin (2019). “Ceza Adalet Sistemi Çerçevesinde Şiddet İçeren Radikalleşmeyle Mücadele: Terörist Rehabilitasyonu ve Yeniden Topluma Kazandırma”, (ed.) Gökhan Sarı ve Cenker Korhan Demir, *Uluslararası Güvenlik Kongresi*, Kuram, Yöntem, Uygulama, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Yayınları, Ankara, 429-444.

GRISSOM Adam (2006). “The Future of Military Innovation Studies”, *Journal of Strategic Studies*, 29:5, 905-934.

KALELİOĞLU Uğur Berk (2022). “Alman Askerî Sosyolojisi: Gelişim, Kurumsallaşma ve Sınırlılıklar”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 18: 41, 201-224,

MEARSHEIMER John J. ve WALT Stephen M. (2008). *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, FSG Adult, 1st edition, New York.

ÖZ Tolga (2007). Reverse Logistics and Applications in the Defense Industry, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

SCHELLING Thomas C. (2008). *Arms and Influence*, Yale University Press, Revised edition, New Haven.

YILDIZ Gültekin (ed.) (2017). *Osmanlı Askerî Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792 – 1918*, Timaş Yayınları, İstanbul.

İNALCIK Halil (2002). “Barbaros’tan İnebahtı (Lepono)’ya Akdeniz”, (ed.) Bülent Arı, *Türk Denizcilik Tarihi*, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 141-154.

Internet

KENNAN George F. (1947). “The Sources of Soviet Conduct”, *Foreign Affairs Magazine*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct>, erişim 21.11.2019.

KILIÇ Kaan, “Türk Hava Sanayinin Gelişiminde Polonyalıların Etkisi”, <https://savasarastirmalari.com/turk-hava-sanayinin-gelisiminde-polonyanin-etkisi/>, erişim 21.05.2022.

“War in Ukraine”, www.internetkaynak.com, erişim 10.05.2022.